WAT HARDE ZON

Een eerste inleiding in Louis Paul Boons roman De Kapellekensbaan

Alle Pieron

Ooteboe Unltd 2020

wat harde zon

INHOUDSOPOPGAVE

`

VOORWOORD

INLEIDING

Vertelinstanties
Boon en Boontje

DEEL EEN

HET BOEK OVER DE KAPELLEKENSBAAN

De opzet
Narratieve werkelijkheid
Het leven rond de Kapellekensbaan
Ondineke
De gelaagdheid van het Boek over de Kapellekensbaan
Boontje binnen de traditie
Een gewetensvraag

BOONTJES WERELD

Plaatsbepaling
Boontje en Maria
Johan Janssens
Mossieu Colson van tminnesterie
De kantieke schoolmeester en Lucette
Tippetotje
Prof. dr. Spothuyzen
Kramiek
Tolfpoets en Maria
Siekegheest
Mtr. dr. Motz
André

wat harde zon

DE ANDEREN

Johan Brams
Mtr. Pots
De oude bultkarkas
Het meisje met de dikke billen

Danckaert

De nieuwe rijke en het schone kind
Averechtse verkenningen

ANALYSE EN EXEGESE

De verhaalopbouw
Thema's

Chaos
De sociaal-politieke werkelijkheid
Het mensbeeld
Morele aspecten
Filosofie
Wetenschap
Schone kunsten en letteren
Het schone en verhevene
Beeldende kunst
Literatuur
Muziek

INTERPRETATIE

Inleiding. Interpretatieve categorieën
Werkelijkheid
Waarheid
Orde
Conclusie

DE VISIE

wat harde zon

DEEL TWEE

ONDINEKE

Parafrase

Analyse en exegese

Pathologie
Seksualiteit
Klassenmaatschappij
Klassenstrijd

Interpretatieve categorieën

Werkelijkheid
Waarheid
Orde

DE VISIE

DEEL DRIE

REINAERT EN ISENGRINUS

Inleiding
Parafrase
Analyse en exegese
Interpretatie

DEEL VIER

DE ROMAN *DE KAPELLEKENSBAAN*

Inleiding
De stijl
De roman
De visie
Het literaire gehalte

DEEL VIJF

BIJLAGEN

1. Inhoudsopgave en rolverdeling
2. Tijdsbestek/chronologie
3. Verhalen, vertelsels, observaties, anekdoten
4. Onderwerpen

BIBLIOGRAFIE

VOORWOORD

Je kunt de roman *De Kapellekensbaan* met heel veel plezier lezen en zonder al te veel moeite begrijpen, althans waar het in de verhalen in grote lijnen omgaat. Een omhaal van uitleg (en met name van theorie) zijn bepaald niet een vereiste. Toch zullen velen achteraf wensen dat de holderdebolder die over hen heen is gekomen -want dat is het voor een deel-, enige nadere structuur krijgt. Daartoe deze inleiding.

Één tekstaanduiding is van belang voor de oriëntatie binnen de inleiding. Lezers gebruiken niet dezelfde uitgaven (en drukken) van de roman. De bladzijden verschillen (vaak).
Een vast oriëntatiepunt is wel het opschrift dat boven elk van de afdelingen staat. Daarom wordt er met de afkorting c. (van caput) via het nummer van de bladzijde in de bij deze analyse gebruikte uitgave/druk (bv blz. 361) in Bijlage 1 verwezen naar de titel van de afdeling. (c. 361) geeft dan de afdeling *We zullen wachten en zien* aan.

INLEIDING

Vertelinstanties

[1]

Louis Paul Boon (1912-1979) is de auteur van de roman *De Kapellekensbaan*,[a] uitgegeven bij de Arbeiderspers in 1953. Hij heeft het werk op schrift gesteld en treedt op als schrijver-redacteur in de openbaarheid.[b]
De redacteur gaat bovendien direct al in de fout als hij de titel van de roman *KB* de eerste roman van Boontje noemt. Het boek is niet van Boontje en Boontje is al auteur van verschillende romans (c. 222).

[2]

De analyse van *KB* zal zich specifiek richten op de drie verhalende onderdelen erbinnen:

- Een verslag, gedaan door de schrijver Boontje van gebeurtenissen rond de Kapellekensbaan te Ter-Muren, met als werktitel *Boontjes Wereld,*
- *Ondineke,* het verhaal dat Boontje aan het schrijven is over het meisje van die naam,
- *Reinaert&Isengrinus,* het dierenepos van Johan Janssens.

De drie afzonderlijke verhalen en hun narratieve structuur[c] zijn ieder het product van een eigen vertelinstantie. Deze houdt het overzicht en brengt de nodige samenhang aan. Sterker nog, de vertelinstantie is helemaal thuis in de narratieve wereld, zij is alwetend en toont dat aan in de vertelling. Aan de andere kant staat zij boven en buiten de vertelling, zij neemt niet deel aan de gebeurtenissen die zich erbinnen afspelen. Zij blijft onzichtbaar, heeft geen naam, maar is wel aanwezig in alle facetten van de vertelling.[d]

---

[a] Voortaan afgekort als *KB.*

[b] Zo heeft hij als redacteur de noten achter bv c. 100, c. 193 en c. 269 geplaatst, noten die trouwens van weinig belang en soms bepaald flauw zijn.
Ook de cursief gedrukte gedeelten in *Boontjes Wereld* zijn van de hand van de redacteur. Zie Van den Oever 1992, blz. 65, n.15.

[c] Pieron 2004 II, blz. 482-483 (‘De verhaalstructuur’), meer gespecialiseerd: Pieron 2014.

[d] Pieron 2014, blz. 5–7 (‘Verteller en schrijver’).

wat harde zon

[3]

De schrijver Boontje is bezig verslag te doen van wat er zich om hem heen op de Kapellekensbaan in Ter-Muren afspeelt. Deze activiteit, die je van moment tot moment kunt volgen, wordt doorgegeven door een specifieke vertelinstantie.
Het verslag zelf doet Boontje in verteltijd: 'Ge ziet [op dit moment] uit uw open zolderraam hoe het niemandsbos in het rood wordt geverfd door de zakkende zon '(c. 9).[a]
Je luistert naar de verteller alsof je hem direct hoort, je kunt hem direct volgen. Boontje blijkt een personage te zijn binnen de mogelijke wereld van het verhaal,[b] die als ik-verteller zichzelf, al vertellend, in de tegenwoordige tijd aanspreekt met *ge/gij*.[c]
Het verhaal staat daarmee in de mondelinge traditie, maar zo gauw er van deze gebeurtenis, zoals hier, verslag wordt gedaan, gebeurt dit vanuit de schriftelijke traditie.

Boon en Boontje

[1]

Je moet een scherp onderscheid maken tussen Louis Boontje (c. 320) en Louis Paul Boon. Binnen de tekst komt dit bv naar voren in de aanval van Boontje op de door Boon uitgegeven roman *De vergeten straat*.[d] Hij verwijt Boon daarin vooral zijn zelfgenoegzaamheid:

---

[a] Zie ook Pieron 2014/2, blz. 7-9 ('Ik-verteller en het praesens').

[b] Pieron 2004 IV, blz. 1074-1075 ('De mogelijke wereld van het verhaal').

[c] In *De voorstad groeit* wordt de interne lezer direct door de vertelinstantie aangesproken 'Daar hebt ge nu de laatste straat van de stad' (Boon 1954, blz. 5), in zijn verslag over de Kapellekensbaan spreekt Boontje zichzelf aan. Dat wordt in de eerste woorden al duidelijk: alleen hij kan op dat moment uit het raam kijken.
Niet dat dit *ge/gij* in het vervolg soms niet vergezeld kan gaan van een knipoog naar de interne lezer (maar zeker niet naar de externe lezer van Boons boek). Zie ook Van de Oever 1992, blz. 49-51.
Zie verder Pieron

[d] Dit in een verwarrende scene. *Maar goed, daar zit hij dan, tussen de door hem geschreven boeken*: de schrijver Boontje in een troosteloze bui. Tussen de boeken ligt ook de *Vergeten Straat* van Louis Paul Boon.
Van een identificatie tussen beide auteurs is geen sprake, wel van een toespeling via het schrijverschap en de consequenties ervan.

> *[Ge ziet] hoe klein de mens als schrijver is: hij peinst dat alles uit zijn eigen kokertje komt en het is niet waar, het zijn ideeën die in de lucht hangen gelijk butaangas, en dat zijn hersentjes binnen dringt* (c. 222).[a]

Boontje weet wel beter.

Later in c. 246 meldt Boontje dat hij meedong naar een literaire prijs met boeken die hij onder de ronkende naam van Louis-Paul Boon had geschreven,[b] maar dit gebeurt letterlijk in een wensdroom met zijn eigen, specifieke nieuwtjes. Er is geen sprake van een afsplitsing Boon-Boontje.[c]

[2]

Ook de kritiek heeft het moeilijk met dit onderwerp. Zo geeft De Wispelaere (1992, blz. 30) een twijfelachtige oplossing rond het hierboven gesignaleerde probleem van Boontjes *ge/gij:* 'In de gevallen waarin de 'gij', als romanheld tussen zijn eigen romanhelden, die helden moet toespreken of op hun vragen antwoorden, kan dit slechts gebeuren via de het (onuitgesproken) ik-standpunt van de auteur Louis Paul Boon.' Een stellingname die een op zich ingewikkelde, maar ook doorzichtige narratieve structuur onontleedbaar en wazig maakt.[d]

---

[a] Theoretisch een belangrijke constatering, die geheel in de lijn ligt van een naturalistische kijk op schrijverschap en creativiteit. Het vraagstuk kan zelfs -maar dan op zijn Boontjes- niet helderder worden geformuleerd.
Boontje rekent af met de humanistische gedachte dat de schrijver vanuit zijn geestelijke vermogens en in volle vrijheid in staat is een eigen narratieve werkelijkheid op te bouwen. Tussen de schrijver Boontje en zijn werk staat de buitenwereld die hem in al zijn doen en laten –ook in zijn spreken, denken en creativiteit- stuurt. Met de hersenen -en niet met de geest- als regelsysteem. Hier zijn beelden en taal –denk aan de droom- autonoom aan het werk.
Denken is dan niet anders dan een proces dat in de hersenen in gang wordt gezet en dat bij het spreken, lezen en schrijven wordt geactiveerd en geactualiseerd. Dit uitgelokt en versterkt door de situatie in de buitenwereld.

[b] Vs. De Wispelaere 1992, blz. 27, vgl. ibid. blz. 56-58.

[c] Zo is het ook niet wenselijk om conclusies te trekken uit de biografie van de auteur Boon over de personages in de door hem geredigeerde roman.

[d] Ook de visie binnen *De Kapellekensbaan* wordt trouwens vaak -maar ten onrechte- gekoppeld aan de persoon(lijkheid) en/of kijk van Louis Paul Boon, dit bv op uitgesproken wijze door De Wispelaere 1992, blz. 46. Voor een overzicht: Humbeeck & Vanegeren 2012.

DEEL EEN

HET BOEK OVER DE KAPELLEKENSBAAN

De opzet

[1]

Boontje doet verslag van de wereld om zich heen en geeft commentaar. Hiernaast is hij bezig met het schrijven van een roman (‘*Ondineke’)*. Bij deze activiteiten wordt de schrijver voortdurend kritisch begeleid door een groep van vrienden en bekenden.

[2]

Boontje is verder van plan het gebeuren in Ter-Muren en de activiteiten van de groep, waarvan hij nu direct verslag doet, in een narratieve samenhang te brengen. Dit alles bij elkaar onder de (voorlopige) titel *Boek over de Kapellekenbaan.* Binnen dit project zal uiteindelijk ook *Ondineke* worden geïntegreerd.
Het dierenepos *Reinaert&Isengrinus* valt hierbuiten. Dit is geschreven door Johan Janssens, niet door Boontje.

Narratieve werkelijkheid

[1]

Het is voor een schrijver soms moeilijk om de realiteit van alledag en de narratieve werkelijkheid (‘fictie’) uit elkaar te houden, zeker als de romanfiguren sterke trekken krijgen van mensen uit zijn directe omgeving.
Zo kan Boontje melden dat op een gegeven moment mossieu Colson van tminnesterie opdoemt, ‘hij is immers een romanheld, en kan dus opdoemen bij ieder gepast ogenblik waarin wij hem nodig hebben’ (c. 133). Een hersenspinsel, Mossieu Colson is immers een personage zoals hijzelf, hij wordt pas een held als Boontje over hem (en over zichzelf) schrijft.
Het ziet ernaar uit dat Boontje bij zijn overwegingen *in gedachten* via een beeldend taalgebruik een van zijn helden te hulp roept. Met het risico dat de spanning tussen verbeelding en narratieve werkelijkheid -die in deze roman toch al groot is- hier al vertellend uit de hand loopt.

wat harde zon

[2]

Juist omdat Boontje als personage zelf aanwezig is, komen in zijn verslag zulke problemen als vanzelf (in)direct aan de orde,[a] maar dit wel zonder dat de reïstische verhaalcode wordt aangetast. De schrijver weet heel goed dat hij soms werkelijkheid en verbeelding door elkaar haalt.[b] Daarvan doet hij dan ook in alle eerlijkheid verslag, zonder nadere uitleg of verontschuldiging.[c] Hij weet dat zijn gedrag als schrijver op zo'n moment licht gestoord kan overkomen.

Het leven rond de Kapellekensbaan

[1]

De vertelinstantie beziet en beschrijft in de eerste plaats vanuit Boontje als hoofdpersoon diens wereld, een wereld waarbinnen deze -naast het schrijven van een roman over Ondine- verslag doet van wat er zich rond hem afspeelt op de Kapellekensbaan.[d] Hij maakt hierbij gebruik van een overvloed aan verhalen, vertelsels, anekdoten, gedichten, dromen en brieven die hem van alle kanten bereiken.[e]

---

[a] Zo laat Boontje professor Spothuyzen zomaar in het luchtledig een opmerking maken '[D]at ogenblik komt ge te voorschijn met Uw twijfel en Uw moedeloosheid, en laat ge professor spothuyzen zeggen, dat het een algemeen geval en een algemeen probleem van onze tijd is' (c. 197).
Eerder al had hij Johan Janssens plotseling uit de schaduw naar voren laten komen (c. 155). Ook is het vreemd dat Boontje schrijft dat Tolfpoets nog iets wil toevoegen aan wat hij zojuist heeft gezegd, Boontje kan dit immers niet weten (c. 287), hoewel het mogelijk is dat hij dit van zijn gezicht aflas.

[b] Er is dus geen sprake van dat Boon 'de illusie van het bestaan van [de personages] in de roman in een wisselend spel met fictie en realiteit' opzettelijk verbreekt (Van Bork 1977, blz. 54).
Zie verder Van den Oever 1992, blz. 53-56 ('Fictionalisering en defictionalisering'), met het probleem dat een verhaal door haar wordt gezien als fictie, terwijl de term *mogelijke wereld* veel scherper aangeeft waar de problemen (niet) liggen. Een mogelijke wereld is heel iets anders dan een verzonnen, een fictieve wereld.

[c] Van een klemmende meta-problematiek is geen sprake, die komt alleen in zicht als je Boon en Boontje door elkaar haalt.

[d] Dit gedeelte vormt als vanzelfsprekend de kern van *KB* (vs. Van Bork 1977, blz 26). Bovendien is dit verslag niet in de eerste plaats een commentaar op *Ondineke* (ibid. blz. 49), integendeel zou je zeggen. *Ondineke* is eerder een historische aanvulling op het verslag van Boontje.

[e] De vertelinstantie past in dit geval, maar dan op een gematigde wijze, de modernistische code toe. Voor het vertellen van een verhaal worden binnen het modernisme de traditionele, artistieke codes afgewezen. Het beeld wordt afgebroken (montage, assemblage, collage) en verknipt, grammatica, metrum en rijm opgegeven (atonaliteit, soniek, vers libre), de inhoud wordt verinnerlijkt via stream of consciousness en

[2]

Het verslag over de Kapellekensbaan en het verhaal van Ondineke zal Boontje later verwerken tot *Het boek over de Kapellekensbaan*. In een (voorlopige) inleiding hierop[a] schrijft hij:

> *[H]et boek is ook een boek dat zich veel later afspeelt, in onze moderne dag van vandaag: terwijl ondineke leeft in tjaar 1800-en-zoveel, leven mossieu colson van tminnesterie, johan jans-sens de dagbladschrijver, tippetotje de schilderes, mtr. mots en pr. dr. spothuyzen -en gijzelf, boontje-[b] ten huidigen dage* (c. 5).

Kramiek stelt dan ook dat hij deel uitmaakt van dit boek (c. 167) en Tippetotje kan mopperen dat zij, nu ze in Brussel woont, uit het boek is verwijderd en er dus blijkbaar niet meer in wordt genoemd. Bovendien vindt zij dat veel te veel helden uit het verleden, zoals Johan Brams, bij het samenstellen van het boek worden verwaarloosd (c. 305). Er wordt blijkbaar weinig of niets meer van en over hen in Boontjes geplande boek opgenomen.[c]

[3]

Het verslag zal later door Boontje worden uitgewerkt en als centraal onderdeel gaan

---

monologue intérieur. In de (vertaalde) omschrijving van Gerald Graff (1979, blz. 208/Pieron 2014, blz. 28.):

> De modernistische roman ('modern fiction') brak radicaal met de lineaire stroom van het verhaal, tartte de verwachtingen over eenheid en coherentie van het menselijk karakter en de continuïteit van oorzaak en gevolg in zijn ontwikkeling, en trok door middel van ironie en dubbelzinnige nevenstellingen de universeel geachte morele en filosofische 'betekenis' van de literaire handeling in twijfel. Hij verlegde de aandacht van de objectieve ontvouwing van de gebeurtenissen naar de subjectieve ervaring van de gebeurtenissen, paradox en fragmentarisering.

Dit dus zonder dat je met De Wispelaere (2011, blz 32) behoeft te spreken van een anti-roman.

[a] Op *Het boek over de Kapellekensbaan* en dus niet op de roman *De Kapellekensbaan*. Zo bv Van Bork 1977, blz. 28.

[b] Boontje als (toekomstige) auteur spreekt op deze plaats zichzelf toe. Hij zal in het komende boek als personage niet onder die naam optreden of het zou om een dagboek moeten gaan dat in de ik-stijl is geschreven met de autobiografie van de schrijver Boontje als basis.

[c] Boontje stuurt haar blijkbaar wel de (voorlopige) tekst toe.

functioneren van *Het Boek over de Kapellekensbaan* (c. 5, c. 305),[a] maar dan wel in een brede context.
Hoe het verslag er uiteindelijk uit zal gaan zien, is nog niet duidelijk.[b] Boontje zal eerst zijn notities, verslagen en vertellingen moeten ordenen tot een geheel door ze in een narratieve structuur te plaatsen om daarna het feuilleton over Ondineke erbinnen/ernaast vorm te geven. Wel is het zeker dat het om een sociaal-politieke roman zal gaan,[c] om een roman waarin men op zoek is

> *naar de waarden die waarlijk tellen, op zoek naar iets dat de neergang van het socialisme tegenhouden kan. Maar... de hemel beware er ons voor moest het niet méér zijn dan dat: het is een plas, een zee, een chaos: het is het boek van al wat er op de kapellekensbaan te horen en te zien viel, van tjaar 1800-en-zoveel tot op deze dag* (c. 5).

Je kunt je daarbij voorstellen dat Boontje aan Tippetotje de hoofdrol zal toekennen, Tippetotje die gedurende een flamboyant leven en tijdens haar verrassende ontmoetingen het moderne leven in spraak en tegenspraak zal onthullen. Met het onderdeel over Ondineke, nu al op leeftijd, als tegengif en de oude bultkarkas als kritisch medium.[d]

---

[a] In Boontjes *Boek over de Kapellekensbaan* wordt dus niet, zoals bv de Wispelaere (2011, blz, 172) en Muyres (1995, blz. 234) menen, de wordingsgeschiedenis van Boons roman *De Kapellekensbaan* beschreven.

[b] De Wispelaere (1992) stelt aan de ene kant dat dit verslag een boek (blz. 34), een roman (blz. 35, blz. 40-41) is, maar dat het aan de andere kant ook een onderdeel is van een boek in wording (idem blz. 34). Deze contradictie lost hij op door de schrijver Louis Paul Boon uit te roepen tot schrijver van het verslag over de Kapellekensbaan (blz. 34). Een onjuiste en verwarrende conclusie. Zou hij de term *vertelinstantie* hebben gebruikt, dan was de kwestie -lijkt het- opgelost.

[c] Maar of Boontje 'het absolute meesterwerk' wil schrijven (Van den Oever 1992, blz. 41), dat is maar de vraag. Juist zijn bescheidenheid en terughoudendheid wijzen op het tegendeel.

[d] Van den Oever (1992, blz. 18) denkt in een andere richting. Het zou volgens haar eerder gaan om een roman die een anti-roman is:

> [E]en verhaal zonder traditioneel handelingsverloop, waarin veel wordt nagedacht over de roman en waarin de personages ronddolen als op een kermis, over het algemeen zonder te weten waar het naartoe moet met henzelf, de roman en de wereld.'

[4]

Als voorbereiding op de definitieve versie van zijn verslag laat Boontje zijn kring van getrouwen de notities en verslagen lezen die hij maakt van de bezoeken, de verhalen,[a] de uiteenzettingen en de gesprekken. Vervolgens worden op hun beurt de resultaten ervan besproken, aangevuld en zelfs bekritiseerd.
Zo bevalt de afsluiting van het eerste hoofdstuk *van het onmogelijke boek over de Kapellekensbaan* de kantieke schoolmeester in het geheel niet, Boontje maakt het zich daar te gemakkelijk. In plaats van het stuk goed te orkestreren als een symfonie, waarin het hoofdmotief aan het einde nog eens 'met al de voorhanden-zijnde orchestrale krachten' wordt uitgewerkt, suggereert hij op een wel heel gemakkelijke manier via de 1 mei-viering dat het om een boek gaat met een sociaal sausje er over. Ook Johan Janssens vindt het einde trouwens maar niets, de 1 mei viering is 'van te dichtbij scheel en oppervlakkig ./. bekeken' (c. 197).

[5]

Scherpe kritiek op Boontjes werk komt vooral van mossieu Colson en van de kantieke schoolmeester.

[6]

De vrienden zien de uitkomst van de activiteiten als een gezamenlijk project. Zo gaat mossieu Colson ervan uit dat de gedichten die hij van plan is te schrijven, zullen worden toegevoegd aan *onze* roman (c. 200), hij schrijft dat wat 'voor het boek over de kapellekensbaan zou kunnen te pas komen' (c. 199).
Dit kan erg ver gaan, zoals blijkt uit de klacht van Siekegheest: '[Ge] schrijft nu al enkele weken over mij, arme siekegheest, en ge spaart mij niet in het minst: ge beschrijft mij gelijk een insect dat onder het vergrootglas zit' (c. 353). Veel van wat Boontje noteert en observeert, komen we dus niet te weten.

Daarbij verslikt zij zich trouwens (ook al) in het auteursprobleem door deze roman toe te schrijven aan Louis Paul Boon (!), terwijl de roman zelf nog *in statu nascendi* is. Dit met Boontje als schrijver en autobiograaf. Dát Boontje schrijft, weten we uit een andere bron, dat wil zeggen via een specifieke vertelinstantie.

[a] Narratief doet zich hier een probleem voor. De ik-verteller vertelt dingen over zijn vrienden, die hij niet kan weten omdat hij er niet bij is geweest (bv. c. 13, c. 32, c. 42, c. 239, c. 241, c. 244, c. 246, c. 251). Hij noteert in deze gevallen dat wat hij van de betrokkenen te horen heeft gekregen. Dat betekent dat de subjectiviteit van zulke passages sterk is: er zijn twee vertellers.

[7]

Mensen om Boontje heen zijn ervan op de hoogte dat hij bezig is met een hedendaags verslag te schrijven over de Kapellekensbaan en vragen aandacht voor hun eigen leven,

> *het is te zeggen. Die dingen uit hun leven waarin ze de held waren, de slimste de beste de eerste... maar nooit de dingen waarin ze een povere menselijke figuur hebben geslagen, waarin ze de lafaard waren, de domste de slechtste de laatste.*

Hier gevolgd door een aantal schrijnende voorbeelden (c. 333).

Soms is men dan ook helemaal niet blij met dat wat men Boontje heeft toevertrouwd, zoals de zenuwarts –volgens mossieu Colson een apotheker (c. 338)- die Boontje, naar zijn zeggen, iets heeft verteld waarvan hij achteraf zo'n spijt heeft, dat hij hem, toen hij dát pas had bekend -gelooft Boontje- wel '1000 fr. [wou] geven om die woorden uit mijn oren en terug in zijn mond te kunnen krijgen' (c. 336).

[8]

Het verslag van de gang van zaken is op zich doorzichtig. Je kunt bepaald niet spreken van *holderdebolder* (c. 10): er lopen een aantal vertellijnen door elkaar heen, dit zonder dat ze met elkaar worden verward of in elkaar overlopen. Alleen de snelle overgangen en wisselingen maken dat je soms de kluts dreigt kwijt te raken.
Toch, al is de opzet inzichtelijk, de uitwerking ervan in details is vaak onoverzichtelijk en springerig. Dat geldt vooral voor de bijeenkomsten van de groep. Men valt elkaar voortdurend in de rede, springt van de hak op de tak, maar dit wel eerder om elkaar aan te vullen dan om elkaar de loef af te steken.[a] Ook de verhalen die men aan elkaar en met elkaar (c. 39) vertelt, zijn niet bepaald gestroomlijnd. Bovendien gaan de gesprekken soms het alledaagse gebabbel niet te boven en dat leidt af.[b]

---

[a] Wat kan leiden tot een ietwat puberaal gedrag. Zo hangt Johan Janssens de uitdrukking *de keel uithangen* de keel uit. Hij weet wel iets beters, maar dan moeten de dames wel even de kamer uit. Het gebruik iets later van het woord *fatsoenlijk* en het onderlinge geknipoog bewijzen dat het maar goed is dat de lijst met nieuwe uitdrukkingen geheim blijft en dat ze pas zal worden gepubliceerd nadat de laatste lezer is doodgevallen (c. 11).

[b] Zo bv tijdens de bijeenkomst vlak voor kerst (c. 314). De kantieke schoolmeester heeft nogal onverwacht een kerstkaart van Tippetotje ontvangen, een reden voor Mossieu Colson om te vertellen dat hij kinderen aan de deur kreeg die veel te vroeg in de maand kwamen zingen. Toen hij hun dat zei, antwoordden zij

[9]

Het project als een gezamenlijke onderneming zal uiteindelijk doodbloeden. Boontje ziet steeds meer lege stoelen (c. 278) en tegen het einde is hij zelfs verrast en blij dat de groep weer eens bij elkaar komt: 'Weer is het een van die glorierijke avonden zoals er vroeger zoveel kwamen, waarin uw vrienden uw helden zich meester gemaakt hebben van uw huis...'
Er heerst weer een ouderwetse kakofonie, maar dit wel zonder dat men het laatste stukje van Boontje over Ondineke heeft gelezen. Onvoorstelbaar! Toch gaan de gesprekken onverdroten verder, over de snelheid van auto's en de vele ongelukken, over de moorddadigheid van het moderne oorlogsgebeuren. En dan, als iedereen verder weg is, zet mossieu Colson heel gepast Louis Armstrongs *Blues for yesterday* op (c. 363)*:*

'I've got the Blues for yesterday, it keeps on hauntin' me, I got the Blues deep down, the days that used to be....'

Ondineke

Boontje is bezig aan een roman over Ondineke[a,b] een vertelling over een burgermeisje, dat zich met alle middelen probeert staande te houden in een verloederde

---

'dat kan ons niet schelen, we zijn Wij toch al geboren, en ge kunt ons toch iets geven want het is winter en slechte tijd.'
Maar vraagt de kantieke schoolmeester zich af, waarom stuurt ze nu juist mij een kaart en dat nog wel met zo'n afgezaagd onderwerp: arme kinderen die maar door een raam naar een kerstboom staren. Johan Janssens begrijpt waarom. Hij heeft eens een artikel geschreven dat is geweigerd, omdat de gewone werkman erin wordt gekleineerd. Maar het gaat hem er juist om dat die werkman pronkt met zijn kerstboom (en met zijn clubzetel ter sier) en om kinderen die naar hun eigen kerstboom kijken, 'het was veel meer om die stomme aap van een kleine werkman te leren leven gelijk hij zou moeten leven.'
Maar dan volgt de clou: de kaart van Tippetotje was aan Johan Janssens gericht. Verkeerd bezorgd.

Of neem in c. 309 het onderwerp *kat*. Mossieu Colson: Je kunt als willekeurige kijker voor een kat van Picasso staan en je afvragen 'wat voor een wild beest is dat nu, picasso, zou het mij niet durven vastgrijpen en verslinden?' Toch weet je dat je niet bang hoeft te zijn. De kantieke schoolmeester hierop: in werkelijkheid kan een kat met een haast menselijk gebaar achter haar oor beginnen te krabben en dan met verwonderde ogen naar het wezen kijken dat met haar gelach zo'n ongewoon geluid voortbrengt.

[a] Technisch gezien is *Ondineke* waarschijnlijk beter te omschrijven als een lange novelle.

[b] Boontje zelf (c. 30): 'De roman over ondineke, die kleine heks van ter-muren' (vgl. c. 56). Trouwens, Boontje noemt een deeltje uit deze roman ook wel op zeer specifieke wijze *een gedicht* (c. 31).

samenleving. Deze vertelling speelt zich eveneens af aan de Kapellekensbaan, maar dan rond het einde van de negentiende eeuw.
Ook in dit geval is de vriendenkring actief aanwezig en neemt enthousiast deel aan het creatieve proces, zoals direct al aan het begin, wanneer Boontje de plannen voor zijn nieuwe roman uiteenzet (c. 14-16), dan later als zijn vrienden en vriendin het doen en laten van Ondineke van alle kanten onder de loep nemen (c. 60, c. 167, c. 207) of op het moment dat Oscarke op het toneel verschijnt (c. 255).
Dit zonder dat dit aan de autoriteit van de schrijver afbreuk doet: hij peinst en kiest en overlegt, want als het eenmaal geschreven staat, is er niets meer aan te veranderen (c. 61. vgl. c. 197.1).[a]

De gelaagdheid van het Boek over de Kapellekensbaan

> [Mijn] beeld is misschien wel geniaal, maar mijn geest heeft veel te korte beentjes (c. 274).

[1]

In verband met de gelaagdheid van zijn nieuwe werk is het belangwekkend dat Boontje stelt dat het onmogelijk is om twee kunstzinnig werelden tot een eenheid samen te smeden. Geen syncretisme.
Vooropgesteld -en terzijde-, het beste kun je je innerlijke voorstellingen en de gedachten erachter leren kennen en begrijpen wanneer je ze tekent: je maakt bv een tekening naar de beschrijving die Tippetotje je geeft van *Het naakte meisje met de rode pullover*.
Hetzelfde geldt voor *De baadsters* van Renoir of voor de vrouwen van Maillol en Delvaux, pas door ze na te tekenen krijg je er werkelijk vat op. Boontje zelf is ook schilder, ook bij hem gaat het beeld vóór het woord. Indien hij een geniale gedachte heeft, dan moet hij daar eerst een beeld bij zoeken, maar op dat beeld wordt hij dan zo verliefd dat hij de gedachte vergeet (c. 274).

[2]

Mis gaat het als je probeert twee kunstzinnige werelden –bv die van Maillol en Delvaux- te combineren:

---

[a] Van de vriendengroep zijn naast Boontje ook Johan Jansens, mossieu Colson en de kantieke schoolmeester creatief bezig op literair gebied. Tippetotje doet pogingen ertoe.

wat harde zon

> *[En] naast de reeds gestorven vrouwen van delvaux is geen plaats voor de levende vrouwen van maillol: de vrouwen van delvaux bewaren in hun gestorven lichamen de uitgedoofde vlam van al wat de mens heeft ervaard maar reeds weer vergeten is geraakt... en de vrouwen van maillol bewaken in hun levende lichamen de schroeiende vlam van al wat de mens opnieuw moet ervaren en beleven (c. 293).*

Met de vraag of het wel mogelijk is om de twee literaire werelden, die in het boek over de Kapellekensbaan samenkomen, in één werk met elkaar te verzoenen.

Boontje binnen de traditie

[1]

Tegenover de traditionele (en eigentijdse) roman staat men binnen de groep zeer kritisch. Al direct aan het begin (c. 11) vergelijkt Johan Janssens haar met clownerie, waarbij hij steun krijgt van de kantieke schoolmeester die beweert dat 'men 1000 bladzijden schrijvend 1000 kleine waarheden heeft verwrongen en verdraaid, in een zak gestopt en door elkaar geschud en kop-over-kont weer bovengehaald.'
Waaraan Johan Janssens toevoegt dat de 1000 kleine waarheden samen de 1000-voudige grote Leugen vormen, de parodie op het leven, de clown uit het circus, de vis op het droge. De tijd van de romankunst is voorbij (c. 13). Niemand durft nog een ongeëvenaard boek te schrijven of uit te geven.
Toch blijkt direct al aan het begin dat Boontje zich als schrijver niet buiten de literaire traditie plaatst. Wel wil hij nieuwe wegen gaan.[a] Maar ook dat komt hem op veel kritiek te staan, met name van de kantieke schoolmeester en de oude bultkarkas.

[2]

Het is ook de kantieke schoolmeester die direct al aan het begin op meeslepende wijze aangeeft hoe groots en afwisselend de westerse literatuur (inclusief de paus en Lenin) wel is.

---

[a] Als je de redacteur Louis Paul Boon mag geloven gaat het bij *De Kapellekensbaan* om een roman die in termen van illegaliteit ingaat tegen de gangbare regels. Zie de titelpagina. Hij neemt deze kwalificatie over van Boontje, die zijn komende boek *illegaal* noemt omdat hij schrijft aan iets dat geen naam of vorm heeft (c. 282). *Illegaal* in de betekenis van *tegendraads*, dus niet in de betekenis van *chaotisch* of *onsamenhangend*. Binnen deze context kun je denken aan Mallarmé's begrip *constellatie* (Ten Brug en Pieron*, Dwarreldans der zinnen,* 2020).

> [*N]aar het mij toeschijnt hebt ge daar boven op uw zolder over uw papieren gebogen gehangen om over onze wereld-van-vandaag te schrijven, en ik die al zoveel boeken misverstaan heb, weet dat al wat er te zeggen valt reeds gezegd is geweest, ik spreek nog alleens niet van de prediker, van de faustmaker of de waanzinnige hamletspeler... neen onderbreek mij niet, want ik heb dat niet graag, maar zult gij daar op uw zolder groter wijsheid vergaren dan laotse, of kunt gij surrealistisch-erotisch-debieler doen dan het de zangen van maldoror zijn? zult gij de menselijke diepten en hoogten dieper en hoger doorpeilen dan in de demonen van de gebroeders karamazof, zult gij de tijd buiten tijd en ruimte razender achternajagen dan proust, of zult gij het leven binnen tijd en ruimte hardnekkiger geselen dan in de voyage au bout de la nuit? weet gij de ontspoorde mens-in-een-scheve-maatschappij beter in zijn juiste verhouding van levend en denkend dier te plaatsen dan de minnaar van lady chatterley? weet gij nuchterder dan lenin, naturalistischer dan zola, beeldsprakeriger dan de bijbel met de woorden om te springen? is het u mogelijk plechtstatiger en onfeilbaarder te zijn dan de paus van rome, sprookjesachtig onzedelijker dan duizend-en-1-nacht, hemelser dan de navolging-van-christus, sluwer en fijngeestiger dan de reinaert van willem-die-madoc-maakte, tragi-boerser dan de isengrinus van nivardus? en kunt gij moderner ongelovig-schurftiger zijn dan de tropic-of-capricorn?, of romantisch-mise-rabilistischer dan de voorstad-groeit?* (c. 9).[a,b]

De reactie van Boontje:

> *Het is mogelijk dat het onmogelijk is om iets nieuwer en juister te zeggen, maar over al het geschrevene daalt het stof der tijden neer, en ik peins daarom dat het goed is als er om de tien jaar*

---

[a] In dit verband node gemist -en dat vanuit de wereld van Boontje-: het *Symposion* en de *Essais*. De plaats van de paus en Lenin zal niet onbestreden blijven, maar hun aanwezigheid is wel kenmerkend voor de ideologie die zo'n belangrijke rol speelt in de wereld van Boontje.

[b] Boontje is dus niet de schrijver van *De voorstad groeit*. *Een ander* zal opnieuw moeten beginnen. De opmerking van mossieu Colson in c. 68 is hiermee in tegenspraak. Daar wordt de roman van Louis Paul Boon blijkbaar wel op conto van Boontje gezet. Een misgreep. Of gaat het in de tekst louter om een subtiele toespeling?

> *een andere een kruis trekt over al die oude dingen, en de wereld-van-vandaag opnieuw uitspreekt met andere woorden* (c. 10).

[3]

Johan Janssens is er dan op zijn beurt als de kippen bij om de woorden van Boontje aan te vullen en bij te stellen. Het gaat niet zozeer om de inhoud, maar om de vorm, de structuur van het vertelde.[a]

> *[D]e vorm dus: als gij het door de kantieke schoolmeester opgesomde wilt opnieuw zeggen, dan zult ge een andere vorm moeten zoeken, maar dewelke? b.v.b. een roman waarin ge alles holderdebolder uitkeert, kwak, gelijk een kuip mortel die van een stelling valt, + ernaast en erbij uw aarzelingen en twijfels omtrent het doel en nut van de roman, + daarbij en daarenboven iets dat ge zoudt kunnen noemen de reis van nihilisme naar realisme - weg en weer, 3de klas- want vandaag is er nog hoop dat de wereld iets wordt maar morgen wordt die hoop terug de bodem ingeslagen... en daarnaast zoudt ge nog kunnen rand bemerkingen geven, plotse invallen, nutteloze omschrijvingen, gekapseerde erotische dromen en zelfs dagbladknipsels...* [b]

Boontje reageert ook hierop laconiek. Wat Johan Janssens beschrijft, spiegelt treffend de gang van zaken binnen de groep (c. 10).

Een gewetensvraag

En tenslotte nog een gewetensvraag voor Boontje (c. 31.2). Waarom schrijf je eigenlijk? Of in de woorden van mossieu Colson: ‘Halt met uw gedicht over ondineke en

---

[a] Johan Janssens:

> Ha en als ik het goed voorheb dan komt het hier op neer dat het de vorm is die moet veranderen, want het evoluerend verstand en de blijvende domheid van de mens, alsook het schone geloof in de toekomst en de ketterse twijfel eraan, waren in de antieke-beschaving juist dezelfde als de dag van vandaag in onze hedendaagse-beschaving, maar iemand moet de oude wijn in nieuwe vaten goten (c. 10).

[b] Deze uitspraak van Johan Janssens heeft sterk autobiografische trekjes!

haar 1ste lief, maar is het ook om uw positie te versterken dat ge schrijft over termuren en de wereld van vandaag?'
De vraag gaat in op een klacht van Johan Janssens: je kunt nu wel als schrijver-dichter een sociaal of godvruchtig ideaal verwoorden, maar dat is in feite van geen belang omdat de woorden zelf in deze tijd louter holle frases zijn geworden. Van belang alleen is nog dat je werk wordt gepubliceerd.
Mossieu Colson krijgt op zijn vraag van Boontje geen reactie, hoewel het opschrift van dit gedeelte ('Het belang ligt in een gedicht') suggereert dat de kern van het schrijven uiteindelijk in het gedicht zelf ligt.[a] Een modernistisch uitgangspunt. Alleen is dit opschrift afkomstig van de redacteur van de roman *KB* en niet van Boontje zelf. Bovendien geeft Boontje later vragenderwijs een antwoord dat in een andere richting wijst:

> [*En*] *ik begin u uit te leggen, veenmanneke, dat schrijven een warmte en een genot van het scheppen in het hart brengt... maar ondertussen vraag ik me voor mezelf af, of ik dan schrijf en schrijf om iedere dag opnieuw dat genot en die warmte achterna te rennen?... en gij, veenmanneke, antwoordt – zeer juist – dat schrijven uws inziens ergens iets moet hebben dat men een Doel noemt, want als het niet het minste doel heeft, dat ge dan, gelijk in uw jeugd... a là, hoe moet hij het zeggen waar uw vrouw bij is?... u kunt overleveren aan iets dat evenveel genot schonk maar even doelloos was* (c. 176).[b]

[a] Op een andere plaats (c. 145) geeft Boontje vragenderwijs wel antwoord op de vraag:

> En nu zou ik eens willen wensen dat deze ondergetekende ultrascharlaken kunstenaars ./. in alle eerlijkheid [willen] vragen of zij dan steeds schrijven en dichten, om te onderzoeken of de maatschappelijke verhoudingen gegrond zijn op de ontwikkeling der productie-enzovoorten... dan wel of ook zij niet, evenals ik, misschien wel werken enkel en alleen omdat zij het werk zelf liefhebben.

[b] Pieron 2004 IV, blz. 414 ('Marxisme: Kunst als kritiek I. Realisme').

BOONTJES WERELD

Plaatsbepaling

[1]

Boontjes activiteiten spelen zich voor een groot deel af in Ter-Muren, in en rond zijn woning. Hier doet de schrijver in de eerste plaats verslag van wat er om hem heen op de Kapellekensbaan afspeelt.

[2]

De woning van Boontje vormt gedurende de periode 1947-49 een kleine enclave, waarin een aantal getrouwen en kennissen in- en uitlopen, een groepje grotendeels intellectuelen,[a] maar dat in de traditionele betekenis van het woord, goed op de hoogte, belangstellend, kritisch, maar ook afstandelijk: veel discussie maar ook veel gejammer over de politieke situatie, over pers, moderne kunst en literatuur (c. 204), maatschappelijk-politiek is men evenwel niet altijd even actief.

[3]

Op den duur verwatert de onderlinge band tussen de vrienden, ze komen minder bij elkaar, de gesprekken verliezen inhoudelijk aan kracht. Uiteindelijk zoekt een groepje naar vrijheid en rust. Volgens mossieu Colson, de oude bultkarkas en Johan Janssens een capitulatie van jewelste. Je hebt toch je maatschappelijke verantwoordelijkheid…!

Boontje en Maria

[1]

Over het leven binnen Boontjes gezin horen we weinig. Zo weten we dat Boontje een zoontje heeft, maar hoe het daarmee gaat, blijft duister.[b] Ook het leven binnenshuis blijft voor een groot deel een gesloten boek.

---

[a] Pieron 2018, blz. 42-49 (‘De intellectuelen’)

[b] Dit in tegenstelling tot de zoon van Johan Janssens, waarmee Boontje trouwens een heel goede verstandhouding heeft. De Wispelaere (1992, blz.35) ziet in deze omgang van Boontje met Jo een bewijs van het feit dat Johan Janssens een afsplitsing zou zijn van Louis Paul Boon (De Wispelaere 1992, blz. 27). Een drogredenering.

Verrassend is Boontjes bijkans obsessieve belangstelling voor het meisje met de dikke billen (c. 282) en voor zijn rijke buurman Danckaert, *alachter het lelijke rijkemensenhuis op de konijnenberg* (c. 42).

[2]

> [M]ijn vrouw die ./. de moderne ziekte van de moderne tijd heeft ./. gekregen, de zenuwen, en die achter de spiegel van haar ogen de spijt voelt omdat ik niet in staat ben de een of andere sinecure te bemachtigen (c. 78).
>
> En alleen uw vrouw zegt met de echte schrijnende galgehumor der negers uit amerika: het is mij of ik in deze stilte van deze regendag van juli het bloed van bessie smith hoor kloekkloek zeggen... maar tzal wel de goot van ons achtergebouwtje zijn (c. 221).

Maria, de vrouw van Boontje,[a] is, ondanks haar lichamelijke en psychische klachten,[b] helemaal betrokken bij de bezoeken van de vrienden en speelt er de rol van goede, maar ook gestrenge gastvrouw.
Verder zorgt ze voor haar zoontje, doet het huishouden en breit 's avonds aan wat Boontje haar illegale breiwerk noemt.[c] Zorgen maakt zij zich over de toestand van haar man, zijn werk en daarmee in direct verband over de financiële problemen thuis,[d] zulke grote zorgen dat ze zelfs tegenover de kantieke schoolmeester haar hart moet luchten (c. 56).
Over haar verleden weten we dat ze vroeger als klein meisje door de pastoor is aangerand. Dit vertelt ze Boontje met de belofte van een eeuwig zwijgen en pas laat in het verhaal, zo diep zit het haar dwars (c. 226). Ook vertelt ze dat zij naar de

---

[a] '[ja], almeteens duikt gij terug op in mijn leven, veenmanneke: gij komt binnen en zegt tot mijn vrouw: dag maria... terwijl ge haar nog nooit gezien had en niet eens wist hoe zij heette' (c. 176). Maar Veenmanneke is het blijkbaar wel te weten gekomen.

[b] Boontjes vrouw heeft de zenuwen –de moderne ziekte bij uitstek-, maar zij is daardoor nog schoner en verstandiger dan alle andere vrouwen samen... (c. 287).

[c] '[W]eer brandt de kachel en zit uw vrouw te breien terwijl breien niet goed is voor haar zenuwen... maar wat kan ze anders doen?, ze breit aan iets dat geen naam of geen vorm heeft, en dat zij wel misschien diep in haar binnenste haar illegaal breiwerk noemt, gelijk gij schrijft en schrijft aan iets dat geen naam of geen vorm heeft en dat ge uw illegaal boek noemt' (c. 282).

[d] Ze dicteert dan ook wel verhaaltjes om hem af te leiden, zo bv een drietal onder de titel *help uzelf zo helpe u god*. Een titel waar beiden zich trouwens geen raad mee weten (c. 327).

nonnenschool ging, dit gekoppeld aan het verhaal over Liza. Dit om Boontje te ondersteunen, wanneer anderen zijn verhaal over Ondine -die zomaar haar kind in het cabinet laat verdwijnen- te erg voor woorden vinden (c. 167).[a]
Zij deinst ook niet terug voor scabreuze kwesties, zoals voor de vraag -besproken met haar buurvrouw- waar ze toch met al die afgesneden ledematen in ziekenhuizen blijven. Een onderwerp dat door de groep trouwens met vreugde wordt overgenomen. Johan Janssens denkt zelfs aan een reportage (c. 241).
Uit Maria's verhalen (bv. c. 93, c. 317) merken we dat zij het leven langs de Kapellekensbaan vanaf haar jeugd goed heeft gekend. Maar het blijkt bovenal dat zij de toeverlaat van de schrijver is. Boontje geeft haar vaak het epitheton *met haar schone blote armen.*

[3]

Boontje is naast romanschrijver en journalist ook schilder, hij zal dan ook vaak met diens ogen kijken.[b]

---

[a] 'En alleen uw vrouw staat weer toevallig en precies symbolisch aan uw zijde, zeggend dat zij in haar jeugd eenzelfde historie heeft weten gebeuren: maar dat was met liza, die met mij naar de nonnekensschool ging, en er door de nonnekens werd voorgesteld als een voorbeeld van een heilig meisje, gelijk ze steeds met de ogen zedig terneergeslagen liep... maar almeteens was ze zó – terwijl ze amper 14 jaar was – en kwam heel haar duister dubbel leven in het schrille licht: zij reed snachts uit met de zonen van de dikke glemmasson – zeer rijk volk allemaal – ha, en dinges was er ook bij, een zoon van de derenancourts... en men vond de broek van lizake later terug, in de auto van de zoon van de dikke glemmasson, waarmee zij met die 3 mannen samen weer een rit had gedaan: en het gebeurde ook op dezelfde manier: zij liet het in het cabinet vallen, nu is ze lang getrouwd met de chauffeur van de zoon van de dikke glemmasson.'
Zoals zo vaak dient dit verhaal ook om de eenheid van en de samenhang tussen heden en verleden aan te geven.

[b] Ook het schrijven van een filmscenario ziet Boontje op een gegeven moment wel zitten (c. 69). Met het kamp Breendonck als uiteindelijk motief. Hij stelt het zich al voor:

> *muren en nog eens muren en de schaduwen van alle soorten angsten die er over heen gleden, en een 'maatloos dropke bloed' dat van onder gesloten deuren leekte... en ondertussen de aanplakbrieven in de stad: s.s. de asse van tijl klopt op mijn borst... o iets geweldigs, iets om in één armzwaai alle filmprullen van de markt te jagen.*

Dus begint Boontje het scenario te schrijven: In de plot een antiheld, waarvoor de lange Pros model staat. Vanuit zijn achtergrond thuis is deze een dief, brandstichter en avonturier. Hij gaat voor de Internationale Brigade vechten in Spanje, maar wordt teruggestuurd, omdat *hij ginder gestolen had gelijk zijn moeder en gebrand gelijk zijn vader*... Weer thuis gaat hij, beschermd door meneer de baron Derenancourt-vantkasteel, op bijeenkomsten tekeer tegen de Brigade, maar dat helpt hem uiteindelijk niet. Hij wordt door de Nazi's naar Breendonck gebracht, waar hij tot groot plezier van de bewakers voor beul speelt. Tenslotte komt hij in Buchenwald terecht waar hij op een avond wordt weggelokt en op een eenzame plek wordt vermoord.

> *En ge rijdt weer voorbij de achterkant van de huurkazerne waar vogelmuitjes naast wastobbes tegen de muur hangen en waar over het stuk betonnen vloer van de ene-koer-boven-de-andere -o waarom schildert ge dat niet liever in plaats van het te beschrijven?- een drooglijn met wasgoed hangt (c. 329).*

Dit dus in een realistische stijl, zoals ook Tippetotje schildert.

[4]

> Het regent en het regent altijd maar in uw werken, zegt men... maar kunt ge daar iets aan veranderen? alà zie nu eens: het is mei en het regent en tblijft regenen. En evenals gij... die u de meiavonden uit uw jeugd herinnert, waarin het zo schoon en stil was, met bloeiende brem en bloeiende jasmijnen en uit het lof huiswaarts kerende maagdekens...' (c. 367).

Vooral het weer, de loop der seizoenen en de ontwikkelingen in zijn tuintje houden Boontje bezig.[a] Direct al in het begin merk je hoe belangrijk de natuur in dit opzicht voor hem is:

> *-Ge ziet van uit uw open zolderraam hoe het niemandsbos in het rood wordt geverfd door de zakkende zon (c. 9).*
>
> *-Het heeft een beetje geregend over de konijnenberg en over het niemandsbos maar nu begint de zon al te schijnen, en alles wordt veel schoner dan het is (c. 16).*

En zo verder: de motregen zabbert tegen de goesting langs zijn venster (c. 18), aan zijn straatdeur ademt het de zomeravond (c. 23).
Regen, motregen, wind, zon, zoele avonden bepalen sfeer en stemming (bv c. 129,

---

Mossieu Colson heeft zo zijn twijfels over Bontjes plannen. Er werd al een film over Breendonck gemaakt, maar dat was een tranentrekker. En waarom men nu net Boontje uitkiest om een filmscenario te schrijven, is hem eigenlijk niet duidelijk.

[a] Maar ook de feestdagen passeren de revue: 1 mei, Pasen, hemelvaart, kerst, nieuwjaar.

c. 212, c. 232). Met nogal wat geklaag op de achtergrond.[a,b]

[5]

> Gisteren was het al lente, met in het zonnetje bottenschietende rozelaars en crocussen, en vandaag is het almeteens beginnen vriezen en sneeuwen en anticyclonalen: de botten van de rozelaars worden zwart en de neus van mossieu colson van tminnesterie wordt blauw (c. 129).

En dan zijn tuintje. Het is zijn lust en zijn leven, maar wat er zoal in gebeurt, roept ook verrassende reacties op. Zo Johan Janssens die op de vraag van Boontje waar hij zijn kerselaar zal planten, antwoordt

> *[Ik] antwoord er niet op, schrijver, want ik peins er van dat gij u overgeeft aan de kleine vreugden des levens, die een redden van de schijn, een afwijken, en dus bijgevolg een ontsporing van de reële zin des levens zijn* (c. 40).

Of Boontje zelf:

> *[H]et wordt straks lente en de crocussen beginnen uit de grond te kruipen, en ik heb verdriet, omdat zij uit de grond komen gekropen naar huun goesting... terwijl ik integendeel scheef en krom ben gegroeid in deze samenleving, en tot mijn grote spijt altijd Andere blommen heb moeten leveren, dan deze die vanzelf aan mijn geest hadden kunnen ontspringen* (c. 335).

Maar ja, ook bloem-zijn is niet alles, Johan Janssens een paar dagen later*: '[En] nu hangt dezelfde crocus daar al neer, de keel dichtgeknepen door het vriesweer* (c. 337).
Er is tevens de verwondering over de gang binnen de natuur:

---

[a] Bv c. 31, c. 39, c. 44, c. 73, c. 204, c. 223, c. 282.

[b] Het weer wordt soms ook weerspiegeld in dat wat Boontje gaat schrijven: '[S]traks moet ge nog beschrijven hoe ondine deze 1ste dag van de maand in de regen moet lopen, om de afkorting der toekomstige eigenaars op te halen' (c. 204).

> *De kantieke schoolmeester komt in uw stukje hof terwijl ge bezig zijt met verschillende dode dingen in de grond te steken... die, hoe ist mogelijk, u in de lente jasmijnen en in de herfst asters zullen geven'* (c. 106).

Het weer is er soms ook naar om na te denken over allerlei zaken, zoals over het leven van de Zot, een leven dat je je alleen kunt indenken in termen van slecht weer, de Zot die alleen kan spreken via de ziel van de kerselaar met zijn zeven winterse, zwarte takken (c. 95).[a]

[6]

Voor Boontje is zijn tuintje een onderwerp van dagelijkse zorg. Zo plant hij zonnebloemen,[b] maar tegen Tippetotje geeft hij toe dat hij eigenlijk een kerselaar had willen planten:

> *[H]et is zo schoon als dat in de lente vol bloesem staat... maar dat het u in de dingen van het leven gaat gelijk met de dingen in uw werk: ge peinst en kiest en overlegt, want 1 maal dat het geplant of geschreven staat is er noch te veranderen noch te zeg-*

---

[a] 'De Zot zwerft van het ene baantje naar het andere en wordt uiteindelijk werkeloos. Leeft korte tijd van het wegpikken van koperdraad, vervolgens heeft hij een baantje als koetsier, gaat zich dan meer oriënteren, raakt betrokken bij sociale acties, organiseert een staking, trekt in bij een vrouw met 6 kinderen en gaat wat handel drijven, maar dan raakt hij weer in de problemen als hij een oude kennis ontmoet waarmee hij zich ladderzat zuipt om dan als het geld op is een oude vrouw te beroven. Hij komt in het gevang, wordt door de Duitsers vrijgelaten en op transport gesteld naar Jersey. Het schip wordt aangevallen en hij keert nat en wel terug naar de vrouw met 6 kinderen, waarvan hij de oudste van vijftien soms tussen de benen mag kijken' (c. 95).

Trouwens een plot om van te smullen voor een doorwrochte, sociaal-realistische roman.

[b] Zonnebloemgeel is in de mode en dat door het droevige verhaal over Van Gogh. Toch merkt Tippetotje op dat er geen sprake is van een opbloei van de cultuur, integendeel, kijk maar naar de musea en de boekhandels, niets dan verval. En Van Gogh is commercie geworden. Boontje reageert somber:

> *En tippetotje gaat spottend van mij weg, maar nog is zij niet buiten of ik peins al dat haar woorden eigenlijk gedachten van mij waren, mij ingegeven door dat fangogh-geel: ge zoudt veel beter commerce doen in fangogh-geel dan te schilderen of te schrijven over zonnebloemen en over ondineke van ter-muren'* (c. 61).

[De hele conversatie wordt trouwens gevoerd vanuit een volstrekt ondoorzichtige samenhang en voert naar een nonsens-conclusie.]

gen: eigenlijk zou ik liever Die kerselaar gehad hebben (c. 60).

En dan plant Boontje blijkbaar toch een kerselaar (c. 345), maar als deze *aprilse grillen in zijn bloed begint te krijgen* en zijn botten openbreekt, kruipen de mieren alweer over de stam. Een en al droevigheid, die wordt bevestigd door Johan Janssens:

> *[Ik] zie tot mijn verbazing dat er ook in u, met deze lente, slechts een eindeloze triestigheid of een eindeloos triestig medelijden is. Een eindeloos triestig medelijden met uw kerselaar die zijn best doet, en toch straks gaat half opgevreten worden door de mieren... en daarna half uitgepikt door de mussen.*

Nee, 'johan janssens heeft kaken die te kort zijn, hij kan ze niet meer openen tot een lach.'
Boontje zelf associeert in zijn depressieve bui de botten van de kerselaar met de jonge veteranen en verzetslieden, die na de oorlog zijn vergeten en verwaarloosd. Zelfs staken mogen ze niet. En dan hun kinderen, waarvan de ouders 'daar nu eindelijk staan als gevestigde en erkende socialen, met aan hun hoofd leiders die niet meer geloven in een sociale maatschappij.'
De kantieke schoolmeester staat dichter bij de aarde en constateert een paar dagen later dat de regen dan wel sommige planten mag knakken, maar andere juist verfrist. Voor Boontje wel een heel goedkope filosofie. Maar toch, voor de kantieke schoolmeester is dit wel een opstapje naar een veel dieper, sociaal probleem: onder de gutsende regen wordt iedereen maar naar de universiteit gejaagd, terwijl je er eigenlijk alleen maar planten naar toe mag sturen die iets willen leren. Vervolgens een kantieke vergelijking die ook verder helemaal uit de hand loopt (c. 347).

[7]

Het is duidelijk dat Boontje zijn best doet om van alle kanten -vooral ook via zijn vriendenkring- de werkelijkheid in zijn volle breedte in haar greep te krijgen.[a] Maar het is wel een wereld waar gevoelens van inleving en medeleven maar sporadisch

---

[a] Toch, er zijn grenzen. Van parapsychologische verschijnselen -maar ook van meer alledaagse vormen van bijgeloof- wordt op ironische wijze -en via veel voorbeelden- afstand genomen, met vrijmetselaars en theosofen als een belangrijke doelgroep.
Over bepaalde vormen van volksgeloof oordeelt Boontje trouwens hard: '[E]n ge gaat er weg en vraagt u af wanneer iemand u de dingen zal vertellen die Niet tot de duisternissen van het achterlijk vlaanderen behoren, maar die Wel tot de duisternissen van hun eigen kleine bange hart behoren' (c. 333).

doordringen.[a] Romantiek is de schrijver vreemd. Er bestaat een zekere distantie, zelfs in de verhalen over Ondineke en haar (ver)houding rond Valeer en Oscarke.

[8]

Toch is Boontjes persoonlijke betrokkenheid bij Ondineke meer dan afstandelijk. Er speelt een sterk-seksuele gerichtheid mee. Dit blijkt alleen al uit het feit dat hij het verhaal over haar schrijft met een foto van de jonge Mariake naast zich, aan haar leven (c. 93)[b] en dat van de ook al jonge Jeannineke spiegelt hij het leven van Ondineke. En als hij nog eens een verhaal over dit meisje zou schrijven, 'wat gaat de kantieke schoolmeester dán ogen opzetten!'[c] Boontjes gedachten zijn bepaald niet zuiver-maagdelijk. En dat wrijft Johan Janssens hem ook in:

---

[a] Neem de kwestie *eerlijkheid*. Boontje vertelt dat hij een glazenzetter die daar naar vroeg, geen vuurtje wilde geven. En dat terwijl hij zich vanuit zijn verleden de situatie van de man goed kan voorstellen. Hij was niet eerlijk geweest. Zelf denkt hij -maar dat is een verregaande rationalisatie- dat het komt omdat

> *[Ge] nog moeilijk mensen kunt verdragen die altijd iets vergeten zijn, nu hun allumetjes en dan hun sigaretten, en daarna hun geld of hun levensbeschouwing of hun broek – oh, en straks misschien dát wat er in zit – en plus nog daarbij omdat ge mensen begint te haten die peinzen dat ze familie van de machines zijn: zij worden geboren en laten zich door iedereen doen, zelfs door deze stomme machines, zij aanvaarden de dingen en vergeten de dingen, zij leven een beetje en daarna sterven zij een beetje.*

Nee, hij weet het drommels goed, dat hij oneerlijk was, wat zijn vrienden aan de andere kant van de streep ook voor excuses mogen aanvoeren. Boontje met zijn copy onder de arm was niet dezelfde als de Boontje van eertijds, de glazenzetter. (c. 315). Waarom begon hij niet gewoon een praatje?

[b] 'Mariake was nog maar een jaar of 12 toen ze haar lippen al dierf rood maken, en zich niet kon neerzetten of de wereld moest haar broekje zien, en niet kon rechtstaan of het moest met de houding van een filmster zijn.'
Van Lucette horen we hoe het met haar verder is gegaan. Ze is nu zestien en werkt bij een dame die zeer luxueuze kleren maakt voor nog zeer jonge meisjes die door oudere, versleten heren worden binnengebracht om te worden opgetooid. Mariake helpt dan bij het aanpassen van deze meisjes,

> *kinderen van 13 jaar...? met borstjes die precies nog jonge pruimen waren, en een ding waar het eerste jonge dons zich begon af te tekenen, en die er in het bijzijn van die heren paddernaakt een sigaret stonden te smoren terwijl men hun een hemd paste... peins, een hemdje dat 40.000 fr. ging kosten.*

Mariake vertelt haar madame dan dat ze het eigenlijk niet meer kan aanzien. Waarop deze reageert met een *je zult in je leven nog wel andere dingen zien* (c. 93).

[c] Deze Jeannineke is een ander dan de Jeannineke van Tippetotje, die haar dan ook *de voorlopige* noemt (c. 125). Over haar schrijft zij:

> *[M]aar zie nu eens wat voor een mens gij zijt, schrijver, als ge gisteren met mij door de grootstad liept en lachen moest, al een oogslag werpend op al die kiosken waar men alle soorten weekbladen verkoopt, die op de 1ste pagina een zeer mooie meisjeskop afdrukken (c. 85).*

Maar Boontje kan het niet laten: ‘Maar ei mij... gij verlaat de antoniussen die een prijs hebben verdiend, maar niet gewonnen, met te weerstaan aan de borsten en benen en wat er tussen is met-den-enen’ (c. 331).

[9]

Bij twee gelegenheden beschrijft Boontje wel op intense wijze zijn diepe gevoelens van verdriet en teleurstelling, dit naar de aanleiding van de onverwachte en droevige dood van zijn vriend Veenmanneke (c. 176, c. 181)[a] en van het ziekbed van zijn zusje.[b]

> *Welnu die jeannine van mij is een jaar of 16, en die liep daar ook met haar rokken omhoog, en toen het reeds naar de morgenuren ging kwam ze plots in het café binnen gelopen, naakt, en liet ze aan elkendeen haar bevuild kleed zien, al zingend en al lallend: zie nu eens hoe die mannen mijn kleed hebben vuilgemaakt met dat wat uit hun ding komt!.*

Later (c. 229) brengt Tippetotje haar in verband met het meisje van Cranach.

[a] In eerste instantie denk je -ook gezien de specifieke, cursieve schrijfwijze- dat het zou kunnen gaan om een randgeval van de auteursparadox: Louis Paul Boon treedt de romanwerkelijkheid binnen en gebruikt de roman om zijn persoonlijke emoties te uiten rond de dood van zijn vriend, maar ook die van zijn zus Jeanneke (1923-1946).
Maar daar is geen sprake van. De roman is een wereld in zichzelf. Het is Boontje als personage en niemand anders die zijn verdriet uit en dat doet in de ik-vorm. ‘Ene zeldzame keer kan ik geen masker verzinnen, en moet mijn eigen gepijnigd en gemarteld hart zélf schrijven... mijn gepijnigd en gemarteld en bloedend hart schrijft over ziekte en dood en smart’ (c. 320).
Je zou kunnen spreken van dagboekfragmenten of van een monologue interieur. Hoewel, ook in dit geval kun je heel gemakkelijk jezelf voor de gek houden. Alleen al het feit dat hij de stukken samen een *in memoriam* noemt (c. 197.2), maakt duidelijk dat Boontje ook andere lezers op het oog heeft.

[b] Boontje maakt het gehele ziekbed van Jeanneke mee en wordt bovendien geconfronteerd met het diepe verdriet van zijn vader. Hier worden niet de herinneringen, maar wordt de barre werkelijkheid indringend beschreven, dit in c. 320 (‘Over ziekte en tovenarij’), c. 342 (‘De dood van mijn zuster jeanneke’) en c. 367 (‘Meikevers’), gevolgd door een nasleep van een viertal klagerige stukjes over de negatieve gang van zaken rond de medische wereld: c. 322 (‘Over ziekte en dood’), c. 323 (‘Nog en nog eens over ziekte en dood’), c. 358 (‘Schuld maar geen boete’), slot c. 365 (‘Een geneeskundig onderzoek’).
Toch breekt op nog één plaats Boontjes droefenis over het verloop van de dingen direct door: ‘En uw vrouw komt binnen en betrapt u, liggend met uw hoofd in uw arm op uw schrijftafel... en ze vraagt: slaapt

Zelf zet hij op zo'n moment (c. 320) zijn masker af.[a]

[10]

> [G]elijk als altijd peinst ge al schrijvende na over onze nog niet veratoomde maar toch reeds in 2 gesplitste wereld... (c. 44).
>
> En uw hand schrijft verder maar over uw geest staat een domper, en uw ogen staren naar twit papier met een soort misprijzen: ik schrijf, maar ik weet dat het woorden zijn die over de dingen heen praten, ik schrijf, maar ik weet dat het geen nut heeft en geen doel en geen zin (c. 322).

Boontje is vaak mismoedig en moedeloos (c. 269). Zijn leven is er dan ook naar. Niemand leest in zijn werk wat er (werkelijk) staat. Ook weet hij zich als schrijver de seismograaf waarvan de pen heen en weer slingert waardoor hij niet in staat is de problemen een voor een op te lossen (c. 154).
Hij voelt zich moe gevochten tegen *de immer wassende vloed van Dwaasheid*, tegen hen die ideeën verkopen die op de zijne lijken en die overal als butaangas -'zeer licht van gewicht en gevaarlijk'- binnendringen. Toch zijn het ideeën die diep van de zijne verschillen. Het is waar, ook hij verkondigt het nihilisme, maar 'zijn nihilisme is toch niet troosteloos: hij weet, hij voorvoelt zeer vaag, dat uit de botsing der nu bestaande wereld-ideologieën weer iets nieuws, weer iets Anders zal te voorschijn komen...' In dit opzicht is zijn nihilisme meer op de toekomst gericht:

> *[Het] is ./. niet sadistisch gelijk dat der anderen, wier nihilisme bedrieglijk aan het zijne gelijkt: zij dansen de carmagnole op de puinhopen en lopen met hun ding uit hun voorbroek, al lallend en al vloekend en al vóórt kapotslaand: boontje echter verkondigt*

---

gij?... en ge antwoordt: neen godverdomme ik slaap niet, ik ween (c. 269). Maar of dit echt waar is, is ook maar de vraag...!

[a] Het is een moment dat Boontje zuiver als ik-verteller aan het woord is en hij de overleden Veenmanneke direct met *ik* aanspreekt (c. 176, c. 181). Ook op sommige andere, sterk emotionele momenten kan Boontje plotseling overgaan van *ge* naar *ik,* bv als hij zichzelf belooft na dit boek niet meer te schrijven, maar alleen nog te schilderen. Zie ook c. 320, c. 342, c. 351.
Het gaat bij Boontje dus om een ik-personage dat als persoon(lijkheid) aanwezig is en bewust zijn gevoelens weergeeft (vs. De Wispelaere 1992, blz. 29-30).

> *het nihilisme van de toekomst, waarin de droom van de Dichter dichter bij de aarde zal worden geplaatst'* (c. 222).

[11]

Vaak is het in zijn hoofd een chaos: 'want in deze grijze dag is de wereld een onbekende planeet, een gesloten huis, een gebarsten spiegel... ' Niets staat hem aan, de wereld niet, de mensen niet, schrijven heeft geen zin. Hij weet het, hij moet bewegen, alles beweegt, ook hij moet bewegen, wil hij de dingen begrijpen, de mensen, de evolutie. En goed, dan beweegt hij, samen met Tippetotje tegen de storm in de lange weg naar Enighem, mijlen ver weg. Tippetotje denkt dat het de leeftijd is -dertig jaar- en het minderen van het bloed, maar Boontje weet beter: het ontbreekt hem aan geld en tijd om de wereld te begrijpen. En zo slingert hij heen en weer tussen de wereld om zich heen en zijn werk (c. 259).

[12]

Depressief kan Boontje kan ook worden op een intrieste dag als die na Allerheiligen. Een dag waarvan het volk zegt

> *[T]is alderijligen en we gaan met witte chrysanteemen naar tkerkhof. Ze zeggen alderijligen, en ze bedoelen daarmee heel zeker dat het rondom hen ijl is geworden, met al die levenden die van tussen hen wegvielen en nu giinder liggen, tussen die lage muren waar alleen cypressen en arduinen kruisen groeien... ze bedoelen met alderijligen al de ijlten die in hun klein bestaan werden geslagen en gebrand... en ze zeggen in plaats van chrysanten chrysanteemen, omdat die triestige bloem nog triestiger is, als haar naam nog langer en klagender klinkt dan hij reeds is, als hij hen pijnigt gelijk de wind over het kerkhof en als hij hen martelt gelijk een holle koorzang in een kille en nutteloze kerk.*

Een dag die een weerspiegeling is van de diep droevige sfeer die er in de dorpen, ook nu nog, hangt:

> *[O] donkere eenzame verloren winters in vlaanderen, waar men de kinderen benauwd en vertrouwd maakt met de dood en het kerkeputje waar ze eens zullen inliggen – al wat dus donker en triestig en eenzaam is: sneeuw en ijs en dennebomen, en tlicht van kaarsjes die bibberen van angst, terwijl ze denken aan de*

> *encyclieke domper die straks over hun vlammetje zal worden gehouden* (c. 286).[a]

[13]

En dan de vraag -een vraag die eigenlijk het hele verhaal beheerst- of de chaos wel kan worden bestreden. Met als antwoord dat je het bij een analyse van de chaos het/haar alleen maar erger maakt, want al wat je te horen krijgt

> zijn geruchten en veronderstellingen die, midden in de bestaande chaos, een nieuwe chaos oprichten van dingen die maar half geweten zijn, en die nooit tot definitieve Feiten kunnen worden herleid.

De stelling wordt gevolgd door een aantal verwarrende -chaotische- voorbeelden: stakingen georganiseerd door de trammaatschappij zelf om ervoor te zorgen dat de prijzen van de kaartjes stijgen, vrachtwagens uit het leger die direct weer met verlies moesten worden doorverkocht, de mededeling van zijn vrouw dat 'de electriek goedkoper [wordt] als ge uw werk in repen snijdt en verkoopt, maar duurder [wordt] als ge aan uw romans wenst voort te werken' (c. 340).

[14]

Dat verder werken staat Boontje maandenlang erg tegen.[b] Hij doet andere dingen. En als hij de moed dan weer opvat, vraagt hij zich af of hij toch niet veel beter iets nuttigers kan doen:

> *[In] plaats van te doen gelijk de peperbus b.v.b., die ginder achter tniemandsbos, achter de beek achter tkasteel, rondzwerft met*

---

[a] En vervolgens richt zijn woede zich van de weeromstuit tegen al die tweederangs dichters en kunstenaars, waarvan het in Vlaanderen wemelt, hij zal ze een loer draaien met een uitgave van hun werk (+ kosten). Maar dan bedenkt hij dat hij de dupe van zichzelf zal zijn.

[b] Vaak wil Boontje er mee stoppen. Daar krijgt Mossieu Colson van tminnesterie wat van en hij stelt dan ook:

> *[Gij] met al die hoofdstukken uit uw boek over de kapellekensbaan, waarvan ge aan iedere eindstreep heftiger zegt dat ge er niet meer zult aan voortdoen... gelijk de meest normale en dus meest verachtelijke burger, die zegt dat hij gaat zot worden, of die zegt dat hij zich gaat zelfmoorden, terwijl hij niet verstandig genoeg is om zot te worden, of niet dom genoeg om zich te zelfmoorden...'* (c. 274).

> *zijn voorbroek losgeknoopt, gereed om zijn ding naar buiten te halen zo gauw er een jong meisje aankomt. De peperbus gaat kapot aan zijn drift om zijn ding te laten bekijken aan alle jonge meisjes, en gij gaat kapot aan uw drift om de wereld tegen te houden in haar val.*

Maar goed, hij gaat weer aan het werk en daar is Johan Janssens blij om, Boontje, klein mensje, heeft zijn evenwicht terug gevonden. Dit wel zonder dat hij kan nalaten om er -heel tactisch- aan toe te voegen dat hij weet dat de wereld ten dode is opgeschreven: '[S]chrijf dat maar gerust neer in uw boek' (c. 344).

[15]

> [De] schrijver boontje, die zijn beeld kapotklopte om de stukken aan de man te kunnen brengen (mossieu Colson, c. 274)

Boontje is evenals Pygmalion goed in staat zijn droom tot werkelijkheid te brengen, maar hij kan er niet verliefd op worden, omdat dit in de huidige samenleving betekent dat je je geliefde moet aanbieden aan de meest biedende. Dat is erg, maar hij moet afstand nemen, anders kan hij niet leven en verder schrijven.
Tippetotje maakt het vervolgens nog erger als zij beweert dat het zelfs negatief is om verliefd te worden op de Droom. Neem nu Cranach de Oudere die opbrandde voor zijn mens geworden droom, een droom waarvan men nu zegt dat ze 'in haar groene onhandige onschuld geschilderde mythologische naaktheid' niet alleen van een 'bedenkelijke rococoperversiteit' getuigt maar ook dat ze leidt tot een minder verkwikkelijke soort van massaproductie.
Boontje kan niets anders dan zwijgen,

> *want men verwijt u dat ge verliefd wordt op uw droom gelijk cranach de oude en gelijk pygmalion... en men verwijt het u tevens dat ge nuchter blijft, en die droom tracht te verkopen aan de meestbiedende... maar men zegt niets over de sociale, maatschappelijke, economische, financiële omstandigheden waarin ge dit werk volbrengt* (c. 262).

[16]

> Moegevochten tegen zijn vrienden die zijn ergste vijanden zijn (c. 222).

Ook de omgang met zijn vrienden staat Boontje soms tegen. Tippetotje kan gemakkelijk kwetsen en er zomaar iets uitflappen, mossieu Colson van tminnesterie legt te

veel de nadruk op de feiten en op nog eens de feiten, feiten die dan botsen en het je moeilijk maken om nog rustig na te denken en de zaken te laten bezinken, Johan Janssens tenslotte vindt dat je teveel in je hoekje blijft zitten en te weinig wereldburger bent.
Deze ongemakkelijke stemming wordt weerspiegeld in *Ondineke.* Ondineke zelf is niet zo mooi als zij oorspronkelijk lijkt en Vapeur zoekt iets groots dat hij niet zal vinden (c. 137).

[17]

> En gijzelf, die deze roman over de kapellekensbaan niet leest, en daar toch een heldin zijt, ge weet zelf niet dat ge bestaat... ge bestaat niet, en tis daarom dat ik moedeloos ben: de schone mensen waarover ik schrijf bestaan niet, en de lelijke mensen die rondom mij zijn ben ik moe beschreven, en tis daarom dat ik moedeloos ben.

Soms is Boontjes depressie zo diep en is hij zo terneergeslagen dat hij aan alles gaat twijfelen:

> *Ik zit hier en leef niet en schrijf niet en denk niet en ben alleen moedeloos... waar zijt gij [meisje met de dikke billen] en waar is mossieu colson van tminnesterie, waar johan janssens de dagbladschrijver, en waar tippetotje de schilderes, waar professor spothuyzen en ondineke van ter-muren?' Jullie zijn allemaal spoken, niet bestaande spoken.*[a]

Zijn helden en heldinnen maken zich los van hun levende context. De actualiteit verwordt tot verslag en (indirect) tot verhaal,[b] en deze worden op hun beurt een dode, spookachtige wereld (c. 78).[c]
Een andere keer (c. 60), als Boontje intens aan het werk is, trekken zijn helden zich terug, 'och neen, zij verschrompelen, zij verdwijnen in het Niets', en hij blijft alleen

---

[a] Het is niet verwonderlijk dat in deze wereld van schijn en werkelijkheid Ondine, als personage, een plek krijgt te midden van de vrienden.

[b] Het is heel goed mogelijk om een persoon uit je omgeving tot personage in een verhaal te maken. Maar al heel snel gaat dat botsen.

[c] Deze overweging heeft Boontje genoteerd als onderdeel van het verhaal over de groep: ('*[Leden ervan] bestaan niet, meisje met de dikke billen, en tis daarom dat ik moedeloos ben.').* En dat neemt de groep niet, ze begrijpt er -terecht- niets van. Maar Boontje legt het hun niet uit.

achter en ziet dan alleen de leegte die hem aangrijnst. Hij zou graag eens een half-uurtje alleen zijn, in het gras liggen en naar de wolken kijken. En dan zien hoe het heelal een poets wordt gebakken, omdat een eindeloos hoge muur de wolken tegenhoudt. Maar ook dan zie je de leegte die je aangrijnst.[a] Dus maar naar de tuin om wat stekjes in te graven. Hij vult de leegte van de kuil: van de zomer zult ge vangogh geel zien!

[18]

Later komt Boontje (c. 351) op dit onderwerp terug. Als schrijver ben je met personages bezig -ieder met hun eigen, specifieke trekken-, hoewel deze in het boek over de kapellekensbaan ook direct verwijzen naar levende wezens van vlees en bloed. De schrijver zal dan de neiging hebben persoonlijke trekken en inzichten op gerichte wijze in personages tot uitdrukking te brengen. Zij worden *het spiegelbeeld van zijn eigen ik* en daarmee worden zij schimmen, zij bestaan wel en zij bestaan niet. Zij zullen in de roman 'een vaag getekende rol spelen en toch moeten zij Mensen kunnen blijven.' complot
Een probleem, waarvoor een schrijver staat als hij zijn personages uit de directe werkelijkheid haalt. Je wilt personen en personages beiden niet te kort doen.[b] Bovendien soms kent Boontje zijn vrienden ook niet, zoals blijkt uit het geheime leven van de kantieke schoolmeester.

[19]

> Gij zijt een schrijver van kust mijn voeten, zei tippetotje de schilderes, een romantieker van de ergste soort, een dwazekloot, een idealist gelijk mtr. pots een idealist was, toen hij nog de romantische eretitel droeg van advocaat der Armen (c. 305).

Boontje kan -maar dat geldt beslist niet voor hem alleen- erg mopperen. Zijn uitgever betaalt te weinig, zijn uitgeefster krijgt geen boek meer verkocht, omdat de klerikalen

---

[a] Met een verwijzing naar Pascals uitspraak uit de *Pensées*: 'Qu'est-ce donc que nous crie tte avidité et cette impuissance, sinon qu'il y a eu autrefois dans l'homme un véritable bonheur, dont il ne lui reste maintenant que la marque et la trace toute vide, et qu'il essaye inutilement de remplir de tout ce qui l'environne, recherchant des choses absentes le secours qu'il n'obtient pas des présentes, mais qui en sont toutes incapables, parce que le ouffre infini ne peut être rempli que par un objet infini et immuable, c'est-à-dire que par Dieu même ? (fr. 425, éd. Brunschvieg). Dit wel zonder de laatste toevoeging over God.

[b] En wat moet in je als je van je vrouw hoort dat een van je vrienden, de kantieke schoolmeester, uit louter onmacht zijn schone vrouw Lucette aftuigt. Vermelden in je boek of niet? Moet je de schone schijn ophouden of niet?

-na een eerste welwillende ontvangst in een van hun bladen- censuur toe passen en er vervolgens geen exemplaar meer de winkel uitgaat (c. 186).[a] Toch moet hij schrijven om te leven.
Het maakt hem woedend en radeloos. Maar hij weet dat hij zich tegen zijn nihilisme moet verzetten,

> *want niet alleen is dat slecht voor mijn werk, maar tevens zou ik in staat zijn om vandaag of morgen een oude vrouw op te eten... ene die daar aan de hoek van de straat gazetten of bloemen tracht te verkopen, maar die niet verkoopt, en dus toch tot niets dient (c. 57).*

Persoonlijk zit het Boontje ook dwars dat hij een bepaalde literaire prijs niet krijgt, vooral omdat die naar een amateur gaat, een schrijver die bovendien ook nog fout was in de oorlog (c. 56). Daarnaast vragen zijn vrienden zich af waarom hij eigenlijk niet als correspondent wordt uitgezonden, naar Polen of Rusland, zoals je had mogen verwachten. Of dat men hem laat studeren aan de universiteit van Moskou (c. 133). Maar nee, dat gebeurt niet.

[20]

Maria, zijn vrouw deelt de zorgen:

> *[W]aarom wilt ge toch blijven voortschrijven als niemand, die iemand is, uw boeken leest? ge ziet toch genoeg dat men uw boeken voortdurend verwart met literatuur... en ge ziet toch ook genoeg dat het alleen de kwistenbiebels zijn, die boeken lezen en niet-verstaan... en ge ziet toch eveneens genoeg, dat zij uw boeken alleen lezen omdat zij er de literatuur in zoeken die zijzelf liefst hadden neergepend!*

Hij antwoordt dat hij niet meer voor die kwistenbiebels schrijft, maar ophouden met schrijven kan hij niet, het is voor hem een behoefte. Wat er dan verder met zijn werk zal gebeuren, maakt hem niet uit (c. 122).
Het verwijt van zijn vrouw was trouwens al eens eerder (c. 56), maar dan nog scherper, geformuleerd door de kantieke schoolmeester:

---

[a] Maar de recensies van de bladen van de andere kanten dan, vraag je je af.

> *[N]een het laat hem in zijn kartonnen romanwereld hooghartig onverschillig... hij schrijft le jeu de la rose...*[a] *en hij vergeet dat zijn vrouw het spel van het Leven schrijft: dat waarin ge een snede vlees op deze snede brood moet trachten te bekomen.*

Ook hierop volgt, maar dan later en indirect (c. 145), eenzelfde soort antwoord als hij eerder gaf. Je schrijft om het schrijven zelf, niet vanuit de kunstzinnige eisen die de tijdgeest stelt of vanuit een maatschappelijke, ultra-marxistische visie op de maatschappij.[b]

> *Want hoe zou het anders mogelijk zijn dat ge in de avond thuiskomt, moe en hongerig zijt, en toch maar amper goedenavond hebt gezegd, of daar weeral over twit papier gebogen hangt?..., en vraag u in alle eerlijkheid af, of uw verlangen om een schonere wereld te zien, groot genoeg zou zijn om, zoals ik, nacht op nacht dóór te werken aan iets waarvoor u alleen bergen van drek te wachten staan.*
>
> [21]

Technisch uiterst verwarrend is c. 246 (‘In memoriam de literatuur’). Het lijkt erop dat de vertelinstantie zich tot de interne lezer wendt (‘ge’) en stelt dat zij samen (‘we’) ervoor moeten zorgen dat de schrijver Boontje eindelijk weer eens zelf aan het woord komt. Een vervreemdende situatie die parallel loopt met de auteursparadox.
Toch ligt het gezien het woordgebruik meer voor de hand om te denken aan de droom die Boontje heeft en waarin hij een ontmoeting heeft met een andere schrijver. In de beschrijving hiervan -binnen de droom- maakt hij vervolgens een vergissing en schrijft *Andere* schrijver. Een Freudiaanse verschrijving, die de ontmoeting een vaag-symbolische impact geeft.
Daar blijft het bij, wel komen er vanuit het onderbewuste vervolgens allerlei nieuwtjes en roddels (‘snufjes’) naar boven, over de staatsprijs voor proza, over de gefrustreerde positie van Boontje daarbinnen, over de betekenis van *penis* (een woord dat

---

[a] Er wordt in 1947 veel geld besteed aan een groots opgezet festival door heel Vlaanderen heen -‘het festival Mondial du Film et des Beaux-Arts de Belgique’-, met een Amerikaanse filmster in het centrum van de belangstelling en met een opvoering van *Le jeu de la rose*.

[b] Bovendien, voegt Boontje hier ironisch aan toe, er zijn nog andere dan sociaal-maatschappelijke opvattingen mogelijk: je bent een celletje binnen het lichaam, dat zich nu eens aangetrokken voelt, maar dat ook afgestoten kan worden, Johan Janssens als eerzame burger overdag en ‘s nachts een op roofmoord rondtrekkende leeuwenman. Het *Jekyll and Hyde*-thema.

de Vlamingen blijkbaar niet -willen- kennen) en over Johan Rococo, die zich de grootste dichter en denker van zijn tijd acht.
Je zou zo zeggen dat dit alles eerder de bekommernissen zijn van de *andere* -alledaagse- schrijver, maar toch, de *Andere* schrijver neemt de telefoon op, hoort dat Johan Rococo is overleden en belooft een memoriam te schrijven. Met de titel daarvan zou de overledene trouwens zeer tevreden zijn geweest.
Droom of niet, iemand -Boontje, de vertelinstantie, de redacteur of de Andere schrijver- maakt er een potje van. Zo gebruikt Boontje niet de term *onbewuste*, maar *onderbewuste*. En dat leidt alleen maar tot verwarring.[a]

[22]

Boontje ziet het vaak niet meer zitten. Op een bepaald moment vraagt hij zich dan ook af of hij niet naar de Congo zal gaan (c. 82), daar hebben ze journalisten nodig (hier vragen ze hem alleen nog maar humoristische stukjes te schrijven). Ook Johan Janssens loopt met zulke plannen rond (en met een brief op zak). OK, ze zullen dus gaan. De zenuwen spannen zich en ideeën zijn voorhanden. Zo staat de titel van Boontjes nieuwe roman al vast: *Mijn kleine Congo*.
Maar dan stoppen de oproepen via de radio om te solliciteren. Er valt een diepe stilte[b] en even later krijgt Boontje een brief waarin staat dat zijn sollicitatiebrief is doorgestuurd naar de bevoegde instanties, terwijl hij tegelijkertijd hoort dat de uitverkoren journalisten al in Leopoldsville zijn aangekomen.
Niet dat er niet voldoende goede journalisten waren, maar men had de eisen zo laag gesteld dat me er zeker van kon zijn dat er in de Congo geen ultra-marxistische journalisten zouden binnenkomen, die waren bepaald niet welkom (c. 128).

---

[a] Volgens Freud worden verschijnselen in het onderbewuste wel opgemerkt, maar niet bewust doordacht. Ze liggen als het ware opgeslagen en kunnen later op een geëigend, associatief moment aan de oppervlakte komen. De vertelinstantie is onderbewust aanwezig bij een schrijver en leidt het gehele narratieve proces. De vraag is nu of *onderbewust* ook een schrijffout is.

[b] '[Er] kwam een ontstellende leegte iedere noen en iedere avond, en uw vrouw die naar de radio luisterde, vond dat er een gat was in het gesproken dagblad... gelijk zotte zulma, die altijd naar de bomen rond de kapel van ter-muren had zitten kijken, en eensklaps uitriep dat er een gat in de lucht was, toen men 1 van die bomen had uitgekapt...'

[23]

> En terugkerende uit de velden ginder ver achter ter-muren, – waar slechts 1 boerenhof te koop was: een dat afgrijselijk lelijk was gelijk een huis uit de stad maar midden in tveld, met gevelstenen in de faience... (c. 390).

Het valt niet te verwonderen dat Boontje tijdens een wandeling naar buiten gaat verlangen naar een leven van vrijheid en rust,[a] om zo ver weg van de mislukte wereld en los van alle besognes een boerenhof te verbouwen (c. 387).

> *[H]et zou maar voor enkele zomerdagen zijn... misschien weken... misschien maanden – en in uw binnenste denkt ge: misschien mijn hele leven lang – om er in die volslagen rust en stilte wat neer te zitten en te schrijven*.[b]

Maar je moet dan wel, zoals de anderen hem voorhouden, je kunnen losmaken van de politiek en je verstoppen voor 'het feit dat de wereld naar haar ondergang ddendertendert' (c. 390).
In eerste instantie voelt Johan Janssens wel met Boontje mee, maar al snel verbijstert het idee hem, als hij denkt aan de mensen die over een afgrond lopen en vervloekt hij Boontje die hem 'aan dat stuk van een verre en veilige boerenhoeve hebt doen denken.' Hij zal nooit anders kunnen doen dan midden in de wereld zijn mening geven en de waarheid verkondigen. Tegenover de lijdzaamheid van Boontje de strijdlust van Johan Janssens (c. 393).

[24]

Tegen het einde (c. 402) begint Boontje aan een stukje waarin hij zijn eindeloze medelijden wil laten blijken met *dat beetje kanker, lichamelijke en geestelijke kanker, dat de mens is...* Een idee waarover Nietzsche zijn doem zou hebben uitgesproken.

---

[a] Mossieu Colson had al eerder gewezen op de complexiteit van de maatschappij, alle eenvoud is verdwenen (c. 160).

[b] En terugkeren naar je oude leventje zal dan volgens Johan Janssens moeilijk, ja onmogelijk zijn, wat hij illustreert met zijn verhaaltje over de man die zijn vrouw ontvlucht …. om in het buitenland na vele avonturen zijn geluk te vinden bij een ander. Wie keert er dan nog terug ? (c. 391). Niet een bijster aansprekend voorbeeld.

Medelijden is voor de zwakken, de slaven, voor hen die van nature het lijden ondergaan. Dit tegenover de sterken, de Heren die louter heersen.[a]
Opvallend genoeg komt ook Boontje zelf op deze gedachte als hij met zijn vader door de stad der 2 fabrieken loopt en zijn vader hem vraagt of het waar is dat de Duitsgezinden (tijdens de oorlog) een Duitse smoel hebben? Is Duits-zijn lichamelijk en geestelijk aangeboren? Indien dat zo is, kun je dan nog wel van misdadig gedrag spreken?[b]
Maar als dan zwak zwak en sterk sterk is, wat moet hij dan met het zoontje van Johan Janssens, dat hoogstwaarschijnlijk tot het ras behoort waar zijn vader ook toe behoort:

> *het ras dat de wereld in eindeloos mededogen wil omvatten... maar daardoor het ras dat zich steeds laat in de doeken draaien en overkafzakken, in de hoek duwen, in het concentratiekamp laat opsluiten, en opzijde laat drummen door arrivisten en strebers.*

Boontje leert de jongen schieten met een (lichte) luchtkarabijn. Die leert snel en schiet al gauw zijn eerste musje neer. Trots, maar ook indroevig. Ze begraven samen het diertje. En dan te denken aan de Derenancourts, die met een veel zwaardere luchtkarabijn in één beweging alle mussen kunnen doden.

> *En daar staat ge weeral, gij en het zoontje van johan janssens – die 10 jaar is – met uw eindeloos medelijden: gereed om u steeds en in der eeuwen amen te laten uitmoorden door hen die géén eindeloos medelijden hebben.*

Het mooiste is nog dat Boontje een stukje als dit niet kan publiceren omdat *zij* dit als een triomf zouden beschouwen, maar ook omdat het in hun ogen de rassentheorie zou bevestigen.

---

[a] Pieron 2004 I, blz. 269-270 (‘Medelijden en naastenliefde’).

[b] Ethisch een zeer belangwekkend probleem, met de tegenstelling naturalisme vs. humanisme (en Christendom) als uitgangspunt.

[25]

En deze zaterdagnanoen van juli, waarin het eindelijk zomer en schoon weer is geworden, staat het volk van de 4 villas in het lommer aan hun straatdeur: 4 madamekens die het leven van de kapellekensbaan bespreken op huun manier, gelijk gij het beschrijft op Uw manier (c. 232).

Gij schrijft gemakkelijk zegt men, de nadruk op gij leggend... maar men weet niet hoe moeilijk het is als men, gemakkelijk schrijvend, veel te veel moet zeggen.

Als illustratie van deze uitspraak (c. 348) de aanzet tot een vertelsel, een aanzet die zelf een vertelsel wordt met een ondoorgrondelijke warreling aan personages, situaties, plaats- en tijdsbepalingen, dit gekoppeld aan beschrijvingen zonder enige vastheid en orde. Maar wel met het weer en de meisjes -zoals het hoort- als bepalende omstandigheden:

- Het weer: ‘want men heeft u verweten dat het al maar regent en regent in uw boeken en dat nooit de zon schijnt... en nu, in dit tafereel, schijnt ze wel.’

- De meisjes: ‘als de meisjes bloemetjes zijn met blote benen en frisse borstjes... en misschien zou het nóg schoner zijn als ze er met blote borstjes en frisse benen zouden lopen.’

Al snel wordt het duidelijk wat een eerste reden is voor het schrijven van dit vertelsel: Boontjes wanhoop rond Tippetotje.

> *[M]aar het tafereel dat we aan het beschrijven zijn is immers ook in de lang-voorbije tijd, en tippetotje is ondertussen de schilderes van de baron geworden – tippetotje dus, met haar kapotte sokken, haar kapotte schoenen, en haar kapotte regenfrak... alsook haar kapotte lach.*

Dan komt er een aloude ultra-marxistische grijsaard aangestapt en hij ziet de kliek van (jonge) redacteuren -want daar gaat het blijkbaar in dit vertelsel om- en voegt hun toe:[a]

[a] Het is alsof je Johan Janssens hoort!

> *[Gij] allen zijt jong en danst naar de pijpen, en weet niets af van de achtergrond der partij... maar ik die oud en vergrijsd ben geworden in de partij, en die ook nog steeds naar alle pijpen wil blijven dansen... ik word buitengegooid omdat ik wel iets afweet van die achtergrond: de oude garde moet weg. En de ganse kliek kijkt de oude en vergrijsde ultra-marxist na, terwijl hij haastig doorloopt om zijn smart en bitterheid niet te moeten laten aanschouwen – want had het zijn partij niet geweest, hij zou gehoond en gespuwd en vermaledijd hebben... doch daar lag het juist, het wás De partij.*

En een dromende Brys -stappend uit *Ondineke*- stamelt: '[De] oude garde moet weg en de jonge garde wordt op straat gezet... ik vraag me af wie er tenslotte blijven wil, buiten *de kliek* die alle anderen verdenkt tot een kliek te behoren.'

[26]

We werden ouder en serieuzer, we kregen een huishouden en een loopbaan, een maagziekte en misschien een decoratie, maar in ruil moesten we de Vlam in onze handen laten doven: de ene stierf van honger en de andere is bijna minister (Tippetotje, c. 184).

Aan de geschiedenis van de groep rond Boontje gaat een periode vooraf die zich afspeelt rond de Vlam, in de eerste plaats een onderkomen, maar ook een verwijzing naar een idee van vrijheid.
Van hen die nu nog leven, waren Tippetotje, de kleine Pros, Olielampje en Boontje zelf bij De Vlam betrokken. Met voor Boontje Veenmanneke als de vriend waar alles om draait:

> *[V]eenmanneke, ge waart een stuk uit mijn jeugd, toen we nog jong waren en dwaas deden, en dachten de wereld van aanschijn te zullen veranderen: herinnert ge u nog ons home, dat in die tijd een afgrijselijk lelijk rattenkot van een leegstaand huis was?... heette het niet de Vlam, veenmanneke?* (c. 176).

Tippetotje wordt beschermengel van de Vlam:

> *[En] dan, veenmanneke, het was tippetotje... o tippetotje de schilderes, die later verdween in het oerwoud van brussel, en die, juist zoals gij, jaren later terug opdook... ./. en die, de zeldzame ke-*

> *ren dat zij kwam opduiken, verwelkomd werd met de kreet: het schip met leugenen is toegekomen!...*[a] *het was dat tippetotje dat dag en nacht in de Vlam verbleef, en dus op haar eigen vreemde manier een vestaalse maagd van een tippetotje trachtte te zijn, om over de Vlam te waken'* (c. 176).

Haar periode bij de Vlam is een tijd

> *waarin wij de doodsklokken over de oude maatschappij deden luiden, hij [Olielampje] was er bij toen de oude gewaden werden afgelegd en wij naakt liepen, al schijtend op de eerbaarheid en de welvoeglijkheid... hij was er bij toen wij door de straten trokken, niet met roffelende trom of opgestoken vaandels, maar dragend de Vlam: god de heilige geest, lenin, trotsky, en walt whitman...* (c. 184).

Ook Olielampje ('Quinquet') maakt dus deel uit van het groepje rond de Vlam. Zijn naam had hij volgens Tippetotje misschien te danken

> *aan zijn kleine gestalte met de wijd-uitstaande oren... of misschien nog veel meer om zijn pijnlijke achterlijkheid, die deed denken aan de walmende petroollampen uit voorbije duistere winteravonden in vlaanderen, waarin rammelende pasternosters werden gelezen tegen domheid en armoede, cholera en pest en hongersnood* (c. 184).[b]

De kleine Pros, tenslotte, speelt maar zijdelings een rol. Boontje herinnert hem zich als 'een kleine gemene deler onzer jeugd, nogmaals een drager van de Vlam, nog maals een zonderling' (c. 181). Verder wordt er nog vermeld dat hij tijdens de oorlog bij René Vennekens in dezelfde cel terecht komt (c. 244).

---

[a] Opmerkingen in deze trant horen we later nog meer.

[b] Tippetotje ziet Olielampje later terug, oud geworden. Hij is getrouwd met een vrouw die wil trouwen met iemand waar wat aan mankeert. Na een nacht is ze al weer verdwenen. En nu wacht hij nog steeds op haar terugkomst bij het station. 'Want, zegt hij met zijn kapotgeklopte woorden die ik niet nabootsen wil: zij mag het echtelijk dak niet langer dan 24 uur verlaten, dat weet ik. Dat weet hij dus. Ik, tippetotje, weet niets, buiten dat ik mezelf om dit verhaal zou moeten schoppen' (c. 184).

[27]

Boontje herinnert zich kleine Pros vooral om zijn verminkte hand: een lederen zakje met 2 vingeren en een duim,

> *en tevens herinnert die wond u aan de mond van kleine pros, die een streep is, een kerf van een scherp mes in een blok hout... en herinnert het u hoe kleine pros uit die kerf de dingen stootte die ge maar voor de helft begreept, maar die toch, in hun halve begrijpbaarheid, de moeite waard zouden zijn om ze te bundelen en uit te geven als de vertellingen van kleine pros...*

Maar dan merkt mossieu Colson van tminnesterie op dat Boontje hetzelfde al eens heeft verteld over Veenmanneke. En Boontje staart verlegen naar de grond:

> *zeker, ge hebt dat geschreven... ge hebt in het stuk 'in memoriam veenmanneke' voor een ogenblik de mond van kleine pros ontleend, om die aan veenmanneke te schenken... maar a là, het steekt godomme zo nauw niet... en daarbij, het was dat ogenblik beter en mooier, zó... nu geven we kleine pros zijn mond terug: alstublief en wel bedankt! Want is ons boek voor sommigen een symphonie, voor u is het een spel, een spel gelijk een ander* (c. 197).

Later zal de kleine Pros plotseling bij Boontje binnenvallen met de mededeling dat hij politieke wetenschappen heeft gestudeerd, een studie waardoor je leert te begrijpen dat zonen van rijke mensen naar de universiteit gaan om rijk te worden. En weg is hij weer met de opmerking dat hij zegt wat hij weet, maar dat hij niet hoeft te weten wat Boontje zegt (c. 264).

Johan Janssens en zijn vrouw

> 'Gelijk een muis vecht ik', denkt hij (c. 242).
>
> Het sneeuwt nu al, maar het is zwarte sneeuw die valt over uw aan niets meer gelovende geest... (c. 214)..
>
> [Als] ge dát nu eens wilt weten! roept woedend de dichter en weekbladenschrijver johan janssens uit... als ge dát nu eens wilt weten! En als hij zich eindelijk gaat neerzetten, is het precies of hijzelf niet goed beseft wát hij nu eigenlijk weet, want hij is niet in staat om ordelijk zijn woede uit te spreken (c. 371).

[1]

Johan Janssens domineert in veel opzichten het verhaal over de Kapellekensbaan.[a] En dat dan in zijn rol van journalist, weekbladschrijver en dichter.[b] Hij woont aan de Kapellekensbaan samen met zijn vrouw en hun zoontje Jo, maar werkt in Brussel. Zijn vrouw is zwak en ziekelijk:

> *[M]ijn vrouw wier bloed te dun is en die ijlten heeft in haar hoofd, en die van de zenuwen heeft en die ook nog daarbij het een of ander in haar buik heeft, zoals iedere vrouw ziek is in haar buik* (c. 345).

Vroeger was het wel anders, 'toen zij nog een jong meisje was en een zorgeloze lach kon laten horen... die humor en die zorgeloze lach, welke mij in de tijd bekoord

---

[a] Uit bijlage 1 blijkt dat Johan Janssens 67 maal in gesprekken en uiteenzettingen pontificaal aan het woord is. Zelfs Boontje blijft daar aanvankelijk sterk bij achter, hoewel hij in het slothoofdstuk de (grote) achterstand iets inhaalt tot in totaal 54 maal. Verder valt het op dat vooral mossieu Colson (26 maal) en Tippetotje (20 maal) een belangrijk aandeel hebben in de meningsvorming, op enige afstand gevolgd door de kantieke schoolmeester met 13 maal.

[b] Johan Janssens is ook bezig met een roman, maar hij weet dat hij in grote problemen zal komen:

> '[Ik] begin wel aan een roman maar als ik hoor dat er vliegende schijven boven de uno drijven dan moet ik ook het plan van mijn roman wijzigen, en als ik zie wat er achter onze lievevrouw van fatima gebeurt dan verandert ook mijn slot... dat wil zeggen het slot van mijn roman. Ik ren dan rond gelijk een tol en weet mijn hart buitenmate kloppen en maak dan nogmaals het voornemen wat minder te roken...' (c. 44).

en verleid hebben... maar die ze nu niet meer heeft.'
Gelukkig is hun zoontje gezond, bij de hand en -in de ogen van de vader- een hele bolleboos (c. 173).[a]
Over de dagelijkse beslommeringen thuis maakt Johan Janssens zich grote zorgen, zij hebben het krap, het is volgens hem onmogelijk om een gewoon, fatsoenlijk leven te leiden (c. 345). Een paar schoenen voor zijn zoontje is al bijna een te grote uitgave (c. 289). Maar ja, zich in zijn werk aanpassen?[b]

[2]

In het dagelijkse leven is Johan Janssens altijd druk en gehaast, stormt binnen gelijk een duiveltje-doet-al in een kastje-van-niemendal om dan zo weer weg te zijn (c. 30), vaak een opgewonden standje, met veel misbaar (c. 11), roffelend met zijn voeten op de vloer en trommelend met zijn handen op het blad van de tafel, troffelt... neen, trommelt... (c. 12).
Ook in zijn oordeel is hij snel en gemakzuchtig, vaak springt hij in een betoog van de hak op de tak is (c.11, c. 205) en hij valt wel heel gemakkelijk anderen in de rede (c. 13).
Bovendien is hij lang niet altijd even helder in stellingname en argumentatie. Een

---

[a] Johan Janssens, met zijn zoontje van zeven, op weg naar grootvader. Het valt hem op dat zijn zoon, zoals hijzelf vroeger, in een venster het gezicht van zijn grootvader in detail herkent en dat hij doorheeft dat de verkoopster in het fruitwinkeltje uit beleefdheid maar doorpraat: die vrouw babbelde alsof ze een kilo appelsienen wilde verkopen! En tegen zijn moeder: ik ga later met een man trouwen. Er volgt een gesprekje dat eindigt met: het kan niet, want je kunt dan geen kinderen krijgen. Vervolgens leest de vader een briefje waarin zijn zoontje zijn eigen *Reinaert* heeft geschreven (c. 173).
Op een bepaald moment leert de vader van zijn zoon -dan nog geen tien- dat hij een scherpe en scheve hoek als een Rechte hoek heeft aangezien ... , 'reeds meer dan twintig jaar schrijf ik over eerlijkheid en recht, en al die tijd wist ik niet eens dat de dingen die ik als Recht aanzag eigenlijk scheef en scheel waren' (c. 317). Iets later gevolgd door een lofzang op het leventje van zijn zoontje, dat 'zijn eigen leven leeft, zonder naar mij of naar mijn raad te luisteren... zijn eigen leven, maar wat een schoon leven!... wat een leven vol fantasie en sprankelende geest en vlijmscherpe humor' (c. 387).

[b] In zijn eigen, specifieke manier van formuleren:

> Ik verlang er naar om hen eens gelukkig te zien... maar ik verlang er niet meer naar, om naar huis te moeten komen en te zeggen: ik ben in opstand gekomen en heb mijn werk laten staan. ./. [Maar] ja wat ga ik nu schrijven, dat niet goed en niet geschikt en niet politiek-juist zal zijn? (c. 235).

En het zonderlingste van dit alles: ik ben dan iemand 'die geen bevelen krijgt, omdat men precies niet in staat is hem te bevelen te geven... maar die na de slag toch zal horen zeggen dat men hem gaat degraderen.'

frappant voorbeeld staat al direct aan het begin (c. 10). Hij maakt het ('spirituele') onderscheid tussen *atlantic* en *atomic* om zo het verschil tussen verleden/oudheid en moderne tijd aan te geven en dit in termen van verval en ondergang.[a] Maar de vergelijking blijft in de lucht hangen. En dat geldt ook even later voor de ondoorgrondelijke vergelijking van de clown die de koorddanser achterna komt (c. 11).[b,c]
Maar schrijven kan hij, een voorbeeld vind je in c. 394 ('Wijlen meneer god'), maar vooral ook in zijn *Reinaert&Isengrinus.*[d]

[3]

Vanaf het begin (c. 10) beroept Johan Janssens zich in veel van zijn gesprekken op zijn hoedanigheid van dichter. Daar komt abrupt een einde aan in een gesprek met Tippetotje (c. 205) waarin hij tegen haar zegt dat hij geen gedichten meer schrijft,

---

[a] Ondertussen fezelen de schone vrouw Lucette samen met Maria 'over de tijd en het dure leven en de lippenstift rouge atomic.'
Wanneer Lucette later (c. 93) de lipstick weer ter sprake brengt, zal de kantieke schoolmeester haar onderbreken met een 'dat ze daar dan een zeer mooie reclameplaat kunnen van maken: de wereld die ontploft, maar in plaats van armen-en-benen zijn het rode lippen die er aan ontspringen.'

[b] Soms kan Johan Janssens trouwens wel erg grof zijn in z'n vergelijkingen: '[En] terwijl de schone vrouw lucette samen met uw vrouw een fles gaan halen in twinkelke van de flessenvrouw met haar afgewassen gezicht... gelijk een blauw voorschoot die te lang moet proper worden gehouden... ' (c. 52).
Op een ander moment (c. 207) vindt hij dat Boontje zich wel heel liefjes uitspreekt over de kleding van Monique (uit *Ondineke*): 'Wel duidelijk, maar zonder kruim.' Hijzelf ziet het anders:

> Gisteren in brussel rondlopend keek ik eveneens naar de vrouwen en de kleren die ze droegen, en ik maakte bij mezelf daarover een opmerking waar wel kruim in zit, al zeg ik het zelf: dat sommige vrouwen in een berenvel mogen gekleed zijn, en dan toch nóg naakt lopen... terwijl er anderen in hun bloot lijf zouden mogen lopen, en dan toch nóg precies een ondoordringbaar ijzeren hemd zouden dragen...

[c] Als Boontje in c. 44 stelt dat zijn 'evenbeeld komt binnenwippen, de dichter en dagbladschrijver johan janssens', kan dit alleen maar slaan op de toevoeging *dichter en dagbladschrijver*, voor het overige lijken beiden bepaald niet op elkaar.
Dit blijkt bv uit de benadering van het Reinaert-epos, waarvan Boontje een eigen, literaire versie heeft geschreven (Wapenbroeders, 1955, blz. 19) en Johan Janssens een versie waarin deze zich in een meer journalistieke stijl richt op de actualiteit rond de Kapellekensbaan.

[d] Het plan van Johan Janssens een filmscenario te schrijven om zo het spreken over kunst door niet-kunstenaars aan de kaak stellen mag bij voorbaat een mislukking worden genoemd. Een script waarin een half dwaze kunstkenner tweemaal zijn kaarsje uitblaast, de eerste maal voor een stoffige *Nachtwacht* op zijn zolder, de tweede maal voor een werk dat onder de Nachtwacht verborgen blijkt te liggen en dat veel mooier is dan het oorspronkelijke schilderij. De kunstkenner stamelt vervolgens dat hij zo tweemaal niet voor niets heeft geleefd (c. 292).

maar nu proefnemingen doet, wetenschappelijke experimenten met prof. dr, Prostituaan als eerste doelwit. Maar wat hij van plan is, meldt hij niet.
Toch is zijn standpunt achteraf niet verrassend, al eerder had hij een poëtische aanpak afgewezen:

> *[In] mijn hoedanigheid van dagbladschrijver zou ik al die poëtische dingen vermijden -zij dacht, zij had het gevoel, zij beschouwde...- en zou ik veel liever een directe roman van dagbladknipsels fabriceren, vanaf 1800-en-zoveel tot op de dag van vandaag.*

Zijn idee: een op feiten en proefondervindelijke gegevens gebaseerde -typisch journalistiek-realistische- roman. Een idee waarvoor zelfs zijn dichterlijke zijde enthousiast dreigt te worden (c. 17).
Later komt hij nogmaals terug op dit onderwerp (c. 23). Nu legt hij de nadruk op alledaagse, volkse gebeurtenissen, bv een matrone die het aan de stok krijgt met twee weglopers en die zich vertoont met nauwelijks bedekte matronebillen en buik. Of neem het feit dat er nog steeds drie klassen zijn bij het reizen met de trein.

[4]

In een droom van Johan Janssens komt een andere, wat duistere kant van hem boven. Hij heeft een (te) erotische droom die hem bedrukt: hij is hierin de hele, ook familiale wereld ontrouw geworden.
Het is een gedetailleerde droom die zich afspeelt in een oer-primitieve omgeving waarin negers een pseudo-paringsdans voltrekken met wel erg masculiene trekken. Vooral de neger in midden met zijn monsterpenis maakt diepe indruk.
Op de redactie had hij een bericht gelezen over leeuwenmannen die hun slachtoffers vreselijk mismaken. Hij is beschaamd, hij voelt zich deelgenoot aan het feest van de eerste menstruatie, maar ook iemand die de wet ondergaat die het leven vernietigt (c. 143).

[5]

> Veel liever een sovjetdichter van Staal of zo, dan een johan-janssens-dichter van t Leven (c. 30).

Johan Janssens (financiële) onzekerheid thuis komt voort uit de ontwikkelingen die zich op het journalistieke vlak voordoen. Een hoofdredacteur die zijn eigen gang gaat en van het blad een zooitje maakt, uiterlijk en inhoudelijk, een blad dat bovendien niet met zijn tijd meegaat: ‘het zakt in hoedanigheid, waarde en omzet.’ Je moet een ander dagblad kopen om te zien hoe de werkelijkheid er op dit moment uitziet (c. 163).

De redactionele vergaderingen gaan alleen nog over futiliteiten.[a] Zo is er kritiek op Georges Grosz, wiens tekeningen belachelijk worden gemaakt[b] en op het proza van die gemene Boontje. Het zou moeten gaan over het tijdschrift der ultra-marxistische Vlaamse intellectuelen, waarin de zaken tenminste op hoog niveau worden aangepakt, zoals door prof. dr. Pascalius Prostituaan in artikelen over 'nietzsche een voorloper van het fascisme', 'd. h. lawrence een fascist', 'sartre een neo-fascist.'[c]
Nee, Johan Janssens pagina over geestesleven ('ideologie') slaat de plank voortdurend mis. Zo is een avantgardistische film te veel van het goede, mensen zien nu eenmaal liever iets anders.
En voor het overige, het gaat toch prima op de krant, over opmaak en het hoofdartikel niets dan goeds (c. 165). Iedereen is tevreden, behalve Johan Janssens, die moet schrijven wat de hoofdredacteur politiek goed acht, een hoofdredacteur die nog steeds de ultra-marxistische werkelijkheid als een objectief gegeven beschouwt (c. 163).[d]

[6]

De kritiek op Johan Janssens, blijkt later, richt zich vooral ook tegen diens benadering van de moderne schilderkunst.[e] Schrijf over de ons eigen kunstenaars, niet over Picasso en Margritte, ook al zijn zij marxistisch.

---

[a] Tippetotje (c. 165): 'En [de redactie] houdt daar vergadering, gelijk in de klamme morgenuren geburen de wacht houden bij een stervende... sst, het kan ieder ogenblik gebeuren... en men zit met een flakkerende en stinkende kaars in handen, al biddend en al biddend.'

[b] Er is volgens Johan Janssens zelfs een tekening 'waar een werkman in een onmogelijk zwemcostuum *ons* (Vlaamse!) dagblad ligt te lezen.'

[c] Zie ook c. 205 ('De proefneming').

[d] Waartegen mossieu Colson opmerkt (c. 166) dat juist Johan Janssens veel te individualistisch bezig is, de echte problemen doen zich voor binnen een veel bredere, politieke context. In Nederland wordt een hoofdredacteur van een ultrascharlaken tijdschrift ontslagen omdat hij een neutrale berichtgeving voorstaat en daarmee een kleinburgerlijke individualist is, wankelmoedig (Hamle!) en niet tegen de omstandigheden opgewassen. In Rusland is men bezorgd om de persvrijheid in te voeren, elke poging daartoe mislukt. Nieuws wordt daarom pas later gepubliceerd. Men is bang om zijn vingers te branden en om de regels te negeren.

[e] Johan Janssens benadrukt graag dat hij als journalist helemaal in zijn eentje in het dagblad der ultra-marxisten het oog moet richten op de wereld van schone kunsten en literaturen (c. 30). Toch moet hij ook -heel wat alledaagse- reportages maken (c. 167), bv naar de kust om te onderzoeken hoe het er in een badplaats buiten het hoogseizoen toegaat ('en waar de garçons en badkar-mannetjes hun winterslaap doen in de gedaante van metsers en loodgieters, en de hoeren in de gedaante van kwezeltjes die iedere morgen naar de vroegmis trekken').

Ons eigen groepje ('kliekje') begrijpt nu eenmaal niet wat het betekent cubist of surrealist te zijn. Het schildert zo zijn stillevens en landschapjes. En zoals we altijd gewend waren, zullen wij oordelen dat zij de grootste kunstenaars zijn. Om dit te waarborgen zal er een raad komen van intellectuelen voor het geestesleven, met op de eerste plaats prof. dr, Pascalius Prostituaan.[a]
Johan Janssens is de wanhoop nabij (c. 217). Als er iemand immers verstand heeft van schilderen, is hij het, want (!!) hij schrijft erover in het dagblad, bovendien: '[Ik] schrijf er niet alleen, gelijk gezegd, over goya en breughel en bosch,[b] maar ik leg ook van naaldje tot draadje uit wat impressionisme en expressionisme en surrealisme is (c. 71).'[c]
Over de kunstwereld van zijn tijd laat Johan Janssens zich laatdunkend uit: '[H]eel die tragi-comische schijnwereld van artisten ,/, die pijpen en die lange haren en die artistiek uitgestalde bohemers-miserie... zeer chique miserie, zeer kunstvolle miserie... danse triste de granados...'[d,e] Met als belangrijkste kritiek dat het allemaal maar om de techniek draait (c. 398).[f]

[7]

Het werken op de krant is nogal ingewikkeld en tijdrovend, maar vooral ook ergerniswekkend. Zo doet Johan Janssens (c. 324) verslag van alle mogelijkheden die er zijn om op een redactie verwarring te zaaien en vooral om ervoor te zorgen dat dat niets wordt geplaatst waar het hoort te staan. Alles wordt voortdurend met rood bewerkt, verplaatst of verwijderd.

---

[a] Maar met daaronder ook een wereldvreemde veganistische pianist.

[b] Eerder (c. 64) maakte hij dezelfde opmerking, maar hier was hij uitgebreider: hij schreef over het genoemde drietal, maar ook over Picasso, Renoir en Magritte, over Louis-Paul Boon en over kindertekeningen.

[c] Met de vraag of hij bij zijn uitleg van het expressionisme dit niet verwarde met het kubisme. In ieder geval bevestigt en verrijkt dit impressionisme volgens hem de kijk op de werkelijkheid (c. 71).

[d] Populair pianostuk van Enrique Granados.

[e] Om welke groep/richting het hier gaat, wordt niet duidelijk.

[f] Maar ook deze groep wil graag de kranten halen tot weerzin van Johan Janssens: '[T]erwijl ik er met afgrijzen moest aanschouwen hoe ze achter mijn weekbladschrijverlijk gat liepen om een gunstige critiek te krijgen... '
Een probleem voor iedere journalist die recensies schrijft. Zo de mistroostige vrouw die een boek moet schrijven voordat ze kan/mag meewerken aan een literair blad. Vanuit een groot erbarmen zegde Johan Janssens haar toe het boek te keuren, hoewel hij wist dat hij nooit meer iets van haar zou horen (c. 214).

En wil je een gedicht over Hiroshima van de kantieke schoolmeester plaatsen, dan gaat dit niet zomaar: is het wel ideologisch in orde, waar moet het staan? En als het dan geplaatst mag worden, moet Johan Janssens er een opmerking van de redactie aan toevoegen dat zij het een merkwaardig gedicht vindt. En eerlijk gezegd, het slot van het gedicht ziet er nu niet bepaald overtuigend uit.

[8]

Zo komt Johan Janssens in een spagaat terecht. Aan de ene kant zijn z'n artikelen naar de mening van velen te intellectualistisch[a] -en daar is volgens hem best wat voor te zeggen (c. 30)-, aan de andere kant verwijt de hoog-intellectuele Dr. Pascalius Prostituaan als ultra-marxist hem juist -en dit in Johan Janssens eigen blad- dat hij de naakte marxistische werkelijkheid niet doorziet.[b] Johan Janssens schrijft maar wat (c. 204).[c]
Wat wil je ook, als je merkt hoe je aan het veranderen bent: '[W]at het ergste was, dat ik tot de ontstellende ontdekking kwam geen marxist te zijn gelijk de anderen,[d] doch integendeel een anarchist, een nihilist, een viezentist' (c. 23). Om dit soort redenen mag hij als journalist niet mee op een reis naar de Congo, maar tegelijkertijd ook omdat hij voor een ultra-marxistisch dagblad schrijft (c. 28).

---

[a] *Intellectualistisch* wordt in de eerste plaats gebruikt in de betekenis van *ultra-marxistisch/stalinistisch*, maar heeft ook wel de meer algemeen geldende betekenis.

[b] '[H]et werk van johan janssens kan niet goed zijn want het is een realiteit die ik, dr. pascalius prostituaan, niet zie als ik de ogen sluit... en als ik ze niet zie is het bijgevolg een realiteit die hij slechts alleen ziet... en is het bijgevolg iets dat hij uit zijn individuele duim zuigt... en is het bijgevolg niet de gemeenschappelijke realiteit der ultramarxisten, die wij wensen te zien beschreven worden' (c. 204).

[c] In een reactie op een brief van dr Prostituaan had Johan Janssens -al eerder- voor zichzelf het antwoord al klaar:

> *Want zie, dewijl ik [johan janssens] nu dag na dag stelling heb gekozen, en mijn mening heb verkondigd over alle daken, en de wereld de waarheid in het aangezicht heb gegooid... terwijl ik dat heb gedaan, komt er almeteens een brief van dr. pascalius prostituaan, en schrijft hij mij daarin dat ik positiever stelling zou moeten duurven kiezen: uw artikelen zijn nu eens tegen de encycliekers en de libertijnen, en dan weer tegen de roze socialen of de ultra-scharlaken socialen, en gij durft precies geen stelling nemen vóór een van beide. En dr. pascalius prostituaan ziet niet dat ik dag na dag wis en waarachtig en zekerlijk stelling nEm: mijn eigen stelling, mijn eigen malpertuus, van waaruit ik hen bestook met alle mogelijke middelen, om hen... zoals mijn reinaert... de republiek te doen uitroepen der vrijen, der eerlijken, der aan Niets gelovenden'* (c. 393).

[d] Maar volgens mossieu Colson wel een sociaal voelend dichter en journalist (c. 297).

[9]

Ook binnen de cultuur van de tijdschriften bestaat een soortgelijke spagaat: er staat op de eerste bladzijde wit en op de volgende zwart... Bovendien wordt er verlangt dat je je in je aanklacht tegen de trusten aanpast aan het volkse taalgebruik, 'dat verhoogt het cachet, de werkjongen die dichter en dagbladschrijver is geworden.' Aan de andere kant, schrijf je naar waarheid en probeer je de leegheid van de grote woorden te ontlopen, dan wordt je werk niet gepubliceerd.
Johan Janssens probeert deze warboel te ontlopen door te publiceren onder het pseudoniem *boeckenspieghel* (c. 73) en als hij dan zijn werk als journalist voor de krant moet doen, dan doet hij dit als *een artiest in uniform* (c. 235). Een wat losse levensstijl wordt niet gewaardeerd, evenals een teveel aan creativiteit (c. 23). Integendeel je geestelijke waarde wordt omgezet in het aantal minuten dat je hebt gewerkt (c. 44, c. 52).
Tenslotte raakt Johan Janssens zijn baan kwijt en de kans dat hij nieuw werk zal vinden, is klein. Hij heeft geen diploma's[a] en zijn toon is te scherp (c. 297).
Maar goed, hij krijgt dan toch werk bij een weekblad, hoewel hij grotendeels afhankelijk blijft van magere schnabbels, zoals zijn werk bij het literaire tijdschrift *De nieve tijd* en bij de radio (c. 289).[b]

---

[a] In dit verband stelt mossieu Colson een belangrijke kwestie aan de orde. Is het behalen van een diploma een noodzakelijke voorwaarde om een baan te krijgen of kun je ook op andere gronden werk krijgen, zoals Johan Janssens, die al jaren een reputatie heeft op gebouwd als redacteur geestelijk leven?
Hoe dan ook, je mag toch in ieder geval verwachten dat onder een socialistisch bewind vriendjespolitiek wordt bestreden. Maar niets is minder waar. Colson geeft het voorbeeld van de zoon van een hooggeplaatste, socialistische bewindvoerder, die zomaar -zonder diploma- een prachtige baan krijgt aangeboden. Maar daar zie je hem nooit, zoals je hem ook nooit op de universiteit zag.

[b] Maar zelfs schnabbels kosten hem enorm veel redactioneel gezwoeg. Een verslag hierover eindigt hij met:

> *En als ik dan tenslotte een bezwijming nabij tóch het blad in orde krijg en denk: nu is er geen enkele taal-, zet- , stijl- en spelfout, geen enkele tactische politieke of morele vergissing, geen enkele verkeerde titel of omgekeerde cliché, geen enkele lege ruimte of geen enkele slordigheid in het evenwicht der mise-en-page... dan, de volgende morgen, kom ik op de redactie toe en grijp ik gelijk een moeder haar kind het nieuwe nummer... en het 1ste wat ik zie is een onmogelijke grote fout in een onmogelijk grote titel: wij zijn democrappen. En het staat daar om zich dood mee te lachen, maar ik lach mij niet dood, ik val dood van schaamte en vloek op die ezel van een laconieke dikke miel... en de chef vloekt zich dood op die ezel van een johan janssens... en wie vloekt er zich dood op die ezel van een chef? En dan, almeteens staat er onder een spotprentje een frans onderschrift... hoe is dat daar gekomen niemand weet het... en ik krijg op en in en onder mijn kloten: of ik nu volslagen gek ben geworden om een frans onderschrift te geven in een vlaams weekblad? En dan komt die halve gare die de mise-en-page van*

[10]

Maar dan tenslotte wordt hij uit arren moede (weer) gevelschilder. Wat niet betekent dat hij ophoudt met het maken van notities en met het vertellen van verhalen. En dit aanvankelijk zelfs uitvoerig en met schwung over nieuwsgierige en praatgrage blinden, over mevrouw Proust en haar innige wens om gecremeerd te worden.[a]
Maar het lukt Johan Janssens niet, zoals hij had beloofd, om dit alles te vertellen zonder literaire verfraaiingen: 'het schoonschrijven zit de gewezen dagbladschrijver nog steeds in het bloed, en ik schaam mij daarover...'. Daarom vervolgt hij op een sobere en nuchtere manier uursgewijze zijn verslag, maar het blijft hoe dan ook een verhaal à la Johan Janssens (c. 275): onbeschrijfelijk. Toch gaat het hem om meer:

> *en als ik daarover schrijf, dan kunt ge zeggen: johan janssens is weer over zijn gevelschilderen bezig... maar dat is niet waar, ik schrijf dan over de schijn, die nog alléén meetelt in deze wereld van vandaag... (c. 279).*

[11]

Eenmaal ontslagen bekijkt hij met lede ogen hoe 'zijn' pagina over kunst en letteren, is verwaterd. Het Idee om aan de hand van klassieke boeken een geschiedenis van de sociale literatuur op te bouwen, is teruggebracht tot boekbesprekingen sec.

> *En verder zijn het bijdragen waarin er van leer wordt getrokken, en alles wordt verguisd, en tegen iedereen wordt afgegeven... tegen Alles en tegen Iedereen, en dus tegen niets en tegen niemand... maar met grote holle woorden in tot de laatste rafel versleten slagzinnen, over het proletariaat en de nieuwe gemeenschap.*

---

het franse weekblad doet, en hij zegt onnozel: terwijl gij reeds weg waart werd er getelefoneerd dat het onderschrift van die spotprent veranderen moest, en ik heb dat dan ook maar in Uw blad gedaan. En als ik hem dat nummer onder de neus duw, met die franse tekst in dat vlaamse weekblad, dan slaat hij zich voor het hoofd en zegt: achja, c'est dommage... maar dáár heb ik nu toch niet aan gedacht (c. 376).

[a] 'Die is ook dood ci en ça!..., bij mij moet men dat niet weten, zegt [mevrouw proust] , ik ben dood en de auto van het crematorium komt mij halen: de mensen zullen verschieten als ze mij hier in de straat niet meer zullen zien... ze zullen zich afvragen: waar is die naartoe?... haha' (c. 273).

Met Johan Janssens als zondebok op de achtergrond, wat die schreef had geen waarde:

> *bosch en breughel en goya en magritte, louis-paul boon en de plastische elementen in de literatuur: allemaal dingen waar het proletariaat niet wordt in afgebeeld, met lompenkleren waaruit een levend geraamte naar buiten steekt (c. 251).*

Trouwens, niet alleen voor hem zelf is dit een probleem, maar ook voor jongere journalisten, die zich nu (moeten) houden aan de richtlijnen van een doods marxisme bovendien voor hun lezers, die zo niet meer kunnen vloeken en lachen om hun eigen ellende.

[12]

Niet dat er hierna veel verandert. Er volgen binnen het groepje rondom Boontje opnieuw verwijten en klachten van en over het journalistieke wereldje. Dit naar aanleiding van Tolfpoets' vraag waar Reinaert nu blijft. Johan Janssens' antwoord: ik doe niets anders dan mijn levenswerk in deeltjes opdelen (zoals een Reinaert) en het op verschillende plaatsen publiceren. Het wordt een geheimschrift, een rebus. Toch, denkt hij, is hij misschien eerder Isengrinus, hij wil altijd het onderste uit de kan.[a]

[13]

In dit verband wil Johan Janssens niets weten van de oprichting van een nieuwe vakbond van kunstenaars.

> *[Ik] ga daar niet heen, want ik zal in de 1ste plaats mezelf wel steunen, en ik wil in de 2de plaats niet meer de meid zijn die zich laat gebruiken door haar meneer... ik wil me verenigen, om voor mezelf en de andere kunstenaars langs syndicalistische weg iets te veroveren... maar ik wil me niet verenigen om te dienen als een aangeklede aap.*

Bovendien komt op de oprichtingsvergadering -waar Johan blijkbaar toch aanwezig is- naar voren dat men niets opheeft met een ultra-marxistisch dagblad, maar dat men wel stelt de eis dat je je ondanks je (journalistieke) vrijheid inzet voor bv de

---

[a] Aan de andere kant vergelijkt hij zichzelf ook met de wolf Isengrinus omdat deze altijd de dupe is. Boontje merkt dan ook op dat deze zich altijd in de hoek laat drukken (c. 40).

werkelozen. Blijkbaar een nieuw soort linksigheid.

> *En heel alleen, achteraan in de zaal, zit een eenzame kunstenaar die de wereld afweegt op de punt van zijn penseel, en hij hoort dat alles aan en staat recht en gaat heen.*..

Waarop het zoontje van Johan Janssen, die het verhaal te midden van de anderen ook heeft aangehoord, vraagt of deze kunstenaar dezelfde is als de werkeloze... *En iedereen lacht, maar johan janssens, die een reinaert wou zijn, lacht niet* (c. 379).

[14]

Johan Janssens reportages en vertelsels -in de tijdschriften en daarbuiten- verwijzen meestal naar een feitelijke stand van zaken en benadrukken het schrijnende en tegenstrijdige van de situatie waarin de mensen leven (c. 167, c. 168). Zoals de man die op een binnenkoer een vrouw in verse specie gooit. Groot plezier! Kleren uit en nieuwe ontboden. En dat voor een bedrag waarvoor de metselaar, die dit allemaal van bovenaf bekijkt, een half jaar moet werken (c. 140).
Of in zijn verhaal *Bobino* over het beeldschone meisje dat in Brussel tijdens een avondje stappen en dansen in handen valt van een pooier die haar het leven intrekt. En 'in de zaal van dyck, in de bobino en bij spillemaeckers merkt men niet dat er eentje weg is of dat er eentje nieuw bijgekomen is' (c. 89).
Of, maar dan iets heel anders: Jeannine ontvlucht de ellende van de 1ste vuile huizen achter het Niemandsbos en maakt opgang in Brussel. Nu woont zij in een kasteel te Oostende en leeft een leven vol glamour. Ze laat haar moeder Hortence aanvankelijk weinig van zich horen, maar ontvangt haar later hartelijk en gastvrij (c. 98).[a]

---

[a] Een verhaal dat dient als tegenwicht tegen het deerniswekkende verhaal over Marike dat Lucette vertelt aan Maria naar aanleiding van het gedrag van *de hoge wereld* in Brussel (c. 93), maar ook als tegenwicht tegen zijn eigen *Bobino* (c. 89). Het gaat om een soort sprookje waarvan hij weet dat het niet zal worden opgenomen in zijn krant. Het stukje is indirect een scherpe kritiek op de werkwijze van Boontje:

> [W]ant hoe gij het ook moogt keren of draaien, het loopt [bij u] toch altijd op een soort sociale grap uit, gelijk in goudkoorts van chaplin, waar het mannetje-met-de-vervroren-voet zegt dat de natuur soms ook eens rechtvaardig kan zijn' (c. 98).

Een zienswijze die een belangrijke rol speelt bij de interpretatie van *Ondineke*.
Zelf geeft Boontje trouwens een expliciet voorbeeld. De Zot brengt een portefeuille vol geld terug bij de eigenaar ervan, krijgt twee frank vindersgeld en wordt weggestuurd met de opmerking: '[De] raad van mij een koord te kopen want ik moest ne zot zijn om dat terug te brengen' (c. 95).

[15]

En dan de politiek-getinte verhalen over mensen die het in de oorlog moeilijk hebben met hun plaats tussen de strijdende partijen in, zoals de ouder wordende sociaal die na de oorlog als een verrader der socialen moet leven, omdat hij in de oorlog -na allerlei avonturen- het partijblaadje ('Recht en vrijheid') blijft rondbrengen, hoewel het nu inhoudelijk nazistisch is geworden (c. 216).
Of neem de Duitse vrouwen die in de oorlog met een Belg trouwden. Waar staan ze nu? In feite hebben ze eigenlijk nooit ergens gestaan. Ze houden politiek en avonturen -en daarbij ook iedere partij- op een afstand. Maar ja, wat wil je: als je het avontuur hebt meegemaakt, weet je dat partij kiezen je dood kan betekenen (c. 241).
En dan de matroos, waarvan diens eerlijk verdiende spaarcentjes in verband met de geldsanering worden afgenomen. Nogal ongelukkig, maar dan komt de politie ook nog binnenvallen met de vraag of hij die in de oorlog een zwarte zou zijn geweest. Tot woede van het volk dat reageert met een *en jullie in de oorlog dan?* (c. 239).
Tenslotte het verhaal van de verzetsman René Vennekens. Hij wordt gevangen genomen en op alle manieren door Sicherheitsdienst en Gestapo aangepakt om tenslotte een marteldood te sterven. Zijn moeder die alles heeft gedaan om hem wat etenswaren te laten bezorgen, gaat gebukt onder diepe schulden en krijgt aan het einde ook nog een brief waarin staat dat haar zoon nog doodschuld aan de staat moet betalen. Zij moet haar huisje verkopen en weer dienstmeid worden, misschien wel bij een rijk geworden collaborateur (c. 244).
Nu dit gebeurt ook werkelijk. Zij leest bij deze figuur in een 'zwart' blad, waarin mannen als haar zoon voortdurend worden bezwadderd, ook een artikel over het Vod Johan Janssens, en dat in de meest denigrerende bewoordingen. Ze gaat daarmee naar de buren van Johan Janssens en zegt dat ze de onverdraaglijke Johan Janssens eens goed te pakken hebben gehad (c. 245).

[16]

Johan Janssens is onder de indruk van de visie van een oude Chinese staatsman die stelt dat -maar dit is bepaald niet nieuw- eigenbelangen en partijbelangen de politiek beheersen.[a] Je kunt dan wel verlangen dat de wereld in de richting gaat van vrede en voorspoed, maar we weten ook bij enig nadenken en inkeer dat we in een tijd leven van geestelijk verval. De enige kans om de gang van zaken te keren ligt in de mogelijkheid dat de strebers worden vervangen door de groep aan de basis, door

[a] Vergelijk Prof. dr. Spothuyzen (c. 299).

de groep van eerlijken, die zich kapot werkt voor de goede zaak. Er zou een overkoepelende partij, een wereldvereniging van de eerlijken uit alle partijen moeten komen:

> *[N]iet om weeral eens iets Nieuw of weeral eens iets Anders te stichten... want al die nieuwigheden en al die andersheden verdringen elkander en maken de chaos nog chaotischer... maar om in hun eigen rangen de arrivisten, de gevaarlijkste strebers, de strot toe te nijpen en eindelijk eens zelf aan de leiding te komen'* (c. 113).

Dan iets later (c. 115) het vervolg op dit onderwerp tijdens een bijeenkomst bij Boontje thuis.[a] Iedereen komt aan het woord, maar dit wel zonder dat er nieuwe gezichtspunten opduiken. Johan Janssens concludeert dan ook dat

> *het overbodig is er nog iets te willen aan te veranderen... want al die strebers, arrivisten, werkers met de ellebogen, zouden seffens beweren dat zij tegen de kliekjesgeest zijn, en zouden seffens iedere eerlijke mens aanzien als behorende tot een kliek... de kliek der Eerlijken... en hen de deur uitgooien.*

[17]

> [E[en hond loopt weg van zijn gevoeg maar een mens niet... (c. 49).[b]
>
> [E]n het kleine volk wordt schuldig bevonden, want het mocht de aangeklede aap zijn van de ene, maar niet de aangeklede aap van de andere (c. 49, vgl. c. 273).

Over de kleine man is Johan Janssens uitgesproken negatief. Deze is iemand zonder gedachten, ideeën, idealen en fortuinen (vgl. c. 40), iemand die die zich voort-

---

[a] Tijdens deze bijeenkomst had Boontje de groep het laatste stukje over Ondine voorgelegd. Dit gaat over een kruiwagen (c. 114).

> *[H]et is 1 wemeling van gezichten, en 1 ramoel van woorden in uw huiskamer, gelijk vandaag iedereen op het appèl is om zijn gedacht te zeggen... maar ge peinst verkeerd als ge peinst dat het over die kruiwagen gaat.*

Boontje gelooft het allemaal wel, zijn verslag staat toch vast en bovendien wil hij het alleen maar over de kruiwagen hebben.

[b] Dit blijkbaar zonder enige samenhang met het (nu volgende) onderwerp!

durend moet aanpassen aan de luimen van zijn baasje -of dat nu een Belg, een Duitser of een Engelsman is- en die diens uniform moet dragen.

[18]

En dan het lot van de arbeider. Werken betekent in de huidige samenleving in feite je kaart afstempelen, weten hoelang je hebt gewerkt. De klok schept orde en controleert de arbeid(er). In dat opzicht functioneert de maatschappij als mechaniek. Alleen mensen in de vrije beroepen, zoals journalisten, schrijvers en onderwijzers, weten zich aan deze druk te onttrekken, zij zijn

> *de wezens die nog peinzen, wikken en wegen, vrij een besluit nemen, de maatschappij afbreken en de wereld trachten opnieuw op te bouwen, deze wezens worden door de staat en de gemeenschap aan hun lot overgelaten*.

En zij die niet nadenken, zijn niet anders dan een machine die naar de afgrond rijdt. Goed, zij worden wel behoorlijk betaald, maar denk je na, dan moet je je eerst aanpassen (‘een en moer of een vijs of een veer worden’), om ook je loon(tje) te mogen verdienen (c. 52).

[19]

Daarnaast nemen machines het werk over van de handwerker, werken met je handen wordt een schande. Werk wordt het werk voor de niet-slimsten (c. 339).

> *[V]roeger moest een stielman handen aan zijn lijf hebben, en tevens hersenen om die handen te bevelen en te controleren, en was hij door die dubbele functie in staat om meesterwerken te maken... en ik spreek hier niet van kunstenaars, maar van schrijnwerkers en meubelmakers en pottenbakkers, van metsers en vloerders en glazenblazers... nu gaat alles met de machine*.

De handwerker krijgt een ondergeschoven positie.[a] Dit naast het probleem -voegt de kantieke schoolmeester er aan toe- dat de niet-slimsten uit middenstand en burgerij worden opgepept om meer te kunnen dan waartoe zij in staat zijn.

[a] De huidige discussies liggen in hetzelfde vlak, maar gaan in een andere richting: Pieron 2018, blz. 115-119 (‘De glazen kooi’).

Aan het einde zal Johan Janssens zich in dezelfde zin uiten, en dit met Siekegheest als voorbeeld:

> *Het [is] niet de mama van siekegheest, het is onze samenleving die een complex heeft: tzijn de allerverstandigsten die naar de universiteit moesten kunnen gaan, en gratis... en tzijn de middelmatig verstandigen die stielmannen moesten worden... en tzijn de achternakomers die ze achternakomende werkjes zouden moeten laten opknappen*.

[20]

Op de achtergrond speelt, zoals zo vaak, het aloude kapitalisme een (negatieve) hoofdrol. In dit geval gekoppeld aan het kolonialisme in Belgisch Congo (c. 83).
Katanga, een provincie van Congo, maakt dat België uraniummacht nummer 1 in de wereld is. En dat in de tijd van de opkomst van de atoomtechnologie. Er worden dan ook enorme winsten gemaakt die vooral naar de aandeelhouders stromen. De Congo als privaateigendom met de USA als de grootste afnemer, maar daar spreekt liever niemand over.
Voor de Congo betekent het dat er een nieuwe sociale situatie ontstaat: omdat het economische evenwicht verloren gaat, is sociale onrust verzekerd. En dan te bedenken dat Katanga -gezond en hooggelegen- een grootse (moderne) toekomst tegemoet zou kunnen gaan.
Voor een schrijver is deze situatie trouwens een buitenkansje: '[E]en boek een roman een meesterwerk ligt daar te wachten om ontgonnen te worden... neen, om geschreven te worden.'

[21]

> Ik johan janssens, dichter en dagbladschrijver, een defaitist ben maar dat is niet waar, ik misprijs alleen de schone schijn der dingen, en ik krab gelijk gij de aarde van uw schop de grote woorden weg... al schreeuwt men moord en brand als men dat laatste uitspreekt... en ik bezie de dingen gelijk ze nuchter zijn (c. 40).
>
> [W]ant als ge na god ook aan de wetenschap niet meer gelooft, dan... dan …(c. 214).

Teleurstelling en pessimisme beheersen het denken van Johan Janssens. Al direct aan het begin komt hij tot de conclusie dat de wereld naar de knoppen gaat en dat iedereen cynisch is geworden, voor zichzelf leeft en in niets meer gelooft (c. 12, c.

13).[a]
Neem de dag dat Johan Janssens in Brussel een causerie voor radio had gegeven met als onderwerp *het schone en verhevene in samenhang met de verhouding van dichter tot massa.* Een hoogstaand onderwerp met als opschrift *Dichter een wegwijzer en een profeet voor zijn tijdgenoten.*
Maar als hij dan buiten komt, ziet ook hij alleen maar verdorvenheid om zich heen, een wereld die haar ondergang tegemoet gaat: hoe kom ik makkelijk aan geld, hoe kan ik op een handige manier gluren. En dan die potloodventer die met zijn enorme geval zijn vrouw schrik aanjaagt (c. 126).
Later gaat hij naar aanleiding van de aloude discussies nogmaals in op *het schone en verhevene*: het verwordt in de loop van de tijd. Je ziet het aan al die 'nieuwe ideologieën als existentialisme, personalisme, neofascisme en spiritisme...! Al die ismen als socialisme en communisme.' Onze beschaving loopt ten einde (c. 369).

[22]

Johan Janssens kan niets anders doen dan de mensen voorhouden dat de wereld naar de afgrond dendert. En positiever schrijven zoals dr. Pascalius Prostituaan hem voorhoudt?

> *[Maar] dr. pascalius prostituaan ziet niet dat ik dag na dag wis en waarachtig en zekerlijk stelling neem: mijn eigen stelling, mijn eigen malpertuus, van waaruit ik hen bestook met alle mogelijke middelen, om hen... zoals mijn reinaert... de republiek te doen uitroepen der vrijen, der eerlijken, der aan Niets gelovenden* (c. 394).

[23]

En wanneer Johan Janssens dan zijn lijst van mensen naloopt, die hij het waard acht om tot de republiek Malpertuus te behoren, ontdekt hij tot zijn ontsteltenis hoe weinig er dat maar zijn.
Hoewel, dan vergeet je Stanislas Woelixzs, dichter van de gedichtenbundel *Avant nous le déluge* en van een mislukte roman met verrassende titel *feu monsieur dieu.*

> *De iemand waarover men een roman te schrijven heeft: uw ouders al, zij kwamen ergens diep uit rusland naar hier gevlucht, uit schrik voor de bolsjevisten, om daarna hun zoon op zijn beurt te*

---

[a] Johan Janssens noemt in dit verband Jan Brams en prof. dr. Spothuyzen die beiden stellen dat ieder voor zichzelf leeft en in niets meer gelooft (c. 12).

> *zien opgroeien tot een bolsjevist, al lezend de lautreamont en lenin en de sade, alles door elkaar en in 1 adem. Ge zijt een spiritist geweest en ge hebt biologie gestudeerd en ge hebt surrealistische dingen geschreven, en wat voor een hopeloze poespas dat daar in uw geest mocht worden, dat mag wijlen meneer god zelf weten: een hopeloos beeld van onze hopeloze tijd.*

Woelixzs streed zijn strijd als partizaan op een toch wat klungelige manier, liet zich niet door de rijke sovjet-bolsjewisten inpalmen, woonde in zijn eenvoudige mansarde, werkte als laatste bediende bij een verzekeringsmaatschappij, kreeg tbc, kuurt nu in Zwitserland op kosten van zijn moeder. ‘En wat moet een mens meer hebben in het leven, dan het besef dat men, misschien wel bij vergissing, tot de avant-garde, tot de spits, tot de republiek der Vrijen behoort?’
Na de publicatie regent het protesten, ook van de moeder en van Woelixzs zelf. De laatste beschouwt het artikel louter als een grap. En zo kan Johan Janssens weer een kandidaat-inwoner voor zijn Republiek van het lijstje schrappen (c. 394).

Mossieu Colson van tminnesterie

> mossieu colson had daarover achteraf een conclusie getrokken gelijk hij er steeds een trekt: maar terwijl ikzelf [Johan Janssens] nog andere, en nog betere, argumenten trachtte op te vissen, drong het almeteens tot mij door dat zijn conclusie zo waar, zo diep, zo juist was, dat ik ze eigenlijk als een Nieuwe levensleer kon beschouwen... en ik keek naar zijn woorden, die daar nog over de avondlijke kapellekensbaan hingen, en zei: dat is iets wat we moeten opschrijven voor het boek over de kapellekensbaan, mossieu colson! Maar toen ik het achteraf werkelijk verlangde op te schrijven was ik het vergeten... en ook mossieu colson zelf was het vergeten, want naar hij zei had hij het er maar uitgeflapt, alleen maar om zijn eigen menselijke stem te horen over de avondlijke kapellekensbaan (c. 199).

[1]

Over het persoonlijke leven van mossieu Colson van tminnesterie kom je weinig te weten, hoewel zijn droefgeestige schaap al blatend het boek opent (c. 9).
Hij werkt als ambtenaar aan een ministerie te Brussel, een werkomgeving die wel wordt omschreven als *proletariaat der bureelbedienden* (c. 339).[a] Dagelijks reist hij heen en weer naar Ter-Muren.

[2]

Je verdient als ambtenaar veel te weinig om in je levensonderhoud te voorzien en je wordt er bovendien, zoals hijzelf (c. 269), toe gedwongen -vaak op een te hoog niveau- verder te studeren, en dat zonder enig perspectief op betere omstandigheden op je werk.[b] Dit maakt dat je er als bureelbediende aan gaat twijfelen of al dat leren in het verleden wel zo zinvol is geweest. Maar ja, het was te min om werkman of boer te worden (c. 283).
Dat hij op een bepaald moment met ziekteverlof moet gaan, zal dan ook niemand bevreemden. Ook zijn bloed is te dun, het staat op 1 (c. 186).

---

[a] De term wordt het eerst gebruikt door Johan Janssens (c. 23).

[b] Hij heeft zich in zijn studie nader toegelegd op de economische wetenschappen om zo *jefdebureau* te kunnen worden (c. 269). Hij slaagt voor zijn examen, maar promotie zit er niet in. En dan al die mensen die nu bij hem komen om over het examen te vragen, allemaal mensen die op de rand van hun bestaan leven. En zo wordt het hem duidelijk ‘dat men niet naar school gaat om voor zichzelf wat wetenschap op te doen, maar om de basis te leggen waarmee men geld kan verdienen’ (c. 283).

[3]

Mossieu Colson is bepaald geen grijze muis, niet voor niets behoort hij met Johan Janssens en de kantieke schoolmeester tot de directe kring rond van Boontje. Hierbinnen houdt hij zich meestal bescheiden op de achtergrond, volgens Boontje zegt hij zelfs nooit iets (c. 15, c. 31), maar dit is sterk overdreven. Zijn kritieken zijn juist scherp, zijn inbreng is creatief en bovendien is hij als dichter op een wel heel eigen manier bezig. Uiterst emotioneel en explosief is zijn verhaal over mtr. Pots, dat hij met opgekropte woede vertelt (c. 31).
Ook kan hij uit zijn bol gaan, dit als hij te midden van een verraste groep vrienden vol overgave 'met rauwe wanklanken een negerzang uit zijn kloten slaat,' het *Deep River* van Bessie Smith,[a] dit gevolgd door het droevige verhaal van haar ongeluk en dood (c. 221).[b]

[4]

Toch ontdoet het hem dit niet van zijn wat behoudende imago. Zo verwijt Tippetotje hem dat hij te strikt denkt,

> *hij heeft een aandoenlijk maar ietwat simplistisch verlangen de mensen tegen te houden op de weg waarover zij zich voortspoeden... net of wij onder de niagara-falls zouden gaan staan en bezwerend de handen opsteken...' (c. 232).*

Maar wat moet je anders:

> *[Zelfs] de zeldzame mensen die werkelijke Mensen zijn, leven gelijk exotische bloemen op een rottering... gelijk orchideeën op rottende boomstammen... zij leven en bloeien er, maar zij kunnen niets aan de bestaande feiten veranderen want zijzelf zitten met hun wortelen vast in deze rottering... zijzelf zijn product van deze rottering... kinderen van het verval, vergissing en cynische speling der natuur, die uit het stinkende mest af en toe een wondere bloem laat openbloeien'* (c. 398).

---

[a] Tolfpoets merkt later op (c. 390) dat het niet om Betsie Smith, maar om een lied van Marian Anderson gaat.

[b] Over de toedracht van haar dood is trouwens veel te doen. Zie bv "The death of Bessie Smith'/Internet: All about blues music. In 1959 schreef Edward Albee een eenakter over haar dood.

Voor het overige ziet het er nog somberder uit (c. 318).

> *En ik sla verder de bladzijden om van mijn dossier der dagbladknipsels, en ik vind er alleen rampen moorden verkrachtingen aanslagen oorlogen, onheilspellende legermanoeuvers financiële en politieke schandalen. En evenals magister nivardus zijn grimmige Isengrinus schreef, schrijven wij ons boek en denken wij in onze verbittering dat het einde der wereld nabij is.*

Deze klacht wordt onderstreept met het memoreren van de politieke moorden dat jaar (1948) op Gandhi, Togliatti, Bernadotte en van het onnoemelijke aantal oorlogsslachtoffers dat er is gevallen.
Maar het ergste is misschien nog wel de vanzelfsprekendheid waarmee de Heren uit de wapenhandel hun zaken onderling bespreken met o.a. de wens dat er maar snel een nieuwe oorlog mag komen opdat de handel bloeie.

[5]

In een discussie met de apotheker doet mossieu Colson een felle aanval op de wetenschap, en dat via de moderne wijze van kweken in diens tuin (c. 337).

> *[Al] die jonge bomen en struiken en planten staan er genummerd en gerangschikt en van hun latijnse naam voorzien... iedere boom wordt gesnoeid, of geënt, of de twijgen omgebogen, om daarmee zijn voortplantingsproces te kunnen verhaasten of vermenigvuldigen... iedere bloem die uit haar knop ontspringt kijkt met haar angstig bloemengelaat naar hem op, of ze wel ontblomd is zoals hij het had voorgeschreven...*

De apotheker -als nieuwe priester van de nieuwe godsdienst der wetenschap- reageert afkeurend met de vraag of mossieu Colson

> *misschien een dichter of een schrijver is, een dromer die hoogstwaarschijnlijk veel romans leest, en misschien zelfs wel romans schrijft... de roman is een leugen en een verdichtsel, ./. de roman is een wilde bloem die ontspringt aan de fantaserende geest.*

Dit gevolgd door een uiteenzetting over hoe een wetenschappelijke roman er dan wel uit moet zien. Duidelijk is dat zo'n roman alleen maar het doel kan hebben 'om haast met mathematische zekerheid het beeld te geven van de toekomstwereld.'
Mossieu Colson schatert het uit en geeft als tegenwicht zijn visie op de literatuur:

[W]ant wij schrijvers en dichters zoeken onverpoosd de waarheid en de exactheid der Dingen op, wij trachten op haast wetenschappelijke wijze te ontdekken wat de zin en de betekenis is van het leven en de dood, wij wikken en wegen en peilen naar het geluk van de enkeling en het welzijn der samenleving, wij klagen sociale wantoestanden aan, en spannen ons in om de noden van deze tijd en deze mensen en deze beschaving te achterhalen en te registreren... wij dichters en schrijvers leveren wetenschappelijk Werk... maar zij, die zich als zogezegde wetenschappers voordoen, zijn slechts mystiekers die de bloemen vergift opspuiten om hen doen schonere kleuren te krijgen... en menen dat zij nuttig werk voor de samenleving zouden leveren, met de pijnlijkkomische beschrijving van een fantastieke toekomstwereld.

[6]

[En] vallende van de punt van zijn stylo in zijn notaboekje, stonden daar gedichten zonder dat mossieu colson van tminnesterie het wist (c. 199).

Van Johan Janssens weten we dat mossieu Colson in een boekje zijn ervaringen van alledag gaat noteren, vaak schrijnende en aandoenlijke verhalen van de straat.[a] Volgens Johan Janssens zijn dit gedichten, geen gewone, traditioneel opgezette gedichten, maar eerder gedichten in de stijl van Kloet, die voor de gesloten luiken van Matisse's café een hekelende tirade houdt tegen Matisse met zijn verwijfde stem gelijk een hermafrodiete en zijn dochter met haar spartelbenen, een tirade die hij afsluit met:

ha ik heb een woordeke te veel gezegd
fijne matisse?
ik ben een lorejas en een erwtenmarchand
matisse?
gij zijt er een
gij zijt een dit en een dit, waar is mijn vest?
ha, hier
wat te durven zeggen dat ik een woord te veel heb gezegd
en waar is mijn muts?
ha, ook hier.

[a] Later (c. 201) draagt mossieu Colson nog het meer ironische verhaal voor over de twee heren die hoogstaand spreken over de moderne kunst zolang de zeer mooie dame dit maar hoort.

En dan, in het station staat het daar te wachten dat verlaten groepje mensen achter een kleine slagboom in de overweldigende, nachtelijke ruimte: volgens Johan Janssens een goede reden voor een Colson-gedicht.
Mossiou Colson op zijn beurt vindt dat hij zijn verzen moet opdragen aan Boontje als schrijver van het boek over de kapellekensbaan, want zonder dat boek had ik er nooit aan gedacht om al die dingen op te schrijven... En mossieu Colson pinkt al schertsend een traan weg en zegt: 'ik schrijf dus verzen die er geen zijn, en voeg ze toe aan onze roman die geen roman is, ... maar een anthologie' (c. 200). En dus geen symfonie (c. 199).
Boontje maakt trouwens überhaupt bezwaar tegen het begrip symfonie, volgens hem gaat het om een spel, zoals ieder ander spel. Het gaat vooral om een spel van gelijkenissen en associaties (c. 197.2).

[7]

De visie van mossieu Colson staat diametraal tegenover die van Boontje. Hij oefent al vroeg scherpe kritiek op de schrijver die in *Ondineke* de wereld dan wel breeduit mag uitmeten, maar die het toch tot zich zou moeten laten doordringen dat het om één Grote Leugen gaat, puur om een product van verbeelding (c. 15). Bovendien verwijt hij de schrijver ervan dat zijn werk te weinig diepgang heeft:

> *[Wij] weten allen dat vincent van gogh zich een kogel in het lijf jaagde op het altaar van de kunst... zijn naam weze gezegend in alle eeuwigheid... maar wij weten dat ook toulouse-lautrec en boontje daartoe in staat zijn: ook hun droom reikt hoog genoeg, maar hun te korte beentjes kunnen deze droom niet volgen* (c. 274).

Elders (c. 167) verwijt hij Boontje bovendien dat diens *Ondineke* te vaag is:

> *[Boontjej heeft] te veel spookdingen rondgehangen, gelijk die 2 halve garen... norbert, die zich met spoken en spiritisme bezighoudt, en de dikke glemmasson, die een encyclieker is, enkel en alleen om geraffineerder te mogen zondigen... en die 2 planten kaarsen rond het doodsbed, terwijl de zotte moeder de bloedsporen wegdweilt met een droomvod.*

[8]

Mossieu Colson keurt het af dat Boontje zich sociaal teveel afzondert, hij zit daar

maar wat *midden de ouatte wolken van een kartonnen romanwereld,*[a] en dat terwijl hij zich daar in de boze buitenwereld moet bezighouden met de schrijnende geschiedenis van de Peperbus, de alom gewaardeerde ambtenaar, die ook actief potloodventer is, zonder dat hem een strobreed in de weg wordt gelegd. De Peperbus die ook zijn collega mossieu Colson zwart maakt bij zijn bureauchef omdat hij een vriend van Boontje is die een slecht boek heeft geschreven. De bureauchef –toch een jeugdvriend- loopt nu liever bij de peperbus binnen (c. 68).

[9]

Dramatiek, wat is dat nu voor een woord? (c. 38)

Zelf is mossieu Colson op literair gebied voorzichtiger dan Boontje. Dat blijkt uit de opzet van zijn *Regen en oude kant* (c. 223), een kort verhaal over drie gezusters, licht dramatisch en ironisch van toon.[b] Juist hier gebruikt hij het woord *drama.* Daarmee geeft hij een indirect antwoord op de vraag die hij eertijds had gesteld naar aanleiding van het gebruik ervan in een discussie tussen Johan Janssens en Boontje over Ondineke's moord op haar baby (c. 38).[c] In de ogen van Johan Janssens een 'tot de top gevoerd drama.'[d]
Andere voorbeelden van mossieu Colsons 'dramatiek' vind je in de notatie van een gesprek van drie vrouwen die het in de trein in drie zinnen hebben over *pneumonie*, een gesprek dat eindigt met een diepzinnig zwijgen van een van hen (c. 257).
Of neem de drie mannen, die zich op het perron bezighouden met de prijs van het korset dat een van hun vrouwen op de markt voor 700 frank heeft gekocht (c. 255).

---

[a] Deze uitdrukking komt van Johan Janssens (c. 23).

[b] Het verhaal zelf: de oude en grijs geworden meneer kust in de gang vluchtigjes de niet getrouwde zuster van zijn vrouw, eens zijn geliefde. Het drama: steeds moet hij, terwijl hij met zijn vrouw naar buiten de regen in zit te staren, aanhoren dat hij zich in de gang heeft laten kussen: 'en gij dan… gij laat u wel kussen in de gang.'

[c] Het is belangwekkend dat Boontje Ondineke in bescherming neemt: 'Hoe oud is ze juist, en op welke ouderdom juist zou zij piekeren over het een, maar niet over het ander...?' (c. 38). In hedendaagse termen: mensen kunnen pas verantwoordelijk worden gehouden als hun hersenen geheel zijn ontwikkeld en dat is pas rond hun achttiende. Op zich trouwens een twijfelachtige theorie.
Het wegwerken van foetussen en pasgeboren kinderen is vanaf oude tijden trouwens een normale praktijk.

[d] Of bedoelt Johan Janssens *over* de top gevoerd drama? De redacteur meent van wel: het opschrift van dit stukje luidt *De dramatiek is zoekgeraakt.*

In de laatste twee voorbeelden vindt je de babbelfunctie in optima forma. Maar dat geldt ook voor de dialoog tussen de agenten Jefke en Dolf (c. 214).
Puur sadistisch, met verve verteld is de geschiedenis van meneer Lyon de Zwijgzame die werkt 'achter de tralies' van de bank *Comptoir et Credit* en die in bed zijn jonge, bleke en doorschijnende vrouwtje voortdurend pijnigt en martelt, opgezweept als hij wordt door al het seksuele gedwarrel om hem heen wanneer hij door stad en parken loopt. Dit alles met een beroep op het Recht dat hij daartoe bezit 'en hoe hij tenslotte stierf... maar zeer doodgewoon, en niet in een gekkenhuis gelijk ge misschien had gepeinsd' (c. 239).[a]

[10]

> [De] wereld van vandaag is te ingewikkeld en te hard voor mij, die een hart heb dat ontroerd raakt bij de dingen die mijn ogen aanschouwen... (c. 160).

Ook cultuurkritisch is mossieu Colson aan de behoudende kant. De wereld wordt te ingewikkeld en onbevattelijk (c. 159-161). De overvloed aan informatie in de bladen en de rusteloosheid van de mensen maken dat we er niets meer van begrijpen. En dan die overrompelende en expansieve bureaucratie met al zijn afdelingen en formulieren. Overal moet je voor iedere aangelegenheid een kaartje tonen. Iedereen wordt een nummer.
Moreel is men ook onzeker, wat blijkt uit twee berichten (uit Italië): een roman van Sartre wordt gezien als een bedreiging van de eerbaarheid, maar de prostituees mag je NIET hun kiesrecht afnemen (gaat tegen de burgerrechten in) …!
De huidige samenleving is bovendien verhard, glas, lood en staal breken en verpletteren de mensen. Kijk naar de straatfotograaf die alleen foto's neemt van mensen waarvan hij kan verwachten dat ze belangstelling hebben voor zijn foto's. De menselijkheid, die zich vaak uit in kleine dingen, gaat verloren, zoals die kleine acties van hulpvaardigheid: de pas blinde jongen die van zijn vrienden leert te lopen…

[11]

Mensen worden machines, automaten, zij verliezen hun menselijkheid:

> [*Mij] komt het voor dat uw gedachten moeten op de wereld zijn, bij de dingen die ge ziet en beleeft, en dat ge moet in staat zijn*

[a] Heeft mossieu Colson geweten van het echtelijk drama rond de kantieke schoolmeester en Lucette?

> *om over die geziene en beleefde dingen na te denken... en tevens om slechts aan te kloppen of uw voeten af te kuisen alleen als ge ergens binnengaat* (c. 161).[a]

Nog strenger geformuleerd: de mens wordt een machine -iets van ijzer en rubber en chemische poeders- met wetenschap en techniek als fundament voor een allesomvattende menselijke kennis. Wezens zoals wij komen terecht in een natuurreservaat (c. 208).[b,]

[12]

> En zie eens naar jaspers de handelsreiziger, hoe hij keek naar het meisje met de dikke billen uit de foorbarak... die al enige dagen achter het niemandsbos staat, daar waar de armemensen uit de 1ste vuile huizen hun blikken potten komen smijten... en die het trapje van de foorbarak aan het schuren was, zodanig dat ze gebogen staande het begin van haar roze kont liet zien… ./. [en jaspers:] gotvertomme ik zou in die roze kont kunnen bijten (c. 76).

Moeilijk heeft mossieu Colson het met de seksuele moraal. Zo maakt hij bezwaar tegen het expliciet seksuele in Boontjes roman. Als hij schrijft 'dat ondineke voor de 1ste keer haar eigen lichaam bekeek en zei: hier heeft men mij aangeraakt...', komt hij wel heel dicht in de buurt van het werk van Tippetotje (c. 85). En dat zegt genoeg. Ook ergert hij zich in de trein maar al te vaak aan het gedrag van de handelsreizigers die seksueel getriggerd rondlopen en om zich heen alleen maar halve borsten en halve billen zien.

---

[a] De daarop volgende discussie tussen mossieu Colson en de kantieke schoolmeester rond dit onderwerp (machine en/of verstrooidheid) is verre van helder (c. 162).

[b] Deze stellingname is ingebed in het verhaal over de reparateur van o.a. naaimachines, die volkomen is bezeten van de noodzaak om te weten en te construeren. Maar er van leven kan hij niet. Dus gaat hij oude apparatuur oplappen en als nieuw verkopen. Hij wordt er rijk van. Wat de schrijver verontrust is dat zijn dochtertje dezelfde kant opgaat:

> *[Zij] is mager en spichtig en niet mooi, alleen maar verstandig, alleen maar geniaal waar het machines betreft... dochter van de machinemens, dochter van de machine zélf... en zij komt naar ons huis terug, alleen, ik zie haar daar staan als ik de deur open, met haar fijn grimlachje... en het is om nog eens het weefgetouw van mijn vrouw te zien, om te weten hoe dat werkt, hoe dat ineensteekt, met welke wetten dat werd opgebouwd'* (c. 208).

Een alternatieve insteek voor het verhaal van Valeur en Ondineke.

Nu speelt het meisje met de dikke billen een niet te onderschatten -seksueel-erotische- rol in het leven van sommige personages, ook in dat van Boontje. En dat weet mossieu Colson ook. Niet voor niets toont Tippetotje hem een van haar schetsen waarop het meisje met de dikke billen prominent aanwezig is. Maar hij laat zich niet afleiden en gaat door met zijn kritiek totdat hij tegen het einde -alleen met Boontje en blijkbaar toch wat onzeker- volstaat met een halfslachtig, pijnlijk antwoord :'ik wou u daarmee alleen maar zeggen, dat het iedereen is toegestaan, op voorwaarde dat men het genoeg te verbergen weet... en dat men niet zichzelf een strop om de hals brengt' (c. 76).

[13]

Mossieu Colsons woede richt zich met name tegen de houding van de linkse elite: hoe is het bv mogelijk dat een uiterst linkse proletariër een vliegreis naar Congo maakt, een reis die bovendien -'o bittere ironie!'- van particuliere aard is (c.129). Men wil niet inzien -ook Boontje niet- dat

> *iedereen een vijand kan zijn van iedereen, een wild dier, een heimelijk dier, een in de stilte van de nacht heen en weer sluipend dier, dat zich in hinderlaag legt en gekleed loopt gelijk de wolf in schapenvacht... die niet beseft dat iedereen zelfs in zichzelf een vijand heeft van zichzelf... die niet vermoedt dat iedereen een eerzaam burger is die kinderen verwekt, maar tevens een weerwolf die kinderen verslindt...*

[14]

En dan de sociale revoluties. Waartoe hebben die gediend? Oude, vooral klerikale instituties behouden hun macht (c. 190). Ook nu nog, onder een socialistische regering, worden stakingen wild genoemd en verboden of worden stakers uit de vakbond gezet. De conclusie van mossieu Colson kun je dan ook wel raden: '[De] sociale arbeider is nog altoos, gelijk hij dat immer is geweest, een verslagen vijand... maar de sociale minister is ondertussen al opgeklommen tot een edelmoedig generaal' (c. 301).
Het is duidelijk dat het bij sociale omwentelingen je eerste opdracht is om het volk duidelijk te maken welke veranderingen er zich voltrekken en wat dat betekent, anders blijft alles bij hetzelfde. 'Men verwacht geen wonderen van het socialisme, doch men kan verlangen dat zij het volk in geestdrift brengt, en haar het bewustzijn geeft

aan het begin van een Nieuwe tijd te staan' (c. 265).[a]

[15]

Ook de internationale gang van zaken na de oorlog zit mossieu Colson dwars, met name de vorming van de twee blokken USA/USSR. En dan gaat het er hem niet zozeer om dat er twee fronten zijn -die hebben ieder hun eigen waarde-, maar het gaat om de krachten die er in slagen alle pogingen tot overleg de grond in te boren. Zij worden als verraders beschouwd.[b]
Het is er mossieu Colson tenslotte het meest van al te doen om aan te tonen

> *dat juist deze zeldzame eerlijke mensen, die in staat zouden zijn het op hol geslagen paard tegen te houden, in het eigen kamp de mond worden dichtgeklopt en voor verrader uitgescholden, en in het andere kamp gebruikt worden, gelijk een Vod die de vuile schotels wast'* (c. 151).

[16]

Mossieu Colsons teleurstelling over de gang van zaken komt scherp tot uiting bij zijn analyse van het leven van George Grosz. Deze had illustrator handarbeider willen worden, een arbeider werkend voor de andere arbeiders, een kunstenaar die zich -ook in zijn werk- geheel met de arbeider vereenzelvigt zonder deze op te hemelen. Maar als de kunstenaar een arbeider wordt, dan treedt hij toe tot een klasse en binnen deze klasse maakt hij vervolgens de sprong naar het ultra-marxisme, waarmee hij een oude doctrine -die van futurisme en dadaïsme- vervangt door een nieuwe. Toch wordt zijn werk door de revolutionaire bladen geweigerd. Zijn eigen blad ('Pleite') haalde de vierde uitgave niet (c. 164).

---

[a] Deze stelling wordt voorafgegaan door een analyse van de problemen rondom *Macht* en de mogelijkheden om die gecontroleerd over te nemen, dit gevolgd door een uiteenzetting van de toestand in Engeland naar aanleiding van de komst van een Labourregering.

[b] Zoals oud-minister Pallace in de USA en prof. Garva, een oud raadsman van Stalin, in de USSR. Nadere informatie over beiden -en over hun voorstellen- ontbreekt, althans op Internet.

De kantieke schoolmeester

[1]

De kantieke schoolmeester[a] reageert het meest doordacht en consistent op de problemen die er in de groep worden opgeworpen. Zo gaat hij in op een opmerking van mossieu Colson die aangeeft dat ruzies vaak ontstaan omdat onze woorden vaak te arm zijn om begrippen werkelijk uit te drukken:

> *[N]iet alleen het feit dat we arm aan woorden zijn, maar wat daaruit voortspruit: dat eenzelfde woord totaal andere begrippen moet dekken... zo zegt men: De mens... maar wat betekent het Woord mens zolang wij het Begrip mens niet kunnen omvatten?...*

Dit trouwens ingebed in een bijkans mythische context van streptokokken en spermatozoïden:

> *[Z]iet ge mijn spermatozoïden liefdebetrekkingen onderhouden met mijn streptococcen?, en ziet ge mijn streptococcen met de sterren van de melkweg discussiëren over het mysterie der heilige 3vuldigheid? Misschien is een mijner streptococcen deze morgen te biechten en te communie geweest, ergens in een verlaten hoek van mijn strottehoofd, dat door hen tot tempel werd ingericht... maar zijn gevoel voor rechtvaardigheid, zijn vrees voor straf en zijn hoop op beloning staan oneindig ver van mij af, die zijn god ben, dat ik hem doodgewoon uitspuw samen met honderden en duizenden anderen van zijn soort* (C. 308).

---

[a] Een *kantiek/canticum* is een Bijbelse hymne, zoals *Hooglied*. Krijgt ook de betekenis van kerkzang, loflied.
Als epitheton voor de schoolmeester lijkt het treffender terug te vallen op de oorspronkelijke betekenis van het Latijnse *canticus* en het Franse *cantique,* dus van *gezang.* In het latijn betekent *canere* zingen. Daarom: *de Zingende Schoolmeester*. Een naam die in zijn tegenstrijdigheid precies past binnen het plaatje van wat je over deze personage te weten komt: in het begrip schoolmeester kan het epitheton *kantig* als *scherp (en hoekig)* meespelen.
Dat *kantiek* in het Vlaams *plechtig* of *ernstig* zou kunnen betekenen (Van Bork 1977, blz. 56, Van den Oever 1992, blz. 17), wordt bij nader onderzoek niet bevestigd.

[2]

Van de kantieke schoolmeester weten we alleen dat hij getrouwd is met de schone Lucette, van de omstandigheden op school is verder niets bekend. Hij komt nogal streng en droog over, toch kan hij, samen met Johan Janssen - en dat ondanks hun diepe pessimisme- enorme lachbuien hebben:

> *[Z]ij zitten daar en moeten wij weeral wat uit hun kloten hebben geslagen, want het gelaat van de kantieke schoolmeester is geen gelaat meer, het is een wreed-lachend masker... hij lacht en lacht en ge hoort niets... en Johan Janssens stromen de tranen over de wangen, hij lacht en weent en houdt met beide handen zijn buikspieren vast, en ge hoort evenmin iets. Het is droge humor. Het is verbijsterend hysterisch-gekke humor. Maar ge hoort niets geen lach'* (c. 355*).*

Het doet goed dit te lezen.

[3]

> W]at die 1 mei aangaat, daar sta ik buiten... ik ben geen sociaal wezen, ik ben een kantiek schoolmeesters-wezen (c. 190).

Toch is het mensbeeld van de kantieke schoolmeester volstrekt nihilistisch: mensen zijn iets minderwaardigs, een mislukt en nutteloos product van deze aarde, gezegend als zij zijn met te weinig verstand, alleen in staat om dwaasheden te begaan (c. 398).
Het is dan ook te begrijpen dat onze beschaving ten onder gaat. Marcus Aurelius mag dan in zijn tijd Rome een tijdlang op een uitzonderlijke manier van de definitieve ondergang hebben afgehouden,[a] maar

---

[a] De verwijzing naar Marcus Aurelius komt in eerste instantie nogal willekeurig over, maar het ziet er naar uit dat de kantieke schoolmeester diep onder de indruk is geraakt van Marguerite Yourcenars bevlogen roman over deze keizer (*Mémoires d'Hadrien*, 1951) en diens droom over de *pax romana.*
Hadrien: 'Je voulais que l'immense majesté de la paix romaine s'étendît à tous, insensible et présente comme la musique du ciel en marche; que le plus humble voyageur pût errer d'un pays, d'un continent à l'autre, sans formalités vexatoires, sans dangers, sûr partout d'un minimum de légalité et de culture; que nos soldats continuassent leur éternelle danse pyrrhique aux frontières; que tout fonctionnât sans accroc, les ateliers et les temples; que la mer fût sillonnée de beaux navires et les routes parcourues par de fréquents attelages; que, dans un monde bien en ordre, les philosophes eussent leur place et les danseurs aussi. Cet idéal, modeste en somme, serait assez souvent approché si les hommes mettaient à son service une part de l'énergie qu'ils dépensent en travaux stupides ou féroces; une chance heureuse m'a permis de le réaliser partiellement durant ce dernier quart de siècle.' Wikipédia/Mémoires d'Hadrien,

> *ook daar viel het bederf de schoonste brokken aan, ook daar begon alles te stinken wat nog wat waarde had, ook daar was de chaos, het cynisme, de onrust en de radeloosheid bovenmate groot... ook daar liepen al de beste geesten op de dwaalsporen der evangeliën, der theosofieën, der spiritismen, der existensialismen en der personalismen...* (c. 369).

[4]

De kantieke schoolmeester volgt, zoals ook mossieu Colson, het werk van Boontje op de voet en bovendien zeer kritisch. Nu toont zijn overzicht van de literaire traditie aan dat hij vanuit een groot inzicht spreekt (c. 9). Hij weet waarover hij het heeft. In dat opzicht zal er aan zijn deskundigheid niet zijn getwijfeld. Wat ook blijkt uit reacties van Boontje op zijn opmerkingen.[a]

[5]

De kantieke schoolmeester houdt zich vooral bezig met *Ondineke.* Hij verwijt de schrijver dat het verhaal niet over deze tijd gaat, maar dat het zich enkel bezighoudt met het verre verleden:

> *[Mij] komt het voor dat de dingen der wereld al ingewikkeld genoeg zijn, om ze eerst en vooral niet in een fantastisch boek onherkennelijk door elkaar te schudden en ze daarna achteruit te schuiven in een ver-voorbije tijd van kleddens en pokziekten, laat ons zeggen 1800-en-zoveel. Moet de romanschrijver, die met zijn zenuwen en zijn bloed en zijn spermatozoïden – pardon – in de tijd van vandaag vastzit, niet de tijd van vandaag weergeven, in plaats van zich met een stallantaarn op het pad van 1800-en-zoveel te wagen?'* (c. 16).

Een diep gewortelde kritiek.

[6]

Ondineke is in zijn ogen bovendien dubbelzinnig, gaat op in een te doorzichtige fantastiek en zit vol hokus pokus van droombeelden (c. 167). Ook is het boek is nogal langdradig en heeft te weinig pit (c. 207).

---

[a] Toch lijkt het erop dat de kantieke schoolmeester een leraar natuurkunde is (c. 62), maar wel een die zijn leerlingen - en dan als onderdeel van het vak geschiedenis- ook onderhoudt met zaken als de ondergang van onze cultuur (c. 369).

[7]

Daarnaast lopen er in de roman alleen maar abnormale mensen rond, die losstaan van iedere realiteit.

> *[Het zijn] allen abnormalen waarover ge schrijft: wel pikt ge honderden kleine feiten uit het normale leven, maar die feiten mengt ge eerst onherkennelijk door elkaar tot een wriemelende klomp, en die klomp duwt ge daarna op een niet bestaand plan*.

Boontje op zijn beurt verzet zich met hand en tand tegen deze aantijgingen door bv te verwijzen naar het werk van Bosch, Breughel en Goya. 'En daarbij, kunnen de normalen niet het vlugst en het scherpst uitgebeeld worden langs de abnormalen om?'
Maar de kantieke schoolmeester geeft geen krimp: op deze manier worden de meest ongeloofwaardige toestanden al heel snel als realistisch voorgesteld (c. 22).

[8]

Binnen de context hiervan is het begrijpelijk dat ook surrealisme en existentialisme door hem worden gewantrouwd. Ze zijn ontstaan uit het Realisme, maar 'er is alleen realisme, en al het andere zijn afwijkingen van de geest die ons niet rijker maar gekker doen leven' (c. 328).[a] In die zin kunnen voor de kantieke schoolmeester *het schone en verhevene* de kern zijn van de kunst zijn. Voor hem zijn Dante, Goethe en Shakespeare de grote voorbeelden.
Dat betekent ook dat hij zijn eigen verzen pas zal laten lezen als deze even volmaakt zijn (c. 257).

---

[a] Het surrealisme komt te sprake tijdens een bezoek van Boontje, Tolfpoets en de kantieke schoolmeester aan een tentoonstelling in Brussel van surrealistische schilderijen opgezet, voor een film waarin de winnaar een rol zal spelen. Boontje geeft een beschrijving van het winnende schilderij:

> *Ge ziet er de bekoring van antonius in een sixtijnse kapel, in een fantastisch woud, in een vallei des doods, in een moderne grootstad, in een woestijn, in de plooien van zijn eigen mantel. Ge ziet antonius in zijn bloot lijf, in een graf, in de greep van 40 beesten, en weer in zijn eigen mantel die openwaait in de vorm van borsten en benen en wat er tussen is met-den-enen. Antonius is er een moderne in 3 gesplitste mens, een griek, een neger in een zwart dal, een jood met zonder bijbel* (c. 331).

Dan toch maar Dali, zal je als lezer denken.

[9]

> [W]ant er zijn altijd meer kleuren dan ideeën (c. 155).

Vooral de wanorde binnen *Ondineke* overrompelt de kantieke schoolmeester:

> *[N]iet alleen spreekt gij, schrijver, de moedeloosheid van deze tijd uit, maar spreekt gij ook onbewust de chaos uit: als ik de farde opensla, waarin de blaren van uw boek over de kapellekensbaan steken, dan komt de chaos er zó uitgekropen gelijk uit een brosselschuif, waar saai en garen en spelden worden weggestopt* (c. 154).

Hij raakt erdoor in verwarring en wordt er zenuwachtig van. Je schrijft je boek zo alleen voor jezelf en voor je getrouwen.
Nu mag de vorm van een boek best wanordelijk zijn, maar een boek moet wel voldoen aan de eeuwige wetten van orde en begrijpelijkheid. Hij stelt Boontje dan ook voor om de grondideeën in verschillende kleuren aan te geven:

> *[E]en lezer is gelijk een wandelaar die van de natuur houdt... t.t.z. van de geordende natuur, met paden die door de velden heen slingeren, en aan een 4sprong de weg wijzen: ? naar vredebest. Zodat de wandelaar, die van de natuur houdt, weet dat hij niet te laat zal komen voor het middagmaal... maar hij verlangt niet naar de natuur die echt is, die een oerwoud is waarin hij zou kunnen verdwalen, en waarin verscheurende dieren rondwaren, en wandelaars-etende planten hun grijparmen gereed houden, opdat hij nooit meer zijn moederke zou kunnen zien (*c. 155).[a]

Maar toch, dat is juist de vraag die een modernistische schrijver zijn lezers zal voorleggen.

[10]

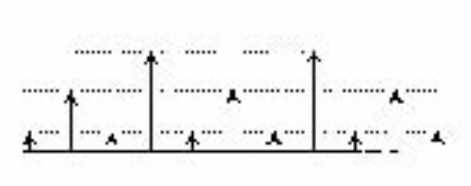
Wat de kantieke schoolmeester vooral mist in *Ondineke,* zijn een lijn, een (op)bouw en een onderscheid in hoofd- en neventhema's ('ideeën'). Zelf is hij bezig met een verzenbundel ('Hamlet de tweede'). Die vereist een doorwrochte studie vooraf over

[a] De spreker is in eerste instantie de kantieke schoolmeester, later laat Boontje op eigen houtje ook prof Spothuyzen iets toevoegen om dan weer de kantieke schoolmeester het woord te geven (of is hij het zelf die doorgaat?).

de oorspronkelijke Hamlet op zoek naar de diep verborgen kern in dit leven. Men zal dan stuiten op de dood, met in de dood misschien nog een diepere kern.
Op de vraag hoe de kantieke schoolmeester zich dan de Lijn en Bouw van zijn eigen bundel voorstelt, krijgt hij een schematische opzet, getekend in het zand van het Boontjes hofje:

---------- verzentoppen van hamlet de 2de
---------- draad van het verhaal, hamlet de 1ste
---------- grondslag van zijn studie: het zoeken naar de kern die leidt naar de dood.

Na enig nadenken komt Boontje dan tot de conclusie dat het eigenlijk veel meer het plan is van het boek dat door de groep samen wordt geschreven over de Kapellekensbaan,[a] maar een plan dat door hem dan wel wordt geplaatst in een ietwat ingewikkelder schema dan dat van de kantieke schoolmeester:

toppen: *ondineke*
draad: de wereld van vandaag
grondidee: de kanker vreet onze beschaving aan (c. 106).

Of deze aanpak ook maar iets bijdraagt tot een beter begrip van literaire constructies in het algemeen en met name van de opbouw van beide genoemde werken, is maar de vraag. Ze vergroten eerder -lijkt het- de chaos, dan dat ze die verminderen. Vooral het begrip *lijn* krijgt trouwens een wel heel bijzondere, vervagende betekenis. In die zin lijkt deze strategie eerder op een tegendraadse verkenning.

[a] Dit gaat in tegen het uitgangspunt van de kantieke schoolmeester, die het uitdrukkelijk over *Ondineke* heeft.

[11]

> [M]eer nog kijkend naar de onbewogen ogen van zijn schone vrouw lucette dan naar de lucht die 1 lucht is ginder ver in de verte (c, 10).[a]

En dan die ontboezeming van Lucette tegen over Maria (c. 351). De kantieke schoolmeester gedraagt zich -direct al uit bed- tegenover haar als een wild beest, hij treitert en judast haar, woedend vloekend op het leven, hij heeft het gevoel dat hij in al zijn mogelijkheden wordt beknot. Hij slaat haar zelfs in haar gezicht. En als ze hem dan vraagt wat er is, antwoordt hij: 'ik haat u omdat ge schóón zijt en mijn vrouw zijt... ik spuw mijn spog, doch op wie zal ik spuwen?'

[12]

Lucette zelf is vooral de oogappel van Johan Janssen die het niet kan nalaten voortdurend schuins te kijken naar haar mooie ontblote (!) roze oorschelpen (c. 12, c. 13). Goed bevriend zijn Lucette en haar man met het gezin van de Boontjes, waarmee zij jaarlijks met vakantie gaan naar de Ardennen. Dit jaar gaat het tochtje niet door omdat Lucette moet genezen van een verwonding die ze heeft opgedaan tijdens een bombardement in de oorlog, een wond die nu aan het uitzweren is (c. 223).

[a] Ook elders wordt op deze scene als terloops vooruitgelopen: wanneer de kantieke schoolmeester weer iets formidabels zal zeggen 'zit de schone vrouw lucette daar, en schudt zij het hoofd en zwijgt' (c. 25).

Tippetotje

[1]

Tippetotje kende Boontje van haar tijd bij De Vlam en woont pas korte tijd in Ter-Muren. Zij sluit zich daar aan bij de groep rond Boontje, maar blijft er wel een buitenbeentje met een eigen, frivole leefstijl. Zij werkt bij de krant waar ook Johan Janssens werkt (c. 163) en doet daar -pro forma- de vormgeving ('de mise-en-page').
Al gauw verhuist ze weer naar Brussel, keert dan weer terug naar Ter-Muren (c. 169) om tenslotte toch in Brussel te blijven wonen.
In Brussel decoreert ze naar de geëigende smaak van de rijke eigenaars de muren en plafonds van hun huizen (c. 247) en maakt portretten van de vermogende heren en dames.[a] Voor haar eigen meer kunstzinnige aanpak heeft zij voorlopig blijkbaar geen tijd (en oog) meer.
Uiteindelijk gaat zij werken bij een grootnijveraar. Deze grootmagnaat, oud autocoureur (en collaborateur),[b] woont in een onmetelijk groot huis, omgeven door een onschatbare kunstcollectie. Hij kent Franco blijkbaar persoonlijk en zal Tippetotje helpen om zonder zorgen door Spanje te reizen. Ook bezorgt hij haar prompt een telefoon (c. 278). Later krijgt ze bovendien een eigen galerie aan de Avenue des Arts.
Tippetotje zelf vindt dit alles geen enkel probleem. Je kunt nu wel stellen dat zij het gat van een baron likt, maar toch, er zijn verdrietiger manieren om je geld te verdienen (c. 305).[c]

---

[a] Ook beschrijft zij in een brief aan Boontje (c. 361) de geschiedenis van het ontstaan in de oorlog van het fabriekje *Lopaje,* een geschiedenis vol collaboratie en zakelijke intriges. En het einde? '[We] zullen wachten en zien.'

[b] Een minnaar die er volgens Tippetotje uitziet als schoorsteenveger of metselaar.

[c] Tippetotje verwijt Boontje dat hij in *Ondineke* een eenzijdig en scheef beeld geeft van *De Heren* (c. 247). Zij vertelt op haar beurt het intrieste verhaal van de oer-encyclieke vicomte die, vereenzaamd en ziek, samen met zijn vrouw, in zijn verlaten en koude huis de tijd doorbrengt,

> o*, en ge moet hen daar nu zien zitten in die afgrijselijke grote lege sombere eetzaal, hoe de vicomte de handen vouwt en bidt, en hoe de anderen naar zijn voorbeeld mee de handen vouwen en bidden en kruisen slaan, en hoe ze dan zwijgend en somber het eetmaal beginnen.*

Maar als het over meer algemene, maatschappelijke zaken gaat, kraamt de vicomte alleen maar onzin uit. En nee, hier geen orgieën, maar het is wel de meid, die haar naakt verleidt en naar boven uitnodigt. Van haar hoort Tippetotje het verhaal over de familie (c. 247). Later (c. 278) horen we nog hoe het met haar vergaat: ze vecht met een andere meid en komt in het ziekenhuis terecht.

[2]

Deze gang van zaken roept te ter Muren bij de mannen enige afgunstige scepsis op: schept ze alleen maar wat op of is ze een schip vol leugens, zoals ze in haar vroege jaren werd genoemd (c. 278)? Bovendien heeft zij de neiging te babbelen en te roddelen over de verkeerde zaken tegen de verkeerde mensen (c. 292).[a]
Maar het ergste is, dat zij in een p.s. onderaan in een brief aan Boontje heeft gevraagd om niet te schrijven over de grootnijveraar, omdat die weleens boos zou kunnen worden (c. 278). Waarop Johan Janssens woedend concludeert dat voor haar alleen nog de schijn telt (c. 279). Latere, vage verontschuldigingen helpen daar dan niet veel meer aan.

[3]

Tippetotje schildert oorspronkelijk in een realistische, koude en onbewogen stijl (c. 257): een betonplaat, een onbewaakte overweg, een winterlandschap met vuile huizen, maar ook een Ondine die naakt en onbespied gaat zwemmen in een beek met haar hemd in de hand (c. 61). In haar eigen woorden:

> *[Een] root werkmanshuizen die zeer realistisch zijn weergegeven, alhoewel ze daar als het ware in een droomsfeer staan, onder een lucht die donker en gesloten en een ietsje roodachtig is, maar verlicht door een klaarte die als het ware uit het schilderij zelf komt, die als het ware voortspruit uit die, overigens zeer realistisch geziene, root werkmanshuizen: en aan de straatdeur van het eerste werkmanshuis staat de godverdommelijke schone droom van een naakt meisje... zij is heel naakt maar draagt een rode pullover... zij is naakt tot aan het middel zodat gij de droom der benen en der dijen ziet, en de duivelsharen van haar geslacht, maar daarboven draagt zij een rode met de hand gebreide pullover'* (c. 292).

[4]

Het bovenstaande citaat van Tippetotje maakt duidelijk dat bij haar de grens tussen realiteit en droom, tussen realisme en surrealisme niet scherp kan worden getrokken.

---

[a] Ook het oordeel van Boontje over de ontwikkeling van Tippetotjes carrière is bepaald niet opgewekt van toon (c. 348).

Dat blijkt ook uit een beschrijving die zij geeft van een mogelijk schilderij in surrealistische trant: Kramiek staat in een koude lege hoek van een oneindig hoge kamer te telefoneren zonder telefoon in de hand met over een van zijn brillenglazen een (onduidelijke) tekst geplakt (c. 292). Het zou trouwens een weinig boeiend schilderij zijn geworden.

[5]

Boeiender is de droom die ze aan Boontje doorgeeft. Nu zijn dromen zuiver persoonlijk. Het vertellen ervan, ook aan jezelf, biedt je er louter een aftreksel van. Bovendien de woorden kunnen nooit de droomsfeer weergeven waarbinnen het gebeuren zich afspeelt, welke woorden je ook gebruikt, vooral ook omdat je de neiging hebt de beelden een verhaalstructuur mee te geven.
In die zin is de droom van Tippetotje als buiteling van beelden voor de buitenstaander niet interessant, hoewel er enige aanwijzingen voor de gemoedstoestand waarin ze verkeert. Seksueel in de vorm van het afglijden van het speelgoedtreintje in de enorme -vrouwelijke- ruimte en van de holte die uitdroogt waardoor de sex haar verhardt.
Je ziet vervolgens uitgezakte matronen als verwijzing naar de ouderdom en het droommeisje dat seksueel opgaat in de menigte als een teken van een onverhoopt maatschappelijk samenzijn (‘de oertoestand’). Dit gevolgd door de uiteindelijke reiniging van Men met een miniem stukje zeep. Deze gaat dan later tevergeefs op zoek naar het droommeisje (c. 370).

Boontje reageert hierop met een eigen ‘droom’ (c. 383), waarin ook hij verwijst naar Tippetotjes surrealistische schilderij (c. 292). Bij hem eveneens Men als alomtegenwoordige aanwezigheid met daarnaast in de hoofdrol een man, een soort Kramiek (‘onverdraaglijk in zijn gewoonheid, in zijn eigendommerige persoonlijkheid der gewoonheid.’).
Maar ook Maria is aanwezig, aan haar vertelt de man over het verleden, dat hij haar herinnerde terwijl ze bij de eerste vuile huizen onder de handkarren speelde en hoe hij daar haar schreefje zag. Dan wendt hij zich tot Maria met de vraag of ze nog steeds hetzelfde schreefje heeft. Hij dringt aan. En dan

> *het gebaar van het kleine meisje nabootsend zat hij daar in de hoek van de kamer en zág men zijn blote schreefje... hij was een mannelijk product van eeuwenoude gebeurtenissen en toestanden, en toch had hij het kleine blote schreefje -zoals hij zich uitdrukte- van een klein meisje.*

Men wil vervolgens een gevecht aangaan, 'het gevecht der liefdeomhelzing dat de oorsprong vindt in haat en dood en verminking en verpulvering tot brij...,' maar Men is er te slap voor. Blijft een hilarisch beeld à la Dali:

> *Men stond daar in een scheve obelisk: Men had een lang been dat ginder stond als het been van de ongelijkbenige driehoek... en het andere been, afkomst zouden uit dat duister gat van zijn mond opstijgen.*

Het is wel de vraag of Tippetotje de ironie van Boontje zal hebben begrepen.

[6]

Tippetotje deelt Boontjes overheersende pessimisme (c. 202). Ook zij weet hoe machteloos, maar ook hoe verblind en onwetend het volk is,[a] en hoe verdorven de politiek te werk gaat. Het feest van 1 mei is hier een symbool van geworden.
Maar gelukkig om die dag draait het niet, er zijn zoveel andere dagen. Bovendien, bekijk het toch vanuit de meisjes die zich, dansend met hun tietjes in hun dunne bloesjes juist tijdens de 1 mei-optocht, vrij en blij kunnen bewegen.[b] Dat is ultieme vrijheid, maar wel meisjes die dan pas bevrijd zijn als ze vrij zijn van de angst voor de Derenancourts (c. 193).
Hier ligt voor haar het hoofdmotief van Boontjes roman: in die dansende meisjes die zij schildert of in een Ondineke, die zij uitbeeldt met kladden verf, een Ondineke die in de brem ligt met tussen haar roze dijen het blijvend geheim dat niet is te schilderen (c. 202).

[7]

Tippetotjes erotiek staat trouwens radicaal tegenover dat wat het volk tijdens bv het carnaval beleeft als feest en seks. Ze is verbijsterd als ze ziet hoe het er daar aan toegaat: een orgie maar dan op de meest platvloerse en -naar haar eigen woorden- meest smerige manier.

---

[a] Tippetotje spreekt met misnoegen en -dat weet zij- op een politiek niet correcte manier over het kleine volk. Traditioneel en kerkelijk laat het zich nog steeds leiden zonder enig verzet. Het mag dan ultra-marxist zijn, actief zal het niet worden. En veranderen de omstandigheden enigszins ten goede -het leeft nu in werkmanshuizen- , dan zal het daar niet van profiteren. Een badkamer is niets anders dan een bergplaats. Conclusie: of je mensen nu naar de hemel of naar een badkamer laat verlangen, het is één pot nat (c. 169).

[b] Herinnert Boontje aan hun tijd samen bij De Vlam, waar juist zulk soort anarchistische idealen speelden.

> *En ik, Tippetotje, ben naar huis gelopen met een stuk van een knarsende zaag in mijn maag, in mijn kop, in mijn bloed... en ik heb staan braken, om van die pijn achter in mijn hoofd verlost te worden, om te vergeten hoe ik gezien heb dat het binnenste, het kruim van het brood, het domste en eerlijkste en beste van de maatschappij, eveneens door de kanker aangevreten is'* (c. 125).[a,b]

[8]

> [De] kerk: een bos van pilaren met wierook en homosexualiteit, en een paster die voor god of voor de duivel een mis doet, op aanvraag, mits 1000 frank te betalen.

De oude kerk van de oude stad van de twee fabrieken brandt af. Jammer, maar … waarom eigenlijk? Voor Tippetotje in ieder geval reden genoeg voor een diepe verzuchting. Ze was aanwezig bij een huwelijksinzegening -burgerlijk chique-, met vijf man inclusief zichzelf-[c] en nooit kwam iemand van hen in de kerk. Tsja, wie zaten er nu nog in een kerk …? alleen maar ongelovigen, gewoontedieren.
En dan de wederopbouw. Het gebouw eigendom is van een steenrijke trust, maar de benodigde gelden werden op een grove manier bij elkaar gebedeld onder de armen. Zij doet niet mee (c. 131).

[9]

Tippetotje heeft zo haar eigen hersenspinsels. Zo komt zij vanuit een taalspelletje dat in de trein door een stel babbelende en giechelende meisjes wordt gespeeld tot

---

[a] Tippetotje gaat in op de laatste regel van Boontjes voorafgaande stukje over Ondineke:

> *[Z]ij lachten en joelden... en plots, hoe het gekomen was wisten zij niet, maar ondineke keek verbaasd op naar achilles, als ze zichzelf zag zitten op hun beider knieën... van achilles en ludovic samen... en als ze zichzelf hoorde zeggen: ik zal me tussen u verdelen, pak gij deze bil en pak gij de andere: zij kon er zelf mee lachen. Dat kwam echter omdat zij dronken was'* (c. 124).

[b] Dat Tippetotje trouwens wel overtuigend en enthousiast kan vertellen, blijkt uit haar verhaal over Olielampje, die ze leerde kunnen bij De Vlam (c. 184).

[c] De bruidegom had als gevelschilder eens meegewerkt aan de bouw van een kerk. '[Ze] aanvaardden n hele hoop gevelschilders, waaronder ook mijn vroegere vriend, en ze plaatsten hen allen naast elkaar om een stuk van 1 meter breed te schilderen, van boven naar onder, en als ze op de grond kwamen waren ze afgedankt.'

een nieuwe dialectische visie op de aard van onze planeet. Zoals er uit een zoet meisje zoute pis komt, zo maken oceanen bloed en pis zout. '[En] ik dacht er aan dat het dezelfde wet moet zijn, die de oceanen het bloed en de pis zout maakt.' Dus moet de aarde wel iets levends zijn, een levende cel, een levend atoom.
Maar zij weet het, zij is geen wijsgeer: 'Enfin, ik ben geen filosoof.... ik ben een schilderes, ik hoor en zie en geef, en voor de rest moeten anderen daar maar hun plan mee trekken' (c. 175).

[10]

Veel ernstiger, maar even onbestemd is Tippetotjes visie op het leven. Van jongsaf-aan werd zij -vertelt zij binnen de groep- angstig bij het horen van onweer, van een hoop stenen die van een kar naar beneden stortte of van het geroffel van trommen. Visioenen van verschrikking en dood:

> [*Ik] zag niet mijn eigen dood, maar ik zag de dood der anderen... ik zag puinhopen waar onkruid boven groeide, ik zag in ontbinding zijnde lijken, ik zag geraamten in alle hoeken, ik zag het einde der wereld: het vizioen dat ik dikwijls hopeloos heb trachten te schilderen.*

Zo'n schilderij zou dan de titel *Ná de verschrikking* krijgen.[a] Het zal een tijd zijn van absolute stilte totdat misschien eens de Übermensch zal verschijnen.[b,c]
Later praat zij de angst weg, maagpijn komt ervoor in de plaats, maar de angst voor het onnoembare, voor stilte en dood blijft.

---

[a] Al eerder (c. 369) had Tippetotje de schilderijen van James Ensor gezien, 'maar wat zij zag was in werkelijkheid een stuk van de ondergang van onze beschaving, de ziekte, de kanker...'

[b] Een schilderij van Ondineke, naakt en onschuldig badend bij een beek, moet je dan vanuit deze context bekijken. Ook hier de angst voor wat er kan en zal gaan komen.

[c] Opvallend genoeg is Tippetotje in een gesprek met Boontje juist positief over de voortgang van de mensheid (c. 232).

> *De mens past zich aan en is daardoor koning van de schepping geworden... hij past zich [dit ondanks alle ellende die vooruitgang met zich meebrengt] aan in de koude van de antarctis en de hitte van de sahara, in de loopgraven van 14–18 en de schuilkelders van 39–4, in tschool bij de nonnekens en onder nazistische, marxistische en encyclieke bewinden. Hij past zich aan en heeft daardoor het voordeel meester der schepping te zijn...*

En zij verwijst naar Jaspers, de handelsreiziger, die nu in zijn auto de meester, maar ook de slaaf van de schepping is geworden.

Door over angst als realiteit te schrijven of te schilderen roep je volgens Tippetotje ook een zekere schoonheid op. Voor velen zijn deze realiteit van de angst en de schoonheid van de angst iets griezeligs. Je kunt er eigenlijk alleen maar in een kleine kring van ingewijden over spreken, hoewel je toch -lijkt het- de plicht hebt ook de anderen te waarschuwen.
Dit binnen de groep met een pandemonium van reacties tot gevolg (c. 212).[a]

[11]

Wat buiten de context vallen een plot voor een roman over Médard -door Tippetotje verteld aan Boontje- en een brief ook aan Boontje over de boekenzot Norbert.
Médard met de bult (c. 141) is schilder, maar hij verkoopt niet en daarom verbrandt hij voor zijn (vroege) dood zijn werk. Op een veiling in Brussel wordt een heel vroeg werkje van hem verkocht. Zijn vader krijgt het geld. Voor de auteursrechten, maar wat zijn dat? 'Enfin, en zo gaat de roman van mij, tippetotje, verder tot als uw blad vol is.'
Later in een brief gaat het over Norbert (c. 158), de boekenzot, wiens boeken hem -zelfs tijdens bombardementen- boven alles gaan. Na de oorlog walgt hij zo van de maatschappij dat hij zakenman wordt: hij maakt een ijsbeer in triplex als reclame bij de ingang van winkels. Maar een ander plukt het idee. Dan gaat hij pakjes vanille-poeder verkopen. Gaat goed, totdat hij een hele grote partij aan één winkel verkoopt, die krijgt zo de klandizie en hij Norbert raakt zijn klanten kwijt. De walging komt terug, hij wil de wereld als een vlieg pletten.
Boontje levert in beide gevallen geen commentaar en dat is maar goed ook.

[a] 'Maar terwijl het verre gerommel van de donder vermindert, antwoorden allen Tippetotje... mossieu Colson van tminnesterie en de kantieke schoolmeester, de Dichter en dagbladschrijver Johan Janssens, professor spothuyzen en mtr. mots, gijzelf en zelfs kramiek: doch wat is onze plicht?...'

Prof. dr. Spothuyzen

[1]

> [Hij] zit met heine en goethe en dostojewski in zijn kop en omvat de wereld en speelt toch doodgewoon mee in een dorpsfanfare (c. 12).

Spothuyzen, hoogleraar letterkunde, vertelt Johan Janssens al direct aan het begin (c. 12) dat hij volstrekt sceptisch en cynisch aan het worden is.[a] Dat geldt, zoals blijkt, vooral de literatuur en de politiek.

[2]

> [W]ant over schrijvers en boeken durft hij geen oordeel vellen of hij moet er eerst 100 boeken over gelezen en 10 dikke boeken over geschreven hebben... en dan zegt hij nog dat het zijn mening niet volkomen weergeeft, want dat zijn oordeel zich ondertussen heeft gewijzigd (c. 299).

> En als ge nu van mij verlangt dat ik u aantoon een abnormale te zijn, die weet dat hij abnormaal is – en daardoor zeer gevaarlijk – daar ik de kunst versta om mij 100 maskers voor te binden en de argeloze lezer op een dwaalspoor te brengen – als ge dát van mij verlangt dan moet ge maar zelf beginnen mijn dromen, mijn verhalen, te ontleden (c. 86)

Professor Spothuyzens kritische instelling geldt met name de romanschrijver (c. 86). In een felle aanval beschuldigt hij schrijvers over het schone en verhevene, dus ook Boontje, van het uiten van leugens. Hun verhalen zetten zij neer vanuit een bepaalde stemming, waarin ze op dat moment verkeren en waaraan zij hun held binden. Zo wordt de schrijver een onbewogen god in plaats van een mens van vlees en bloed: ‘want het gaat er bij mij niet in dat een gewone mens in een normale wereld een verlangen kan koesteren om zich te begraven in een onwerkelijke wereld met papieren schijngestalten.’
Een schrijver kan niet anders dan autobiografisch schrijven. Dus, weg met de maskers die de kronkelgangen van zenuwzieke hersenen met hun hun erotische spinsels proberen te verbergen door over het schone en verhevene te schrijven.

---

[a] Volgens Boontje heeft de professor een minderwaardigheidscomplex (c. 299). Trouwens, een alom verbreide modeterm in die tijd.

In feite komt de professor met een ondoorgrondelijk betoog. Gaat het hem nu om de schrijver van of om de held uit het boek?
Boontje hoeft zich, vindt hijzelf, in ieder geval geen zorgen te maken. Hij stopt zijn dromen niet terug in zijn onbewuste, maar geeft ze vorm op papier. *Ondineke* is toch wel het voorbeeld bij uitstek. Met als antwoord van de professor dat juist deze openhartigheid Boontjes zoveelste masker is. En zo krijg je altijd gelijk. Maar waarin?

[3]

Professor Spothuyzen -die weer eens bij Boontje komt binnenstuiven (c. 154)- is vol van Hamlet en diens drang om alles tot in het oneindige af te wegen, tot aan een Dood punt.[a] Hamlets manier om steeds te wikken en te wegen is dan wel de enige manier van verstandig gedrag, maar ook nutteloos, omdat je tot in het oneindige blijft doorgaan. Iedere oplossing van een probleem roept een nieuw probleem op. Maar je weet het, op zo'n moment wordt er daadkracht van je gevraagd, je moet nu iets moet doen:

> *[M]aar even ondertussen knarst de ontredderde machine steeds heviger, steeds doller, en schreeuwen de omstandigheden om een Daad: en dan komen de onverstandigen, en die stellen een daad: zij zeggen: wij weten niet of het goed is of slecht, wij handelen, en daarna zullen wij nadenken... t.t.z. daarna zullen wij de verstandigen laten nadenken*.

Boontje heeft zo zijn twijfels en ook de professor biedt nog geen antwoord, hij zal eerste zijn studie (over Hamlet) afmaken om er vervolgens over na te denken.
En Boontje? Die denkt aan zijn eigen situatie:

> *Ge denkt aan uzelf, die van mens tot mens, van partij tot partij, van philosophie tot philosophie zijt gegaan en nergens thuis waart... en weet en ziet dat schrijven geen nut heeft, want al schrijvende zijt ge niet in staat om tot De oplossing te komen.*

Later (c. 155) zal de kantieke schoolmeester stellen dat er ondanks alles ooit ook wel eens een verstandige daad wordt gesteld, maar wat telt is dat onverstandige daden de chaos (en de twijfel) vergroten (met een verwijzing naar Boontjes boek).

---

[a] Een thema dat ook door de kantieke schoolmeester op eenzelfde manier is behandeld (c. 106).

[4]

> [O]ver schrijvers en boeken durft hij geen oordeel vellen of hij moet er eerst 100 boeken over gelezen en 10 dikke boeken over geschreven hebben... en dan zegt hij nog dat het zijn mening niet volkomen weergeeft, want dat zijn oordeel zich ondertussen heeft gewijzigd (c. 299).

Liever dan over literatuur spreekt prof. dr. Spothuyzen over de politiek, en dat op alle terreinen en in de meest kritische zin. Vooraf stelt hij dat er geen fatsoenlijke definitie is te geven van welke beweging (of ideologie) dan ook. Hij gaat dan ook maar over op de actuele, politieke praktijk.
Niet alleen is er een cultureel verval -wie weet nog wat een boek is?-, maar vooral op politiek terrein is er van alles mis. Het is duidelijk dat het ideaal der ultra-socialen te gronde is gegaan. De functionarissen van de Partij leven in luxe ten koste van de armen, de ministers konkelen samen met encyclieken. Er heerst angst voor een werkelijk sociale staat. Met desastreuse gevolgen:

> *Maar nu het volk [de] teugels heeft afgeworpen, en steelt en liegt en bedriegt en hoereert en boeleert, zoals het vroeger alléén de groten deden... en nu dus de wereld langs de beide kanten naar de kloten is... nu zitten de socialen daar in hun ministerszetel en zijn zij te dom om in te zien waarin zij hebben gefaald (c. 299).*

Een visie die door mossieu Colson wordt gedeeld (c. 301) en door Johan Janssens wordt aangevuld met de stelling dat er in zo'n tijd vakbonden broodnodig zijn, zelfs al is er een socialistische regering aan de macht. Maar juist deze vakbonden worden ingeperkt, terwijl de arbeiders op hun beurt worden ingeperkt door de vakbonden.[a] Wie zal om met Koestler te spreken de arbeider in de arbeidersstaat beschermen? Dit wordt niet voor niets door Johan Janssens geschreven naar aanleiding van de viering van 1 mei, een dag die haar ware -revolutionaire- aard ook al helemaal heeft verloren(c. 190).[b,]

---

[a] En dan te bedenken dat in *Ondineke* juist de vakbonden een cruciale en hoopvolle rol gaan spelen in het politieke en sociale leven.

[b] Dit wordt door Boontje later (c. 193) nog eens benadrukt: de viering op de tweede mei door de encyclieken is een copy van die der socialen, inclusief optocht en kreten.

Kramiek

> [Ik] zal morgen eens terug keren als mijn dringendste werk achter de rug is (c. 122)
>
> En daar is iemand in huis die zich ook bij het gezelschap rekent, en overal waar hij komt vertelt, dat hij ook deel uitmaakt van het boek over de kapellekensbaan...[a] maar hij zit daar en heeft niets met de kwestie te maken... kramiek heet hij... doch hij is een snertkramiek die iedereen gelijk geeft, en nooit iets zeggen durft dat hem in de oppositie kan brengen (c. 167) ./.
>
> [Hij] is een lorejas van een snertkramiek die met voelhorens op de kop loopt om te weten van waar de wind komt, en die zich nooit misspreekt, en die nooit iets over zichzelf loslaat, en die over alles kan meepraten met lange lange zinnen die keren en draaien... en die alles en niets zeggen, en die 2 keer het tegenovergestelde kunnen beweren zonder feitelijk Iets te hebben beweerd ((c. 181).

[1]

Het eerste wat je over Kramiek hoort, is dat hij door Boontje met behulp van Maria het huis wordt uitgewerkt, dit na diens mededeling dat hij in een brief aan zijn geliefde een kritiek op Boontjes werk heeft gegeven (‘uw laatste boek is tsikkologisch veel dieper’ (c. 122).
Zelfs als Kramiek op een keer nogal opgetogen reageert op het werk van Boontje - hij zou ervoor willen leven en sterven-, constateert de schrijver dat Kramiek van alles wat hij leest en onthoudt,[b] in feite niets heeft begrepen (c. 201).

[2]

Vaak reageert Kramiek bot, zo schiet hij bij het horen van het intrieste *Deep River* in de lach (c. 221). Ook kan hij nogal flauw en platvloers uit de hoek komen, zoals met zijn ‘het leven is gelijk een kinderhemd…’ (c. 167).
Op seksueel gebied is hij snel schuins geprikkeld. Bij een schilderij van Tippetotje met een naakte Ondine blijft hij staan ‘met bolle ogen en met holle kop en zegt: ‘[Tis]

[a] Toch geeft Boontje toe dat Kramiek een belangrijke rol in zijn boek over de kapellekensbaan heeft gespeeld (c. 122).

[b] Kramiek heeft een universitaire studie achter de rug (c. 296).

schoon,' doch er alleen maar zijn vuile duim en vingeren bij aflikt (c. 202). Tijdens een feestje bij Boontje thuis beweert hij dat dit pas echt een feest van *de Hoge Wereld* zou zijn als iedereen in zijn blootje zou zitten (c. 225).[a]
Dat Kramiek zich aansluit bij het viertal dat de rust zoekt ver buiten Ter-Muren op een stuk grond van een boerderij, heeft te maken met een nudistenfilm die hij zag en waarin men ook al van plan was op een boerenhoeve te gaan wonen (c. 398). Het vrije, naakte leven roept.

[3]

> Twas kramiek die kwam aanbellen, en die heel uw avond verwoest vergald en hopeloos verbitterd heeft.

De verhalen van Kramiek zijn ernaar (c. 296), maar vertellen kan hij. Het zijn verhalen zoals je die in de kroeg hoort, maar die daarom niet minder schrijnend zijn. Zo het verhaal over het tabaksfabriekje en zijn werkvolk. Kramiek minacht als bediende de werkman omdat deze zijn handen moet vuilmaken, dit ondanks het feit dat hij zich een sociaal voelend wezen weet en een ultra-marxist is.
Enige eerbied lijkt hij te hebben voor Alfons, de zoon van de oprichter van de fabriek en advocaat. Hij is de harde opzichter over de meisjes, meisjes die hij direct vanuit hun werk in een gesloten en duistere camion meeneemt naar Brussel, hen bij hem thuis laat poetsen[b] en hen vervolgens in een chique bar dronken voert om ze dan weer terug te brengen. Je hoort in de stem van Kramiek de spijt dat hij er niet bij had kunnen zijn. En dan te bedenken dat Alfons direct na de oorlog al met nieuw geld kon betalen, geld dat nog niemand had gezien.

---

[a] Een licht aangeschoten Boontje reageert hierop met een gepeperd verhaal over Boone, de koetsier der Heren met zijn grote snor en over de Heer zelf met zijn reusachtige paardending. Dit alles omgeven door hoge heren, jonge hoeren en omhoog geklommen Madames. Verhalen als deze missen de vrienden in het verloop van het verhaal over Ondineke!
Maria wijst er na afloop van het feestje op dat ook in de encyclieke wereld het Hogere eerder het lage kan zijn. De Kapellekensbaan blijkt een riool te zijn, met de verhalen rond Ernestine en haar man. Maar erover vertellen heeft weinig zin, de verhalen worden niet geloofd. En dan toch vertelt ze nog over Justine met haar rokken omhoog op het feest van haar heilige communie (c. 226). Beide verhalen zijn samen een aanstotelijke, maar ook aanstekelijke roddel over de wereld van toen.
Tippetotje zal later (c. 229) aan Johan Janssens uitleggen dat dit soort verhalen van de straat van alle tijden is. Neem Jeannine (de voorlopige). Ze is erg in de war, loopt soms naakt rond. Wat de politie er toe zet om op hoge poten de ouders -brave mensen- de les te lezen. Johan Janssens aarzelt, maar sluit het verhaal dan af met zijn bekentenis over de gehurkte vrouw in de etalage en hoe hem dat opwond.

[b] *Poetsen* = *poetsen*, maar het woord heeft soms wel een zijdelings, seksuele connotatie en dan in de betekenis van *masturberen*. Lijkt hier niet van toepassing. Wikipedia/*Seksuele volkstaal en eufemismen.*

Kramiek vertelt verder over ‘die soort uit de noodwoningen aan de andere rand van de stad der 2 fabrieken,‘ snottebellen van een jaar of veertien, vijftien, pas van school, die zich overgeven aan excessief seksueel gedrag en aan diefstal op het werk. Met fouilleren tot gevolg.

[4]

Tenslotte als Tippetotje nog eens een surrealistisch schilderij zou moeten schilderen, zou juist Kramiek het centrum ervan vormen: ‘[Er] is alleen maar een koude en lege hoek met Kramiek die alleen maar denkt dat hij telefoneert... en hij brengt dus de hoorn van de telefoon naar zijn oor, maar zijn hand is léég en aan zijn oor is Niets...’ (c. 292).

Tolfpoets en Maria

[0]

> En dan hebt ge Tolfpoets, beeld van onze tijd die de humor heeft uitgevonden als een medicijn voor tflericijn (c. 351).[a]

Schrijven over Tolfpoets is schrijven tegen de bierkaai.

[1]

Pas laat in het verhaal word je geconfronteerd met Tolfpoets. En daarmee met zijn boertige humor zoals in een woordenkamp samen met de kantieke schoolmeester en Johan Janssens, waarin zij zich ontfermen over het woord *kloot* (c. 287).
Tolfpoets voelt zich ook dichter en schrijver, en dit door moppen en grappen als plastische uitdrukkingen te verzamelen en ze zichzelf uitentreuren voor te lezen (c. 381).
Tegendraads is zijn mini-verhaaltje over de man die na een tweevoudig ongeluk ligt te ijlen dat hij een nieuw hoofd wil hebben, omdat het zijne versleten is (c. 322). Wat moet je hier nu mee? En dat geldt ook voor het verhaal van de oude metselaar die, hoewel dronken, een heldendaad verricht, een onderscheiding krijgt om die vervolgens direct al weer kwijt te raken (c. 400).

[2]

Vervreemdend en tegenstrijdig denken is hem ook niet vreemd:

> *[Maar] nu zitten mensen gelijk ik te rekenen en te cijferen om de atomen te kunnen splitsen... en al hun berekeningen zijn vaneigens foutief en hun uitkomsten glad verkeerd... maar hun gladverkeerde uitkomst, de atoombom, die blijft toch bestaan.*

Blijkbaar tegen de natuurwetenschappelijke methode gericht, zoals ook zijn verwijt dat statisch medisch hartonderzoek zou kunnen uitmaken wat een normaal hart is (c. 365). Toch, wat maakt dat uit, met een niet-normaal hart kun je immers de marathon winnen, maar ook, zoals mossieu Colson eerder had opgemerkt, ten onrechte worden ontslagen (c. 345).

---

[a] Flerecijn, jicht.

[3]

Een surrealistisch trekje komt op als hij in een 2-oorlogen-oude trein het gepiep en geknars van het ijzerwerk hoort en daaruit concludeert dat er een krekel meerijdt. Een associatieve manier van denken die er volgens hem voor zorgt dat 'we7voudiger [leven] en [we] sentimenten [scheppen] die voor ons niet bestonden' (c. 329).
Al met al houdt Tolfpoets er een soort van humor op na die de kantieke schoolmeester indroevig maakt. Deze vreemde surrealistische grappen, de spitsvondigheden en de afwijkingen van de geest zijn humoristische afwijkingen, die ons steeds verder in de put helpen, hoewel ze onze triestigheid schijnbaar helpen dragen, 'juist zoals poederkens van het wit kruis onze hoofdpijn schijnbaar genezen, en ons ondertussen een nog ziekere kop en een nog ziekere maag bezorgen' (c. 345).

[4]

Een verrassende attractie is de entree van Tolfpoets' gade, het met frivoliteiten omsluierde, maar ook ontspoorde en uit haar haak gelichte natuurkind, Maria. Orde is haar niet lief en haar taal is van een geharde soort (c. 287, c. 289).

Siekegheest

[1]

Siekegheest maakt ook deel uit van het groepje rond Boontje. Hierbinnen maakt hij bezwaar tegen de wijze waarop Boontje over hem -ook via verslagen van de kantieke schoolmeester (c. 339) en Johan Janssens (c. 339)- in het boek over de kapellekensbaan schrijft (c. 353).
Al direct had hij bij een ontmoeting met Boontje zijn gal gespuwd: -Wat betekent een boek nog in deze tijd? Soms, heel soms zie je nog enige geestdrift voor het Boek. Boontje is het daar mee eens.[a]
Siekegheest gaat dan verder met zijn litanie. Een schrijver speelt geen enkele rol op welk sociaal-politiek terrein dan ook, hij is geheel misbaar, een boodschap heeft hij niet. Maar dat hoeft ook niet van Boontje: '[E]en schrijver moet nergens iets van weten, maar moet in schone woorden iets schrijven over Niets' (c. 261).[b]

[2]

> En om Iets te zeggen antwoord ik haar, eigenlijk een ietsje ironisch: hij heeft misschien een minderwaardigheidscomplex. En zij antwoordt mij dadelijk, smalend: ja, dat heeft hij! En zij begrijpt niet dat een minderwaardigheidscomplex een oorzaak moet hebben... en dat zij die oorzaak is (De kantieke schoolmeester, c. 339).

Siekegheest studeert literatuur, maar dat gaat hem niet al te best af, hij heeft een enorme examenangst, zo erg dat zijn vader hem naar de universiteit moet begeleiden. Thuis staat hij trouwens onder voortdurende controle van diezelfde vader en hoe slechter het met zijn studie gaat, hoe harder deze buldert.
Siekegheest merkt trouwens al heel snel dat literatuur aan een universiteit niets anders is dan een vak, een terrein waar niet dichters, maar professoren de dienst uitmaken. Hij baalt, maar durft niet te stoppen, alleen al omdat er thuis enkel wordt gedacht aan de kosten die hij maakt en heeft gemaakt (c. 339).

---

[a] Boontje had even te voren zijn ergernis geuit over de succesboeken van de maand, zoals *Gejaagd door de wind* en *Kaputt,* hoewel hij wel met het nieuwste exemplaar de boekwinkel uitloopt. Zoals trouwens ook Siekegheest,

[b] Voor Boontje een loze uitspraak die ingaat tegen alles wat hij (bv in c. 259) over de schrijver en zijn doelstellingen oppert. Het is eerder een ironische bevestiging van wat Siekegheest -ten onrechte- te berde brengt.

Angstig, uit schuldgevoel en onder de druk van een opgelopen minderwaardigheids-complex gaat hij jarenlang verder, met een crisis tegen het einde.

[3]

In zijn thesis richt Siekegheest zich indirect tegen de literatuurwetenschappelijke methode en wordt zo in de ogen van zijn hoogleraar 'het symbool van de jeugd die cynisch is en in niets meer gelooft, die ondankbaar is en een zieke geest heeft.'
Bij de verdediging van zijn these wordt hij vervolgens op futiele gronden afgemaakt. Dit met het verwijt achteraf hoe het toch komt 'dat ge zo cynisch zijt, ge zijt niet meer een Vlaming maar een zieke wereldburger.' Het laatste omdat hij het lef had om soms, moeilijke, niet-Vlaamse begrippen te gebruiken.
Siekegheest zakt voor zijn these. Hij vraag nu om een baantje binnen het (klerikale) onderwijs, maar dat wordt geweigerd. Hoe zou iemand met zijn zieke geest daar onderwijs kunnen geven? Beter is het om nog een jaartje door te gaan en een nieuwe these te schrijven (c. 353).[a]

[4]

Ietwat schrijnend tenslotte is de scene waarin Johan Janssens aan Siekegheest vertelt dat hij bezig is met het lezen van een nieuwe uitgave van *De lof der zotheid*. Waarna Siekegheest laat zien dat hij zijn examenstof goed beheerst, zo vertelt hij dat onder invloed van dit boek de *Don Quichotte* is geschreven. Dit wel zonder dat hij deze stelling heeft gecontroleerd. Uiteindelijk geeft hij zelfs toe dat hij enkel een zeer goede bespreking van het boek heeft gelezen. Zo blijkt hoe ingepakt ook hij al is binnen het universitaire systeem van kennisverwerving (c. 347).

[a] De gang van zaken rond verdagen, verbuizen/zakken en de mogelijkheid om een administratieve fout te maken, is voor een buitenstaander onontwarbaar.

Mtr. dr. Mots

Ook mtr. dr. Mots maakt deel uit van het groepje rond Boontje (c. 5, c. 212). Hij neemt maar één keer het woord en stelt daarbij dat uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat er een verband zou kunnen bestaan tussen leverziekte en zenuwziekte. Wat dan door Boontje wordt afgedaan met de opmerking dat ook het omgekeerde mogelijk zou zijn. Mtr. Mots staat dan met de mond vol tanden (c. 287). Tsja, zo ontloop je een interessante discussie en laat je je anti-wetenschappelijke gevoelens te gemakkelijk de loop. Bovendien een bezoekje aan de dokter in plaats van aan de zenuwarts kan in zulke gevallen zeker geen kwaad.

André

André, theosoof, ingewijde in de alchemie en student medicasijnen komt wel eens bij Boontje langs. Deze omschrijft hem steevast als argeloos en onnozel. Iemand die bovendien iedereen wil bekeren (c. 13). Op medisch terrein weet hij zelfs niet wat er met de lijken in een ziekenhuis gebeurt. Bovendien dan gaat het volgens hem toch alleen maar om zwervers… Boontje: '[O] andré godomme, argeloze zot, die peinst dat al de lijken lijken van vagebonden zijn, en die peinst dat alleen maar vagebonden een lijk en een geraamte hebben.. ' (c. 241).

De anderen

JOHAN BRAMS

[1]

Van de dichter Johan Brams krijgen we alleen iets te horen via zijn confrater Johan Janssens. Hij komt niet bij Boontje aan huis.

[2]

Johan Brams leeft nog louter voor zichzelf. Hij wordt cynisch en gelooft in niets meer. En hoe kun je anders als de kleine collaborateur -en dat uit nood- wordt opgepakt, maar de nazigeneraals vrij blijven rondlopen, want zij hebben immers nooit iets gemeen gehad met Hitler (c. 12).
Maar dat niet alleen. Ook op andere gebieden is er sprake van één grote malaise: de verdeling van de rijkdom, de blijvende armoede, de krotwoningen, maar ook: er worden geen boeken meer gelezen, de uitgeverijen liggen stil. Bovendien waarom zou je nog beginnen aan een groot werk, de wereld is toch naar de knoppen (c. 13).

[3]

Uit een later bezoek (c. 310) blijkt dat Johan Brams wat tot rust is gekomen en daar is Johan Janssens blij om. Hij zal hem ook in de toekomst komen bezoeken om hem wat meer lijn in zijn leven te geven.
Johan Brams beklaagt zich erover dat hij niet in staat is -maar ook de tijd niet heeft- om een verhaaltje te schrijven. Zijn belangstelling gaat nu uit naar spiritisme en hypnotisme. Veel van zijn informatie heeft hij te danken aan zijn contact met een dakloze, 'een zeldzaam exemplaar van een mens, die ergens flarden van sterrenwichelarij of spiritisme of theosofie of wie-weet-wat in zijn brein hebben vastgehouden.'
Volgt een verslag over deze scharrelaar (en dichter),[a] soms angstig in zijn bizar-aangeklede krot vol rotzooi, op andere tijden dakloos en altijd bezig met de vraag of de lijn wel goed is. Beter gaat het met het schamotisme, blijkbaar een soort verdwijnkunst.
Een mooi verhaal, maar het opschrijven, nee dat kan hij blijkbaar niet.

[4]

> En in mijn gelaat zei hij dat ik een broodschrijver was, maar achter mijn rug zal hij wel gezegd hebben dat ik een hoer ben die schrijf voor geld.

Later (c. 371) blijkt het dat Johan Brams ultra-marxistische sympathieën heeft gekregen, maar dat hij toch blijft schrijven in de softere bladen der socialen. Hij heeft voor zijn gezin te zorgen. In feite is hij dus een broodschrijver.
Maar dan:

> *En nadat hij mij [Johan Janssens] dat alles met veel verwikkelingen, veel linten en strikken, veel bloemenstengels en prikkeldraad heeft uiteengezet, verwijt hij mij dat ik nóg steeds schrijf in bladen der rozerode socialen, en precies niet meer in de ultrascharlakene.*
> .

Johan Janssens barst -maar dat later en tegen Boontje- in woede uit. Beroepsschrijver, ja hij is een beroepsschrijver, maar daar is niets tegen. Kijk maar naar de geschiedenis. 'Niet op de manier van schrijven, en ook niet op het blad waarin men schrijft, doch wel op het geschrevene zelf komt het aan...', luidt zijn conclusie. Waarmee hij Johan Brams indirect verdedigt...

---

[a] 'En hij droeg mij een gedicht voor. 'Aan mijne moeder die heengegaan zijt en die ik niet missen kan, o mijne moeder, moeder waarom dit en dat? En hij begon te schreeuwen snottebellen lang.' Met als begeleiding op de achtergrond het getimmer van een timmerman.

MTR. POTS

> ./. want hij is in de alomverachte broederschap van onze vriend johan janssens: de ultramarxisten: hij is waarlijk de advocaat der Armen, wat een romantische eretitel is... maar de wereld heeft geen romantiek meer nodig, buiten dan de vooravond van de verkiezingen (c. 31).

[1]

Van een razende mossieu Colson van tminnesterie hoort Boontje het verhaal over mtr. Pots, een ultra-marxistische advocaat, die zich geheel inzet voor de armen en hen gratis van advies dient. Maar toch, deze arme drommels hebben verder geen enkele belangstelling voor welke marxistische activiteit dan ook en deze advocaat draaien ze welbewust een poot uit (c. 31).

[2]

Maar ook de ultra-marxistische intellectuelen laten het, zoals Boontje van Johan Janssens verneemt, helemaal afweten. Op een vergadering van hun vereniging, waar mtr. Pots zou komen spreken, komt er van de 600 leden niemand opdagen, behalve Johan Janssens die de notulen moet schrijven (c. 39).

[3]

> [D]aar komen redders links en redders rechts, en de kleine mossieu Colson van tminnesterie, de mtr. Potsen en de Johan Janssens' worden tussen die redders platgeplet (Mossieu Colson, c. 42).

Johan Janssens kreeg -vertelt hij aan mossieu Colson- een brief van mtr. Pots, waarin deze naar aanleiding van een stukje in de serie over Reinaert en Isengrinus ('Hou de dief', c. 90) zijn wanhoop en verbittering uit over het feit dat idealisme alleen maar wordt gebruikt om anderen te bedriegen ('bij zijn pietje te hebben'). Dit -en dat is blijkbaar de kern van zijn brief- gevolgd door een korte uiteenzetting hoe je een moderne roman in elkaar moet flansen.
Johan Janssens besluit hem dan op te zoeken met de vraag waarom hij met de broederschap en de nieuwe gemeenschap niets meer van doen wil hebben. Maar mtr. Pots houdt stijf zijn lippen op elkaar en laat hem er door zijn vrouw uitzetten. Hij gaat weg met een *nu het spijt mij, Meneer Pots*, maar deze roept hem na: 'ja juist, *Meneerrr* Pots, en geen broederlijke Pots meer, want dat is gedaan.'

En zo krijgt Johan Janssens geen antwoord op de vraag[a] waarom mtr. Pots aan hem schreef over bitterheid die een ziekte is (c. 42).

[4]

Toch wordt iets van meneer Pots' bitterheid duidelijk uit een aanvulling die Tippetotje geeft op wat zij al eerder aan mossieu Colson had verteld. Al de arme drommels namen uit de wachtkamer van de advocaat handen vol sigaretten en lucifers mee, asbakken verdwenen. Ze namen bezit van de hal, wandelden over de binnenplaats, bevuilden de wc, ze bakten in de keuken friet met biefstuk. Kafka-achtige scenes.
Dan wordt mtr. Pots ook nog de stad uitgeschopt wegens zijn politiek-marxistische achtergrond en zijn openlijke uitingen over de vrije liefde.
Nu is hij in Brussel advocaat van de rijken met een praktijk op de Avenue de Tervueren. De grootnijveraar en de baron zijn z'n cliënten: 'Ik tippetotje lik hun gat en hij geeft hun raad.' Mossieu Colson van tminnesterie zwijgt 'en rond zijn mond verandert de fijne plooi tóch in een lach' (c. 305).

DE OUDE BUKTKARKAS

[1]

De oude bultkarkas is een oudere tijdgenoot van Boontje. Naar schatting is hij zo rond de eeuwwisseling geboren.[b] Zijn verhalen zijn er dan ook naar. Over hem persoonlijk komen we niets te weten. Hij is een oude bard. Van hem stammen allereerst verhalen over het oude Ter-Muren, verteld aan de kantieke schoolmeester en zijn schone vrouwe Lucette (c. 32). Deze verhalen kunnen worden beschouwd als een -boeiende- inleiding op en een verdieping van Boontjes *Ondineke*, met ook hier al het gaarenfabrieksken, de *Derenancourts* en de *Glemmassons*. Ook toen was meneer Derenancourt al een beest.

[2]

Boontje van zijn kant eert de oude bultkarkas in zijn *Ondineke* (c. 174) en maakt hem daarin -heel kort- een personage, waarmee hij hem de schijn van onsterfelijkheid wil meegeven ('*[A]lsof hij het recht heeft onsterfelijk te zijn*').

---

[a] De tussenzin -'want het was niet tot hem dat mtr. pots gezegd had, dat bitterheid een ziekte was gelijk een ander'- gaat terug op de brief van Pots aan Johan Janssens over bitterheid.

[b] Hij is dus ongeveer van dezelfde leeftijd als Ondineke.

Ook hier is diens inbreng een aanvulling op Boontjes roman: hij komt bij Ondine op bezoek tijdens haar retraite (c. 170) na een van de dieptepunten in haar leven -de moord op haar baby (c. 166)- en vertelt haar wat er zich ondertussen allemaal heeft afgespeeld in Ter-Muren, met name rond meneerken Brys en diens ontslag.

[3]

> [E]en leven op een stuk boerengedoe ver van de wereld is geen leven... en een boek over de kapellekensbaan is geen boek...

Tenslotte verschijnt de oude bultkarkas nog eenmaal aan het einde van het boek met een kort vertoog over de roman, dit als reprimande gericht tegen Boontje zelf (c. 405). Met als tegenvoorbeeld een roman naar het leven in de trant van een christene melodrama:

> *Maar ziet ge het? die stervende vrouw die een arm maar schoon meisken is geweest, met aan haar eigen sterfbed den doktoor en den pastoor die haar man en haar zoon moesten zijn geweest... dat zou een boek zijn, maar uw boek [over de Kapellekensbaan] zal weeral geen boek zijn, er zal niets in staan over het leven gelijk het leven is.*

Maar de oude bultkarkas vergist zich deerlijk, lees er Boontjes verhaal over Meetje Wanne (c. 374) maar op na, dit zal zeker deel gaan uitmaken van Boontje boek over de Kapellekensbaan, ook al omdat dit het actuele en historische deel ervan met elkaar verbindt.[a]

---

[a] *En ge begint te vertellen over uw ouders en uw grootouders en uw overgrootouders, die allen hun voetsporen in het stof en het slijk der kapellekensbaan hebben afgedrukt... alleen uw meetje wanne, die was niet van de kapellekensbaan zélf, die was van ginder een hele eind achter ter-muren, die kwam ginder uit de velden waar nu de laatste boer nog steeds over zijn braak gebogen hangt... zij was 12 jaar, meetje wanne, als zij op de garenfabriek de filature kwam werken en peetje sooi leerde kennen, die haar achterover gooide gelijk het een man van de kapellekensbaan toen betaamde...*

Ze trouwen, maar dan blijkt het dat peetje alles zelf moet doen, want

> *het bleek seffens dat meetje wanne, die van haar 12de jaar op de garenfabriek de filature had gewerkt, niet lezen of niet schrijven kon, niet rekenen of niet tellen, niet koken of niet wassen, niet lachen of niet wenen, geen kolen op de kachel kon doen en niet eens iets waard was in het bed: zij beweerde ziek te zijn en iets aan de maag te hebben... ./. zij had geen verlangens precies, geen begeerten, geen haat en geen liefde, geen medelijden en geen humor, en zij was kwaad op de muziek der allereerste socialen omdat het te veel lawaai maakte.*

HET MEISJE MET DE DIKKE BILLEN

> [M]eisje met de dikke billen, dat het bloed van jaspers de handelsreiziger deed stilstaan, dat tippetotje naar haar schetsboek deed grijpen, dat boontje hoekjes vol van schrijnend heimwee deed schrijven (c. 282).
>
> de zenuwen – de ziekte van de moderne mens, meisje met de dikke billen, de ziekte die gij niet kent, daar ge een wind laat over de wereld, en lacht, en wegzijt (c. 78).

Het meisje met de dikke billen[a] leeft samen met Woelus Woestenbeer –zo moet hij volgens de schrijver wel heten- en trekt met hem rond langs kermissen. Zij overwinteren in Ter-Muren. 'Zij staat daar met haar woonwagen om de winter van ter-muren

---

Het enige wat haar leven nog opvrolijkt is het ijsje van de ijscoman met zijn pokdalige gezicht. Zij sterft aan kanker. 'Het was de 1ste keer dat men dat wrede woord op de kapellekensbaan hoorde uitspreken. Kanker, wat was dat nu voor iets wreeds?' Meetje en Peetje sterven op dezelfde dag, op dezelfde tijd en liggen naast elkaar begraven.
Terecht vraagt mossieu Colson zich later af of Boontje Meetje niet verwart met Ondines moeder zotte Zulma (c. 376).

[a] -'Mannen kijken het eerst naar de kont, maar alleen om de juiste hoek te kunnen vaststellen. Als die exact 45 graden is, gaat hun hart sneller kloppen.' Het seksueel aantrekkelijke aan een grote bil zit dus al duizenden of misschien wel miljoenen jaren in ons systeem! Internet/Funx 2015. Vooral die exacte 45 graden geven de stelling een soliede, wetenschappelijk fundament.

-Mannen volgen voorkeuren die hun door eeuwen evolutie zijn ingegeven en die schrijven een relatief fors achterwerk voor. Bij vrouwen is dat namelijk de plek waar een speciaal soort vetten wordt opgeslagen dat onmisbaar is voor hersentjes in de groei: het omega-3-vet DHA. In de laatste maanden van de zwangerschap en tijdens de borstvoeding heeft het kind er zoveel van nodig dat een vrouw daar niet tegenop kan eten. Een stevige DHA-buffer in billen en bovenbenen biedt dan uitkomst. Heeft een moeder die niet, dan wordt haar kind minder slim.
Waarom vetopslag rond de taille mannen niet kan bekoren? Ten eerste omdat daar geen DHA wordt opgeslagen. Een vrouw die relatief veel vet rond de taille heeft, krijgt ook vaker een te dik kind. Anne Pek, *Psychologie*, 'Bilvergrotingen zijn bijzonder in.' Internet. Dit alles volstrekt hypothetisch.

-Dan toch maar liever de prikkelende kijk van Queen in *Fat Bottomed Girls:*

Are you gonna take me home tonight
Ah down beside that red firelight
Are you gonna let it all hang out
Fat bottomed girls
You make the rockin' world go round

over zich heen te laten gaan, gelijk de vleermuizen aan hun balk hangen in de donkerste hoek van de schuur' (c. 282).
Voor Boontje –maar ook voor Tippetotje- is zij het voorbeeld van een ongerept natuurwezen dat vrij haar gang gaat en nog niet door de cultuur is besmet. En dat dit zo mag blijven:

> *[D]it is een s.o.s. een laatste noodkreet, meisje met de dikke billen die in uw rollende woonwagen zijt. En waar ge ook het trapje schuurt en het bloed van jaspers de handelsreiziger op hol jaagt: leer nooit lezen, leer nooit schrijven, leer nooit de wereld zien met mijne ogen, maar doe voort met op elk papier uw naam te tekenen met een kruis... en zeg dan lachend gelijk ge dat gewend zijt: zie ik zal eens ne schone molen tekenen* (c. 78).

Maar ook nu gaat het leven door, zij wordt zwanger. En dat is niet iets om gerust over te zijn: '[H]et is alderijiligen en de doodsklokken luiden, en zelfs het meisje met de dikke billen trouwt en wordt oud en krijgt iets in haar buik en sterft. Bim. Bam.' (c. 282).

DANCKAERT

DE NIEUWE RIJKE EN HET SCHONE KIND

[1]

Danckaert komt heel even ter sprake (c. 105),[a] maar zijn komst naar Ter-Muren typeert voor Boontje de overgang van de oude naar de nieuwe tijd. Henriette is ver-

---

Hey I was just a skinny lad
Never knew no good from bad
But I knew life before I left my nursery
Left alone with big fat Fanny
She was such a naughty nanny
Heap big woman you made a bad boy out of me
Hey hey!

[a] En dit in een stukje van Boontje onder de titel *De averechtse verkenning.* Dat het om een stukje gaat, waarvan de titel door Boontje zelf is gegeven, blijkt uit c. 106, waar staat dat de kantieke schoolmeester een stukje onder die titel heeft gelezen. Deze titel komt in dit geval dus niet van de redacteur.

huisd en in haar plaats komt deze parvenu er wonen. '[E]erst was dat daar een vuil armemensen-huis met een poort,' nu wordt de gevel bepleisterd om zo natuursteen na te bootsen. Ook komen er 'andere en moderner ramen die de zon en de regenvlagen niet meer zo schoon weerspiegelden, gelijk in dat vroegere slechtgegoten glas... er kwam een echte eiken poort die blonk van het vernis.'

[2]

> *[En toen] ging de poort open en kwam er mij daar iets de bijgang kuisen, o godverdomme zo een schoon kind, dat hebt ge nu nog nooit in uw leven gezien... en telkens ge nu uw pen neerlegt om eens naar buiten te kijken is zij daar de bijgang aan het schuren en de ruiten aan het wassen, met haar billen en haar borstjes en de rode strik in het donkere haar. ./. En dan denkt ge: o als nu mijn boek klaar is schrijf ik nooit meer, maar schilder ik die parvenu-gevel met het meisje, dat u nu haar glimlach en haar borstjes, en dan de helft van haar schone roze kont laat zien.'*

En zo gaat dit hoofdstukje vloeiend over in het vorige ('Het meisje met de dikke billen').

[3]

Boontje geeft zijn verslag tegen de achtergrond van de oude tijd, de tijd waarin Henriette leefde met haar schoonvader -eens ook haar minnaar- en haar kinderen, terwijl haar man -na een leven her en der van harde arbeid- nog steeds de kost moet verdienen.
Maar wat Boontje bij zijn overburen het meeste trof, was het leprozenhoekje,

> *[een hoekje tussen het huis met de buren] waar de kinderen hun blauwe en gele en rode kleedjes opschortten, om de witte vlek van hun hemd en hun broekje, en de roze vlek van hun billen te ontbloten. Daarachter was dus de vuile en grijze gevel, en hoog daarboven jaagden de nog grijzere en vuilere wolken voorbij... en hoe dikwijls hebt ge niet gezegd, al opkijkend van het een of ander hoofdstuk uit de een of andere roman: als dit boek geschreven is schrijf ik nooit meer, maar schilder ik dat leprozenhoekje* (c. 105).

AVERECHTSE VERKENNINGEN

[1]

Het is duidelijk dat de tegenstelling tussen oud/Henriette en nieuw/Danckaert naar de achtergrond wordt gedrongen door een sterke seksuele, en in het geval van de kinderen zelfs door een vaag pedofiele impuls. Niet voor niets gaat het om een averechtse, misplaatste verkenning. Boontje zelf zou trouwens *averechts* eerder als *tegendraads* hebben vertaald. In ieder geval geeft mossieu Colson aan dat het een gedurfde zet van Boontje is (c. 106).

[2]

Voor een buitenstaander als Johan Janssens is het moeilijk om te ontdekken waar het bij deze alternatieve verkenning om draait. Zelf denkt hij bij dit begrip aan de strategische patrouilles van officieren tijdens zijn diensttijd die op niets uitlopen.
Dit brengt Boontje op zijn beurt ertoe zijn eigen averechtse verkenning ook in militante termen te omschrijven en zijn denkbeeldige lezers als vijanden te beschouwen, waar hij kat en muis meespeelt en waar hij bij zijn aanpak gebruik moet maken van de minste dekking (c. 107).[a] In dit opzicht sluit deze omschrijving van averechtse verkenning aan bij zijn vorige (c. 105).

[3]

Een averechtse verkenning deden ook de kleine meisjes in het verhaal van Johan Janssens. Zij werden meegebracht door kooplieden en gebruikt om de verkoop van hun snoepwaar op te voeren door hen naar de soldaten te laten kijken wanneer die daar in hun blootje stonden te plassen. Deze meisjes waren volgens Johan Janssens de koninginnen van het tornooiveld (c. 107).

[4]

> En tippetotje vraagt verder of ge niet tevens de averechtse verkenning doet, nadat ge uw vrouw hebt vastgeklonken met uw geslachtsnagel?

Complex is de bijdrage van Tippetotje aan de discussie (c. 111). Op primair niveau

[a] En dat met porno als wapen.

doet iedereen wel eens een averechtse verkenning. Je kijkt even om naar je uitwerpselen achter je in de wc[a] of naar je geslacht dat je bij je vrouw naar binnen schuift. Of je ziet de vrouw die op het koer haar behoeften doet en daar wordt bekeken door twee glazenwassers: 'en toen ze gedaan had en met plechtige rythus haar gat had afgekuist, deed ze de averechtse verkenning, en stak ze haar kolossale blote kont naar omhoog, haar gelaat in het w.c.' Volgens Boontje nogal buitensporig, maar je moet er wel om lachen...
Maar lachen doet Tippetotje juist niet. Niets heeft nog zin. Het wroet van binnen en krioelt naar buiten, het zweet breekt je uit, begint klam aan te voelen en droogt op, maar toch weet zij ook dat hart en verstand nog werken, hoewel ze dan werken als een vogelklem.
En hier begint de tegendraadse verkenning: hoe moet je alles wat je zonet nog hebt verraden -de jonge democratie, de toekomst die wacht- weer opzoeken. Hoe vind je een evenwicht. En daar ligt de crux: Tippetotje en de schrijver kunnen dat evenwicht niet bereiken omdat ze in een in een wereld leven van/tussen schijn en werkelijkheid:

> [*W]ant we blijven bij ons standpunt dat een schrijver, een schilder, een mens is, die zijn evenwicht niet kan vinden in de wereld gelijk die rond hem is, en zich daarom begint in te leven in een schijnwereld naar eigen goesting en formaat: maar schrijver zijnde zijt ge ook mens, en als de mens honger krijgt of dorst, of eens moet kakken, of zijn roede voelt zwellen als de meid van danckaert de nieuwe Rijke de vensterruiten komt wassen, dan moet de schrijver ophouden met werken... en als de mens gegeten of gedronken of gekakt of zijn spermatozoïden in een hoek heeft gegooid, dan schrijft de schrijver verder aan wat hij daarstraks heeft laten liggen... precies of er is niets gebeurd... en als ik, tippetotje, de averechtse verkenning van uw 1ste hoofdstuk doe, dan zie ik de bordpapieren schermen waartussen de helden lopen die hun rol van buiten hebben geleerd, maar merk ik tussen de coulissen de vuile naakte muren waartegen de spelers inderhaast hun gevoeg hebben gedaan.*[b]

---

[a] Toen Van Koten en De Bie eens vol trots een verzameling facies-producten toonden, was het ach en wee niet van de lucht. Hun optreden was een typisch voorbeeld van een averechtse verkenning. Met de vraag of dit optreden misplaatst was of tegendraads.

[b] Dit citaat wijst niet naar een cyclische tijdsopvatting, zoals De Wispelaere (1992, blz. 46) meent, ook een lineair tijdsverloop kent zijn wisselingen. Later (ibid. blz. 48) heeft hij het over *een stromende chaos*, een omschrijving van de tijd die bepaald niet cyclisch is, een cyclus verloopt juist ordelijk. Ook het begrip *schommelbeweging* (ibid. blz. 49) past niet binnen de omschrijving van een cyclus.

wat harde zon

Een citaat dat als vanzelf de overgang typeert naar *Boontjes Wereld*, waarin vooral ook de penibele levensomstandigheden van invloed zijn op het negatieve verloop van het verhaal.

ANALYSE EN EXEGESE

De verhaalopbouw

[1]

Vanuit de vertelinstantie gezien is Boontje binnen de narratieve structuur de hoofdpersoon, het subject (S), dat met veel vrienden, en bondgenoten (B) om zich heen. Van belagers of tegenstanders (T) is geen sprake. Strubbelingen blijven uit, met Boontjes reacties op Kramiek als (lichte) uitzondering.[a]
Het onderwerp wordt bepaald door de gebeurtenissen rond de Kapellekensbaan in Ter-Muren gedurende een periode direct na de oorlog.[b] De vertelling is plaatsgebonden en concentreert zich -naast Boontjes bezigheden in de tuin- op de aanloop van de groep vrienden en bekenden, met aan het einde de ontdekkingstocht naar buiten.
Een narratief schema in de strikte betekenis komt niet van de grond, omdat Boontje, noch de andere personages handelingen uitvoeren die werkelijk een doorlopend, samenhangend (en spannend) verhaal vormen.

[2]

De eigenlijke doelstelling van Boontje -een baantje, geld om van te leven- is tot mislukken gedoemd, zoals bv blijkt uit zijn poging om naar Congo te worden uitgezonden. Verder zijn er geen activiteiten van enige betekenis, zelfs het schrijven schiet er vaak bij in. Van een story en plot is dan ook nauwelijks sprake. Het leven van een schrijver is in het algemeen nu eenmaal niet erg opwindend.
Maar ook als schrijver over de Kapellekensbaan heeft hij te maken met mensen waarvan het leven -zelfs dat van Johan Janssens- weinig afwisselend en opwindend is, met dat van Tippetotje en mtr. Pots misschien als uitzondering. Maar ook de verhalen over hen worden niet uitgebouwd.

---

[a] Voor een nadere uitleg van de afkortingen S, B, T, s, p, zie Pieron 2004 II, blz. 482-483 ('De verhaalstructuur').

[b] In bredere zin de kleine, oude stad met de twee fabrieken, met aan de grenzen Brussel (c. 89, c. 98, c. 247, c. 305, c. 361), Oostende (c. 98), de Ardennen (c. 223), kortom Vlaanderen (c. 35, c. 137, c. 184, c. 188, c. 286, c. 333, c. 336).

[3]

De verteltrant is gecompliceerd: Boontje doet -chronologisch-[a] verslag over dat wat er zich op de Kapellekensbaan afspeelt. Dit verslag is op zijn beurt ingebed in een groot aantal verhalen, vertelsels, observaties en anekdoten van hem en van de anderen.[b] De vraag of er sprake is van lacunes of inconsistenties binnen het verslag als geheel, komt al lezend zelfs niet bij je op.

[4]

Al met al voldoet het verhaal over Boontjes Wereld niet aan de verwachtingspatronen van de gemiddelde lezer en vind je er ook nauwelijks vertel-scenario's, zelfs geen scenario's die je binnen een modernistisch verhaal kunt verwachten.[c] Van een roman is er dan ook geen sprake, zelfs niet in zijn meest vervagende definitie.[d]
In die zin is het misschien mogelijk om met Bakhtins begrip *chronotoop* aan te geven dat het verslag over de Kapellekensbaan door zijn sterke concentratie op de plaats van handeling en door het gebrek aan enige voortgang daarbinnen -of het moet het schrijven van *Ondineke* zijn- een nieuw genre is dat op eigen specifieke wijze omgaat met de werkelijkheid.[e]
Een werkelijkheid die is verbrokkeld. Immers, was er al sprake van een overvloed aan vertelsels en anekdoten, ook het grote aantal onderwerpen[f] leidt tot fragmentatie. Houvast vind je nauwelijks. Van thema's is nauwelijks sprake. Bovendien komen de onderwerpen vaak louter terloops ter sprake. De gesprekken en discussies erover worden dan vaak gevoerd zonder enige nadere ondersteuning, argumentatie en uitwerking. Ze gaan maar al te vaak de mist in, ook al iets om niet vrolijk van te

---

[a] Bijlage 2*. Tijdsbestek/chronologie.*

[b] Bijlage 3. *Verhalen, vertelsels, observaties, anekdoten.*

[c] Pieron 2004 II, blz. 491 ('Verwachtingspatronen').

[d] Pieron 2014, blz. 12-13. Het begrip *illegaal,* dat én door Louis Paul Boon (titelblad) én door Boontje (c. 11 en elders) wordt gebruikt, zou deze stelling kunnen onderschrijven ware het niet dat Boontje de term toepast op zijn *toekomstige* boek over de Kapellekensbaan.

[De ondertitel over Boontjes illegale roman is trouwens pas later door de redacteur geplaatst en suggereert -ten onrechte- dat Boontje *De Kapellekensbaan* zou hebben geschreven.]

[e] Bakhtin 1981, blz. 84-85, blz. 243.

[f] Bijlage 4*. Onderwerpen.*

worden.

[5]

De vertelstructuur in brede zin biedt al met al een chaotische aanblik. En dat is niet toevallig, zij weerspiegelt een kijk op de wereld die tevens bij de interpretatie van centraal zal blijken te staan. Ook is zij daarmee een blijk van de grote literaire kracht van het werk.

De thema's

CHAOS

[1]

Chaos is een kernbegrip binnen Boontjes wereld. In de eerste plaats wordt het persoonlijke leven van met name Boontje en Johan Janssens beïnvloed door persoonlijke omstandigheden die als chaotisch worden bestempeld. En dat in zuiver materiële zin: gebrek aan geld, geen baantje waar je van kunt leven. Beiden worden er tureluurs van (c. 57, c. 259).

[2]

Twijfel en onverstand houden de chaos in stand (c. 155). Men beweert maar wat (c. 73), voortdurend is er de roep om het nieuwe (c. 113), dit zonder uitzicht hoe de chaos kan worden bezworen.
Boontje zit met de kwestie in zijn maag. Hij legt de vraag voor aan zijn vrienden, maar de discussie die volgt, brengt hem niets verder:

> *En uw vraag... is de chaos ja dan neen te bestrijden?... blijft onbeantwoord, want al wat men u mededeelt zijn geruchten en veronderstellingen die, midden in de bestaande chaos, een nieuwe chaos oprichten van dingen die maar half geweten zijn, en die nooit tot definitieve feiten kunnen worden herleid* (c. 340).

[3]

> Kijk naar een schilderij. Zij, tippetotje, ging naar james ensor zien, maar wat zij zag was in werkelijkheid een stuk van de ondergang van onze beschaving, de ziekte, de kanker... (c. 126).
>
> [H]et boek over de kapellekensbaan, dat volgens mij [Johan Janssens] het boek is der Negatie van de bestaande dingen (c. 115).
>
> [En] ik versta ook uit uw boek dat achter de wisselende schermen der menselijke comedie, steeds dezelfde vuile naakte muren blijven staan, maar dat achter wat uit het Niets te voorschijn werd geschamoteerd, zelfs nog niet eens een vuile naakte muur aanwezig is: daarachter is de leegte, de onmacht, de onwetendheid, de zwarte nacht, de god der encycliekers, het groot geheim, ?, het blijvend vraagteken (c. 202).

Het chaotische aanzien van de wereld leidt tot een diep cultuurpessimisme. Er waart in de woorden van Johan Janssens een verschrikkelijke ziekte rond: de geestelijke pest, de geestelijke ontbinding (c. 369). Onze cultuur loopt op zijn laatste benen (c. 344, c. 387).

[4]

Maar toch, hoewel er binnen Boontjes wereld een negatieve, nihilistische, vaak zelfs cynische sfeer heerst (c. 12, c. 13, c. 202, c. 353, c. 398), laten Boontje en Johan Janssens zich niet zomaar van de wijs brengen en zien zij in dat zij op zijn minst enige weerstand moeten bieden (c. 222, c. 387, c. 393). Niet voor niets schrijft Boontje dat hij op zoek is ‘naar de waarden die waarlijk tellen, op zoek naar iets dat de neergang van het socialisme tegenhouden kan’ (c. 5). Maar je moet dan wel, zoals Tippetotje stelt, zeker als schrijver en schilder, schijn en werkelijkheid uit elkaar weten te houden, anders vind je geen evenwicht (c. 111). Of het dit de schrijver aan het einde lukt, is sterk de vraag. Ook dan overheerst de twijfel.

DE SOCIAAL-POLITIEKE WERKELIJKHEID

> [En] ondertussen, ondanks zijn pleisteren heiligen, en zijn tegen ziekte brandende kaarsjes, is de kleine man een sociaal of een ultramarxist, maar gaat hij nooit naar een vergadering of een meeting, want die politieker is een rode dief die ons het geld uit de zak klopt, terwijl hij een hemel van sociale rechtvaardigheid belooft (Tippetotje, c.169).
>
> [S]ociale bewegingen zijn veroordeeld om onder maatschappelijke wanverhoudingen aan de Macht te komen: dit hebben de socialen steeds als verontschuldiging gereed, als zij hun experimenten moeilijk kunnen doorvoeren (mossieu Colson, c. 265).
>
> Feit is dat zij gefaald hebben, en zij niet meer het nut inzien van zelfs de schijn te redden. En het maakt mij zo eindeloos triestig, ik zie daar heel die massa staan, al die kleine socialen wier vaders gevochten hebben en gestaakt hebben, en die gebroodroofd werden en die daar nu eindelijk staan als gevestigde en erkende socialen, met aan hun hoofd leiders die niet meer geloven in een sociale maatschappij. O wat is dat fantastisch tragisch, dat dode ding opgebouwd uit duizenden kleine onwetende socialen, die met trots hun dagblad lezen waarin er over het personalisme wordt geschreven zonder dat er wordt over geschreven (Johan Janssens, c. 345).

[1]

Chaos heerst er vooral op het sociaal-politieke vlak, waar iedere redelijke afweging en ordening is weggevallen, of het nu om regeringen, om politieke partijen of vakbonden gaat. Kerk en klerikalen hebben weinig aan invloed en macht ingeboet. Sociale revoluties hebben tot niets geleid.
De viering van de eerste mei is een kernmoment in Boontjes verslag. Van oudsher een groots feest waarin de Revolutie wordt gevierd en uitgedragen, nu niet meer dan een aftreksel ervan.
Het verslag maakt duidelijk hoe het sociale klimaat is verloederd. Maar ook het verdwijnen van linkse bladen is een teken aan de wand. Met de neergang van de journalist Johan Janssens als schrijnend voorbeeld.

[2]

Vooral de kleine man wordt als een probleem gezien. Hij past zich te gemakkelijk

aan en laat zich te gemakkelijk leiden. In verzet komen doet hij niet.
Maar dat niet alleen, het hele bestel staat onder druk, omdat ook ‘de onderste lagen ./. [al] door de schimmel zijn aangetast...’ (c. 125). De gewone man is totaal verziekt. Vooral Johan Janssens en Tippetotje zijn dan ook bepaald niet over hem te spreken. In dit verband zit Johan Janssens ook met zijn werk in de maag: hij schrijft in een rood blad voor een rood publiek over schone kunsten. Maar wat als dit nu helemaal niet aanslaat bij de gewone man, die toch de lezer is? Of schrijf je over kunst alleen voor elites? Kunnen en mogen alleen intellectuelen over kunst schrijven? (c. 217, c. 379).

[3]

Blijkbaar roept het socialisme nog maar weinig geestdrift op, wat niet onbegrijpelijk is als je ziet dat partijfunctionarissen en sociale ambtsdragers, zoals ministers, zich al snel aan de oude politieke praktijken aanpassen en eenzelfde leventje gaan leiden als hun vermaledijde voorgangers. Nog steeds geldt dat het hemd nader is dan de rok (c. 133), nog steeds geldt dat de strebers het winnen. In die zin zou het veel praktischer zij om je (wat dwaze) idealen op zij te zetten en om de strijd aan te gaan met al die strebers in de politiek, en dat in alle eerlijkheid (c. 145).

HET MENSBEELD

Over het mensbeeld kun je kort zijn. Van alle kanten wordt er gemopperd dat de mens in deze tijd niet meer is dan een machine, een automaat, een nummer. Dit op een alledaagse, clichématige manier zonder nadere toelichting of uitleg. Of de personages bv ook zulk gedrag aan de dag leggen, wordt niet duidelijk. In ieder geval is de humanistische visie op de mens als een vrij en verantwoordelijk wezen niet op hen van toepassing. Ze laten zich maar meeslepen, ook een Tippetotje. Nee het mensbeeld is oppervlakkig en komt een alledaagse benadering niet te boven. Men gaat in de discussies dan ook voorbij aan mensbeelden als die van existentialisme en personalisme, beide uitgroeisels van het humanisme. Ze worden alle twee soms zelfs in het rijtje van bijgelovigheden geplaatst.
Binnen Boontjes wereld geldt een naturalistisch mens- en wereldbeeld, misschien met een link naar het marxisme dat via het historisch-materialisme en het er aangekoppelde ideologiebegrip het naturalisme meent te kunnen/moeten overstijgen.[a]

[a] Pieron 2004 III, blz. 979-983 (Marxisme: ‘De opbouw van de cultuur’, ‘Het historisch materialisme’).

ETHIEK

> [Is] de mens dan nog een geraffineerder en wilder dier dan het dier in het oerwoud, dat hij een andere mens in de put kan stampen die hij hem eerst doen graven heeft, en dat hij achteraf alleen maar piekert over de kwestie waar hij een beetje wisselgeld heeft teruggevonden? (c. 38).

[1]

Hoe je het ook bekijkt, binnen Boontjes wereld kun je de bovenstaande vraag niet bevestigend beantwoorden. In de persoonlijke sfeer kan alleen het gedrag van de kantieke schoolmeester tegenover Lucette -gewelddadig als het is- in termen van 'dierlijk' worden gekwalificeerd. Voor het overige gaat iedereen schijnbaar/blijkbaar gewoon zijn gangetje, zonder dat er aanwijzingen zijn voor expliciet amoreel of immoreel gedrag. Vergelijk dat eens met de strekking van *Ondineke* en *Reinaert&Isengrinus* of -vooral- met de verhalen die er binnen de groep aan elkaar worden doorgegeven.

[2]

Juist deze verhalen illustreren het feit dat er veel mis is op maatschappelijk-sociaal gebied. Zo spelen oorlog en bezetting nog steeds een negatieve rol, wat blijkt uit de behandeling van verzetslieden en veteranen, collaborateurs worden aan de andere kant juist ontzien. De wederopbouw is vaak een lachertje en zet niet door (c. 133). Van rechtvaardigheid is geen sprake. Zo wordt er op maatschappelijk gebied de aloude tweedeling in de maatschappij in stand gehouden (c. 339). Dit of je nu kijkt naar de beloning op het werk, naar de gelijkberechtigdheid in het onderwijs of naar de plaats die iemand inneemt op de maatschappelijke ladder, zonder hoop op enige verbetering in de toekomst.

[3]

Het valt dan niet te verwonderen dat een deel van de groep rond Boontje de neiging heeft om de samenleving te ontvluchten.
Maar juist binnen deze context had Mossieu Colson van tminnesterie het groepje wandelaars ingepeperd dat je plicht je hoe dan ook roept:

> *[M]aar wat is dat toch met u allen: ge zoudt een stuk van een boerenhof willen kopen en u de wereld en de kapellekensbaan niet meer aantrekken... ge zoudt de wereld vluchten en u aan uw*

plicht onttrekken...' (c. 387).[a]

[4]

Tippetotje benadert het probleem van de verantwoordelijkheid vanuit een andere hoek (c. 212). Angst is in haar ogen een essentieel én existentieel gegeven met esthetische trekken. Anderen ontlopen deze schoonheid van de angst en wensen de Realiteit ervan niet te zien. Met van haar kant de vraag of je dan kunt verdedigen dat je alleen nog maar schrijft of schildert voor de insiders, voor de enkelen, die 'alléén die angst voelen [of] hebben wij dan ook niet de plicht de anderen te blijven en te blijven waarschuwen?' De kunstenaar als onheilsprofeet.
Deze vraagstelling wordt onderstreept door Boontje:

> *[D]och wat is onze plicht?... onze angst uit te spreken als een verwittiging... of onze angst alléén te dragen en te vermijden dat er paniek ontstaat... of er ons bij neer te leggen en ná de verschrikking het onkruid te laten opschieten tot de uebermens komt en nog een zeldzame mensenschedel vindt?*

Vanuit deze achtergrond is het verklaarbaar dat Boontje en de zijnen de werkelijkheid wensen te ontvluchten.[b] De plichtsbetrachting van mossieu Colson spreekt hen niet (meer) aan.

[5]

> [En] ik zou [de vrije liefde] heel goed kunnen verdragen, en [dat aanrommelen] glimlachend aanzien – alhoewel ik genoeg heb aan mijn eigen vrouw, die mijn kameraad en speelgenote, mijn smart en mijn vreugde, mijn hoer, mijn lief, en mijn troosteresse is – maar toch zou ik dat spel glimlachend kunnen aanzien, als zij zouden zeggen: wij zijn ultramarxisten, en de enige liefde die telt is de vrije liefde (Johan Janssens, c. 355).

Sex, tenslotte, duikt overal op in Boontjes wereld, er wordt over gesproken, verteld,

---

[a] Met als illuster voorbeeld het meisje op het ministerie dat het als haar plicht ziet om de formulieren rond de toekenning van de -vaak meer dan dubieuze- decoraties, diep weg te stoppen in een la (c. 390).

[b] Al eerder (c. 60) had Boontje zich afgevraagd waarom hij eigenlijk nog zou moeten schrijven, 'of ge u niet door een waan laat leiden als ge denkt dat ge een zekere Plicht hebt... tegenover komende geslachten... om geen enkele gedachte te laten verloren gaan.' Maar als hij dan naar het beschreven papier voor zich kijkt, weet hij dat hij er alleen voorstaat en ziet hij alleen de leegte die hem aanstaart.

gedroomd, geschilderd en geschreven. Ze doordringt haar aan alle kanten, in een lichtere vorm bij de vertegenwoordigers in de trein en bij Boontje als hij door Brussel loopt, in zijn prikkelende ('pornografische') vorm bij Kramiek en in haar meest vrije uitingen bij Tippetotje. Die gaat haar eigen weg met seks als lust en lemmet. Maar ook zij kent haar grenzen, zo bevalt het openbare, sletterige gedrag van Jeannineke haar helemaal niet.
Bij Johan Janssens blijft het bij wat jongensachtige reacties en opmerkingen. bv die over de koninginnen van het toernooiveld, maar zijn droomwereld kan overdonderend zijn, met Freud en de Sade als aanknopingspunten. Daar zijn de dromen van Tippetotje en Boontje liefjes bij. Puur sadistisch is tenslotte het verhaal dat mossieu Colson vertelt over Lyon de Zwijgzame.

[6]

Zelf is Boontje overgevoelig op dit gebied, met een puur seksueel gerichte belangstelling die zelfs gepaard kan gaan met licht pedofiele impulsen ('het leprozenhoekje'), impulsen die hij trouwens eerder als tegendraads dan als ethisch onverantwoord beschouwt. In dit verband is het verrassend dat hij over het seksuele leven van Ondineke schrijft met een foto van de jonge Mariake naast zich.
Meer alledaags is zijn voorliefde voor het meisje met de dikke billen, maar dit in een wel erg geëxalteerde vorm.

[7]

Hoe dan ook, de beschrijvingen van het seksueel-erotisch leven binnen Boontjes wereld zijn niet prikkelend in pornografische zin. Wel blijkt seks een activiteit te zijn die wordt beschreven, bedreven (en aanvaard) binnen ruime grenzen. Maar houdt het wel voor jezelf, zoals mossieu Colson stelt, seks kan ook een valkuil zijn ..

[8]

> Alles wat in literatuur een vereiste is - beeldspraak, sfeer, identificatie met het personage- is een ballast in de porno.
>
> Daan Borrel (2013)

Anders ligt het met het werk van Tippetotje en van Boontje zelf. Velen zullen haar schilderijen -met name die van Ondineke- en zijn verhalen -bv die rond de heren-[a]

[a] 'O, als de heren er waren dan zag ondine dat men savonds zeer vroeg de blinden sloot en de jonge meisjes verborgen hield... want in de late nacht, als de koetsen hen stonden te wachten, liepen ze rond

pornografisch noemen.
Nu is de productie en receptie van porno binnen een kunstzinnig kader in de eerste plaats een kwestie van esthetica en wansmaak,[a] niet van ethiek.[b] Neem de scene waarin Valpeur Ondine in haar 'slaapkamertje' ziet liggen:

> *Zij ligt hem aan te staren, slaapdronken. En peinst ge nu dat zij zich tenminste zal dekken! zegt hij tot zichzelf... neen, ze blijft liggen met haar vuile kont bloot, met dat vlees begroeid met duivelshaar – duivel Duivel, dacht hij – ze blíjft zo liggen, schaamteloos* (c. 294).

Je wordt geschokt, maar niet zozeer door het prikkelende beeld zelf als door de diep treurige situatie waarin vader en dochter terecht zijn gekomen.[c]

---

om elke ruit in te gooien en elk jong meisje te bederven dat zich van moeders rok had kunnen onttrekken: ja, zij hadden het niet moeilijk met die meisjes, die nooit wat anders hadden gezien dan cabinetten van de garenfabriek de filature, en nooit wat anders hadden gehoord dan lof en sermoen en dat luiheid het oorkussen des duivels is... en nu kwamen de duivelen zelf en maakten hen zat met bier, waarvan ze maar een keer in hun leven de kans gingen hebben het te drinken' (c. 77).

[a] Literair-pornografische pogingen roepen achteraf vaak de lachlust op en doen je vermoeden dat er bij de beschrijving een zekere overmoed ('hubris') meespeelde. Neem de volgende 'gewaagde' beschrijving van Van Deyssel uit *Een Liefde* (1887):

> *Haar beenen krompen samen omhoog, haar buik huiverde terug. Haar schrikkende handen grepen naar haar geslachtsdeel. Het slijm sapte uit haar openzijgenden mond, heete trillingen ijlden in haar achterhoofd, haar geslachtsdeel spoog zijn wellustvocht in het stijve stugge hemd* (bij Honings 2012).

[b] Pieron 2014 III ('Pornografie'), blz. 784.

[c] Je kunt voor de beoordeling van porno in een bredere samenhang denken aan Bakhtins *parodic-travestying forms*, waarvan hij (1981, blz. 58) stelt dat '[These forms] provided the matter for mimes, satires, epigrams, table talk, rhetorical genres, letters, various types of low comic folk art.' Dit bij *Ondineke* dan wel in verband met het *groteske* dat verwijst naar direct lichamelijke processen als eten, sex en ontlasting. Bakhtin:

> The essential principe of grotesque realism is degradation, that is, the lowering of all that is high, spiritual, ideal, abstract; it is a transfer to the material level, to the sphere of earth and body in their indissoluble unity.

Zo'n benadering gaat gepaard met een bevrijdende gelach, een gelach dat je terug naar de aarde brengt: *Laughter degrades and materializes'* (1984, blz. 19-20). Op dit punt valt *Ondineke* door de mand, in deze roman valt er wel heel weinig te lachen.
Dan past *Reinaert&Isengrinus* beter in het plaatje, maar dit is geen roman, maar een gedicht met zijn eigen dichterlijke werkelijkheid. En zelfs dan blijft het de vraag of het groteske, zoals Bakhtin stelt, hier een vernieuwende en regenererende werking heeft.

FILOSOFIE

Filosofische analyses vind je alleen terug bij de kantieke schoolmeester, niet alleen in zijn taal-filosofische behandeling van begrippen, maar ook in zijn structurele benadering van *Ondineke.*
Verder wikt, weegt en discussieert men binnen Boontjes wereld op het scherp van de snede, maar blijft aan de oppervlakte. Nooit komt de vraag op of men woorden, termen of begrippen wel juist gebruikt. Met veel verwarring tot gevolg.
De wijsbegeerte zelf wordt -terecht- gewantrouwd, maar zonder aan te geven waarom, het blijft bij vage kreten en terloopse opmerkingen. Niet dat Boontje zich niet met wijsgerige stromingen heeft beziggehouden, maar dat geldt alleen voor hun ideeënwereld en dat zonder blijvende impact (c. 154).

Hoe het in Boontjes toekomstige roman over de Kapellekensbaan zal toegaan, moet je afwachten. Maar gelachen à la Bakhtin wordt er zeker.

[*Grotesk i*s, zoals *mooi, spannend* en *fascinerend*, een esthetisch begrip, dat binnen een literaire studie met omzichtigheid moet worden gehanteerd, ook omdat het sterk afhankelijk is van zijn context. Het valt wel te omschrijven, maar niet te definiëren. Je kunt het alleen als vingerwijzing gebruiken.
Zie verder Van den Oever 2004, die het begrip aan een nauwgezet onderzoek onderwerpt, dit met name in verband met de auteur van *De Kapellekensbaan*.]

WETENSCHAP

[1]

> [W]ie zegt dat de wereld geen ronde bol is, maar misschien een ei met een dik achtervlak en een lange punt? want als ge na god ook aan de wetenschap niet meer gelooft, dan... dan... (c. 214).
>
> En kleine pros: '[G]ij schrijver hebt een beroep gekozen dat nog steeds geen beroep is... dat nog steeds geen wetenschap is... maar politiek is reeds wel een beroep en een wetenschap, die men aan de universiteit doceert... politieke wetenschappen... en wat wil dat zeggen?... ha, dat wil zeggen dat de zonen der rijkemensen naar de universiteit kunnen gaan, en kiezen tussen docter, advocaat, of minister der socialen... beroepen waarin men rijk wordt (c. 264).
>
> En ook ik geloof in niets meer... noch in god en zijn tovenaars, de pasters... noch in de wetenschap en haar tovenaars, de dokters' (Boontje, c.. 320).

Tegenover de wetenschap, staat men argwanend, zeker als het gaat om de medische wetenschap. Deze dreigt de kern te worden van alle het menselijke.
Tolfpoets kan zonder tegenspraak concluderen dat 'de wetenschap weeral niets [weet] (c. 365)' en mtr. Motz wordt op een wel heel gemakkelijke manier door Boontje het bos ingestuurd. En dan de aanval van mossieu Colson op de apotheker -of diens assistent- die zich durft te wagen aan een moderne wijze van kweken.

[2]

Het wordt al heel snel duidelijk dat de conversatie gaat over de resultaten van een aantal praktische wetenschappen, zoals de medische, de literaire, de sociaaleconomische en de politieke, maar niet over impact van de wetenschap in het algemeen en al helemaal niet over de theoretische kanten ervan. Over de universiteit wordt dan ook op een geringschattende manier gesproken.

SCHONE KUNSTEN EN LETTEREN

Het schone en verhevene

> Edele siel verheven, groots en schoon, Die u cieraet en huysingh stelt te toon.
>
> Gerbrand Adriaensz. Bredero[a]

[0]

Als inleiding op de thema's *kunst* en *literatuur* volgt nu eerst een samenvatting van een discussie over het schone en verhevene als kernideeën binnen de wijsbegeerte van de kunst. Niet dat dit veel oplevert, maar het is belangrijk om te weten hoe de denkwijze binnen Boontjes wereld hierover is.

[1]

> '[M]aar het was toch schoon,' zegt [mossieu Colson], 'die beschrijving van de kapellekensbaan' (c. 16).

Vanuit een historisch gezichtspunt is het gewoon om het gebied van het esthetisch-kunstzinnige op te delen in twee gebieden, dat van het Schone en dat van het Verhevene. In dit opzicht is de visie van Kant doorslaggevend geweest voor de latere ontwikkelingen. Het schone vraagt om bespiegeling, je concentreert je op de vorm met samenhang en harmonie als spil. Bij het verhevene draait het juist om de vormeloosheid, met het contrast als kern. Het richt zich op het oneindige, het onbegrensde. Het verhevene schokt het gemoed en brengt het aan het wankelen.[b]
Voor een goede, geslaagde roman zou kunnen gelden dat het schone en het verhevene met elkaar in een zeker evenwicht staan. Een omschrijving in de lijn van de traditie.[c] Zo kan Johan Janssen zich zien 'als een nutteloze dichter over het schone en verhevene in een lelijke en naar de afgrond rennende beschaving' (c. 126).

---

[a] G.A. Bredero, Groot liedboeck, LXXXV, Klaeglied. Internet.

[b] Bv Kurt Vorländer 1924, III.1, Pieron 2004 I, blz. 156-159 ('De esthetische idee').

[c] Niet voor niets wordt door Boontje in dit verband verwezen naar Dostojewski, in diens werk worden het schone en het verhevene vaak op sublieme manier gecombineerd.

[2]

Nu houden alledaagse lectuur, godsdienst en reclame je een vervalste werkelijkheid voor met een boodschap waarin het opwekkende en troostende element overheerst. Een boodschap waar Boontje niets van wil weten.
Maar waarom hij dan in zijn eigen werk alleen maar het perverse[a] naar voren haalt, begrijpt Johan Janssen niet. En hij heeft als je *Ondineke* leest gelijk. Waar is het schone en verhevene?[b] Boontje snapt zijn kritiek en belooft beterschap:

> *En ge buigt het hoofd en zwijgt en vraagt u inderdaad af: waar blijft het? En ge maakt het vast voornemen om uw leven te beteren en tevens op te schrijven al de dingen die ge schoon vindt: maar ge vraagt u ondertussen af, of ge al die lelijke dingen eigenlijk niet schóón zijt gaan vinden?* (c. 85).[c]

---

[a] *Pervers* kun je omschrijven als *tegennatuurlijk*, maar dit dan zonder er een negatief oordeel aan te verbinden. Van het perverse kun je genieten en het bewonderen.
Het schone en verhevene staan blijkbaar voor Boontje tezamen tegenover het lelijke en perverse.

[b] *Verhevene* hier in de betekenis *hoogstaand, groots.*

[c] Later schrijft Boontje nog:

> *En de verwording van alles wat schoon en edel is – het Schone en Verhevene, dat dostojewski indertijd met hoofdletters schreef – al wat schoon en verheven is gaat over in ontbinding, en stinkt nog erger dan al wat reeds van in den beginne der schepping afgrijselijk om aanzien was* (c. 369).

Het schone en verhevene staan blijkbaar samen tegenover het lelijke en perverse.

Nu is het de vraag of Boontje doorziet dat Dostojewski zelf de term h*et Schone en Verhevene* -en dan met name in diens deel II van *Aantekeningen uit het ondergrondse*- cynisch gebruikt:

> *Maar laten we dit een ogenblik laten rusten. Vertelt u me nu eens hoe het komt, dat ik juist op die ogenblikken, waarop ik meer dan ooit in staat ben om alle verfijning "van al het verhevene en schone" zoals ze dat wel eens noemen, op zulke ogenblikken als het ware opzettelijk niet alleen de meest stuitende dingen voel, maar ook doe, zodat... nou ja om het kort te gaan, alle die dingen doe. Hoe meer ik me bewust was van het goede en van alles dat "verheven en schoon" was, hoe dieper ik in mijn modderpoel zonk en hoe meer ik bereid was er helemaal in weg te zinken.*

Doorziet Boontje de ironie, dan bevestigt hij Dostojewski in feite diens visie.

Deze overweging wordt even later gevolgd door een felle, maar even ondoorgrondelijke aanval van prof. dr. Spothuyzen op de zienswijze van Boontje (c. 86). Hij beschuldigt schrijvers die het hebben *over het hoge en verhevene* -blijkbaar moderne romanschrijvers zoals Boontje- van het uiten van leugens. Ook kan hij er niet bij dat 'een gewone mens in een normale wereld een verlangen kan koesteren om zich te begraven in een onwerkelijke wereld met papieren schijngestalten.' Bovendien meent hij -en dat is misschien wel het ergste- dat Boontje zichzelf in zijn werk verstopt en een masker opzet. En dit terwijl Boontje de term hier in ironische zin had gebruikt.[a]

[3]

In ieder geval is het duidelijk dat de begrippen *het schone en verhevene* in hun samenhang geen inzicht geven hoe er over kunst en literatuur binnen Boontjes wereld wordt gedacht.

Beeldende kunst

[1]

> Alles Weten Over Kunst – alles met hoofdletters gelijk koeien – en waardoor wij alleen maar een kleine k meer kunnen gebruiken, vol diepe ontgoocheling en verre weemoed (Boontje, c. 351).

Johan Janssens houdt zich in het kader van het geestesleven als journalist bezig met de schilderkunst en heeft zo zijn eigen alternatieve circuit van Vlaamse Primitieven, Picasso en Margritte. Een wereld die staat tegenover die van de Klassieke Meesters, waar kunst wordt gedefinieerd in termen van het Schone en Verhevene. Met een volmaakte vorm als norm.
Het zijn schilders als Bosch, Brueghel en Goya die de deze norm doorbreken. Zij zijn het die volgens Johan Janssens 'met hun penseel de fatsoenlijke en zeer burgerlijk normale lijn hebben uitgewist...' (c. 22). Kleine inbreuken op de lijn van een ovaal, cirkel of vierkant geven het beeld iets afwijkends, iets abnormaals. Het stoort en daar is niets tegen.

[2]

Toch, ook Johan Janssens komt er niet toe zijn standpunt hoe dan ook te verdiepen of te verdedigen. Wat trouwens überhaupt niet van hem mag worden verwacht, want dan zou hij toetreden tot de alleswetende incrowd van kunstbeschouwers en critici.

---

[a] De redacteur zet hier *het schone en verhevene* tussen aanhalingstekens.

Dit betekent wel dat zijn aanval op de laat-modernistische kunstwereld tegendraads werkt als hij haar wel verwijt dat zij de nadruk legt op de techniek (c. 398), maar dat hij niet duidelijk maakt waarom hij zich ertegen keert.

[3]

Voor Boontje, zelf schilder, is Tippetotje hèt symbool van de beeldende kunst,

> *kunst met een zeer kleine k, want wij, de in niets meer gelovende en diep gehoonde kunstenaars, zien ons zelfs van onze eigene jachtvelden verjaagd door de drs. k.k.kakkemansen Die Alles Weten Over Kunst* (c. 351).

Literatuur

[1]

Over het schrijverschap en over de functie van de roman komen -vaak indirect- veel opvattingen naar voren met het werk van Boontje in het centrum van de aandacht. Zelf is Boontje uitgesproken, hij schrijft zijn roman in de eerste plaats om het plezier van het schrijven zelf en niet om een boodschap uit te dragen of om de wereld te redden. Hij zal zich dan ook weinig aantrekken van hen die hem er van beschuldigen dat zijn romans niet meer zijn dan leugen en verdichtsel of een hokus pokus van droombeelden.

[2]

Johan Janssens van zijn kant voelt meer voor een nuchtere opzet, waarbij alledaagse, volkse gebeurtenissen via dagbladknipsels één groot mozaïek vormen dat de eeuwen omspant. Dit zonder een esthetisch-poëtische ruis die in Boontjes roman de werkelijkheid versluiert en die het leven in de grote stad in al zijn hardvochtigheid en naargeestigheid negeert. Maar ja, Johan Janssens heeft gemakkelijk praten: zijn *Reinaert&Isengrinus* maakt ook van hem een poëtisch schrijver met maar weinig oog voor de hedendaagse, grootstedelijke ellende, hoewel het schrijven ervan voor hem wel een sterk sociale impact heeft.
In een discussie tussen de apotheker en mossieu Colson wordt tenslotte de vraag aan de orde gesteld of je als romanschrijver het volle Leven in al zijn aspecten moet beschrijven of dat je mensen juist vanuit een -beperkt- wetenschappelijk perspectief moet typeren om er zo uit te komen hoe zij hun toekomst beter onder controle kunnen krijgen.

[3]

Frappant is het dat het bij deze beschouwingen om een wel erg oppervlakkige benadering van het onderwerp gaat, van enige onderbouwing is geen sprake. Zoals bij voorafgaande thema's blijkt het dat iedere vorm van theoretische (meta-) benadering de groep vreemd is. Vragen als *Wat is literatuur?, Wat is een roman?* komen niet op. In dit verband valt het bv op dat het begrip *gedicht* op allerlei manieren wordt gebruikt.
In Boontjes wereld trekken niet de professoren aan het langste eind, maar voeren de dichters het hoogste woord.

Muziek

Even bij Boontje thuis: de overgevoelige blues van Marion Andersen. Daar blijft het bij. Armoede troef.

INTERPRETATIE

Inleiding. Interpretatieve categorieën

> Personalisme en existensialisme en theosofie en spiritisme en neo-fascisme schieten op gelijk paddestoelen van 1 nacht... communisme en socialisme en reactie en kapitaal en arbeid worstelen tegen elkander op, en bijten in hun eigen teen al peinzend dat ze in de teen van hun tegenstrever aan het bijten zijn... en wie onder hen is nog steeds dát deel van de verwordende beschaving, en wat onder hen is reeds dát deel van de komende nieuwe beschaving? Of komt er ja dan neen nog werkelijk een nieuwe beschaving? (De kantieke schoolmeester, c. 369).

[1]

Narratieve, verbale en essayistische thema's onderbouwen de visie en geven de richting aan waarin een interpretatie zal gaan, zij zouden moeten aangeven welke denkbeelden en normen *Boontjes Wereld* dragen.
Nu wordt het verslag over Boontjes wereld niet gestuurd door zwaarwichtige narratieve thema's, Het leven verloopt er in alle geleidelijkheid, met de escapades van Tippetotje als licht-ironische uitzondering en het leven van Lucette als donkere plek. Maar dit als een terzijde. De gebeurtenissen om hen heen zijn onderwerpen van gesprek, geen thema.

[2]

Boontjes Wereld is voor alles een verbale wereld, het draait om losse vertellingen en discussies, zonder dat er sprake is van aansprekende narratieve ontwikkelingen. Veel onderwerpen komen er ter sprake, vaak vluchtig en van de hak op de tak. Zij worden niet uitgewerkt, niet in een meer abstract, theoretisch kader geplaatst. Uitgediepte -essayistische- thema's tref je dan ook zelden aan. Soms zie je pogingen tot een aanzet ertoe, bv bij prof. dr. Spothuyzens aanpak van de roman, maar de samenhang is daar al snel zoek.

[3]

Als je de lijst van onderwerpen in bijlage 3 bekijkt, ontdek je al snel dat een aantal ervan ook thematisch zouden kunnen worden behandeld. Toch zul je ook merken dat juist het wat chaotische verloop van gesprekken en discussies het je moeilijk maakt bij bepaalde onderwerpen enige samenhang en abstractie aan te brengen.

Het is daarom nodig om bij voorbaat aan de hand van een drietal interpretatieve categorieën –werkelijkheid, waarheid en orde- meer in het algemeen te onderzoeken wat de basisideeën zijn binnen *Boontjes Wereld*. Je ontdekt dan ook welke onderwerpen er als thema uitspringen.

Werkelijkheid

Een eerste onderzoek richt zich op de werkelijkheid waarvan men in *Boontjes Wereld* uitgaat. Daar is weinig onzekerheid over. Men aanvaardt de reïstische code en is wars van iedere vorm van religie, bijgeloof en magie. Ook meer doordachte vormen van bijgeloof zoals theosofie en vrijmetselarij worden afgewezen.

Waarheid

[1]

De categorie *waarheid* slaat in eerste instantie op uitspraken die je doet over de feitelijke werkelijkheid om je heen.
In bredere zin kun je ook spreken over een *pragmatische* waarheid die wordt vastgelegd in beweringen die praktisch en nuchter ingaan op de dingen van alledag. Je wikt, weegt en overweegt. Je bent vooral bezig om doel en middelen af te wegen en de risico's en gevolgen op een wat langere termijn te onderzoeken. Beide vormen van redeneren worden in de kern binnen *Boontjes Wereld* aanvaard en toegepast.

[2]

Hiernaast krijgt het begrip *waarheid* een extra -moreel-ethische- dimensie. Er geldt een dichterlijke waarheid, die zich niet beperkt tot wetenschappelijke bewijsvoering of tot een argumentatie van alledag, zoals mossieu Colson in zijn gevecht tegen de apothekersmentaliteit (c. 337) duidelijk maakt.

Orde

[1]

In het heelal heerst het verval, de wet van de entropie leert dat het universum afstevent op een koude dood. Sommigen hebben ertegen ingevoerd dat het leven hierop een uitzondering vormt, het is juist een geordend stelsel dat ernaar streeft zichzelf te overleven. Maar ook hier heerst uiteindelijk de entropie.

Toch ervaren mensen persoonlijk een orde van ruimte en tijd, de wereld om hen heen lijkt regelmaat te vertonen. Dit geldt ook voor het menselijke leven en voor de groep waarvan mensen deel uitmaken: het voldoet blijkbaar aan regels.

[2]

Dieren leven vaak in goed georganiseerde groepen, zoals mieren en bijen. Ook op hoger niveau kan een dier vaak alleen maar overleven als het deel uitmaakt van een groep/kudde. Dit geldt ook voor mensen. Hun bestaan kan zeker vredig en harmonieus verlopen, zoals het leven binnen een groep van jagers en verzamelaars, op een boerenhoeve of in een dorp. In zo'n situatie is er sprake van een zekere orde, samenhang en harmonie.[a]
Het is dit model dat mensen in een moderne, geïndustrialiseerde maatschappij aantrekt en met heimwee vervult. Een samenleving die niet gebaseerd is op het concurrentiemodel en waarbinnen het niet (enkel en alleen) draait om een individuele strijd om het bestaan.

[3]

Bovendien ontbreekt het in Boontjes wereld aan redelijk inzicht en aan een doordachte benadering van de stand van zaken. Men ziet niet in dat dat de naoorlogse maatschappij in een diepe crisis verkeert. In de woorden van Johan Janssens:

> *[De] wezens die nog peinzen, wikken en wegen, vrij een besluit nemen, de maatschappij afbreken en de wereld trachten opnieuw op te bouwen, deze wezens worden door de staat en de gemeenschap aan hun lot overgelaten* (c. 52).

Men luistert niet. De tocht van de groep naar buiten komt dan niet onverwacht. Maar ze is wel een teken van moedeloosheid en capitulatie. Maar ook van zelfmedelijden, zeker bij Boontje.

Conclusie

Van de drie interpretatieve categorieën -werkelijkheid, waarheid en orde- domineert de laatste en dan nog alleen in haar sociale vorm. Dit gekoppeld aan een negatieve sfeer: alles is misgegaan en nog steeds gaat alles mis.

---

[a] Pieron 2018, blz. 66-68 ('Van boerenbedrijf tot stadstaat').

DE VISIE

De visie die het actuele gedeelte van *De Kapellekensbaan* uitdraagt, lijkt zelfs na een oppervlakkige lezing snel vast te staan: ze wordt gedragen door een diep pessimisme. Er heerst binnen de groep wanhoop en moedeloosheid. Dit vanuit een sterk negatief beeld van de mens.
Vooral heeft men geen vertrouwen in de moderne maatschappij met zijn wetenschappelijke kijk op de mens, een maatschappij waarbinnen hij als een machine wordt beschouwd en hij wordt behandeld als een nummer.
Meer specifiek zit het kwaad in een ideologisch intellectualisme met zijn grote, maar lege woorden. Trouwens een gebrek aan diepgang, dat je ook binnen de groep bij de bestrijding ervan aantreft.
Verzet is zinloos. De samenleving is op sociaal en politiek terrein door en door verdorven. De arbeidende klasse is in de steek gelaten.
Er ontstaat dan ook de neiging om de wereld te ontvluchten en vanuit een utopistisch ideaal zijn heil te zoeken in het echte Leven, een leven in rust en vrede ver van de bewoonde wereld. Toch gebeurt dit niet zonder weerstand. Zo vragen sommigen zich af of je toch niet moet proberen de val tegen te gaan. Er is nog altijd een plicht die roept.

DEEL TWEE

ONDINEKE

PARAFRASE

INLEIDING

[1]

Ondineke van Boontje verschijnt als feuilleton en beschrijft het leven van Ondine, de dochter van Zulma en Valpeur gedurende de periode 1890-1905.[a]

[2]

Boontje toont zijn vrienden direct al aan het begin een papier, waarop een korte inhoudelijke uiteenzetting staat,[b] die gaat over zijn nieuwe roman**.** Ondertussen geeft hij het volgende, levendige commentaar.[c]

> *Hij zou een roman schrijven*[c] *met als zogezegde heldin de kleine ondine – want temidden de angst en de vertwijfeling en de laatste hoop van de laatste der mohicanen, temidden ijzer en glas en beton, temidden burocratie en atoomsplitsing en de stilgelegde bouwnijverheid, zal de figuur van dat meisje weldadig en verfrissend aandoen... maar naast de roman van de kleine ondine moet het ook de roman worden van haar lief-en-man, oscarke – ondine en oscarke, twee o's die door het toeval bij elkaar moeten gebracht worden, om zijde aan zijde hun levensbobijntje te laten afrollen, terwijl de een van de ander nooit wat zal begrijpen, en terwijl zij over alles toch dezelfde waanideeën zullen koesteren – maar god sta me bij als het niet méér wordt dan dat: het moet ook de roman worden van het socialisme, vanaf het ontstaan tot op de huidige dag, en plus daarbij de roman van de kleinburgerij die 2 oorlogen op haar kop kreeg en ineenstuikte, al sparend en al hongerlijdend, maar toch de schijn reddend. O hij zou in deze roman spreken over vapeur met zijn goddeloze machine, en over valeer-traleer met zijn afgesneden vinger en zijn monsterhoofd dat waggelend van hier naar ginder door*

---

[a] Voor een korte, samenhangende samenvatting van de plot: Wikipedia/De Kapellekensbaan.

[b] Het *roman-plan*, dit zal blijkbaar ook verschijnen als een voorbericht (c. 13). Boontje laat deze opzet in eerste instantie vergezeld van een somber beeld van de komende roman, ze is te hoog gegrepen, maar zal wel uitblinken in de bijkomstigheden.

[c] Dit commentaar staat in de indirecte rede: *hij vertelt dat hij al lang van plan was om een roman te schrijven.*

het leven bolt... (c. 14) .[a]

[3]

Boontje geeft iets later ook een beschrijving van de omgeving waar en van de plaatselijke omstandigheden waarbinnen het verhaal rond Ondineke zich afspeelt:

> *De beslijkte kapellekensbaan kronkelt naar het gehucht ter-muren langs de eindeloos lange muur van de dekenfabriek de labor, en langs het kreupelveld van de konijnenberg, dat de laatste verwaarloosde grond is van het kasteel der derenancourts. Het is daar eenzaam. Dwaallichtjes, die de zielen van doodgeboren kinderen zijn, zwermen er in de donkerte over de heesters. Kledden met zijn bokkepoten overvalt er de late fabrieksmeisjes die langs de donkere weg door de modder ploeteren, en een onder hen, de schoonste die men in mensenleven ooit had weten openblommen, is daar verkracht geweest. Zonde is het, zo schoon te zijn en zo deerlijk verminkt te moeten worden door de hoornen van kledden. En een nachtwaker die meent sporen ontdekt te hebben, leidend naar het kasteel, wordt uit zijn ambt ontheven want hoogstwaarschijnlijk is hij weer zat geweest. En daarbij, als beklemmendste bewijs, diezelfde week breekt de gevreesde pokziekte uit: het volk van ter-muren slaat zich in de avond een groot en zwijgend kruis* (c. 16).

> *Midden het volk van ter-muren, daar langs de kapellekensbaan, leeft de kleine ondine die best mogelijk tot een schone vrouw kan rijpen, maar onbewust daarvan op haar klompjes loopt en het bruine haar in 2 stijve vlechtjes op de rug draagt, en zeer zelfzuchtig de wereld van ter-muren als een wereld voor haar alleen beschouwt. Het begin van de lange muur van de dekenfabriek de labor beschouwt zij echter als het begin van een andere wereld... en de grauwe regenhemel, waar de rokende schouwen van de garenfabriek de filature tegen afstaken, beschouwt zij als de hemel van de filature. Zij had het gevoel of haar wereld geprangd zit, aan de ene kant tussen de eindeloze velden waar een laatste boer over zijn braak gebogen hangt, en aan de andere kant tussen de rokende en stinkende stad waar het volk van ter-muren in de fabriek van meneer derenancourt gaat werken. Wanneer zij de eerste keer over god hoort spreken, die almachtig is, denkt zij dat men meneer derenancourt van tkasteel bedoelt, die in de zomer op de konijnenberg woont en in de winter in de stad van de rokende schouwen van de filature. Als het volk van de garenfabriek de filature langs de kapellekensbaan naar huis komt, ziet de kleine ondine hen vechten tegen het volk van de dekenfabriek de labor, dat ginder in de eerste vuile huizen achter het niemandsbos woont: ter-muren was encycliek omdat meneer derenancourt dat is, en de eerste vuile huizen zijn libertijn omdat meneer van de labor dat is: overigens hebben zij geen van allen kiesrecht... iets dat de kleine ondine toen nog niet wist* (c. 17).

---

[a] In tegenstelling tot de oorspronkelijke tekst worden de citaten in deze samenvatting niet in de verleden, maar in de tegenwoordige tijd gegeven. De citaten zelf zijn binnen de tekst cursief gedrukt.

EERSTE DEEL

[1]

De tien-, bijna elfjarige Ondine (c. 37) woont samen met haar vierjarige broertje Valeer bij haar vader Carolus Bosmans en haar moeder Zulma in Ter Muren, een klein Vlaams gehucht in de buurt van Aalst. Haar vader -alom bekend onder zijn bijnaam Vapeur[a] komt uit Brussel en spreekt (ook) Frans. Als zelfstandige timmerman behoort hij tot de burgerij en heeft daardoor een zekere standing. Ondine is zich daar goed van bewust, zij weet dat zij geen *doodgewone domme armemensen [zijn] gelijk iedereen* (c. 19). Maar arm lijken ze wel.
Bovendien is haar vader aan lager wal geraakt en drinkt. Zij haat hem, omdat hij zich niet wil aanpassen, maar vooral omdat *hij noch heer, noch knecht is* (c. 21). Daarbij komt dat hij alle aandacht besteedt aan zijn ultieme plan om een perpetuum mobile te bouwen, ook zijn spaargeld is daar uiteindelijk voor bestemd. Zijn gezin, maar ook zijn werk komen duidelijk op de tweede plaats (c. 26). Opmerkelijk is zijn idee om een wereldtaal te construeren, gebaseerd op wetenschappelijke inzichten, een soort Esperanto (c. 21).
Ondines moeder is een zottin, getrouwd met Vapeur na een verdachte periode, waarin ze als meid op het Kasteel werkte. Bij een incident bij haar huis krijgt ze van een meesterknecht van het labor te horen *dat er nu in het bos op de konijnenberg een kleine senatoor begraven ligt.* Zij zou dan de moeder zijn (c. 20, c. 75). Van haar dochter heeft zij niets te verwachten, deze minacht haar, drijft met haar de spot en behandelt haar vaak doortrapt en ingemeen (c. 20, c. 26).
Valeer, haar broertje heeft -ook al geen opwekkend beeld- een waterhoofd en kan in het begin niet op zijn benen staan. Maar soms kan hij -blijkt later- best slim en doortastend zijn,[b] hoewel hij van zijn leeftijdgenootjes *toch de domste, de onhandigste is.* (c. 35).

[2]

In de omgeving waar zij opgroeit kun je niet verwachten dat Ondine een open, sociaal gerichte houding tegenover de buitenwereld zal aannemen. Ze weet het zelf, ze is zelfzuchtig, ook in haar houding tegenover de wereld om haar heen. Ze leeft in *een vervormde wereld ./. een kleine-ondine-wereld*. De wereld van Ter-Muren is er voor haar alleen (c. 17, c. 18), ze gaat daar haar eigen gang.
Één ding staat voor haar vast: ze zal zich niet zoals de anderen laten kleineren. *Ze kan onmogelijk geloven dat ze behoort tot deze die moeten gehoorzamen. Zij denkt geboren te zijn om met een pruilige monk rond de mond te lopen, gelijk de oude madame van tkasteel... zij denkt geboren te zijn om te ontvangen en te bevelen* (c. 19).
Zo is ze geërgerd omdat zij wel de sleutels van de kerk, maar niet die van de spoorwegovergang binnen haar bereik heeft en speelt daarom een uitdagend spelletje met Valeer door met hem in zijn kar vlak voor

---

[a] *Een vapeur*: een mes, op 't gedacht van een krammes, met dees verschil dat er te midden een boog aan is. Het dient om den hiel, langs achter, 'nen ronden vorm te geven. De blokmaker gebruikt het na het krammes, of wel als de kloef geheel afgewerkt en droog is.

Uit: *De lagere vaktalen: Taal van kuipers, klompenmakers en kurkensnijders* (1914)/Internet.

Voor een timmerman dus een passende naam. Verder betekent *vapeur* oprisping, wasem, damp. Als bijnaam bepaald niet vriendelijk bedoeld.

[b] Hoewel ook zal blijken dat op die momenten zijn nichtje vaak in de buurt is.

een aanstormende trein over te steken (c. 18). Later blijkt het trouwens eerder om een boemeltje te gaan (c. 35).

[3]

Ondine meet zich een religieuze houding aan, ze leest de heilige geschiedenissen en simuleert extatische gebeurtenissen van razernij zoals het uitjagen door Jezus van de geesten in de zwijnen. Haar moeder raakt in paniek, maar haar vader reageert (te) laconiek.
Zelf weet zij zich geen raad met deze aanvallen, ze wil toch in feite niets ander dan *van haar moeder een treffelijke vrouw, en van valeer een christelijk mens ./. maken*.
Daarom zet ze Valeer voor het altaar van de kapel, waar hij direct omvalt. Zij blijft de actie herhalen tot hij bont en blauw ziet. *Godverdomme zei ze* (c. 26).

[4]

Dan een tijdje later -op de feestdag van Sint-Ursula-[a] geschiedt het wonder: Valeer gaat staan. Ze geniet er met teugen van en raakt in de ban van het Heilige, gaat de Schriften lezen en begint met zich te pijnigen (maar niet te erg).
Vervolgens raakt Valeer zijn geur van heiligheid kwijt, hij gaat steeds meer lopen. Ook merkt ze dat hij achterlijk is. Toch wil ze een heilige van hem maken, neemt hem mee langs de spoorbaan ver weg van de anderen, tooit hem met gele brem en aanbidt -liggend op haar knieën- het krijsende kind: *Heilige valeer, aan wie een wonder is geschiedt, bid voor mij* (c. 26).

[5]

Op hun tochtje naar buiten komen Ondine en Valeer langs de herberg (‘Bij Christus’) aan de overkant van de spoorweg waar hun nichtje woont. Valeer voelt zich van het begin af aan erg tot haar aangetrokken en is met geen stok van haar weg te slaan. Zij spelen zelfs, maar dan onbewust en op afstand, zo hun eigen seksuele spelletje.
Ondine moet geweld gebruiken om hem mee te krijgen. Zij zondert zich dan af op haar lievelingsplekje, waar ze zich een idyllisch niemandsland inbeeldt, een land waar ze eeuwig, alleen met Valeer zou willen wonen. Dan droomt ze die nacht dat zij en Valeer zich hebben verdronken (c. 27).

[6]

Soms walgt Ondine van haar broertje. Ze laat hem in de steek en trekt er op uit. Ze wil hem vergeten en zoekt de koelte op van de weg naar het kasteel. Hier voelt ze haar eigen Heiligheid te midden van een spoor van bloemen die ze heeft geplukt en dan achter zich laat vallen. Hoewel, al snel vergeet ze haar heilige status en bespiedt van achter het hek de graaf die in zijn tuin hooghartig sigaren rookt en bevelen uitdeelt.
En dan, op een regenachtige zaterdag komen de twee graafjes de tuin in rennen, waarbij op een bepaald moment de oudere de jongere met opgestoken vinger toespreekt. *O, de godlieveheer van ter-muren, hij alleen kan begrijpen wat de kleine ondine [dan] allemaal voelt en verlangt, of kan begrijpen waarom ze denkt: zal ik nu deze zaterdagmorgen en die tuin en de motregen en die opgestoken vinger ook vergeten gelijk veel ander dingen? En ondertussen ziet ze zichzelf staan al vermanend valeer, met eenzelfde opgestoken vinger.*

---

[a] De heilige Ursula past perfect in het plaatje, zij is onder meer de beschermheilige van jonge meisjes, van de jeugd en van schoolkinderen, ze wordt aangeroepen voor een goed huwelijk en tegen kinderziekten. Wikipedia.

Vergeten doet ze het niet. Ze vertelt het voorval aan dikke Liza en samen kijken zij de nu verlaten tuin in. *Daar stonden ze, wijst de kleine* ondine. *Het is uw lief, zegt Liza met lijze neusklanken, Ondine kijkt haar verbaasd en tevens haast opgetogen aan ... mijn lief, mijn lief, zingt het in haar.* Dit geheim verandert hun leven, met de opgestoken vinger als een geheim teken (c. 34).

[7]

Ondine wil dat Valeer ook een leren jack ('frak") gaat dragen zoals de twee jongens in de kasteeltuin. Dat met de hulp van Onze Lieve Vrouwe van Ter-Muren.
Maar dan ziet ze, al biddend op weg van school naar de kapel, hoe haar nicht Valeer met zijn hoofd tot bloedens toe tegen de poort slaat. Hier is hij door de andere kinderen achtergelaten tijdens het verstoppertje spelen. Ondine is sprakeloos, ze wil *vloeken, godverdomme, maar ze krijgt geen enkel geluid uit haar toegewrongen keel, ze schudt de krampachtig gebalde vuisten en schopt in razernij haar klompen tegen de muur stuk. Dan valt ze. Haar vader moet komen en haar de vuisten openwringen* (c. 34).

[8]

De twee dromen die Ondine die nacht krijgt, weerspiegelen de gebeurtenissen van de afgelopen dag: Onze Lieve Vrouwe van Ter-muren toont Valeer in een leren frak, daarna knijpt ze de strot van haar nicht dicht.
Wanneer blijkt dat in de kapel het wonder niet is geschied, zijn haar teleurstelling en woede groot. Ze besluit het offergeld –dat immers ook Valeer als lid van de Gemeenschap der Heiligen toebehoort- te gebruiken om een jack te kunnen kopen. Ze breekt het offerblok open, gaat op weg naar de stad en koopt daar -na veel ellende- een pop die kan slapen. Voor een jack was er veel te weinig geld.
Teruggekomen van haar tocht, lijkt alles ineens veel kleiner. *Het was om mee te wenen, zo klein was het.* De grote stad heeft haar overdonderd.
Valeer is dolblij met de pop, ze lijkt op zijn nichtje! Maar al gauw mist de pop een oog. Ondine wordt razend en slaat haar kapot tegen de muur. En z*e vloekt nog harder [als] ze de scherven ziet liggen, van woede en van spijt, en van iets dat haar aan de droom herinnert waarin ze zich samen met valeer verdronken heeft. Valeer weent en roept 'dodo, dodo'.*[a] *Haar dwaze moeder lacht zich de stuipen* (c. 35).

[9]

Het gerucht gaat dat het offerblok in de kapel is opengebroken en dat Ondine is verkracht, ze zat immers te huilen naast het offerblok. Dit, hoewel de oude vrouw die haar had ontdekt, zei dat haar niets was aangedaan. Ondine verandert het *niets* in *iets*, hoewel ze niet weet wat dat *iets* betekent. Maar vermoedens heeft ze wel: het moest iets slechts zijn, iets *over dat waar de paster in de lering van sprak, dat kleine meisjes niet tussen hun benen mogen kijken.*
Ondine wordt ondervraagd op het kasteel door de graaf en in de stad door de politie. Ze geeft een vals signalement door, waarop een meesterknecht wordt opgepakt. Deze werd een tijdje geleden ontslagen, omdat hij voor Het Kasteel ge**v**aarlijke informatie naar buiten bracht (c. 20). Met hem geconfronteerd, zweert ze plechtig dat hij haar belager is. Dit met als gevolg een enorme woordenstrijd tussen encyclie-kers en libertijnen over wederzijdse seksuele wandaden.
Ondine maakt zich er ondertussen druk om hoe het kan dat het overgebleven geld dat ze op de terugweg uit de stad had weggegooid, nu verderop door haar wordt teruggevonden. Voor haar een onvoorstelbare, wonderbare gebeurtenis (c. 37).

---

[a] Vlaams *dodoke doen* = slaapjes doen (kindertaal).

[10]

Ondine moet haar communie doen. En dat gebeurt in een sfeer van heiligheid, omdat de pastoor haar vertelt dat haar kennis van de stof het beste is. Daarom wordt de pastoor korte tijd zelf ook in een staat van heiligheid verheven, maar dat is snel afgelopen, z*ij voelt zich boven hem uitgroeien, hij is maar een paster doch zij is een heilige.*
Ondine beleeft de plechtigheid met een warm gevoel dat haar lichaam op alle plaatsen afwisselend prikkelt, ze ondergaat dit als een gevoel van welzaligheid waarbij zij zich tegelijk laf, zondig en gelukkig voelt. Dit duurt trouwens maar even, want nu komt de pijn weer boven dat ook zij het armenkleed heeft aangemeten gekregen (tegenover de aangemeten pracht en praal van veel anderen). Komt ook zij niet uit een burgerlijk milieu! En had ze niet gedroomd over een leven zoals in Het Kasteel! Ze is inverdrietig (c. 43).

[11]

Ondineke gedraagt zich apathisch en voelt zich nutteloos, omdat ze blijkbaar als burgermeisje tussen wal en schip valt. *Burgerij die tatjespap eet en stoeft en honger lijdt: het maakt haar hopeloos, ze loopt rond tussen de muren alsof het een gevang is... en ook denkt ze: mijn moeder is zot en mijn vader is niet minder en onze valeer is een... abnormale... en ik... ik? Zij weent, zij denkt dat het komt omdat het bij hen een zottekot is.*
Dan haar schoolvriendinnetjes Liza en Maria, die werden na hun plechtige communie automatisch aan het werk gezet in de garenfabriek, de filature. En dat vonden ze prachtig, *daar zijn jongens, daar hebben ze plezier*... (c. 43).
Dan komt de gouvernante van het Kasteel haar vragen om toch naar school ('de school van madame Berthe') te komen. Vapeur, haar vader heeft zo zijn aarzelingen, hij zal moeten betalen, maar Ondine besluit om te gaan en dan een in haar jute-pak: *Laat men er nóg maar eens om lachen* (c. 47).

[12]

De school verandert weinig aan de benepenheid in Ondines leven: de bovenkamer waar ze met zijn twaalven les krijgen, de trap die ze op moeten kruipen, het lachen om een wind, de kast waar ze in wordt opgesloten voor straf. *Het is om er mee te lachen en om er mee te wenen, alles samen.*
En vervolgens wordt ze ook nog vergeten tot laat op de avond. Vapeur die haar gaat zoeken en dan, als hij haar heeft gevonden, eindeloos lang tegen madame Berthe blijft aanpraten over zijn perpetuum mobile. En dan, huis gekomen, Valeer die zijn tenen aan de kachel had gebrand. *Het is alles belachelijk klein, er is niets in het leven de moeite waard om er voor te buigen tot uw vlechtjes in de grond dweilen.*
Maar toch, ze leert nu Frans en daarmee gaat er een (tover)wereld voor haar open, de wereld van de heren, die in hun geheimtaal alles kunnen zeggen, maar niet meer tegen Ondine, *de kleine ondine van vapeur, die zich een kruis maakt in die taal: ha, precies of onsheer van ter-muren frans kan klappen!* (c. 50).

[13]

Ondine leeft heilig met als god dieu. Niemand kan er heiliger zijn dan zij, daarom haat en pest zij de dorpsheilige, een oude vrouw die toevallen krijgt en van een luttel bedrag aan aalmoezen moet leven. *Zij schroeft die dagelijkse dingen [ook thuis] op tot een nooit meer te herstellen zaak: alleen maar om het plezierige gevoel te hebben dat iedereen slecht is en zij niet.*
Ook de wereld wordt veel kleiner; het kasteel, het bos, de stad. Niet dat ze veel van de wereld begrijpt, maar zeker *is dat zij de beste is en dat de wereld niet groter is dan zij is* (c. 51).

[14]

Ondine leert de burgerij beter kennen. Monique en haar lief van veertien, de Frans sprekende klerken en ambtenaren, waaronder Meneerke Brys, boekhouder en oom van Monique.
Nu, Ondine valt niet op burgerlijke schooljongens van veertien, *zij houdt van die andere, de oudste jongen van het kasteel van ter-muren... zij zal nooit trouwen of het gaat met hem zijn...* Iedere avond -vertelt ze- ontmoet ze haar geliefde langs het kasteel van Ter-Muren.....een leugentje waarin ze zelf gaat geloven.
En dan Meneerke Brys, joviaal en vriendelijk. Hij wil een avondschool stichten en spreekt in het Vlaams het volk toe om het te winnen voor zijn ideeën. *O ge kunt gaan peinzen hoe monique en ondine daar staan met hun burgerlijke opvoeding... monique zei: ik ga nooit meer in de nieuwstraat als ik weet dat mijn oom luid roept tegen tvolk van tfa briek op hun houten kloefen... en ondine zei: uw oom spreekt in rijmpjes, maar ik zal u ook eens een zeggen: uw oom meneerke brys, die is niet goed wijs* (c. 54).

[15]

Ondine behoort tot de burgerij. Dat betekent concurreren met de juwelen van haar vriendinnetjes. Ze pakt thuis wat geld, gaat naar in het zagemeelkraam en vindt een namaakspeld. Ze wordt uitgelachen -*'o het zijn zagemeel-juwelen!'*- en uitgestoten. Ze is dan wel burgerlijk, maar ook arm. Voor zichzelf koopt ze vervolgens van Vapeurs spaargeld spulletjes, waar ze zich stiekem op zolder mee uitdost.
En dan de recepten van madame Berthe, met al die vreemde en deftige -burgerlijke- namen, waar Ondine zich thuis geen raad weet als ze voor haar vader moet koken. Ze maakte er maar wat van (c. 55).

[16]

Iets in Ondines lichaam begint te rijpen… Ze hoort van andere meisjes woorden *die iets scheurden, iets openbraken...* Zijzelf wordt verscheurd door de voortdurende overgangen in de natuur om haar heen, *dat immer volgen van regen en zon, van leven en dood, van bloemen die in de knop ontspruiten en takken die toch weer verdorren... daarin ligt haar nameloos verdriet.*
Maar ze heeft ook iets ontembaars wat naar voren komt in de droom over het wild geworden paard *wiens poten de modder van de kapellekensbaan opsmijten tot tegen de hemel... en dat er spelende kinderen door de hoeven tot moes worden geklopt, wat geeft het?* Ondine hangt met gespreide benen aan de manen en slingert in wellust. Aan de huid van haar borst doet het pijn. *Het is de openbaring van wat zij aan zichzelf niet bekennen durfte... dat er nog een ander leven bestaat, een wilder, een ontemmelijker, een dat niet te zeggen is in een woord of 3... of als het wel te zeggen is, waar ze toch niet aan beginnen durft, maar devotelijk begint te bidden.* De meest wilde gedachten dansen door haar heen, ze wordt koud en heet. Ze weet dat haar verborgen gevoelens door anderen als heel normaal worden gezien en openlijk worden uitgeleefd, zo ze ziet de Peperbus die openlijk staat te plassen. De walging, de reuk was overal, ze kon niet meer eten van ellende.
Maar toch, de volgende dag at ze weer bonen met spek (c. 59).

[17]

Valeer -in Ondines ogen nog steeds een heilige- en zijn nichtje rommelen op zolder. Het luik ernaar toe hebben ze afgesloten door er -al lachend- op te gaan zitten/liggen. Als het Ondine niet lukt boven te komen, krijgt ze een woedebui, stampt zo met haar hoofd tegen het luik dat ze een barstende koppijn oploopt en zelfs moet overgeven. Alleen de gedachte aan wat die twee daar aan het doen zijn..., iets waar zij alleen maar van kan dromen. Ze komt op het idee Valeer te doden.
Ze loopt die dag als in een roes rond, maar in de nacht steekt ze in op haar broertje. Deze beschermt zich in een impuls en grijpt het mes. Ondertussen bidt Ondine *ons toekome uw rijk uw wil geschiede... ze schreeuwt de woorden uit, al trachtend het mes uit zijn handen te wringen. En midderwijl hoorde ze hoe haar dwaze moeder zulma, in de kamer daarnaast, is beginnen meebidden: en vergeef ons onze schulden*

amen (c. 62).[a]
Valeer is wel een vinger kwijt. Vader had geholpen het bloed te stuiten, maar vraagt de volgende dag niet verder.
En als ze dan savonds gaan slapen, ondine en valeer naast elkaar in datzelfde bed: er lig iets onder haar... zij tast... de walg snokt van in haar tenen tot in haar bruine vlechtjes: zij slingert de vinger uit bed alsof het een vreemd dier, een worm is. Toen lukt het haar hysterisch en schetterend te lachen... tot de waanzin gedaan is, en haar hete tranen beginnen te lopen (c. 63).

[18]

Ondine krijgt borstjes en zit er erg mee. Weer is de Peperbus in haar gedachten. Terwijl ze naar hem kijkt *houdt [zij] de armen gekruist over de borst, om iets te verbergen waar ze niet naar kijken wil...* En dan te denken aan Valeer die 's nachts dicht tegen haar aanligt. Ze verafschuwt hem en wenst hem dood.
Op straat merkt zij dat anderen opmerken wat zijzelf niet wil weten. *En thuis gekomen lacht [ze dan] honend, met de wereld, met zichzelf, met god die haar gemaakt heeft gelijk ze is.*
Bovendien moet ze de opgewonden praatjes aanhoren van de andere meisjes over hun lief. Ze hoort Liza van zich af bijten met te zegen dat zij hem een stomp heeft verkocht toen hij haar het vroeg. En tegen Ondine: *Ze lachen met u als ge aan geen lief geraakt, maar ze lachen nog harder als ge te veel aan een lief geraakt en met de gebakken peren blijft zitten* (c. 63). Nogal wrang als je weet wat er met haar gaat gebeuren.

[19]

Ondine ondervindt het (seksuele) leven –'s nachts in haar dromen beleefd- als verfoeilijk en uit dit in één grote klacht tegen haar moeder, dit gevat in een eindeloze stroom van de meest schunnige woorden, *maar het is alsof zijzelf die woorden niet uitspreekt, doch iemand anders in haar: zij hoeft slechts de mond te openen om er al die woorden te horen uitvallen... om er al die dingen, waar ze in de nacht van gedroomd heeft, en waar ze in de dag niet meer aan denken durft, te horen uitstromen als water dat door een dijk breekt.*
Zulma is zo ontdaan van Ondines aanklacht dat ze haar voor een duivel uitmaakt: Ondine verzint maar wat over haar leven eertijds op 'tkasteel en over de seks daarna.
Ondine gaat zelf geloven dat ze de Duivel is. Ze is doodsbenauwd. Ze trekt naar de plek op de heide en poept op de plek waar ze Valeer als heilige heeft aanbeden.
Ik schijt er op zegt ze, ik schijt op de wereld... ze vaagt zich af met het natte gras en keerde terug langs het huisje dat nog op doek was gebracht door een schilder: ze kijkt er naar, en waarlijk, het is schilderachtig, ook nu met de aankomende herfst: daar staat een dode vlierboom en hier en daar hangt nog een gestorven bloem... spijtig van de fabrieksschouwen van de filature die men ziet. Maar god, zo is het met alles: al wat ondineke reeds beleefd heeft is schoon geweest, maar spijtig van dit en spijtig van wat anders... ter ere van haar is een wonder gebeurd, maar spijtig dat zij een duivel is... spijtig dat zij op de heilige plek, waar de brem heeft gebloeid, heeft gescheten: en een vertwijfeling groeit op in haar, zo diep, zo afgrondelijk (c. 67).

---

[a] Dit stukje van Boontje levert een meta-probleem op. Het kan in deze vorm niet in de krant verschijnen als onderdeel van het feuilleton. Boontje reageert hier op een opmerking van Tippetotje: '[Ge] zoudt veel beter commerce doen in fangogh-geel dan te schilderen of te schrijven over zonnebloemen en over ondineke van ter-muren.' Waarop Boontje antwoordt met 'Doch niet alleen ondine... ook dat stukje broer van haar, valeer was al ouder wordend.' Voor een krantenlezer is dit begin onbegrijpelijk. Maar het is ook onmogelijk dat hij nu, tijdens de aanwezigheid van Tippetotje, dit stukje opschrijft.
Niet voor niets zet Boontje boven dit 'stukje' *De wil van ons onderbewuste geschiede.*

[20]

Ondine loopt rond het huisje van de magere vrouw met haar wrede mond, van plan haar varkens met de spelden van haar broek te vermoorden. Maar de vrouw komt net naar buiten. Ondine vlucht, haar broek zakt af. Woedend, maar ook vol zelfmedelijden begint ze thuis als een dolle de muur bij de trap naar de zolder te bewerken met haar spelden. *Ze stak, ze dacht dat het iemand was, een mens, alle mensen: ze vermoordde hen allen, de lafaards de smeerlappen die... die... mij niet gunnen wat mij toekomt. Alhoewel ze niet wist wat haar eigenlijk toekwam: och was het niet veel meer het besef dat de wereld te groot was en zij te klein*? De wereld zou nooit worden zoals zij wilde.
Ze gaat de trap op, op zoek naar haar schat. Ze zou haar zo graag aan de buitenwereld willen tonen. Voorlopig mogen alleen Valeer en zijn nichtje haar zo zien, maar die talen er niet om, die gaan alleen maar in elkaar op.
En dan ziet ze door het zolderraam hoe haar nichtje aan Valeer vraagt om een meisje dat ze tegenkomen, zijn vinger eens te laten zien. Een ander pronkt de hele tijd met wat zij heeft bewerkstelligt. Ondine voelt zich erdoor *leeg en laf*. Had ze hem maar doodgestoken…! (c. 70).
Maar ze weet het ook wel, het had niets geholpen. De narigheid ligt in haar eigen, zondige geaardheid, in een diep verborgen zucht naar (seksuele) bevrediging (c. 72).

[21]

Vanuit haar eigen onrust kijkt Ondine met een hatelijke lach naar de rust waarmee haar vader zeer aandachtig en geconcentreerd een boek zit te lezen over stoommachines –ze heeft er gisteren nog een blad uitgescheurd als toiletpapier- en dat te midden van al die mensen in Ter-Muren die ronddolen in een eeuwige duisternis, naar lichaam en naar geest.
Dan te bedenken dat de pastoor predikte dat juist wetenschap en vooruitgang de bron zijn van alle kwaad. Maar goed, de ene dag het ene kwaad, de andere dag het andere: nu het sletachtige gedrag van de meisjes, die in de kerk met gebogen hoofd luisteren, maar buiten weer hees en zondig lachen. Behalve Liza die plotseling de kerk uitrent, nadat de pastoor had geoordeeld dat het beter *was een dikke steen te binden aan de hals van een jonge slet en haar in de diepte van de dender te storten, dan dat ze een kind der zonde op de wereld bracht...* Liza is zwanger, en dat na precies één keer… (c. 72).

[22]

Ondine gaat biechten. Maar wat voor biecht. Het begint met een aanval op haar vader die bezig is aan een goddeloze machine. Vervolgens komt haar moeder aan de beurt, zij had een kind bij meneer Derenancourt (c. 20). De pastoor vermaant haar: dat is laster. En dan plotseling in een verbluffende wending en opborrelend vanuit het geheimzinnig halfdonker van de biechtstoel deelt ze me dat zijzelf dat kind is van Het Kasteel.
Ze schrikt van zichzelf en besluit van nu af aan haar leven te beteren, maar vooral ook om haar mond te houden met het gevolg dat alles zich nu haar binnenste opstapelt, ze wordt er bijkans gek van.
Dit totdat ze gaat inzien dat ze zich niet moet laten intimideren: preken zijn schoentjes die iedereen passen. je kunt niet weten of iemand goed of slecht leeft. Wat voor de één een (terechte) straf is, is voor de ander een beproeving (c. 75).

[23]

Ondine wil erover praten en gaat naar Liza toe, die haar kind heeft gekregen,[a] - een kind met een kind.

[a] De tijd gaat snel!.

Liza gelijkt meer aan onze lievevrouw van ter-muren dan aan een slet... het kan het kindeke jezus zijn dat daar op haar schoot zit, een kindeke jezus met verschrompelde handjes en een hoofd dat gezwollen is van de ijzers: zij lacht, ondine, alhoewel ze vechten moet tegen haar haat.
Dan bedenkt ze dat ook Maria ongetrouwd was toe ze Jezus kreeg.[a] Ze schrikt van deze gedachte en om met haar godsdienst in het reine te komen gooit ze het snel over een heel andere boeg: wat de heren wel mogen, mag het volk van Ter-Muren niet (c. 75). En zo krijg je altijd gelijk.

[24]

Met haar gedachten bij het kasteel weet Ondine dat ze altijd een lijfeigene zal blijven, dat ze haar hele leven zal moeten gehoorzamen, zal moeten kruipen en vleien om niet geslagen te worden, maar ook dat ze hen zal moeten schoppen die lager zijn dan zij.
Iedere morgen trekt ze naar het park en gaat ook dieper het bos in. Ze bespiedt er de twee zonen en luistert hun gesprekken af. Maar vooral ziet ze de blauwe ogen van Achilles, *groter dan de wereld waarin ze wenste ten onder te gaan.* Niet dat deze erg vrolijk tegen het leven aankijkt, zo is liefde volgens hem niet meer dan sex. En mensen zijn in zijn ogen *dom en klein en laf* (en dat kan Ondine zich aantrekken…!)
Ook als Ondine door de velden trekt, ziet ze er Achilles en zijn kameraden die er met hun karabijnen maar wat op rondschieten en de boerenherbergen afstruinen op zoek naar een maagdelijke prooi. Bij een van hun tochten ontdekken ze ook De Herberg van haar oom, waar ze zich op eigen wijze laten bedienen met bier naar eigen smaak.
Ondine ontdekt bovendien dat ze 's nachts rondtrekken, lukraak ruiten ingooien en op jacht zijn naar de jonge meisjes. En ach, deze meisjes maken het hen niet moeilijk. Ze leren op het werk dat luiheid des duivels oorkussen is *en nu komen de duivelen zelf en maken hen zat met bier, waarvan ze maar een keer in hun leven de kans gaan hebben het te drinken.*
Van de twee broers is Norbert er trouwens niet bij, hij is nog pas 17 jaar, maar voelt zich nu al moe en oud, hij is een dromer, kan geen bloed of dode dieren zien en blijft liever thuis om zichzelf te bevredigen (c. 77).

[25]

Ondineke kan niet slapen als ze weet dat Achilles en de heren op stap zijn om zich te vermaken. Ze trekt er stiekem op uit en bespiedt hen van dichtbij, *een ondineke dat nu opgetogen de borstjes met beide handen vasthoudt alsof zij deze de heren in hun koetsen aanbiedt.*
Ze zingt in zichzelf een vreugdevol lied, nee het is meer een gebed, gemurmeld door de priester aan het einde van de mis: *ite missa est*, door haar vrij omgezet in een religieus geladen *de heren komen deze avond.*
Op een van deze avonden ziet ze voor de eerste keer Ludovic. Hij kijkt met vlammende ogen naar haar, het is de eerste keer dat ze door een man wordt opgemerkt, het raakt haar diep, het pijnigt haar.
Ludovic is de zoon van meneer Gourmonprez, hij behoort dus tot het Libertijnse kamp. Ze hoort dan -in het Frans!- dat de heren van de labor (zoals Ludovic) en van de filature (zoals Achilles) vrienden zijn, terwijl hun mannen elkaar dood steken en de meisjes van de filature in de ban worden gedaan als ze het aanleggen met mannen van de labor (c. 81).

[26]

Ondineke bedient nu de *heilige mis der rijkemensenzonen*. Op een volgende tocht wordt ze opgemerkt door de heren en staat ze te midden van de groep die haar monstert en bespreekt (in een Frans dat zij

---

[a] In feite is het nog veel erger, Maria was wel getrouwd, maar is niet trouw geweest.

niet verstaat). Achilles pakt haar bij haar vlechtjes, ze staat in vlam, toch weet ze dat Ludovic het eerste recht op haar heeft, maar ze wil hem toeroepen dat het de ander met zijn schone ogen is die haar mag nemen. Dan vlucht ze weg.
De tijd verloopt. Haar lichaam zoekt nieuwe prikkels, *een dorre plek, een schroeiende woestijn vraagt naar plassende regen... ./. haar liefde is groter dan alles en laait zo hoog op dat zij zich zou opengescheurd hebben: om hem van mijn bloed te laten drinken.*
Op zolder bekijkt ze haar lichaam voor de eerste keer, en dan vooral de plek waar Ludovic haar heeft betast (c. 84).

[27]

Ondineke -ze is nu dertien- loopt rond in een soort extatische stilzwijgendheid, het is geen liefde, haar hele lichaam verlangt naar seks met Achilles. Ze weet het, het is ook nu godsdienstwaanzin, zoals vroeger, nu met een andere god, maar met dezelfde, oud, dwingende methoden.
Ze is voortdurend bezig met haar Frans, spreekt het ook tegen het lagere volk. In het Frans leren ligt de toegang tot de Franse, libertijnse hemel en in het laten betasten van je jonge borstjes door de Heren.
De Herberg is een plaats waar de Heren zich vermaken. Een poging om via haar nichtje daar zachtjesaan toegang te krijgen mislukt. Dan gaat ze stiekem snachts weer op stap met haar vlechten los, *en eensklaps denkt zij er aan haar vlechtjes uit te kammen tot een waaier van bruine haren: het is ongelooflijk hoe rijp en hoe schoon ze is met dat loshangend haar.*
Ze wordt betrapt door de Heren die naar buiten komen, Ludovic voorop. Hij ziet haar en ontdekt dat zij haar vlechten uit heeft. Hij lacht en kust haar. Achilles doet dat niet (c. 87) .

[28]

Ondineke wordt de zondag daarna opgehaald door de heren en, nadat haar haar in orde is gebracht, meenomen naar de herberg. Vapeur blijft volkomen overbluft achter.
Ze zit bij Ludovic op schoot en drinkt daar wijn te midden van wat eens ongenaakbare goden waren geweest. Ze hoort er wat ze nooit had durven zeggen, maar wel heimelijk durven denken. En ze schatert het uit *bij dingen waar [zij] heimelijk plezier aan heeft beleefd, maar haar lach heeft moeten verbergen terwille van het arme en domme volk dat seffens naar de paster zou hebben gelopen.*
Zo de grap van de uiterst vette Glemmasson: maak een winkelier blij met een enorme bestelling, kom naar zijn huis, verkracht vrouw en dochtertje, lok de winkelier mee naar het bordeel waar je hem al zijn geld van de opbrengst laat verbrassen.
Vervolgens stelt dezelfde Glemmasson voor als grap het licht uit te doen, Ondine uit te kleden en met schoensmeer in te smeren. Zij zoekt haar heil bij Ludovic, maar die vindt de grap wel leuk. Dan wordt ze mee naar buiten getrokken door Achilles. En zij, *zij lacht, huilt en kust hem, o zegt ze, waarom hebt gij me toch niet op de knieën genomen, ge weet niet hoe ik u liefheb-liefheb. En zij zit die hele avond op zijn knieën als een klein bang kind, dat de anderen niet in de ogen durft zien* (c. 91).

[29]

Ondineke kan Ludovic niet haten, ondanks de smerige streek die hij haar had willen leveren. Hij heeft haar immers *ingewijd in de mysteries der liefde*. En liefde betekent voor haar een toverwoord waarin hemel en aarde worden verzoend.
Zij gaat op bezoek bij Liza, ze wil weten hoe die over haar situatie denkt en of zij in eenzelfde stralende stemming verkeert als zij. Maar nee, het is een en al armoede en zorgen, niets is er veranderd in de situatie: zoals het haar in haar jeugd verging, zal het ook nu haar kind vergaan.
Ondine vertrekt zonder over Achilles te spreken. Ze weet het: dat ze, *wil ze haar geluk en liefde bewaren, niet meer in de onmiddellijke nabijheid van het kleine en miserabele mag komen.* (c. 94).

[30]

Ondineke gaat op in haar leven te midden van de Heren, nu eens op de schoot van Ludovic, en dat met een sluikse blik van verstandhouding naar Achilles, vervolgens weer op de knieën van de anderen waar ze zich laat aflebberen. Iets wat Achilles haar volgens haar niet verwijt, hij is als vriend niet jaloers en begrijpt dat zij haar lusten wil botvieren. Dit vanuit een zielsverwantschap die hen samen bindt.
Achilles laat zich op zulke avonden door Christus informeren over de sociale onrust op de fabriek. Hij is daar niet zo bang voor, het zijn toch maar een stelletje sukkelaars die hun eisen geen kracht kunnen bijzetten. Ondine, die zich bij hen voegt, voegt daar half gekscherend aan toe dat die schreeuwlelijk van een Boone ook nog het lef heeft om een soort dievenherberg te openen waar al die ontevredenen kunnen samenkomen. Maar dat alles is volgens Christus niet van zo'n belang, gevaarlijker zijn de acties van meneerke Brys, die in het openbaar oproept om samen ziekte, armoede en onmondigheid te bestrijden. Meneerke Brys, die opkomt voor wat Ondine de vuilnisbak van de maatschappij noemt.
Ondine reageert dan ook cynisch in de trant van Glemmasson: Waarom geef je die boekhouder niet een hogere positie en troont hem niet mee naar een bordeel? Dan is het snel afgelopen met zijn acties. Achilles zoent haar verbaasd en zij begrijpt dat hij tot haar wordt aangetrokken om haar esprit, *zij had een ziel en dat hadden de anderen niet begrepen* (c. 97).
Bij dit alles raakt Ondine buiten zichzelf. En als ze daar dan *met vlammende ogen en wild rondzwaaiende haren* beweert dat het beter zou zijn als men elkaar politiek begrijpt (zoals zij en Achilles), verliest ze alle respect. Via Glemmasson komt men weer op het idee om haar met blink in te smeren. Ze leiden haar af door de meest ridicule onderwerpen aan de orde te stellen tot ze in tranen uitbarst. Maar Ludovic laat op een teken van zijn nar de discussie tussen Ondine en de anderen toch nog even doorgaan tot het licht plotseling uitgaat en men haar broek uittrekt. En *het kan niet onopgemerkt blijven dat de heren tot 3 of 4 uur in de morgen wallebakten*[a] *met dat meisje van vapeur in hun midden: zijzelf, de heren, denken er niet aan het te verbergen... maar de haat van het arme volk van ter-muren gaat nog niet naar de heren, doch naar vapeurs dochter die in hun nabijheid mag verblijven* (c. 100).

[31]

De straf zal niet uitblijven. Men heeft de pastoor gevraagd om een boetepreek te houden over de *zatpartijen* waar Ondine aan deelneemt. Om een rel te voorkomen gaat de pastoor daarom bij Ondine langs en verzoekt haar om te verhuizen naar een plek waar niemand haar kent. Ondine reageert niet, maar *zwijgt en tart gans ter-muren met heel vooraan in de kerk te gaan zitten en haar gebeden in het frans te zeggen. Zij knikt de paster heel voornaam toe, net of hij haar niets gevraagd, gesmeekt heeft... net of zij er onwetend over is, dat het deze avond weer kloering ging zijn in de herberg aan de barreel. En de paster, och ja, ook hij knikt haar toe terwijl iedereen het ziet, hij langt zijn hoed af en zwijgt... hij is de paster van het geloof der heren... hij is de dienaar... en meneer achilles, die een encyclieker is, en meneer ludovic, die een vrijmetselaar is, met juffrouw ondine in hun midden, zijn de goden* (c. 100).[b]

---

[a] *Wallebakken = feesten.*

[b] Het eerste hoofdstuk van deze onmogelijke roman (*Ondineke*) rondt Boontje, op dit punt gekomen (c. 105) af. Een belangrijk moment voor de schrijver, maar geen reden voor de redacteur om een nieuw -definitief- deel te beginnen. Het verhaal vertoont immers geen enkele hapering of versnelling. De vertelling gaat gewoon door. Bovendien is wat er zich in het eerste deel afspeelde (c. 9 - c. 96) bepaald geen inleiding.

TWEEDE DEEL

[1]

Ondine wordt hoogmoedig. Daarnaast stroomt ze over van valse edelmoedigheid. Ze kijkt uit de hoogte neer op de mensen om haar heen vanuit een positie die zij via liegen en bedriegen had bereikt: ze is nu juffrouw Ondine die weldaden doet.
Niet dat er iets verandert, je moet slim zijn en je aanpassen, maar je kunt dat ook met een romantisch sausje overgieten. Dus op bezoek bij Maria, een hoopje ellende. Ze was aangerand, bleef bij haar aanrander, kreeg veel kinderen en dronk zich blind via een jenever die was aangelengd met houtspiritus.
Hier pleegt Ondine haar weldadigheid (met spullen meegepikt van thuis). Niet dat Maria ook maar enige dankbaarheid toont of zelfs maar beleefd zal groeten. Ondine is razend (c. 109).

[2]

Zondag. Ondineke staat -onverschillig fluitend- met een lint in het haar in de voordeur te wachten op de heren die niet komen.. Het is ondragelijk, ze voelt zich diep verslagen en vol van nutteloze muizenissen. *O en toen... ze kan niet zeggen op wat voor een manier de avond neerstrijkt over de wereld van termuren... zo traag... zo ver reeds verwijderd van de tijd waarin ze nog het kleine ondineke was: en dat zij dadelijk heel droef van gemoed wordt is niet waar, want het zit veel dieper, het zit onmogelijk dieper: ik zal het eens aan achilles trachten uit te leggen, denkt ze.*
Na een week blijft het ook stil, Och zij begrijpt wel dat ze rondtrekken, ruiten ingooien, zich moeten vermaken en verkrachten, en dat ze, als er dan geen verse meisjes meer zijn, ze weer verder trekken. Maar ze kan zich niet voorstellen dat zij haar aanzien *als een doodgewoon stuk vlees uit de kuip, als een ruit die moet gebroken, als een schede die moet gebaand worden. Neen neen, ondine is méér dan dat, zij heeft ook hersenen, zij begrijpt de juiste verhoudingen, zij behoort tot de onzen. Zij behoorde tot de hunnen... maar toch komen ze niet.*
Ze wil dan als de berg naar Mohammed gaan, maar ja, ze draagt klompen en geen leren schoenen (c. 110).

[3]

Ondine staat in hevige tweestrijd: erop uit trekken en haar gram halen of thuisblijven en het zwijgen ertoe doen. Maar ze kon de heren niet vergeten. Ze gaat weer op pad en hoort, juist nu zij de vergetelheid zoekt, van alle kanten verhalen over hen. Verrassend veel bv over Achilles, dingen die zij niet weet, hoewel hij toch tamelijk intiem met haar is geweest.
Over Ludovic gaat het verhaal dat hij met een bazin van een herberg - een zeer schoon wijf- een tijd samenwoont en met haar open en bloot de sex bedrijft, tot hij haar domweg dumpt als een kruiwagen die je even hebt geleend en weer terugbrengt als je hem kapot hebt gemaakt.
Ondine krijgt er zwaar seksueel-geladen nachtmerries van (c. 114).

[4]

Ondine gaat toch weer naar Liza, ondanks de belofte aan zichzelf dat ze voortaan het kleine en miserabele zou ontlopen (c. 94).

De ellende rond haar is vergroot, maar Ondine went er zo langzamerhand aan, immers *als men het [nare] genoeg gezien had geraakte men er aan gewoon, als men eerst zichzelf overtuigde dat alles was gelijk het zijn moest, dan kon men het ellendigste met een gerust geweten in de ogen kijken.*[a]
Belangwekkender dan de noodlottige situatie thuis zijn voor Ondineke dan ook de verhalen rond meneerke Brys, die met allerlei gedachten en plannen rondloopt (met de vakbond in Engeland als voorbeeld in het achterhoofd). Ondine waarschuwt voor alle ellende die hij kan aanrichten. Zij laat Liza angstig achter met de waarschuwing dat haar man zich niet bij een vakbond moet aansluiten, die is bij de wet verboden.
Maar ze weet wel beter. Ludovic had haar al weer lang geleden verteld dat er zo'n wettelijk verbod er niet is. Dat was toen ze al pratend en delibererend over god en de wereld met hem alleen naar een gemeubileerde kamer was gegaan en daar met hem het bed was ingedoken.
Ze is bang dat dit nu allemaal voorbij is, dat het te laat is omdat voordat je het weet het verenigde werkvolk al moordend de filature in de fik zal hebben gestoken (c. 116).

[5]

Ondine neemt thuis geld weg -nee zij steelt het niet!- uit de kous van haar vader (die het toch alleen maar gebruikt voor dat zinloze perpetuum mobile) en gaat in de stad schoenen kopen. Terloops loopt ze ook langs het huis van Achilles, ze blijft wachten tot diep in de avond en valt in slaap. Achilles vindt haar, hij is verbaasd haar hier te zien en begint te flikflooien. Niet dat ze daar iets van voelt, ze is geradbraakt. Dan gaan ze de koets in waarmee hij thuiskwam. Ze huilt, is helemaal van de kook en kan niet uit haar woorden komen.
Hij vraagt haar dan of ze zich wel kan losmaken van Ludovic, hij was het toch die jou als eerste betastte. En daar moet hij niet aandenken, hij walgt nu eenmaal van iets dat door anderen reeds is aangeraakt (c. 124).
Ondine reageert resoluut: betasten wel, sex nee. Achilles betwijfelt dit terecht, ze is toch mee geweest met hem naar die kamer. Bovendien wijst hij haar op haar losbandige gedrag tijdens de feestjes. Zij ontkent het en praat er omheen. En dan in het Frans: ik ben nog altijd maagd. Achilles wordt nu haast gek, terwijl zij ondertussen heeft *over haar verlangen om tot de heersers te behoren* (en nog meer verwarrends). Hij ontkleedt haar -meer kom je niet te weten- en zet haar daarna weer af dicht bij de plaats waar ze eens de rest van het kerke-geld had weggegooid.
Zij had hem nog willen zeggen *dat ze de Avond had zien vallen over ter-muren* (c. 118).

[6]

Ondine en Achilles zien elkaar elke zondag, zij praat ronduit en vertelt haar verhaal, hij luistert, hij wil haar verleden leren kennen. *Zij was [dan] een en al kwik, zo overborrelend van vreugde en levenslust dat hij het vergat een meisje naast zich te hebben, en uren lang luisterde naar wat zij had uit te babbelen.* Zij vertelt hem veel, ook de nare en verdrietige verhalen, maar zij blijft aarzelen bij de geschiedenis van het offerblok. Ze hebben plezier, ook omdat zij uit het niets *met haar sprankelende fantasie [iets] maakte ./., waar ze moesten om lachen dat ze schokten.*
Ze leren elkaar goed kennen. Zij vindt hem wel ingewikkeld, niet zoals de anderen die uit één stuk zijn. Hij voelt de dingen -ook haar- vaak goed aan, zodat ze hem vrouwelijke trekken toedicht. Ze vermoedt zelfs dat hij zich de wereld denkt als een vrouw die hij seksueel wil bezitten. Een monsterachtige gedachte! Ze begint hem te doorgronden, maar hem dat vertellen, dat zou hij niet dulden. En zo beginnen zij zich van elkaar te vervreemden.

---

[a] Liza heeft een tweede kind, dus is Ondine ondertussen zeker een jaar ouder geworden, na haar laatste bezoek (c. 94).

Hij leest Bismarck en gaat daar helemaal in op. Zij verveelt zich dan -ze zitten samen blijkbaar vaak opgesloten in de koets- en neemt de volgende keer haar Franse grammatica mee en dat op een dag dat hij juist geen boek bij zich heeft.[a] Nu verveelt hij zich grenzeloos *en is de wereld -die te veroveren vrouw- waardeloos: alles is onzin, zegt hij* (c. 120).

[7]

Hoewel hij dichten eigenlijk zinloos vindt, schrijft Achilles toch een gedicht: *waarom zou ik u liefhebben als ik eerst mijzelf moet leren liefhebben, waarom zou ik u liefhebben als ge slechts speelgoed zijt dat smeekt om gebroken te worden?*
Ondine denkt dat het over haar gaat, maar hij stelt dat het over de wereld gaat. Zij is wrevelig omdat hij denkt dat de wereld een vrouw is die schreeuwt om bevrucht te worden. Hij van zijn kant vindt haar een jaloers teefje dat boos is omdat een man ook de wereld wil bevruchten. Ze zitten daar als vreemden tegenover elkaar, babbelen lukt haar ook al niet en als ze dan ook nog stelt dat *de wereld zich slechts [geeft] aan wie wijs genoeg is [om] haar niet meer te begeren*, is het hommeles. Dat zijn de woorden van Ludovic, roept Achilles woedend uit en die heeft hij van mijn broer Norbert. Ondine weet ook wel dat Ludovic haar bron is, maar zij ontkent dat botweg, de uitspraak is van haar zelf. Achilles reageert honend: uit jezelf? Het enige wat jij uit jezelf kan hebben, is het besef *dat jij moet vleien wie boven [je] staat en trappen wie onder je staat: daarvoor ben je veel te veel een meisje van ter-muren.* Ze weet dat hij volkomen gelijk heeft. Ze huilt.
Maar wat is ze blij dat ze haar geheim van de diefstal voor zichzelf heeft gehouden*: wees nooit zo dwaas iets toe te vertrouwen aan anderen, wat gij zelfs voor uzelf verbergen moet... want hoe dicht ge vandaag ook naast iemand staat, morgen slaat de storm er u mijlenver vandaan* (c. 121).

[8]

Voor Achilles is Ondine niet meer dan een stuk speelgoed, een teefje, in dat opzicht *vreest hij dat meneer ludovic zal terugkomen en roepen: ondine...! en dat zij dan hém kwispelstaartend zal volgen.* Aan de andere kant voelt hij zich door haar bekentenissen en kleine verhaaltjes een kenner van vrouwen: *ik alleen weet al deze kleine geheimen der vrouw*.
Omdat hij bang is dat zij van hem zal vervreemden en terug zal gaan naar Ludovic om hem dezelfde verhalen te vertellen, begint hij uit wraak een lastercampagne tegen hem, waarin hij zulke vreselijke dingen over hem vertelt dat zij in huilen uitbarst.
Voor de rest vermaken zij zich prima, hoewel er ook tijden zijn dat zij merken dat het oorspronkelijke vuur aan het doven is, dat zij ernaar verlangen om de anderen weer te zien en zich uit te leven. Maar ja, dan zullen ze ook Ludovic zien en die gedachte alleen al gaat gepaard met een gepieker dat je er hoofdpijn van krijgt.
Dan komen ze onverwacht binnen in een herberg waar de hele groep zit. De spanning is weer gebroken, alles valt van hen af. En als Ondine dan bij Achilles en Ludovic bij ieder van beiden op een knie zit, hoort zij zichzelf zeggen: *ik zal me tussen u verdelen, pak gij deze bil en pak gij de andere.* Ze moet er zelf wel om lachen, maar dat komt omdat zij dronken is (c. 124).

[9]

Ondine weet het, het zal niet altijd zo blijven. Toch is ze tevreden met hoe het nu is. Als kind was ze mooi, nu is er wel wat aan haar op te merken: haar neus te scherp en gebogen, haar ogen arglistig en misschien is er wel het begin van een kropgezwel.

---

[a] Later (c.135) zal blijken dat zij geen enkele aanleg heeft om de grammatica onder knie te krijgen. Ze komt dan niet veel verder dan constatering dat *on forme le pluriel en ajoutant une s.*

wat harde zon

Ze neemt het zoals het is. Ze is tevreden met het feit dat men nu weet wie ze is, al is ze de slet van Vapeur. Ook zij weet best dat het allemaal niet zal duren. *En komen er kwade dagen, wel dan zal ze die ook nemen zowel als de goede: zij kan er tegen.*
Maar een schamper *wacht maar*, daar moet ze om lachen. Hoeveel heeft zij al niet ongestraft gedaan. En de verveling en wansmaak van uitgehaalde grappen wordt door nieuwe grappen snel vergeten (c. 127).

[10]

> *En 'socialen'? neen, dat dierven ze zichzelf nog niet noemen, ze hadden voor dat woord zélf nog wat angst, want het betekende rood en vers dampend bloed, en kapotgeslagen onsheren, en afgesneden koppen van nonnetjes.*

En dan de aandoenlijke, maar vergeefse pogingen van meneerke Brys om in het dievenherbergje *Recht-en-Vrijheid v*an Boone gekneusden van allerlei soort te overtuigen om lid te worden van zijn ziekenbond.

Hij is uitgenodigd door een gesjeesde student *die droomde van een wereld 'waar alles zou schoon en verheven zijn.'* Deze sprak buiten de poort van de filature en de labor over kiesrecht, ziekenzorg en vakbond. Hij wordt aan alle kanten belaagd en zelfs onder de voet gelopen. De *1ste vereniging der socialen*, waarvoor hij staat, heeft dan ook een lugubere bijklank.
Meneerke Brys komt de student in nood dan te hulp en gaat naast hem staan. De student nodigt hem vervolgens uit om ook eens in het herbergje te komen spreken. Eerst weigert hij, hij is geen onruststoker *maar hij tracht in liefde en vriendschap met de heren overeen te komen om beter levensvoorwaarden te verkrijgen voor de werkman.* Zijn toespraak *'Werk in vreugde'* wordt bepaald geen succes.
En zo staat de student weer aan de poorten van de fabrieken en doet meneerke Brys weer zijn huisbezoeken*. Ze lieten hem maar zijn gang gaan en vertrouwden zoals altijd op gods genade* (c. 130).

[11]

Meneer Glemmasson ensceneert een bende, met name gerekruteerd uit de fabriek, en gaat ermee naar de gekken van recht er vrijheid in de herberg van Boone om zich er zogenaamd in te laten schrijven voor de vakbond. Er wordt op een verschrikkelijke manier huisgehouden.
Daarna komen toevallig de Heren langs, met Ondineke in hun midden. Ze wenst niet meer gekust worden door Ludovic, die haar toch maar als koekenpan gebruikt. Zij wil iets meer betekenen voor hem. Hij begint te lachen en begrijpt er niets van: je niet laten kussen door iemand die je blijkbaar wel mag.
Ze begint een nogal verward betoog, waarom iemand minachtend lacht. En dat pikt ze niet. Ze breekt haar zin af met een *'Kust ze,*'[a] en gaat naast Ludovic staan, terwijl ze de groep met minachting bekijkt. Ludovic reageert met een '*Kust ze, kust ze ... ik heb er al gekust die minder stonken, hoort ge!'* (c. 132).
Achilles is blijkbaar ook aanwezig en brengt haar naar huis. Ondine weet dan niet dat hij teruggaat *om zich vrolijk te maken over haar 'kust ze'!: hij sloeg zich op de bil en gierlachte.*
Of Ondine gelijk heeft als zij beweert dat zij alleen elkaar begrijpen (c.135), is dus maar de vraag.

---

[a] *'Kust ze!' = 'De pot op!'*

[12]

Na wat Achilles een slim en geraffineerd spelletje van haar noemt, trekt Ondine na een tijdje bij hem in op het kasteel. Ieder met zijn eigen beweegredenen en bedenksels.
Hij is onder de invloed van gedichten over een minnares *die neergevlijd ligt op een vacht, aan het open haardvuur dat grillige schaduwen werpt over haar huid*. Ook over Ondine schrijft hij een gedicht op het verwarrende –maar deels ook al bekende- thema van vrouw-wereld-god.
En zij, *o zij houdt van die avondstemming, met de honden naast zich, en de regendroppels die van de treurwilgen in het gras vallen of in de vijver pletsten.* Hij weet dat zij niet in de eerste plaats hem, Achilles, liefheeft, maar meneer derenancourt, *dat ze meer houdt van de tuin en de honden en de herfst, dan van hem...* (c. 135).

[13]

Ondine bakt en braadt vol overgave. Daarnaast babbelt ze honderduit tegen Achilles bv over haar strijd tegen meneerke Brys en zijn ziekenbond en over haar vroegere jaren dat ze ook al verliefd op hem was geweest. Maar Achilles is intussen in slaap gevallen.
Ze is nu kasteelvrouw en wil dat tonen ook. Ze gaat naar huis en ziet Vapeur erg onhandig bezig met een van zijn experimentjes. De pastoor is geweest, vertelt hij. Ze hadden woorden gekregen over wie haar nu eindelijk eens moest aanpakken. Gevolgd door een discussie over Genesis en de wetenschap, met de bekende uitkomsten.
Dan vertelt Vapeur haar bijna verontschuldigend over het leven hier in Ter-Muren met haar en met zijn vrouw, terwijl Ondine juist is gekomen om met hem de strijd aan te gaan. En vervolgens verwijt ze hem toch nog zijn slappe houding en het feit dat hij hazen stroopt op het terrein van het kasteel: laat ik je niet snappen…! [c. 138].
Dat *pas op, dat ik u niet betrap!* klinkt uitdagend, maar het is ook een teken van machteloosheid, omdat ze weet dat ze het spel eens zal verliezen (c. 142).

[14]

Crisis, het uur van de waarheid. Ondine en Achilles ieder in hun eigen wereld, zij met de wetenschap dat het snel over zal zijn, hij met zijn huwelijk, dat van jongs al was geregeld, zij radeloos en rusteloos, hij in gedachten bezig met zijn nihilistisch wereldbeeld: de mens een roofdier met gebroken tanden.[a] *En hij kijkt op. Zij ook. En dat moment haat zij zijn schone ogen, zou zij die ogen van een roofdier hebben kunnen uitkrabben met haar vingernagelen: ik haat u, denkt ze, ik haat u, omdat ge het niet waard zijt dat ik u liefheb.*
Achilles reageert uitwijkend, begint over de kleinheid en het egocentrisme van de mensen, een gedachte die hij zal aanvaarden, maar waar hij ook boven uit zal stijgen. Toch heeft hij van haar gehouden Hij weet dat zij boven de middelmaat uitstijgt in haar manier van redeneren, *het bewijst dat er in u iets meer zit dan in al die andere wijfjes*. Ze is razend.
Deze vreselijke avond wil maar niet voorbijgaan. Ze zoekt ruzie, *zij is de ongelukkigste op heel de wereld, die haar franse les niet kon onthouden, en geen volk kan zien of het haat haar, en geen man kan liefhebben of hij zoekt ruzie met haar* (c. 142).

---

[a] Een verwijzing naar Nietzsche, die in de oorspronkelijke mens een roofdier ziet, een prachtige rondzwervende blonde Bestie - uit op buit. Bij de huidige mensen zijn de tanden ervan dan in de ogen van Achilles gebroken.

[15]

Ondine voelt zich eenzaam en onbegrepen, iedereen haat haar. Ze sluit zich op, ook al omdat ze aan Achilles niets heeft, die is alleen maar bezig met zijn huwelijk.
Aan de andere kant verfoeit Achilles juist deze instelling: niemand trouwt met wie hij liefheeft, en als dat wel zo zijn: wat voor liefde is dat dan. Als je haar zou vereren en als een heilige zou behandelen, zou ze zich al gauw als een slet in de armen van een ander werpen, de benen wijd open.
Voor Achilles is liefde iets ziekelijks, hij houdt alleen van zichzelf. Nietzsche is zijn held. Toch voelt hij zich bij diens ideeën koud en warmt hij zich aan Ondine. *En dat hij zijn armen om ondine heen slaat, en met de handen in de bruine haren woelt – het is eigenlijk toch mooi, die dikke dierlijke vacht – het is meer om die troosteloosheid in hem wat te stillen: hij gelooft het werkelijk dat de mens een roofdier is met gebroken tanden.*
Hij vraagt haar om hem nooit te vergeten. Wat op zijn beurt de minachting van Ondine oproept: Wat romantisch! Hoe kun je nu je hele leven aan iemand blijven denken? Trouwens, besef je wel hoe men om mij zal lachen op jouw trouwdag?
Zij had genoegen moeten nemen met Ludovic, die haar nam, maar waar is die nu? Waar is zij over tien jaar? Het stemt haar alles bitter en maakt haar lusteloos (c. 144).

[16]

Ondine maakt tot aan het einde een verstandige indruk op Achilles. Het valt hem dan ook moeilijk om van haar te scheiden. Ze gaat mee uit winkelen voor de bruiloft. Wel is haar smaak in de ogen van Achilles wat te overdreven, te burgerlijk. Te burgerlijk? Ondine verwondert zich erover, ze valt tussen wal en schip, aan de ene kant de haat van het volk, aan de andere de minachting van de heersende klasse. Het burgerlijke was juist haar laatste stroomhalm geweest.
Ook bij de juwelier is haar smaak overtrokken. Ze koestert -tot huilens toe- een gouden armband in de vorm van een slang. Ze mag hem houden. Achilles kiest voor zijn bruid -grote blauwe ogen, blond haar, precies een pop, een engel (vgl. c. 142)- een armband met eenvoudiger motief.
Ondine *gaat buiten, met de armband rond haar pols, en toch met een floers van tranen voor de ogen: ze ziet niet eens dat de deur al geopend is en loopt er met het hoofd tegen aan. En in de koets zittend hoort ze hem zeggen, dat ze, och, toch ook een meisje is: dan is ze al haar... ja, minachting precies... vergeten* (c. 147).

[17]

Achilles trouwt in alle pracht en praal -voor iedere dorpeling een derde biertje. Ondine kijkt van de zijlijn toe, Achilles ziet haar niet op de dag die ze de wreedste van haar leven noemt. Vertederd neemt de nieuwe zwager van Achilles, de dikke Glemmasson haar als liefje over. Het duurt maar kort, al gauw maakt zij een einde aan de vrijage, hij is te cynisch en te nihilistisch. Maar vooral is hij te dik, hij schrikt haar af. En o die nar die hij voortdurend om zich heen heeft!
Daarna voor korte tijd weer Ludovic, Z*e wil dadelijk terug naar die kamer: ze leeft zich uit: ze wil als het ware haar ondergang tegemoet snellen* (c. 148).

[18]

Dan heeft ze een vrijage met Achilles' broertje Norbert, die Kledden blijkt te spelen. Zij moet met de priem op tafel *voor de duivel almachtig* zweren dat ze dit niet zal doorvertellen, maar ach, wat is zo'n eed nu waard? (c. 148).
Norbert leest Ondine de volgende avond het verhaal voor over de zusjes Fox. Zij vraagt of het de duivel was die de zusjes hadden gezien. Zij huivert als ze hoort dat er volgens hem in de mens zelf nog een andere mens zit, een dubbelganger, een duivel, een dierlijk spook dat nog een tijd na de dood blijft leven... Hij lijkt het echt te menen en *kijkt in de duisternis achter haar, alsof hij dáár ...*

Terwijl zij hem toeroept dat hij te veel zichzelf heeft bevredigd, rent ze gillend weg, doodsbang.om door hem gepriemd te worden. Maar het loopt heel anders. Norbert haalt haar in, komt angstig en verward naast haar staan. Hij wil weten wat ze bedoelde met haar opmerking. Zij: Je bent seksueel overprikkeld en als er op dat moment geen vrouw is die je kan bevredigen, moet je oppassen dat je niet gek wordt. Dan laat ze hem bij zich binnenkomen en geeft hem zo zijn eerste lesje. *En och, het is om mee te lachen, neen, het is om mee te schreien: hij is nog maar pas begonnen of het is al gedaan. En omdat hij staat te wenen, op dezelfde plaats waar hij op andere avonden heeft liggen rondspoken, moet ze hard en onmeedogend lachen* (c. 152).

[19]

[Het bericht in een Waalse krant over een lijk van een vrouw gevonden in Ter-Muren, naakt op twee jarretels na. In staat van ontbinding en behoorlijk toegetakeld met van onderen een flard kledingstuk zo gerangschikt dat het erop lijkt dat de dader het lijk in stukken had willen snijden, maar daar de tijd niet voor had (c. 153).][a]

[20]

Jammer dat ze het verhaal rond Norbert niet kan doorvertellen, maar men zou haar voor gek verklaren en wegstoppen. Ze probeert het dan maar allemaal te vergeten door zich over te geven aan het kroegleven. Maar dat lukt niet, ze zal het allemaal maar nemen zoals het is.
In haar dronkenschap was ze zich bewust geworden dat ze altijd zou blijven rond dwarrelen rond de heersers. Haar lichaam geeft ze hun, maar haar geest laat ze erbuiten. Heel mooi! Maar tijdens haar lange, nachtelijke wandelingen verwerpt ze deze waarheid weer. Ze is er zelfs bang voor. Het is toch te dwaas dat voor mannen de vrouw alleen maar een schede is.
Zelfs de wetenschap dat ze tot de burgerij behoort en dat ze nu Frans spreekt, biedt haar geen troost meer. En dat is eigenlijk maar goed ook, omdat het feit dat je tot de burgerij behoort, haar niet meer een verheven gevoel geeft (c. 153).

[21]

Moeheid rond de menstruatie is heel goed mogelijk, maar Ondine voelt deze moeheid nu veel sterker, en dat juist nu de menstruatie is gestopt.
Ze was het allemaal helemaal beu: het gezanik van/over meneer Brys, zijn ontslag, het ontslag van de leden van de ziekenbond, de angst die er bij de arbeiders heerst voor komende veranderingen. En dan Liza die haar als juffrouw aanspreekt en voorspraak komt vragen voor haar ontslagen man. Ze walgt van haar en van alles om zich heen.
Ze zet Liza de deur uit en hervat haar sombere mijmeringen. Ze heeft dus overgegeven uit walging omdat er niemand is die op haar lijkt, behalve misschien Norbert: *zeker, zijn walg om het leven heeft hem een abnormale richting doen inslaan... het is te zeggen, van uit háár absoluut standpunt bezien, ziet hij er als een abnormale uit... doch deze afschuw zelf, deze haat, die hém naar een paar krukken drijft om het volk nog zotter te maken dan het reeds is, moet zij bij nadere vergelijking als háár haat, háár afschuw, erkennen* (c. 157).

[22]

Ondine walgt van het leven, ze is zwanger, de bewegingen in haar voelen als een perpetuum mobile: *zij moet er om glimlachen dat de eeuwigdurende beweging hier in huis is, in haar buik... leven en nieuw leven, zonder ooit op te houden... en wat oud en versleten is valt vanzelfs weg, het sterft, en wordt mest*

---

[a] Niet geschreven -en dat is opvallend- vanuit het perspectief van Ondine. Of heeft ze het bericht in een krant gelezen?

voor wat op komst is: zo ver zal die gek van haar vader het nooit brengen, dat uit zijn hoop oudijzer nieuw ijzer gaat komen.
Vader en moeder merken trouwens niets van haar nieuwe situatie. Zelf isoleert ze zich en gaat slapen in het voutekamertje Ze denkt veel aan haar jeugd, ze wil alles wel overdoen.
Haar woede en walging reageert ze af op haar omgeving, op haar moeder die met de dag simpeler wordt en eigenlijk het huis uit moet. Maar vooral Valeer -steeds bezig met zijn hand- is de pineut, hij krijgt vragen uit de catechismus, met name in verband met zijn seksuele gedrag. Maar zijn gedachten zijn bij zijn nichtje en hij is doodsbang over zulke onderwerpen te horen spreken (c. 162).

[23]

Ondine krijgt haar kind met veel bloedverlies, onder hevige pijnen en koortsdromen waarin ze twee mogelijke vaders -Norbert en Glemmasson- kaarsen ziet branden. Het kind -*het ding dat ze nooit gezien heeft*- gooit ('dumpt') ze in het cabinet (c. 166).

[24]

Ondine komt wat tot rust. *Ze heeft een vogelgelaat gekregen en zal dat waarschijnlijk nooit meer kwijtraken...*
Haar eerste tocht is naar het cabinet, maar daar vindt ze tot haar grote verbazing niets terug wat aan het gebeurde doet denken. Wie heeft er opgeruimd, haar vader?, maar ja daar is zoals altijd niets aan te zien, haar moeder is misschien wat onrustiger. En valeer? Nee natuurlijk niet, die wandelt met zijn nichtje *langsheen de spoorbaan, waar de brem weer zal gaan bloeien: ondine moet er om lachen, een treurig, een smeerlappig lachje.*
Ze leeft teruggetrokken in haar retraite. Als eerste tocht naar buiten gaat ze de rekening voor meubels brengen bij de jongen die op zich heeft genomen te trouwen vanwege een bastaardkind van Ludovic. Deze heeft hem daarvoor financieel ondersteund. Ze is benieuwd hoe het kind eruit ziet. Nu ze is er van overtuigd dat het er met zijn armemensen-gelaat anders uit zou hebben gezien dan haar eigen kind.
Op de terugweg [heeft ze] het gevoel, alsof ze ergens heel ver is geweest, maar ginder de deur heeft gesloten gevonden: ik ben moe, ik ben ziek, denkt ze. Ze gaat naar bed en blijft er de hele dag met nietsziende ogen naar de witgekalkte zoldering staren... haar buik doet pijn dat het aan geen mens te vertellen is [c. 170].

[25]

Ondine komt weer wat tot leven en gaat bij de Bultkarkas uit op informatie. Die bericht over de sociale onrust rond meneer Brijs en het estaminet *Recht en vrijheid*, de bijeenkomsten. de knokpartijen en vernielingen. Toch is er sprake van enige verandering. Uit de fabriek loopt een aantal over naar de socialen. Het herbergje weet de belagers zelfs buiten te houden.
Ondine reageert ouderwets en koppig, ze voegt de Bultkarkas, die ook wel het herbergje had willen verdedigen, toe: *het is precies of ook gij content zijt, dat er al 30 socialen zijn... pas op...! ik zal meneer derenancourt eens verwittigen. En de oude bultkarkas buigt in deemoed zijn bult en zwijgt* (c. 174).

[26]

Ondineke gaat naar de herberg om de praatjes (over haar) voor te zijn. Met weinig succes: haar verhaal over een wanhopige en huilende heer Achilles wordt overschreeuwd door het nieuws dat er vier huizen zullen worden gebouwd door/voor de derenancourts. En dat nog wel aan de boskant, de plaats van de dwaallichtjes van de doodgeboren kinderen.
Ze is verbaasd, er is blijkbaar ook ander nieuws: er zijn rellen en er wordt geschoten op de onruststokers. Ze weet dat de wereld aan het veranderen was, de kleine man komt in opstand tegen de hogere klasse, en daarmee ook tegen haar, tegen Ondine van Vapeur.

Ze gaat kijken op het bouwterrein aan de bosrand waar de vier villa's zullen worden gebouwd en ontmoet daar een verongelijkte, maar spraakzame meester-metselaar (c. 185). Ook laat ze zich als bij toeval (c. 185) door een jongen onder haar rokken de diepte in kijken (c. 179).

[27]

Ondine gaat iedere dag kijken op de bouwplaats, waar ze hoort dat de villa's nog niet zijn uitbesteed.
En dan op een dag verschijnt, zoals ze al hoopte, Achilles. Ze lacht wat zuinig en trekt haar hand terug als hij die iets te lang vasthoudt. Zij houdt hem voor dat de mens nog steeds een wolf is en dat hij nog steeds studeert alleen maar om hogerop te komen. Hij zit al in de bank- en zakenwereld en wil minister worden. Maar ach, lacht hij wat spottend, niet hij, maar de omstandigheden maken wat hij is.
Hij moet niet denken dat zij hier rondhangt om voor weer een tijdje terug te keren naar het kasteel (trouwens ze weet het, ze is niet jong en naïef genoeg meer). Hij suggereert dan dat ze misschien een centje wil verdienen aan de vier villa's. Zij vraagt uiteindelijk hem om het schrijnwerkerswerk te mogen doen, maar ze weet dat hij een paar momenten later niet meer aan haar zal denken (behalve dan aan haar jeugd, waarvan hij de beste delen heeft gekregen).
Thuis legt ze haar/zijn armband, die ze om had, naast de andere sierraden die ze de heren heeft ontfutseld. Die herinneren haar aan de dagen dat ze niet genoeg van haar positie had geprofiteerd (c. 185).

[28]

Toch laat Achilles van zich horen. Haar vader krijgt een aanbod het timmermanswerk te doen voor de vier villa's (bestemd voor het hogere bankpersoneel). Maar Ondine is hem voor en tekent voor zichzelf.
Ondertussen doorziet zij wat voor zakelijk bedrog er achter het lastenboek schuilt, maar dat neemt zij blijkbaar bij voorbaat op de koop toe. Als Vapeur ontdekt wat er aan de hand is, ontstaat er een enorme ruzie tussen beiden (c. 188).

[29]

Ondine gaat aan de slag en koopt in de stad de bouwspullen in met veel aplomb. *Met de complimenten van meneer Achilles* is haar toverspreuk.
Ze geniet van de stad maar ergert zich aan het feit dat de socialen al meer te zeggen krijgen en zich op grove manier, zelfs over de koning uiten.
Op het bouwterrein krijgt ze het aan de stok met de kinderen die in het bouwmateriaal hun kasteel bouwen en er hun vuurtje in stoken. Zij slaat er dan op los.
Vapeur op zijn beurt doet het werk alleen, wel geholpen door Valeer, maar dan op een bijzonder onbeholpen manier. Zelfs voor Ondine een bijzonder aandoenlijk gezicht (c. 192).

DERDE DEEL

[1]

De dag van de eerste betaling nadert. Een grote gebeurtenis, die veel mijmeringen oproept. Ondineke zal gaan en ze is er erg blij om.
Vapeur laat zich liever niet betalen voor kleine klusjes, voor hem is dat altijd een probleem geweest, maar zeker nu hij ook is gaan drinken. Hij laat de betaling dan ook graag aan Ondineke over. Het is minder verrassend dan Ondineke denkt dat beiden op hetzelfde moment hetzelfde denken en (willen) uitspreken. *Het gaan de gelukzaligste ogenblikken van haar leven worden, maar ze is niet genegen om deze nieuwe vreugde aan anderen te tonen... ze bedenkt dat men genot en vreugde tbest smaakt gelijk een zonde die niet gezien wordt...*
Het wordt voor allen een prachtige dag. Ondertussen mag Valeer (voor het eerst) een stenen pijpje kopen (c. 203).

[2]

Ondine gaat het geld ophalen bij de eerste drie bewoners van de villaatjes: bij Ulrich, letterkundige en schrijver, die blij is dat het huis weer iets meer zijn eigendom is geworden, bij een koppel dat nu nog op kamers woont en blij is rijk te gaan wonen en tenslotte bij Monique, haar oude vriendin, nu madame Van Wesenborgh. Zij woont in een huis aan de markt waar Ondine in een wachtkamer haar komst moet afwachten.
Bij haar binnenkomst verbaast Ondine zich direct al over haar kleding die ze na een eerste keuring te opzichtig vindt en burgerlijk noemt. Dit nadat ze beseft dat zij de aannemers zijn en zij maar de afneemster is.
Monique, ook niet op haar mondje gevallen, laat haar weten dat je een oordeel als dat van Ondine kan verwachten van iemand die uit de werkende stand komt. Zelf wil ze geen kinderen, die zijn zo vies in een nieuw huis. Niet dat ze niet weet dat aan de Kapellekensbaan de zielen der doodgeboren kinderen kunnen rondspoken. *Het stokt in ondines keel.*
Dan herinnert Ondine zich dat meneerke Brys de oom van Monique is. Is jouw man ook een sociaal, vraagt zij haar. Ze ontkent dit en met meneerke Brys gaat het goed: hij gaat naar de kerk, heeft weliswaar een ziekenbond opgericht, maar werkt ook weer op de filature, dit wel op voorwaarde dat hij de vakbond van de socialen zal bestrijden. Zijn familie heeft er vrede mee.
Monique wil dan Ondine buiten laten, maar die blijft tot haar verwondering glimlachend zitten: *en mijn geld dan? vraagt ondine... o, dat is waar ook... zij betaalt, maar tergend langzaam* (c. 206).
Het vierde huis ligt veraf in een troosteloze wijk nog erger dan Ter-Muren. De eigenaar met de veelbelovende naam Schatt is spoorloos (c. 209).

[3]

Ondine krijgt veel, heel veel geld in handen -zeker vóórdat zij de rekeningen heeft betaald. En ze krijgt ook in de gaten wat GELD betekent, je kunt er mee dingen kopen Ze koopt een nachtkleed, iets later gehakt voor het avondeten. Maar onderweg werkt ze al het vlees naar binnen. Thuis eten ze weer hutspot met wat spek erdoor, maar zij walgt ervan, ze heeft genoeg gegeten (c. 209).

[4]

Ondine brengt luxe in huis. Ze drinken chocola, de nicht drinkt mee, dit argeloos gekoppeld aan de vraag of Ondine dit op het kasteel ook dagelijks dronk...!. Zo'n tijd zou ze zelf misschien ook wel willen meemaken.
Het nichtje -nu vijftien- wordt volwassen. Vooral haar borsten trekken de aandacht. Ondine merkt in dit verband op dat het maar goed is dat de heren Ter-Muren niet meer aandoen, *ik, ondine, was verstandig*

genoeg, en daarbij veel te encycliek, om hen niet te dicht te laten naderen, maar uw dochter!... ik weet niet wat er met haar zou gebeurd zijn.
Haar moeder merkt op dat ze haar dochter toch niet in een zak kan stoppen. Wel heeft ze haar de raad gegeven er maar om te lachen als ze iets over hart (= borst, boezem) in de herberg zouden zeggen.
[Ondine maakt zich weer groter door te doen of haar nicht huilend bij haar kwam praten over wat er in de herberg was beweerd, terwijl ze enkel haar nicht had horen vertellen wat haar moeder tegen haar had gezegd.]
Maar *waar hun nicht zich het meest over verwonderde: dat men haar verbood om met valeer in het wild-vrije rond te daggeren, alhoewel hij de enige was waar ze nog zou van verdragen dat hij iets over haar hart zei.*
Terzijde: bij de nicht thuis wordt nu ook cacao gedronken, je kunt blijkbaar niet achter blijven (c. 213).

[5]

De vertegenwoordiger, die ook de cacaopoeder regelt bij het winkeltje van Christus, scharrelt naar de mening van Ondine teveel rond in Ter-Muren. Ze achtervolgt hem met vragen, waarop hij steeds wat verlegen en beschaamd reageert. Het is volgens Ondine zonneklaar, hij is verliefd op het nichtje (dat hij veel ouder inschat dan ze is).
Ondine probeert hem op afstand te houden, hij van zijn kant zou haar willen haten, maar is alleen maar heel bang voor haar. Niet voor niets is hij een dichter *over bomen die staan te dromen en over hun eenzaam hart, en die aanvoelen in plaats van te denken... hij voelt hoe hij van glas is en die ondine van staal en hij haat haar dus niet: hij heeft angst dat ze hem zal gebroken hebben.*
Maar bij Christus valt hij in goede aarde, hij is braaf. Of is het omdat ze, zoals Ondine suggereert, in Brussel een groot bedrijf hebben. Wat haar het verwijt oplevert dat ze jaloers is. Ze reageert luidruchtig en dik doent.
Maar toch, i*s het geen waarheid, diepe diepe waarheid, wat men haar gezegd heeft over een lief? Neen, zegt ze, dat ik mij zo ellendig voel is veel meer omdat het geen zomer wil worden, en ik niet tegen die regen iedere dag kan... ik denk dan te veel aan pijn en dood... ik denk dan dat ik ook niet lang zal leven, want ik voel mij zo triestig en zo moe... en ook, sterven is niets, maar sterven gelijk ik, die geleefd heb zonder te weten waarom ik leefde: ik zou moeten een lief hebben, een man en had ze dat moment geen pijn gewaar geworden in haar buik, ze zou moeten lachen hebben om haar eigen meer dan zonderlinge gedachtengang* (c. 215). Pijnen die ze sedert *die* nacht heeft en die voor haar het leven ondraaglijk maken. Ruzie en luxe zijn haar enige toevlucht (c. 218).

[6]

De toestand thuis. Valeer -kapot van werk dat hij absoluut niet aankan- zit achter de kachel in katzwijm. Naar zijn nicht gaat hij niet, alsof hij een vermoeden heeft van wat er zich rond haar afspeelt.
Vapeur werkt zich kapot, eigenlijk helemaal in zijn eentje, in gedachten voortdurend bezig met zijn perpetuum mobile. Met de vraag of hij nu een dwaze knoeier of misschien uiteindelijk toch een geniale geleerde is. Zeker is dat hij meer moet gaan studeren
En als dan Ondine binnenkomt, is het met de rust gedaan. Zij wil precies weten wat er is uitgevoerd -en of dat niet efficiënter kan- en welk materiaal er werd gebruikt.
Ondine denkt in cijfers, Vapeur aan zijn bed. Niet dat zij dat niet begrijpt *doch wat was haar het leven waard als ze niemand pesten kon?: niets, ze kon dan evengoed een kram in de muur slaan en er zich aan verhangen* (c. 218).

[7]

Vapeur maakt zich grote zorgen over rekeningen. Hij is bang dat ze ontzettende schulden aan het maken

zijn. Natuurlijk hij weet het, het is de schuld van Ondine, maar voor de rechtbank zal hij zich niet achter haar kunnen verschuilen. En dan dat glaswerk, hij is bang voor glas, bovendien mag je van een timmerman niet verwachten dat hij ook nog glas zet. *En hij durft uit zijn spiraalgedachten niet weg gaan, uit angst dat hij de waarheid zal vernomen hebben: de waarheid, dat hij zich gebroken en geradbraakt, en suf heeft gezwoegd, voor niemendal...*
Ondine blijft hangen aan haar geld, betaalt weinig of niets en verstopt de rest op zolder in een blikken doos. Valeer duikt op een keer ineens op, op zoek naar de tabaksbladen (van zijn vader). Ondine schrikt en krijgt dan uit de weeromstuit diep medelijden met hem als hij kleintjes vraagt het niet door te vertellen. En *telkens ze zonder kleerscheuren door een kwade streek was heengesparteld, permitteerde ze zich wat medelijden met anderen, die niet zo slim waren... die niet zulk een razend geluk hadden*.
Ze vraagt hem nog naar zijn nicht, maar hij draait om de zaken heen. Dan begaat ze een domheid, ze laat hem op zolder achter (c. 220).

[8]

De reiziger wordt al snel inwonende bij nicht Maria, maar weet zich daar tussen de boeren in het café geen raad met zijn houding. Met Maria blijft het bij wat vaag gevrij, hoewel Ondine dit in haar geroddel naar buiten tot een spannender gebeuren weet uit te bouwen. Bovendien, denkt ze, wat geeft het of een jongen eens een keertje met een meisje naar bed gaat, dat veroorzaakt nog geen zondvloed, *een zondvloed, ja dat was het misschien waar zij naar verlangt... oorlogen en rampen, pest en hongersnood en cholera en noormannen... want ze gaat hier kapot te ter-muren, als er nooit eens iets anders te doen is dan een paar armzalige leugens rond te strooien* (c. 228).

[9]

Een stralende middag. Ondine hoort aan de deur bij Liza van de ondergang van meneerke Brys. Als hij niet op bepaalde walgelijke voorstellen van de Encyclieken wil ingaan, wordt hem de communie onthouden. Hij moet zijn huis verkopen. En zo staat hij op straat, zonder werk, volkomen berooid. Zijn ziekenbond verliest bijna alle leden, bij de laatste bijenkomst wordt de zaal door uitgekochten afgebroken.
Op een voorstel van de twee overgebleven leden om over te lopen naar de socialen gaat hij niet in, hij voelt zich te oud. Hij is van plan nar Engeland te gaan. *Nu, dát is nieuws voor ondine, ze heeft nog nooit zo een stralende zondagnanoen gezien, vol hoop, vol zon, en ze stapt fluitend gelijk een man de herberg aan de barreel binnen* (c. 230).

[10]

Een suikerspek tussen de benen van de handelsreiziger. Ondine papt met hem aan en gaat de hele streek met hem door. Met als uiteindelijk het doel om hem te vervreemden van haar nicht: die boezem zo groot zal al heel gauw verleppen En wat heb je dan nog. Bovendien heeft hij in Brussel een zakenvrouw nodig zoals zij, maar zij kan hier niet weg.
Ze vindt hem een domoor en stier, die haar tussen de benen had willen grijpen, een stier, *een stier die in bollen en suikerspekken rondreist. En ze verdrong de zotte gedachte dat hij daar tussen zijn benen ook misschien een suikerspek had hangen: ik moest er eens naar gekeken hebben.* Ze laat hem dan ook in alle vrede buiten staan (c. 234).

[11]

Ondineke probeert de arme Valeer op alle manieren te bewerken om toch achter nicht Maria aan te gaan. Hij is dolverliefd, maar hangt alleen maar wat om haar rond. Hij verwijt Ondine dat hij heeft moeten beloven braaf en christelijk te zijn. Ondine: toch niet als men je niet ziet! Je mag toch wel onder rokken van een meisje voelen om te weten hoe het er daar uitziet. Zij hem geeft hem zulke verregaande raad, dat hij vol schaamte zijn hoofd afkeert.
Op zijn beurt vertelt hij onverwacht dat de reiziger sex heeft met Maria. Ondine denkt aan de leugens die zij heeft verspreid, maar het is de waarheid. Valeer heeft het ontdekt gedurende nachtelijke tochten die

hij maakte om Maria te bespieden. Niet dat Ondine nu Valeer op zijn kop geeft dat hij die tochtjes maakt, zij wil alleen maar tweespalt zaaien tussen Maria en de reiziger, *hen valeer tussen de benen te jagen.*
Zij geeft Valeer daartoe instructies, die gaat vol goede moed op weg, maar eenmaal in de herberg zakt die hem al snel in de schoenen.
Zelfs komt Valeer op een keer terug met een zakdoek van Maria als relikwie. Ondine gaat door het lint: *Gij zot godverdomme, roept ze... en ze wil het heilige beeld, dat hij van nicht maria in zich omdroeg, dadelijk kapotnijpen, de strot omwringen, en hem tonen gelijk een gepluimde kiek: weet ge dat nicht maria, hoe groot en fel ze ook is, juist maar witte verliezen krijgt als de tijd van haar maandstonden daar is? Witte verliezen, stamelde hij met open mond... met een mond waar een vage, gelukzalige lach rondhing, want hij verlangde er naar om juist zuulke dingen over haar te vernemen.*
Ondine sleurt hem mee naar de herberg om daar eens flink stennis te schoppen, maar ze komt er zelf midden in een hevige ruzie terecht waaruit blijkt dat Maria zwanger is van de reiziger. Die kan niet met haar trouwen omdat ze nog minderjarig is.
Ondineke kan haar geluk niet op, *ze dwarrelt van huis tot huis gelijk een vlinder* (c. 236).

[12]

Ondine in de herberg met een verwijzing naar de vier vingers van Valeer: je zult nog wel zien van wie het kind is, waarmee ze de verhouding tussen neefje en nichtje oproept. Christus zet haar de deur uit, terwijl zij de bijbel citeert: het dorre hout zal branden, het goede bloeien, de goeie gaan en de slechte blijven.
Maria en de reiziger trouwen en vertrekken naar Brussel. Maar Valeer gaat mee, helemaal in de lijn van Ondine, die wil dat hij de wittebroodsweken van de twee zal verknoeien. De bruidegom is razend -hij kent Ondine en haat haar-, Valeer blij, maar Maria ook. In Brussel kent ze niemand en spreekt men Frans.
En zo loopt Valeer naast zijn droom en roept naar Ondine: de goeie gaan, de slechte blijven. Maar direct weet hij ook dat hij iets verkeerds heeft gezegd (c. 238).

[13]

Maria is net weg, of er komen nieuwe moeilijkheden voor Ondine (althans in haar denken). Gelukkig maar, er zonder kan zij niet leven en kwijnt ze weg.
Pastoor Voncke staat huilend te preken over de sociaal-kannibalen. Overal wordt er thuis daarna gebeden tegen de verschrikking van de goddeloze radicalen, behalve door Vapeur: rood of zwart, de burgerij betaalde toch het gelag. Scherp gesteld, maar wat bereikt hij, ondanks zijn verstand. Ondine zou het anders doen: haar verstand gebruiken en ordening brengen in haar gedachten
Maar voorlopig nog niet. Haar overpeinzingen dwarrelen nog door elkaar: haar vader heeft gelijk, maar ook de pastoor en zelfs de roden. Wat moet bv de pastoor met die dikzak in de hemel. En waarom is ze niet met de derenancourt getrouwd, zodat ze haar plannen had kunnen uitvoeren? Wiens fout is dat?
Ook kan ze sardonisch vrolijk worden bij het idee dat iedereen stemrecht krijgt: *zij wenst dat allen, gelijk 1 man, voor de socialen gingen stemmen... ha, dat zal hen dan leren, de heren, van haar met blink in te smeren -en zij moet lachen omdat het allemaal rijmt- maar achteraf, nadat zij is uitgelachen, herhaalt zij het toch: dat zal hen dan leren van mij te willen insmeren met blink, maar niet te willen luisteren naar mijn raad* (c. 242).

[14]

De ziekenbond is opgeheven, meneerke Brys is naar Engeland gevlucht, de voormannen zijn ontslagen of gestraft. Stom: waarom deze mannen niet beloond in plaats van gestraft, denkt Ondineke, zo worden ze alleen maar opstandig.
Bij Liza krijgt ze het verhaal van binnenuit. Haar man is gedegradeerd. Na lang dubben hebben ze samen besloten dat hij op het (goddeloze) labor zal gaan, los van de pastor en al die ingepeperde, kerkelijke onzin.
Ook op zijn nieuwe werk zit alles tegen, maar Liza blijft hopen op betere tijden. Er is hem nieuw werk in

de machinekamer en hoger loon aangeboden. Maar Ondine gooit weer eens roet in het eten: *als men er een hoger loon verdient zal er wel het een of ander achtersteken, misschien dat men er iedere seconde het leven riskeert. En ook, beteren? het kán niet beteren als ge ongodsdienstig leeft.*
Liza houdt redelijk stand. hoewel ook nu heeft Ondine weer het laatste -afgezaagde- woord heeft: braaf zijn en het hoofd in de schoot leggen, dat is wat god wil (c.248).

[15]

Een brief met een verzoek tot betaling voor de levering van hout, gevolgd door een hooglopende ruzie tussen vader en dochter. Er blijkt maar weinig geld te vinden te zijn. Uiteindelijk bekent Vapeur dat hij wat materiaal heeft gekocht voor zijn perpetuum mobile. Dat is maar weinig en Ondine rekent door dat er ondanks het geld dat zij heeft verstopt, er nog steeds een tekort is. Dan blijkt haar moeder de pastoor te hebben gesteund om zijn kapel te herstellen. Ondine verkoopt haar een geweldige mep.
Tegen Vapeur: haal zelf het geld maar op. Deze gaat, ondertussen voortdurend argumenterend wat hij zal gaan zeggen. Maar aangekomen praat hij alleen maar over wetenschap en techniek, alleen zo is de wereld te veranderen, vooral zijn perpetuum mobile zal redding brengen. Van de anderen had je niets te verwachten. En de kleine burgerij is uiteindelijk de melkkoe, zo moet hij bijvoorbeeld nog hout betalen... *En verschrikt is hij blijven haperen omdat hij nu toch, onbewust, over geld is begonnen: straks denken die mensen nog dat hij dáárom gekomen is* (c. 250).

[16]

Ondineke ontmoet in de vierde villa Oscarke. Zij uitgedost, vol zelfvertrouwen, hij verlegen en zenuwachtig, in haar ogen een brave, zoete jongen, nog maagdelijk en *zo kneedbaar als kaarsroet.*
Om hem op zijn gemak te stellen -maar ook omdat ze het leuk vindt- vertelt zij hem, soms met boosaardig plezier, dingen die hem waarschijnlijk bezighouden, maar die eigenlijk over haar zelf gaan.
Maar ja, als ze haar dromen aan hem zou willen tonen, wat moet ze dan te voorschijn halen? Die verroeste sleutel van de kapel of het gehavende, gipsen heiligenbeeld dat ze op zolder bewaart?
Dan vertelt ook de jongen zijn verhaal, al even onzeker en treurig. *En hij vergeet de zoom van haar rok, gelijk hij ontroerd geraakt iemand te vinden die zijn eigenste troebelen heeft beleefd: met zijn eerlijke jongensogen zoekt hij de hare... die, precies, grijs zijn... en vertelt hij zijn eigen onrust, vertelt hij een beeldhouwer te willen worden, en uren aan 1 stuk naar een brok steen te kunnen kijken zonder in staat te zijn er een hand aan te steken... o en dat hij soms weent en niet weet waarom.*
Het huis is leeg, er staan boven alleen een emmer met klei en over de leuning van een wankele stoel hangen wat natte doeken. Het beeld dat hij wil maken zal *weemoed* heten. Ondine van haar kant *voelt medelijden met zichzelf, en met die jongen, omdat alle kinderdromen even klein zijn en even onpeilbaar treurig... zij glimlacht weemoedig... zoals het beeld dat hij maken gaat...*
Bij het weggaan kust zij hem eventjes en laat hem in hevige verwarring achter (c. 254).

[17]

Thuis schrijft Ondine een bijtende brief aan de Schatts, maar ze vergeet die te versturen. Ze merkt trouwens dat ze aan het veranderen is, ze wordt milder. Natuurlijk weet ze dat ze het verder heeft geschopt dan de mensen hier in Ter-Muren, maar dat is nog geen reden om je meest wilde ideeën in je hoofd te halen. Zij weet *dat zij niet meer zo een hemelbestormer is, maar slechts de zeer burgerlijke wens koestert, van bijvoorbeeld met een heer te trouwen, en er warmpjes in te zitten.*
Haar jeugd had slechter kunnen verlopen, ze spreekt er zelfs over in termen van een wonder, maar dat dan alleen maar om van haar een gewone burgervrouw te maken? En dat bovendien ook nog in Ter-Muren?
Ze gaat langs bij de Schatts. Er verschijnt een vrouwtje, hét type burgervrouwtje in haar ogen. Ze kijkt er met weerzin en vol haat naar. De vrouw roept haar binnen, een afgeleefde en verdorde vrouw met haar

man die rondstruint in de bordelen of ergens voor zijn vertier een gemeubileerde kamer heeft. Daarom is er geen geld...
En weer tollen de gedachten van Ondine, van hem bij zijn hoeren *naar haar eigen nachten op het kasteel, naar de uitzinnige uren op de kamer aan het station... en ja, o wrange gedachte plots, aan de struiken die hier op de plaats der 4 villas vroeger welig hadden getierd... en ze wou vragen of men hier reeds dwaallichtjes had opgemerkt...*
En dan de wissel, zij zal er met haar man over praten om alles in eens te betalen. Ondine wordt grauw van misselijkheid en heeft braakneigingen (c. 257).

[18]

Oscar is de eerste waartegen Ondine haar hart heeft kunnen luchten, hij is de eerste man geweest waarmee ze over de kern van de dingen kan praten. Ze is veel te vlug weggelopen, ze vindt hem een schat en zoekt een voorwendsel om hem weer te ontmoeten.
Maar de volgende ochtend wordt ze wakker met een walg, met een diepe tegenzin tegen het leven: *waar zijn dan de dromen uit haar jeugd, waar is haar wil om te worstelen, dat zij nu haast bereid is om met een jongen te trouwen die zich nog voor de 1ste maal scheren moet?*
Ze vertrekt met de trein naar Brussel op weg naar haar nicht. Maar in de stad is het haar te groot en te ingewikkeld. Hier zal ze nooit iets kunnen bereiken, ze zal hier snel oud worden, terwijl ze toch het Ondineke wil blijven zijn met gouden armbanden, met een parasol en met strikken in het haar [c. 260].

[19]

In Brussel moet Ondine met de tram verder en komt na een lange rit in een moerassig gebied in een omgeving die in alle opzichten lijkt op Ter-Muren. En de winkel blijkt niet meer dan een bollenwinkeltje. O wat heerlijk!! Bovendien blijkt al gauw dat ze het bij haar nicht niet breed hebben. Maar toch, ze zijn tevreden. Ook valeer, die zich dood werkt, blijkt gelukkig te zijn.
Ook met de zaak gaat het goed, Maria heeft goedkope suiker kunnen inkopen (via een geldbedrag dat hun in handen is gestopt). Ondine wil ook wel geven, maar daar wordt niet op ingegaan. Dan het maar weer over een andere boeg gegooid: zij werd tenminste bijna aangerand in de trein, dat zal Maria niet gebeuren…!
Eigenlijk schenkt niemand bijzondere aandacht aan haar, ook de suikerspek niet, Dus vertrekt ze weer op hoge poten, komt volstrekt verregend en vuil van de modder in Brussel aan en moet dan nog met de trein verder*: mij ontbreekt iets.* Ze zou zich onder de trein hebben kunnen werpen [c. 264].

[20]

Ondine gaat met Oscar wandelen, hij ziet er niet uit, maar ze onderdrukt de neiging hem aan te pakken. Ze hoort zich onwaarschijnlijke dingen zeggen, over de pastoor in de trein die haar wilde aanranden, dat ze toen aan hem had gedacht, aan zijn schone ziel, aan een ander leven met hem en dat ze verlangde naar het onstoffelijke.
En hij? Hij is al 20, durft niet alleen naar buiten te gaan om een boodschap te doen en is alleen bezig met het beeld dat hij wil maken. Ondine houdt zich in en zet hem niet voor gek. Vervolgens tekent hij haar als een jong meisje.
Zij kan van de tekening niet scheiden. Oscar van zijn kant *heeft nog nooit iemand zo dankbaar geweten om iets dat hij gemaakt heeft, en hij buigt zijn gelaat naar het hare opdat zij hem weer een kus zal hebben gegeven. Zij lacht, kust hem zeer vlug en blijft dan liggen in het niet al te droge gras, met haar gelaat naar de grijze lucht. Ze weent.*
Ondertussen komen de beelden bij haar op van haar strijd tegen de socialen, van meneerke Brys, van de socialen die de bond hebben verlaten en toch weer aarzelend teruggingen naar het lokaal. Maar dit zijn alleen maar bijgedachten, in feite denkt ze aan het kind dat nu drie zou zijn geweest en al zou praten.

wat harde zon

Ze voelt zich zo ellendig, en kijkt telkens terug naar het blad papier waarop een meisje is getekend dat niet op haar gelijkt... en eensklaps vliegt ze oscar rond de hals en vraagt ze hem met haar te willen trouwen.

VIERDE DEEL

[1]

Vapeur moet alleen nog maar werken en daar is hij niet meer toe in staat. Hij keert in zichzelf, ontloopt Ondine, laat zijn werk verslonzen en maakt lange wandelingen: *hij wandelt uren en uren ver, hij zit in de bossen van tralfenne op een grassprietje te kauwen, of zich een fluitje te snijden, of zich een elzenstok te snipperen met spreuken en alchimistische symbolen... en ondertussen zijn godsgedachte, die nog maar zeer vaag is, verder uit te bouwen. Hij redetwist met zichzelf en heeft volkomen gelijk.*
Hoewel hij niet in een god kan geloven, hoopt hij wel dat er een god van/achter de wetenschap (be)staat, -er moet toch iets meer zijn dan alleen wetenschap en op zichzelf bestaande wetten: een god-wetenschap.
Maar in de discussies die hij af en toe nog met Ondine voert, haalt deze heel zijn denken weer overhoop: hoe kan hij nu denken dat hij de algehele Waarheid zal vinden. *Doch, het was [Ondine] zelf die sanderendaags, of diezelfde nacht nog, zich opnieuw moest overtuigen dat er nog iets anders moest zijn, iets méér, dan alleen wetenschap en op zichzelf bestaande wetten... want, wat deed men dan met de duivel van haar driften en haar angsten?: het was niet voor niets dat norbert haar had doen bidden: o gij zoon des dageraads, lucifer, gij zult weer een engel des lichts worden.*
En dan heeft Vapeur ook nog de vervalste naam onder het contract ontdekt. Een voorval dat hem diep raakt, *dan staakt hij zijn wandeling en haalt de schouders op, als om aan te tonen dat hij niet heeft kuunnen reageren, dat de wereld te groot en hij te klein is. Zich verontschuldigend kijkt hij dan naar omhoog, alsof er een god, een opperrechter, tussen de balken van zijn werkhuis verscholen zit.*
Meer alledaags is het probleem dat Ondine op een dag zal trouwen en dat hij met de gebakken peren zal blijven zitten. Toch dringen deze gedachten niet werkelijk tot hem door. Het is toch niet mogelijk dat hij de gevangenis in moet, terwijl de wereld zit te wachten op zijn perpetuum mobile(c. 276).

[2]

Vapeur haat Ondine, zij is niets meer dan het ondergeschoven kind van Zulma, *een voortzetting van de geest van tkasteel, als het ware.* Hij raakt aan het zwerven en kan op een moment de weg niet meer terugvinden tot hij de spoorbaan vindt met zijn onbewaakte overgang. Dat moet veranderen, vindt hij en hij begint te piekeren over en te rekenen om een veilige oplossing te vinden.
Maar dan ziet hij háár die hij ontvlucht *als de nooit genoeg gevreesde pokken*. Samen met de veertienjarige jongen van Schatt die ze nu ook verpest. Hij groet haar met een lege blik en gaat door met zijn plannen over de overweg. Hij probeert met een brok krijt zijn ideeën op de kasseien en later thuis op de vloer van zijn werkplaats uit te tekenen, daarbij heeft hij *een heel vreemde manier van uitvinden, hij rekende en cijferde maar, hij tekende in het honderd uit, zonder te weten waar het ging op neerkomen... ondertussen kwam hem dan iets door het hoofd flitsen, vaagde hij alles uit, en begon hij opnieuw wild strepen te trekken om die bliksemflits vast te grijpen, vast te leggen met cijfers.*
Maar het lukt niet om zijn nare gedachten te verdrijven, zijn schuld en de gedachte dat Ondine daar in de struiken een jongen van ampel veertien aan het verknoeien was, spelen hem te veel parten.
Hij kan er met niemand over spreken, omdat hij niet zou weten waar te beginnen, *welk draadje uit het verwarde kluwen had hij eerst moeten vastgrijpen?*
Wanneer Ondine thuis komt en hem zo ziet rondwarrelen, begrijpt zij het direct. Uit ervaring. Zij ziet hem al ziek worden en in bed kruipen met de wens nooit meer wakker te worden. *Zij heeft die kuren ook gekend, zich neerleggend in bed, met de heimelijke wens niet meer wakker te moeten worden... en dat hij toch te laf is, dat hij liever wil als een dief doorgaan, als iemand die de mensen niet heeft betaald en in de bak gezeten* (c. 280).

[3]

Schrijnend. Ondine lacht Vapeur uit om zijn doodsverlangen, zij treitert hem, zij lokt hem uit door te vragen wanneer hij weer eens gaat werken. Als hij antwoordt, slaat zijn stem over, waarna Zulma hem nabootst

en begint te lachen. Hij hapert, dan lacht ook Ondine hem uit op een nare, onechte manier.
Ook zij zit in over de onbetaalde rekeningen, maar zij verwijt het hem, zij heeft alle moeite gedaan, hij heeft het geld gebruikt voor zijn z.g. uitvindingen en speelt de filantroop. Maar dat laatste was zijn vrouw toch geweest?
Ondine blijft hem woedend aanvallen. Hij krijgt van alles de schuld. Goed, Vapeur weet dat hij het allemaal anders had moeten aanpakken. Hij trekt zich dan maar terug in het cabinet. *En tussen die woordenvloed van ondine ziet vapeur zijn eigen woordenkluwen niet meer, hij zoekt en zoekt naar een draadje om toch óók iets te kunnen zeggen: daarstraks, toen hij alleen was, bleek het iedereens schuld te zijn behalve de zijne, en nu... nu... straks is hij alleen nog schuldig.*
De ruzie dendert voort met steeds dezelfde argumenten. Al Vapeurs haat en woede richten zich op Ondine. Waarom straft god haar niet onmiddellijk. Hij verlangt naar rust en vrede (vooral wat geknuffel), hij wil zich alleen nog bezighouden met wat nuttige, maar onzinnige uitvindingen. Hijzelf heeft het idee dat hij, zoals de zoon van god, moest lijden en worden gestraft voor alles wat anderen en niet hijzelf heeft gedaan. En Ondine zou in de hemel komen (c. 290).

[4]

De strijd tussen Vapeur en Ondine gaat verder. Hij wil proberen de kwestie van de schulden op te lossen door de situatie uit te leggen bij de houthandel. Haar hoe? Als hij niet kan slapen en koffie wil gaan zetten, komt hij langs het onderkomen van ondine en maakt haar wakker. Van het een komt weer het ander: waarom is hij eigenlijk uit Brussel vertrokken, heeft hij iets te verbergen? Met dan als dieptepunt het verwijt aan Ondine, *die vuile ros*, dat zij kinderen rot maakt. Ondine: Ik heb hem met nog geen vinger aangeraakt. Het is liefde, ik ga met hem trouwen. Vapeur: En laat mij er alleen voor staan. Ondine: Nu ja, de muziek der socialen is al uit en dat zal ook aan de Kapellekensbaan gebeuren (c. 294).

[5]

De mensen in Ter-Muren sluiten hun deuren en ramen, want de muziek der socialen rukt uit, hoewel het *spijker maar* goed *uw deur vast* van Liza's man alleen maar spottend was bedoeld.
Ondine ligt in haar kleine beddebak te woelen en zichzelf te pijnigen. Haar hele leven is mislukt, alles wat nog gebeurt is ruziën over een houthandel. Ze moet dit vergeten, alles doen om het te vergeten. Of moet ze niet juist meneer Ludovic benaderen om de zaak te klaren?
Ze denkt zich Vapeur in die op zijn kruisweg onderweg naar de houthandel de socialen ontmoet, maar ondertussen komt wat ze wil vergeten weer terug. Ze probeert dan in de situatie van Vapeur alle voorbijtrekkende boeventronies te onthouden om ze later een voor een te pakken te nemen en … zich er mee te amuseren. Haar handen glijden langs haar lichaam naar beneden. Ze woelt er rond in het schaamhaar en er omheen, ze krijgt een orgasme (c. 298).

[6]

Vapeur gaat naar de houthandel en begint daar een geheel verward verhaal over zijn beslommeringen, inclusief zijn uitvindingen*. Ondertussen kijkt hij rond of er nog geen politie is, en verwondert er zich over dat men hem voor de 1ste maal in zijn leven niet onderbreekt.* Nee, hij wordt allervriendelijkst onthaald met bier en een sigaar, dan laat men hem een schuldbekentenis ondertekenen, waarin is vastgelegd dat hij in termijnen zal terugbetalen, inclusief rente. *Hij tekent al wat men wil, blindelings, hij is dankbaar dat men hem wil behandelen als een mens, en niet als een dief.*
Buiten ontmoet hij de socialen die -op klompen- al muziek makend Ter-Muren doorkomen. Hij zingt en danst opgetogen mee.
Hij is de enige, de anderen -ook Zulma- hebben zich in huis opgesloten. Hij begrijpt er niets van. Dan pas hoort hij dat het de socialen waren die voorbij zijn getrokken. *En vapeur mompelde het heel stil, heel stil*

en beschaamd, wat hij daarstraks met hen had meegezongen: dat is het doel waarvoor wij sneven, dat is ons hei-hei-heilig ideaal (c. 304).

[7]

Het is alsof er duivels door Ter-Muren zijn getrokken. Maar nee, ze zijn er volgens Zulma met een helse schreeuw overheen gevlogen. Vapeur staat verstomd, hij heeft het net meegemaakt, maar het volk maakt er een apocalyptisch sprookje van, zoals het geloof in god, begrijpt hij nu. Maar god, die is de god van wetenschap en vooruitgang en strijd en liefde. En dat doorziet Ondine, de duivel, die hem -eenmaal thuis en in het halfdonker- aanstaart en hem doorgrondt.
Later op de avond voegt Vapeur er nog aan toe dat dat de tijd komt dat men tot god zal moeten bidden met uitvindingen te doen. Ondine zwijgt, ze probeert hem te begrijpen. Ze vermoedt dat zijn houding te maken heeft de houtenkloefen-muziek die hem opstandig zal hebben gemaakt. Ze komt er niet uit en zwijgt wat hij als een bevestiging beschouwt.
Vapeur is er blij om, maar hij begrijpt ineens niet waarom hij, ondanks zijn wetenschappelijke instelling, nog in de duivel kan geloven, Ondine is immers de duivel in eigen persoon. maar dan*, bekent hij zich, dat ik in haar de duivel zie, wil zeggen dat ik haar als een kind der Duisternis beschouw. En als hij 'duisternis' zegt, dan bedoelt hij dát, wat met zulma verband houdt.*
Ondine blijft in het donker zitten, ze verwijt zichzelf dat ze niet is opgetreden tegen de houtenkloefen-muziek van de socialen. Ze heeft niets gedaan, alleen maar wat rondgeslenterd en op Oscar gewacht. God heeft haar verlaten, hij heeft haar hart leeg gemaakt.
Later, alleen met Oscar in de brem, hoort Ondine ook de muziek. Zij wordt diep in het hart geraakt, maar hij raakt opgewonden, hij lacht en wil haar een tekening laten zien van twee o's in elkaar verstrengeld. Maar zij stoot hem terug, hij met zijn arme-mensen-muziek. Van trouwen kon geen sprake meer zijn, zij moest de zevenkoppige draak van de socialen helpen verpletteren.
Dan als Oscar ziet hoe afwezig en moedeloos ze is, gaat hij op haar liggen en kust haar voorzichtig (zoals zij het hem heeft geleerd). Ondineke reageert fel, zij voelt een diepe weerzin, alsof er een worm zich op haar lippen heeft bewogen en moet overgeven. Ze werpt Oscar hard van zich af en gaat naar huis, Oscar volgt haar als een trouwe hond met de tekening in zijn hand [c. 306].

[8]

Een bange droom van Ondine, binnengeduwd door Norbert komt ze in een lege, duistere kamer waar hij het gebed voor de duivel herhaalt. In de kamer is er iets achter haar, te groot en te duister, waarnaar ze niet kan kijken zonder dood te gaan. Toch probeert zij het te zien, maar het is oneindiger en stoffelijker, daarom ook sluwer dan zij.
Ze denkt diep na over het gebeurde, vooral over het gebed. Is *Iets* de duivel zelf? Ze had immers gebeden dat de engel der duisternis weer de engel van het licht zou worden. Maar dat kan niet waar zijn: *we zijn immers zelf de duivel, de engel der duisternis die een engel des lichts zal worden... die door de wetenschap god zal worden zoals mijn vader zegt... had ik dan angst om in die lege kamer mezelf te zien?*
Dan volgt een tweede, nu erotische droom, terwijl ze naakt ligt te rillen in de winterkou. Oscar, groot en sterk slaapt met haar. Ze schaamt zich over het gebeurde tot in de droom zelf. Een droom waarvan ze in haar droom weet dat het een droom is, in werkelijkheid had het niet mogen gebeuren.
's Middags moddert ze letterlijk maar wat aan, maakt zich -openlijk en zonder zich iets aan te trekken van de mensen- mooi als een merrie die haar hengst wil zien.
En direct als ze dan Ocar ziet, begint ze over trouwen. Hij zou beeldhouwen en zijn werk verkopen, Oscar luistert in extase. Voor Ondine is hij nu nog het mannetje, waarvan ze hoopt dat hij eens zal uitgroeien tot het wezen waarvan ze heeft gedroomd (c. 312).

[9]

Ondine wil trouwen, Oscarke niet, die wil een groot kunstenaar worden. Bovendien schaamt hij zich van jongs af aan om samen met een meisje te worden gezien. Dat vertelt hij haar niet, maar zijn eigen tegenvoorstel is zo kinderlijk dat zij zich in problemen zou hebben gebracht, dat ze het zelfs had moeten uitmaken. Maar nu, met haar droom voor ogen, lacht ze en kust ze hem. Zij zal alles wel in orde maken.
Ze wil dan wel trouwen, maar er is geen geld. Ze zet het hele huis op stelten. Haar vader is ondertussen bezig met zijn treinproject en heeft een verkleind model gemaakt, waarbij hij ineens de locomotief eventjes laat fluiten. Hij moet er zelf om lachen, maar voor Ondine is dit het moment om stampij te maken. Hoeveel kost dat ding niet, waarom verkoop je de trein niet en koopt een pop voor Zulma zodat jullie samen kunnen spelen?
Dan komen de gemaakte tranen: ze wil trouwen, maar er is geen geld. Waar is al het geld gebleven? Ze veegt het treintje van tafel. En dan antwoordt plotseling Zulma: Ga dan naar Schatt, die moeten nog betalen. Vader en dochter kijken elkaar aan en denken hetzelfde (c. 319).

[10]

Ondines diepste woede komt niet voort uit een financieel probleem (ze had op zolder haar 1000 franken goed verstopt), ook niet zozeer uit de behoefte om zich zelf gelijk te geven of om haar eigen fouten goed te praten. Nee, strijd zit haar van nature diep in het bloed. *Zij is een welig groeiende plant in het oerwoud, en zij moet de haar omringende planten doden om te kunnen blijven leven... zij vecht... zij worgt als het ware de anderen om haar heen, om licht en lucht te hebben, om het doel te bereiken dat zij zich in haar jeugd heeft gesteld en dat zij zich eigenlijk niet goed meer herinnert.*
In haar dromen is ze weer op het kasteel, met Achilles en zijn seksueel-wrede spelletjes. Zij voelde het toen als heilschennis: de zeer jonge moeder gods en de ontuchtige duivel. Wat een leven! Toch de droom vervaagt langzaam. Het leven moet verder. Maar dan valt ook haar laatste zekerheid weg, de rots waarop ze steunt: de koffer op zolder is leeg (c. 325).

[11]

Ondine is volstrekt radeloos, intens verdrietig en vol woede. Godverdomme! Ze begint nu de gang van zaken te begrijpen rond Valeer en de duizend franken die bij hun nicht terecht is gekomen. De wereld is door en door slecht. Ze voelt zich aan alle kanten bedrogen en bestolen, en krijgt een overweldigende bui van razernij. *Ik had moeten stelen en bedriegen en moorden en branden zonder medelijden: maar het is een les: ik sla de wereld kapot kapot kapot.*
In de kerk bidt ze, maar niet tot *le bon dieu* die Frans spreekt en aalmoezen uitdeelt, maar tot de OT-ische dondergod die dood en vernieling zaait. Denk aan zondvloed en de Apocalyps. Alleen daarin kan ze troost vinden: haar vader, Valeer, haar nicht zullen ten gronde worden gericht. *En zij zit verbijsterend te lachen in de lege kerk* (c. 332).

[12]

Ondine schrijft een ijzingwekkende brief aan haar nicht. Vervolgens is ze van plan de Schatten tot betalen te dwingen om dan het geld in eigen zak te steken. Daarna zal ze Oscar trouwen en hen verder uitkleden: Oscar moet zijn aandeel opeisen. Zij raakt opgewonden, krijgt Oscarke mee, hij is overdonderd door haar scrupuleuze gedrag. Maar toch thuis ... Ondine had nog steeds niet geleerd om niemand meer in vertrouwen te nemen (c. 341).

[13]

Oscarke staat thuis tussen twee vuren: aan de ene kant zijn moeder die hem enkel voor zichzelf wil houden en die hem alleen maar met haar huwelijkse en na-huwelijkse ellende bezig houdt. *Het heeft op*

zijn geest gewerkt, hij heeft een onnoemelijke afkeer gekregen voor die Dingen [de uitspattingen van zijn vader], en hij is beginnen denken dat hij geboren is om aan zijn moeder dát te geven, wat zijn vader haar onthoudt: in nachten dat zijn voeten stukken ijs zijn heeft hij gedroomd dat hij rijk en beroemd... of neen, niet beroemd... dat hij vooral rijk, en nog iets oneindig meer is, en dat hij zijn moeder gelukkig maakt.
Aan de andere kant Ondine die met hem wil trouwen en hem tegen zijn moeder opzet. Naast/tussen die beiden staat ook nog hijzelf, met de vraag of hij eigenlijk in de eerste plaats niet zijn eigen leven moet inrichten.
Oscarke kan moeilijk kiezen, hoewel zijn moeder met haar geroddel en gedram de overhand lijkt te houden (c. 350).

[14]

Maar Ondine laat het niet op haar zitten en beukt er bij Oscar op in. Zijn moeder is alleen uit op eigen plezier, denk aan de villa! Dat haar man wegblijft en zich overgeeft aan luxe en sex valt niet te verwonderen: zijn moeder is seksueel een verdord wezen.
Oscar laat zich aan de ene kant door haar meeslepen, aan de andere kant, zijn ouders mogen dan geen goden meer zijn, het zijn wel gevallen goden. Hij voelt zich wee worden als Ondine vertelt van zijn vader en het mollige meisje.
Ondine weet dat ze te snel van stapel loopt. Zij wil trouwen, haar leventje veilig stellen, maar Oscar blijft ontwijkend reageren, nooit is hij positief over haar plannen. Ze gooit het roer nu definitief om: zij zal zich niet neer laten bedriegen, integendeel zij zal de bedriegende en liegende zijn. Zij weet het, wat haar ontbreekt, is zelfcontrole. Het is alsof ze van nu af aan het hoofd staat van een reuzebedrijf, *waar hartstocht en moed toe nodig is, en waarin men verplicht is kleinburgerlijke principepjes te vertrappen.*
Ze schrijft een zware dreigbrief naar Brussel: het is bewezen dat Valeer het geld eertijds heeft gestolen. Vervolgens een zakelijke brief naar Schatt, waarin ze een ultieme datum vastlegt, anders gaat het dossier naar de handelsrechtbank. Getekend: Ondine Bosmans.
Maar de grijze muis bijt van zich af. In die zin staan beiden tegenover elkaar, *niet als water en vuur, maar als 2 vuren die tegen elkander oplaaien. Alleen de ouderdom heeft bij madame schatt de scherpste hoeken afgerond maar haar des te sluwer gemaakt: haarzinnen kronkelen gelijk adders, beginnen poeslief en eindigen woest: o gij kat, peinst ondine.*
Haar vader krijgt een brief van madame Schatt, kort en krachtig, waarin juridisch de stand van zaken duidelijk uiteen wordt gezet. Met het beleefde verzoek om uitstel van betaling.
In een bijgesloten brief aan Ondine meldt ze dat ze een aanklacht tegen haar zal indienen wegens pedofilie, gevolgd door een ps. *medeondertekend door mij, oscar.* Ondine moet er hysterisch om lachen. Ze bergt de brief op in het blik op zolder (c. 356).

[15]

Naar de brem met Oscarke zit er voor Ondine niet meer in. Die moet vast zonder eten naar bed.
De burgerij moet het nu ontgelden, je kunt in haar ogen nog beter met het gewone volk omgaan, hoe slaafs en dom dan ook. Ze gaat op bezoek bij Maria en Liza, maar zij kan geen woorden vinden om hun situatie te beschrijven.
Dan maar naar het café, ze speelt dart en rookt sigaretten. Ze maakt de mannen gek en gaat dan in op hun hitsigheid *niet uit liefde, niet uit geilheid, doch alleen maar om eens te zien hoe de armemensen van ter-muren dát doen. We zullen er voor spelen, zei ze... en een wrang lachje hangt haar rond de mond*.
De winnaar geeft zij zijn genoegen op de brem, de centrale plek in haar leven. Maar dan komt ook het besef op dat zij laf is en ze besluit dat Oscarke om haar zal moeten vechten (c. 362).

[16]

Ineens staat hij voor haar. Terug van de (gunstige) militaire loting wordt hij onderweg naar huis ingehaald door een groep zingende lotelingen met bloemen op hun muts (dit voor hen die wel in dienst moeten).

Oscar krijgt er een opgestoken en wordt meegenomen naar Christus om er dart te spelen en te drinken. Hij drinkt te veel. O*scarke, die haast niet weet wat bier is, voelt seffens de vloer van onder zijn voeten wegglijden... hij krijgt een ongelooflijk groot verdriet, een dronkemansverdriet, een wereldsentimentaliteit... hij snokt en vertelt het aan de anderen die niet naar hem luisteren, iets wat hem toch niet belet om al zijn onoplosbare problemen uit te stallen alsof hij er winkeltje gaat mee houden.*
Met de papieren bloem op zijn hoedje zwijmelt hij weg, en aan ondines ouderlijk huis komend stapt hij er binnen, zonder nadenken.
Ondine lacht hard en triomfantelijk omdat hij dan toch is gekomen. Zij steekt hem de bloem in de voorbroek/gulp. Dit tot zijn diepe schaamte, maar Zulma heeft er het grootste plezier aan.
Oscar gaat dan meer en meer waggelen en wiebelen -in zijn hoofd wordt ondertussen de waarheid aan alle kanten op de proef gesteld- tot hij de hele vloer vol braakt. Daarna valt hij als een klein hoopje mens, weggestopt achter de kachel, in slaap. Als hij weer in de druilregen vertrekt, staat ze aan de deur, gelukkig (maar zonder te weten waarom) en roept *we zullen nu vanavond geen meikevers moeten vangen* (c. 373).[a]

[17]

Ondine gaat naar het huis van Oscar en treft daar een geitachtige en hitsige heer Schatt, die haar al direct bij binnenkomst wil grijpen. *En dat zij daar in de deur staat en slechts lachen kan, hij begreep het niet... hij denkt weeral aan dát, hij tracht door haar kleren heen te kijken naar haar geslacht. Nochtans is dat nu wel een beetje de fout van ondine zelf... ergens diep in haar binnenste voelt zij zich immers ook vrouw, en wil ze weten of zijn begeren ook naar haar toegaat... of zij nog te vergelijken is met die meisjes uit de stad*.
Ondine begrijpt direct dat zij hem in de toekomst de wet kan stellen. Ze laat hem Oscar roepen en neemt die mee op een wandeling naar de stad. En nog steeds staat hij daar zoals altijd, verlegen, niet direct iemand om ernaast de strijd met het leven aan te binden, maar juist zijn kinderlijkheid treft haar weer, zijn artistieke dromen. Zij begint weer over trouwen, maar hij antwoordt alleen in een vaag knikken en schudden van het hoofd. Het doet haar allemaal heel erg goed.
Zij staan stil bij een huis met een groot bovenraam. Het maakt hem bijna ziek van geluk, hij ziet zijn atelier al voor zich, daar zou hij een groot beeld, een ruiter te paard kunnen maken. Zij vertelt dan van haar droom als naakt meisje aan de flanken van een paard. Zij zou het beeld zelf graag kunnen maken. Maar daar moet je een man voor zijn, stelt Oscar. Ze is verrast en krijgt het onbegrijpelijk koud. Via een grapje maakt ze zich ervan los: dan zou jij een meisje moeten zijn en dan zou ik jou hebben gearrangeerd. En ik zie me dan al zwanger worden, antwoordt Oscar, toch wel wat beschaamd (c. 377).

[18]

Op de wandeling terug neemt Ondine Oscar in een nauw, vies, halfdonker steegje in, waar van alles op allerlei gebied gebeurt. Maar hij geeft geen krimp, hij probeert niet haar te benaderen, en dat maakt haar gelukkig. Ze praat dan verder op hem in en zet hem op tegen zijn ouders.
Op de zondagmiddag daarna wijst zij Oscar op een vrouw die haar kind de borst geeft, dit indirect met de bedoeling om haar eigen vrouwelijkheid te tonen, waarna zij hem vervolgens het beeld voorspiegelt van de beeldhouwer die zijn eigen kind zou kunnen uitbeelden. *Zij knijpt hem in de hand en fluistert dat het heerlijk moet zijn zoiets te mogen beeldhouwen: eens zult ge zo een levend model hebben, eens zult ge niet meer uit ons eigen huisje moeten om dát naar de natuur te kunnen uitwerken.* Hij laat zich meeslepen: wat zou het niet mooi zijn om in hun kinderen het beste van hun beiden terug te zien.

---

[a] Zie ook c. 267 (‘Meikevers’), waar men binnen de groep zich -terecht- afvraagt of dit wel een uitdrukking is die bij Ondine past.

Maar dan ontdekt Ondine ineens aan de overkant het -weliswaar armzalige- lokaaltje *Recht en Vrijheid* van de Partij der Socialen, annex een coöperatief winkeltje. Ze is terug in haar jeugd en ze ziet in dat ze is afgedwaald, door haar gebrek aan daadkracht kon het zover komen. Ze laat Oscar dan met tranen in haar ogen zweren dat hij nooit met die mensen zal omgaan. *En hij moet om haar plechtig gelaat haast lachen, maar de tranen, die verstikt in haar woorden doorklinken, houden hem tegen* (c. 382).

[19]

Ze praten nu over trouwen, hoewel Oscarke zich meer zorgen maakt over de seksuele impact van Ondines waarnemingen en opmerkingen. En de tocht naar het steegje -ook nu weer- laat hem onverschillig.
Ondine zet er haast achter. Ze gaat naar Brussel om haar 1000 franken terug te halen, maar ze krijgt er (voorlopig) maar honderd mee.
Ze treft er Valeer aan in een hoekje kijkend van de herberg naar het kaartspel van anderen. *En het is... het was... o het leven te ter-muren gaat voort, en het leven te forest, en het leven te brussel, en het leven in gelijk welk ander gat van de wereld. Overal is een heel klein stukje leven, blind en armzalig... en zij weet dat hij nu, datzelfde ogenblik, te ter-muren zou gezeten hebben en zich met de kaarters gemoeid in de herberg van haar oom... had zij hem dáár niet weggejaagd.* Ze durft hem niet te vragen of hij gelukkig is, omdat ze bang is om zo de grote geheimen van het leven te leren kennen.
Op de terugweg komt er, nadat ze een inventarisatie heeft gemaakt van haar financiële (on)mogelijkheden, een duivelse gedachte komt bij haar op. Ze gaat naar het huis van Oscarke, de grijze muis doet open, maar de bok met zijn sik is er niet!
Madame Schatt begint direct over het trouwen. Niet dat haar zoon een vrouw nodig heeft -zijn moeder is hem voldoende-, maar goed, zij kent haar plicht. Maar geld, dat hebben ze niet!! (c. 385).

[20]

Ondine voert haar plan uit, ze stuurt Oscar tijdens hun wandeling naar het straatje en verleidt de vader bij zijn kantoor om mee te gaan op voorwaarde dat zij een deel van zijn loon krijgt. Hij neemt haar mee naar de plaats waar ze ook met Ludovic had gevreeën. Dat staat haar tegen en ze laat hem dan gaan met de vage belofte van een volgende keer... Het wordt dan toch de volgende week, dan is het betaaldag.
Oscar vindt ze terug terwijl hij in dromen staat te staren voor het grote raam. Ze maakt hem duidelijk dat ze daar toch niet zomaar kunnen wonen. Oscar voelt zich gekwetst door de honende toon waarop ze dit zegt.
Ze gaan verder en komen bij een herberg -het latere huis der 1e vuile huizen- om een glas bier te drinken, maar Ondine vraagt in haar verbouwereerdheid naar een kamer in plaats van naar bier. De vrouw is er als de kippen bij en laat haar een kamertje zien. Oscarke had bijna gehuild om de ellende die hij om zich heen ziet, maar eenmaal in het kamertje voelt hij zich al gauw op zijn gemak. Hier kan hij werken aan zijn moeder en kind. Maar Ondineke ziet het bed, het staat haar tegen omdat er anderen in hebben geslapen. *Dat bed, zei ze. Och het is maar tot we iets beters gevonden hebben, antwoordde oscarke haar* [blijkbaar] *met haar eigen woorden. Doch zij wist wel beter* (c. 391).

[21]

Ondine wacht Oscars vader op voor het gesloten huis, zonder ook maar een ogenblik van plan te zijn om met hem mee naar binnen te gaan. Redenen genoeg om het rendez-vous af te zeggen. Dan bedenkt ze dat ze wel erg laf is, waar is haar oude instelling? Zelfs voor een moord deinsde ze vroeger niet terug.
Ze gaat mee naar binnen. Ze kleedt zich uit, maar houdt haar hemd voor zich en wacht af. Dan begint ze hem plotseling uit te schelden: je geld mag je houden, stik erin, vergooi het maar aan de hoeren. *En toen somde ze alles op wat er in het leven nog bestond, buiten de rokken der vrouw: kunst en wetenschap en heldenmoed en strijd en reine liefde en plicht-voor-alles en... en... maar wat wist of begreep hij van dat alles?... het leven is voor u dit hier, kijk... kijk dan toch.* Ze staat naakt voor hem. Maar hij wendt de ogen

af en gooit het geld naar haar toe: Wees gelukkig met Oscar! Ze vindt hem sympathiek en probeert hem te begrijpen. Zij antwoordt dat het eigenlijk zijn fout niet is, maar van die grijze muis... Hij is ontroerd en probeert dan de situatie uit te leggen. *En hij staat maar steeds hoofdschuddend te herhalen: die grijze muis, die grijze muis... ja, dat is de waarheid... doch weet ge wat: het is niet alleen een grijze muis, het is ook een houten muis. En toen hoonlacht hij, cynisch bitter en afschuwelijk* (c. 396).

[22]

De huwelijksplechtigheid. Vapeur heeft diepe, diepe financiële zorgen. Ook bij de Schatts is er in eerste instantie geen geld. Maar dan blijkt dat de rat, zoals Ondine madame Schatt later noemt, geld op zolder heeft verstopt. Maar ja, hij geeft het toch maar uit aan de hoeren.
Oscar moet het allemaal maar aanhoren, opgescheept als hij zit met dit zonderlinge huwelijk, dit *huwelijk van ruzie en ambras*. Toch betaalt de moeder wel het een en ander voor Oscar, dit niet na de nodige, kriegelige kritiek. Ondine van haar kant zet de kosten voor kerk en maaltijd op naam van de Schatts.
Verder verloopt de kerkelijke plechtigheid eigenlijk heel gewoon. Met Valeer als Ondines getuige. Maar dan het feest, stilte alom: *zij zitten aan planken op schragen in het werkhuis van vapeur, in 2 partijen verdeeld: de bosmans en de schatts. Ze nemen het vlees en verstoppen het, de muis haar reticule zit vol taarten gepropt, en valeer heeft flessen drank verborgen in een hoek met schaveling*.
Ondine en haar schoonvader zitten apart. Ze beloeren elkaar wantrouwend. *Ze heeft spijt dat ze ginder op die kamer partij heeft getrokken voor al het Schone en Verhevene dat er in de wereld is... ze moest sluwer zijn geweest en hem volkomen uitgepluisd hebben.*
Dan vraagt ze voorzichtig naar Achilles. Die doet het telkens met jongere kinderen [maar schrijft wel een artikel over zedenmisdrijf]. Schatt vertelt het met spijt in zijn stem.
Dan een brutale vraag: hoe komt het dat jij zo hitsig bent en Oscar juist niet. *En ze kijkt hem veelzeggend aan. Hij lacht wat medelijdend: wacht nog wat, misschien dat oscarke wel wat vissenbloed heeft van zijn moeder... maar ikzelf was toch ook reeds 17 vooraleer ik de smaak te pakken kreeg... ge zult ondervinden dat hij wel zijn schade zal inhalen. Dan staat ondine recht en strijkt zij de rokken glad: ge zijt een smeerlap, zegt ze. En ze roept oscarke, en laat hen daar allen zitten* (c. 400).

[23]

Vapeur blijft alleen achter en zingt dronken zijn verdriet weg, Madame schatt loopt huilend achter haar zoontje aan, Ondine en Oscar gaan naar hun hokje, een vies bed, één stoel, een crucifix vol wandluizen, geen kachel, geen eten. Zij had het zich wel anders voorgesteld, en hij?, hij wacht op wat zij over deze situatie zal zeggen (c. 403).

ANALYSE EN EXEGESE

[1]

Ondine Bosmans is de hoofdpersoon (S) binnen de vertelling, om haar draait het hele verhaal. Vrienden of medestanders (B) heeft ze niet, in feite ziet zij de mensen om haar heen als vijanden (T), als mislukkelingen of als pionnen (p) in een machtsspel. Met haar vader in de hoofdrol en Achilles als lichte uitzondering.
Ondine is het enige personage met een uitgesproken persoonlijkheid, haar karakter is uitgewerkt en haar gedrag domineert op specifieke wijze de plot.[a]
Daarnaast louter bijrollen (s). Het draait om personages met een duidelijke, hoewel beperkte inbreng, maar dit niet zonder dat zij enige diepgang vertonen. Voorbeelden zijn Vapeur, Oscar en Achilles, in mindere mate meneerke Brys.

[2]

Het verhaal zelf als story is lineair van opzet, zonder een ingewikkelde, narratieve structuur van elkaar bestrijdende en steunende partijen. Het verhaal verloopt van crisis naar crisis, zonder bv uit te gaan van de klassieke opbouw met haar trits *begin-crisis-afloop*. In die zin kun je misschien eerder van een vertelling spreken.

[3]

Het verhaal speelt zich af tegen het einde van de negentiende eeuw. Deze periode wordt getekend naar zijn religieuze, culturele, sociale en politieke achtergrond. Dit op een kritische, maar ook afstandelijke wijze.
Plaats van handeling is Ter-Muren, een gehucht met de stad van de twee fabrieken -labor en filature- als uiterste grens.[b] Hier spelen de meeste gebeurtenissen zich af en dan met name bij Ondine thuis, rond het kasteel, in de herberg van Christus, maar vaak ook op haar lievelingsplekje van Ondine, een plaats waar later de vier villa's worden gebouwd.

[4]

Ondine probeert zich van meet af aan met alle middelen staande te houden in een

---

[a] Pieron 2004 II, blz. 484-491 ('De fabula. Story en plot').

[b] Voor een plaatsbepaling en een sfeertekening: *Parafrase*, Inleiding [1] & [3].

wereld die haar tegenstaat en waarbinnen zij alleen haar eigen doelen stelt. Tegen de draad in. Haar strategie is ernaar: ze gaat zonder scrupules en vaak meedogenloos te werk.
Empathie en medeleven kent ze niet, eerder minacht ze de mensen. Een uitzondering zijn soms haar lichte gevoelens van deernis voor Valeer.
In termen van de speltheorie is zij een pure zwartspeelster, wat wit-spelen is, weet ze niet, zij speelt dan ook zonder mankeren *zwart-zwart.*[a] Dit alles op een sterk impulsieve, emotionele en vaak agressieve manier.
Niet dat zij niet op een redelijke manier kan nadenken en overleggen, maar als ze dat dan doet, doet ze dat met en in zichzelf. Bovendien weet zij van zichzelf al vroeg dat zij haar problemen in zichzelf opkropt. Haar zelfhaat is dan ook groot. Dit alles betekent dat het verhaal sterk psychologische trekken krijgt.

[5]

Nu is de huiselijke en maatschappelijke situatie waarin Ondine opgroeit (M)[b] miserabel. Kansen om zich voorspoedig te ontwikkelen heeft ze amper. Het is dan ook niet onbegrijpelijk dat ze zich niet lijdzaam wil voegen naar de omstandigheden, maar besluit om juist de vuile machtspelletjes om haar heen over te nemen en mee te spelen.[c] Daarmee zal het verhaal niet voldoen aan de verwachtingspatronen van veel lezers.[d] Zeker zullen zij niet kunnen begrijpen dat Boontje zelf in zijn inleiding gelooft dat de figuur van Ondineke in deze tijd *weldadig en verfrissend [zal] aandoen* (c. 14).

[6]

Verhalen zijn informatief van aard, zij roepen grote en kleine spanningen op die traditioneel uitmonden in een *happy end*. Ook tussentijds zullen vreugdevolle momenten vaak de meer negatieve situaties onderbreken.[e] In *Ondineke* niets daarvan. Zelfs het kasteel-verhaal met Achilles heeft niets romantisch en het einde van het boek biedt een anticlimax van jewelste (par. IV. 23).

---

[a] Pieron 2004 IV, blz. 1011-1012 (‘Tit for tat’).

[b] Pieron 2004 II, blz. 482 (10.26 [4]/’Macht’).

[c] Pieron 2004 II, blz. 486-487 (10.27.4 [1]: ’Aanpak belangenconflicten’).

[d] Pieron 2004 II, blz. 491 (‘Verwachtingspatronen’).

[e] Pieron 2004 II, blz. 494-495 (‘De esthetica van het verhaal’).

[7]

De verhaalcode is reïstisch, hoewel Ondineke zelf bij tijd en wijle inhoudelijk een eigen, vage variant aanhangt van het religieus-kosmische model.[a] Voor het overige is de stemming overwegend antiklerikaal. Dat Ondine de zijde van de klerikalen kiest, is uiteindelijk politiek gemotiveerd, gelovig is ze bepaald niet.

[8]

Ondine gedraagt zich als een tragische heros, zij bestrijdt het noodlot (M), verblind en overmoedig, zoals het past binnen de klassieke traditie.[b] Ook zij roept het lijden over zichzelf af, al weet zij zich -althans voorlopig- nog staande te houden in tegenstelling tot haar klassieke tegenpool die zichzelf te gronde richt, zelfmoord pleegt of waanzinnig wordt.[c]
Haar bewoordingen krijgen soms ook een existentiële/existentialistische bijklank, veel van wat haar mooi toeschijnt, keert zich ten kwade: ze raakt tot in het diepst vertwijfeld. In dat opzicht kan zij de walging die Norbert tegenover het leven voelt goed begrijpen en zelfs rechtvaardigen.

---

[a] Pieron 2004 II, blz. 529A (‘Religieus-kosmisch model’).

[b] Pieron 2004 II, blz. 523 (‘ De tragische dimensie’).

[c] Thema’s die binnen haar leven zeker meespelen. Zelf loopt ze nogal eens met (vage) zelfmoordplannen rond, haar vader vermoedt soms dat ze geestelijk niet in orde is.

INTERPRETAIE

Thema's

INLEIDING

In volgende uiteenzetting wordt geen onderscheid gemaakt tussen narratieve en verbale thema's. De wijze van vertellen maakt dat ze heel gemakkelijk door elkaar heenlopen. Zo kom je veel te weten over meneerke Brys via de verhalen van Liza.
Van een essayistische thematiek is in het verhaal geen sprake, je vindt er geen beschouwingen, bespiegelingen of commentaren van enige diepte. Zelfs Vapeur en Achilles blijven steken in oppervlakkige en vage mijmeringen over resp. de wetenschap en de vrouw.[a]
Toch spelen een viertal thema's een centrale rol.

PATHOLOGIE

[1]

Puur pathologisch is het gedrag van Norbert Derenancourt als Kledden,[b] maar ook de jonge Ondine vertoont al vroeg demonische, ziekelijke en perverse trekken. De moord op haar baby en een poging ertoe op haar broertje, maar ook haar actie waarbij zij een man er vals van beschuldigt de dader van de kerkroof te zijn -en daarmee diens zelfmoord op haar geweten heeft- zijn kwaadaardig.

[2]

Later gaat ze verfijnder te werk, maar haar gedrag blijft dezelfde trekken vertonen. Zij voelt een blijvende woede die zich uit in machtswellust, maar die ook de uiting is van haar eenzaamheid, de weerslag van een leven zonder vrienden. Ook Achilles was haar vriend niet en Oscar zal dit nooit worden. Daarvoor is ze veel te zelfzuchtig en egocentrisch: de hele wereld draait om haar en om haar alleen. De zorg voor Valeer daargelaten.

---

[a] Pieron 2004 II, blz. 526-527 ('Het thema').

[b] Pieron 2004 II, blz. 523 ('De pathologische dimensie').

[3]

Het liederlijk-orgiastische gedrag van de Heren in hun jonge jaren op jacht naar jonge meisjes kan men niet pathologisch noemen. Het is gebaseerd op een specifieke code die haar rechtvaardiging in zichzelf vindt. Het begrip *De Heren* doet niet voor niets denken aan Nietzsches term *Herrn,* de oppermachtigen voor wie ieder -ook wreed- gedrag tegenover de *Sklaven* is geoorloofd.[a]
Een gedachte die Ondine zichzelf ook eigen maakt, totdat zij door Achilles hardhandig op haar plaats wordt gezet. Later keert ze dan ook terug tot meer burgerlijke waarden, hoewel ze moet toegeven dat woede en agressie achteraf gezien bij haar toch de overhand zullen houden.

SEKSUALITEIT

[1]

Het gedrag onder de meisjes rond de Kapellekensbaan is al heel vroeg sterk seksueel geladen, je zoekt je plezier, eigenlijk het enige dat er overblijft in een leven dat zich direct afspeelt in de fabriek. Menstruatie en communie bepalen de overgang naar de volwassenheid, daarna volgt –vaak na een seksueel ongelukje- een moeizaam, vaak armoedig bestaan in een huwelijk, zoals dat van Liza en Maria.

[2]

De jonge Ondine weet dat ze wordt gedreven door een overheersende zucht naar seksuele bevrediging en laat zich al gauw meeslepen in het losbandige leventje van de Heren. Dat ze daardoor voor slet wordt uitgemaakt, laat haar koud, nee eerder nog geeft het haar een gevoel van trots. Dit ondanks de scherpe bewoordingen waarin Achilles de vrouw beschrijft en later Ondine persoonlijk beschimpt.
Pas na haar zwangerschap en na de moord op de baby wordt sex voor Ondine -lijkt het- eerder een last dan een lust.[b]

---

[a] Pieron 2004 I, blz. 258-263 (Nietzsche''s nihilisme')'.

[b] Het Lolita-complex is -hoe je het ook definieert (bv door Cattoir 2008/9)- niet op Ondineke van toepassing. Zij is alleen uit op invloed en acceptatie, en dat via sex, haar eerste slachtoffers zijn alleen maar generatiegenoten. Toch zijn er ook enige tekenen van verliefdheid en hechting, met name in haar verhouding tot Achilles. Voor het begrip nymfet: Talen/'Wie zijn nymfetten'. Oktober 2019. Internet.

KLASSENMAATSCHAPPIJ

Ondine leeft in een maatschappij die nog sterk wordt bepaald door de klasse waarbinnen je wordt opgevoed en waarbinnen je later je plaats vindt. Je economische mogelijkheden bepalen je maatschappelijke kansen, maar ook je rol en status.
Binnen de economische orde zijn de industriëlen de werkgevers, financieel bijgestaan door de bankiers. De arbeiders zijn hun werkvolk, vaak uitgebuit en onderdrukt. De burgerij hangt er wat tussenin. Zo ook in Ter-Muren, met als archaïsch trekje dat de oude standenmaatschappij nog sterk haar stempel op het alledaagse leven drukt. De graaf, maar zeker de priester speelt vaak nog een prominente rol.
Binnen de heersende klasse staan encyclieken en libertijnen tegenover elkaar, de laatsten eisen voor zich op alle terreinen een absolutie vrijheid van handelen op. Dit betekent ook dat je ten eigen bate de rechten en bezittingen van anderen mag aantasten. Ondine gedraagt zich in eerste instantie vaak libertijns, maar dan aangelengd met een religieus sausje. Later wordt zij een representant van de burgerlijke klasse als ze de zakelijke belangen van haar vader rond de bouw van de vier villa's behartigt.

KLASSENSTRIJD

Tijdens Ondineke's eerste contacten met de Heren wordt het al duidelijk dat er onrust ontstaat onder de arbeiders van de twee fabrieken. Niet alleen wordt er gesproken over de activiteiten van meneerke Brys, maar ook -en dat lijkt ernstiger te zijnover de oprichting door Boone van een herberg als toevluchtsoord voor de onruststokers, de Socialen.
De klassenstrijd wordt dus op twee fronten gevoerd: op een rustige, beschaafde wijze door meneerke Brys en op een harde, strijdbare manier door de Socialen. De eerste faalt, maar de socialen zijn aan de winnende hand. Zo brengt hun muziek grote beroering in Ter-Muren.
Tegen het einde van het verhaal krijgt de Partij der Socialen zelfs naast haar eigen lokaaltje aan coöperatief winkeltje.
In deze strijd tegen het sociale onrecht staat Ondineke zonder voorbehoud aan de kant van de behoudende burgerij, hoewel ze zelf op den duur ook niet meer weet wat zij daaronder moet verstaan.

Interpretatieve categorieën

INLEIDING

Een interpretatie concentreert zich op drie categorieën: hoe stelt men zich de *werkelijkheid* voor, welke vormen van *waarheid* sturen gesprekken en discours, welke *orde*, welk mensbeeld domineert het verhaal en welke morele codes bepalen de gedragingen van de personages binnen een bepaalde samenleving.

WERKELIJKHEID

Ondine groeit op binnen het gehucht Ter-Muren met zijn traditionele orde(ning), zoals die vanouds geldt: kasteel, kerk en herberg in het centrum van het leven van alledag. Vader behoort als timmerman niet tot het gewone volk -het merendeel arbeiders- maar tot de burgerklasse. Hij is ongelovig en heeft een wetenschappelijke kijk op de wereld. De kijk van Ondine op de werkelijkheid blijft in het vage. Toch is de verhaaltrant reïstisch, ze is gericht op dat wat er zich feitelijk in de werkelijkheid afspeelt, dus geen bijgeloof, geen wonderen.

WAARHEID

Voor uitspraken binnen het verhaal ligt dit anders. De waarheid ervan is code-gebonden. Voor een gelovige als de pastoor geldt een andere waarheid dan voor een scepticus als Achilles. Toch zal voor beiden een leugen een leugen zijn, het gaat om een onware uitspraak die kan worden getoetst aan de feitelijke stand van zaken. Hoe je zo'n uitspraak moreel beoordeelt is een andere zaak. Voor Ondine is de leugen een eminent middel in de strijd om het bestaan.

ORDE

De maatschappelijke orde(ning) wordt op verschillende wijze uitgelegd, dit overeenkomstig de omstandigheden waarbinnen men leeft, ieder naar zijn eigen gedragscode. De adel volgt een -afgeplat- jungleprincipe,[a] de burgerij een deugdethiek[b]

---

[a] Zie o.a. Pieron 2004 II, blz. 531 ('Drie basisbeginselen').

[b] Zie oa. Pieron 2004 II, blz. 532 ('Arete/deugd').

met haar nadruk op vrijheid en verantwoordelijkheid en het gewone volk een alledaagse moraal, vaag gevoed door kerkelijke waarden en normen, met de angst voor de doem aan het eind van het leven.

De visie

De verteller geeft in een historisch getinte analyse het beeld van een samenleving die bezig is te veranderen. Dit gezien vanuit een burgermeisje dat zich op geen enkele manier weet aan te passen en dat te hoop loopt tegenover iedereen die zich tegen haar keert. Wispelturig als ze is, heeft ze ook geen specifieke visie op het leven of het moet ontgoocheling zijn.
Ontgoocheling is ook het begrip dat de gehele vertelling typeert.

DEEL DRIE

REINAERT EN ISENGRINUS

INLEIDING

[1]

Johannes Janssens' meesterwerk is zijn feuilleton over Reinaert en Isengrinus. De mooiste boeken zijn volgens de vrouw van Johan Janssens die boeken die iedere dag een nieuw begin en een nieuw einde hebben.

[2]

Johan Janssens schrijft de stukjes in de traditie van het dierenepos. Zijn voorbeelden zijn Willem de Madocs *Van den vos Reynaerde* (rond 1250) en indirect ook Magister Nivardus' *Ysengrinus* (1100). Beiden dichters staan op hun beurt in de traditie van Aesopus, Phaidros en de Middeleeuwse Vaganten.

[3]

De dichter leest twee inleidende stukjes voor binnen de groep. In de eerste een beschrijving van de wereld van de vos Reinaert (c. 25).

> *O dat was mij de heerlijke tijd waarin de feodale heren niet eens hun naam konden schrijven, maar in hun versterkte kastelen op de konijnenberg valputten en folterkelders hadden, en een nar, en minnezangers die de hand likten van wie hen sloegen om in verzen de daden hunner heren te verheerlijken...*

[4]

In het tweede stukje volgt een inleiding op het werk van Willem de Medoc, de schrijver/dichter van het oorspronkelijke epos over Reinaert.

> *[En] als ge dit toch leest, dorpers ende dooren, begin dan niet te doen gelijk de raven die krassen en krassen en alles zwart maken, in de winter de sneeuw en in de zomer het koren, maar leer er uit dat in deze tijd achter de schoonste leuzen alleen bedriegt-de-boer hoogtij viert, en drinkgelagen en hoerderijen na god, de koning, en de democratie, het opperste goed zijn geworden... zodat er de kleine arme gehoonde domme vertrapte en om de tuin geleide man niet veel anders overschiet*

dan zich een hol met 7 uitgangen te graven, zorgende alleen nog voor zijn vrouw en zijn jongen en zichzelf, zijnde hij van gedacht geworden dat deze laatste dingen de enige ware godsdienst en het enig ware vaderland kunnen zijn' (c. 28).[a]

[5]

Dan ook nog een inleiding van Johan Janssens op de inzet van het verhaal:

Gelijk iemand in zijn vuist zou zitten lachen, ware de zaak niet van een te pijnlijke ernst, en gelijk de bedelaar die zegt 'god zal het u lonen', maar peinst 'goddomme het is maar 10 centiemen...' zo had willem die madoc maecte, en die de dieren deed bijeenroepen op een schonen tsinksendaghe, meer pijlen op zijn boog dan valentine-uit-het-winkelke dode vliegen in haar bollenkraam: hij zette zijn hoed scheef met de pluim naar achter en stak zijn pennestok vooruit gelijk een zwaard, en zo bootste hij de ridder na die in zijn versterkt kasteel-van-ter-muren zat, de buit en de ontklede dochtertjes van de arme boer binnengehaald en de valbrug opgetrokken hebbend, en luisterend naar de op maat en rijm gezette ridderverhalen – hij zat te paard en trok het zwaard – waarvan ge tijdens de bezetting der nazis een hernieuwde en verbeterde druk hebt gezien...
en tevens gebaarde willem of alles heel serieus was, en bijlange niet bedoeld om met iets of iemand de draak te steken: wat peinst ge wel, edelachtbare heer kapitein eenoog, en graaf en prins-bisschop van lippeloo tot lotelippe, als ik van de wolf spreek die zich een kruin laat scheren en aan de abt voorstelt om de schapen rauw te eten, dan wil ik daarmee absoluut niet met monniken of ultrarode marxisten lachen, die de passie preken – boerkens wacht uw ganzen – maar met een stom beest: de kleine man mag ook eens lachen. En tevens moet er bijgevoegd worden dat die willem niet alleen iemand zal geweest zijn, die, maar ook vanzelfsprekend een mens zal geweest zijn gelijk gij en ik: iemand die altijd in conflict is met iemand anders, is het de ene niet het

[a] In de stukjes zelf bevestigt Johan Janssens de kritiek die hij uitoefende op de klassieke roman. Deze kan in de grond van de zaak het Leven in al zijn veranderlijkheid en wisselvalligheid niet grijpen. Vanuit het Leven gezien is de roman niet meer dan *lap- en vliegwerk* (c. 11).

> *is de andere, en die op de duur zijn gat aan belgië zou gaan vagen en naar erembodeghem gaan wonen: zo is reinaert, en die het niet geloven wil is niet verplicht, want nooit werd er iets geschreven dat evangelie is. Maar als ge dit toch leest, dorpers ende dooren, begin dan niet te doen gelijk de raven die krassen en krassen en alles zwart maken, in de winter de sneeuw en in de zomer het koren, maar leer er uit dat in deze tijd achter de schoonste leuzen alleen bedriegt-de-boer hoogtij viert, en drinkgelagen en hoerderijen na god, de koning, en de democratie, het opperste goed zijn geworden... zodat er de kleine arme gehoonde domme vertrapte en om de tuin geleide man niet veel anders overschiet dan zich een hol met 7 uitgangen te graven, zorgende alleen nog voor zijn vrouw en zijn jongen en zichzelf, zijnde hij van gedacht geworden dat deze laatste dingen de enige ware godsdienst en het enig ware vaderland kunnen zijn. Zijt wie ge zijt, maar leer hier uit dat de idealen naar de knoppen gaan door uw en door mijn fout, maar meest van al door de fout van hen die het idealisme hebben uitgevonden om er een stuiver aan te verdienen* (c. 28).

Een perfecte omschrijving van het dierenepos als satirisch genre: ernst, humor en spot komen samen in een werk dat een kritische boodschap wil overbrengen. Het is een hekeldicht dat op een ironische en soms zelfs sarcastische manier de werkelijkheid onder de loep neemt.

wat harde zon

PARAFRASE

[1]

[Z]o is het met de roman van den-vos-reinaerde en isengrinus de wolf, die gezworven hebben langs de klokzelen van vlaanderen en de wijngaarden van frankrijk en de boorden van de rhijn, om rond de gebarsten lippen en de afgebrokkelde tanden van de bedrogene kleine man wat harde zon te brengen.[a]

Het verhaal *begint met de dag waarop weeral eens voor de zoveelste maal de vrede afgekondigd is, en waarin reinaert en isengrinus, scheel van honger en krom van moeite, de graaf en prins-bisschop, de koning en keizer en paus van al de wilde dieren tegenkomen: kapitein eenoog, wiens wijsheid in zijn klauwen zit.*
Eenoog geeft Reinaert carte blanche om te jagen (vgl. c. 79) als de buit maar voor hem is (c. 46) en hij er verder niet mee te maken krijgt (c. 48).
Reinaert bewijst zich dan door een boer onder te poepen om hem zo naar een beek te lokken. Als de boer zich daar wast, duwt Reinaert hem onder water te duwen en verdrinkt hem. Zo krijgt hij diens vetgemeste koe te pakken.
Een tekenend begin (c. 46). Later (c. 79) blijkt trouwens wel dat Reinaert dit voorval niet lekker zit.

[2]

Als ieder het zijne heeft dan heeft kledden niets.

De buit bestaat uit een vaars, een stier en een kalf. Isengrinus zal het drietal verdelen: het kalf voor zichzelf, de andere twee dieren voor Eenoog, Reinaert krijgt niets. Eenoog is allesbehalve enthousiast en verkoopt de wolf een harde tik. Nu mag/moet Reinaert verdelen en die voorziet het gehele gezin Eenoog -vader, moeder en dochter- van voedsel. Eenoog is enthousiast over Reinaerts christelijke en democratische inzichten.
Reinaert reageert cynisch en kan Eenoog wel doodslaan, *maar doodslaan doen zij hem niet want tussen droom en daad staan wetten in de weg en practische bezwaren en ook weemoedigheid die niemand kan verklaren... en tevens betrouwt de een de ander niet, gelijk het kleine luiden immer blijft vervaren* [c. 48].

[3]

Reinaert en Isengrinus nemen het heft in eigen hand en roepen de republiek uit van de Negatie van alle dingen. Maar toch, Isengrinus denkt aan zijn honger en niet meer aan het adagium om zich te verenigen en de buit te verdelen. Hij pakt Reinaert op om hem te verslinden. Maar deze heeft een beter plan: afleiden van een boer met een stuk varkensvlees op de rug. Reinaert leidt als mankepoot de boer af, Isengrinus zal naar zijn zeggen kritiek leveren.
Bij de achtervolging legt de boer het vlees neer op de grond. Isengrinus pakt de buit, rent naar huis en sluit de deur. Hij heeft immers kritiek geleverd en krijgt de buit... Maar Reinaert antwoordt -met zijn biograaf- dat hij -en zijn gezin- niet van goede kritieken kunnen leven. Voor hem blijft er niet meer dan het touw waar het vlees bijeen was gehouden en waar hij zich volgens Hersinde mee kan verhangen. Maar Reinaert weet beter, hij gaat op bedevaart (c. 65).

---

[a] Met een behoorlijk brok ironie: de oorspronkelijke middeleeuwse verhalen waren, of ze nu in het latijn of in *een middeleeuws Nederlands* zijn geschreven, zeker niet voor het gewone volk bestemd.

[4]

Wat Reinaert heeft meegemaakt, vreet hem op. Hij slaapt slecht en in zijn droom veranderen paters in houten, surrealistische poppen en wordt hij zelf tot voorzitter van de Republiek der negatie uitgeroepen. Daarna krijgt hij ook een lugubere kap over het hoofd.
Hermine lacht als hij verschrikt wakker wordt en geeft een eigen, nogal hard(vochtig)e uitleg van de droom. Dan krijgt hij van haar een drankje met een drieledige uitwerking: een ja zeggen dat ook een nee kan zijn, met je ene oog met iemand meehuilen, met andere hem uitlachen, met je mond iets zweren, zonder ooit iets op papier te zetten.
Reinaert verschalkt vervolgens een raaf, kan zo ontbijten en een nieuw leven beginnen (c. 79).

[5]

Reinaert weet met de mooie ogen van een jonge, maar ook stervende bedevaartganger voor een kort moment tante Hersinde -anders een kreng van wijf- te ontroeren. Eenmaal binnen ziet hij dat Isengrinus het vlees in de schouw heeft gehangen. Hij probeert bij Isengrinus nog een deeltje ervan los te peuteren, maar Hersinde reageert keihard met een *vragen staat vrij...* Reinaert gaat weg nadat hij Isengrinus de raad heeft gegeven om het vlees uit de schouw weg te halen en daarna overal te vertellen dat het hem is ontstolen.
Die nacht haalt Reinaert het vlees weg via de schoorsteen. Isengrinus is door het dolle en als Reinaert 'ochtends weer binnen komt, roept hij uit wat Reinaert hem had voorgesteld te roepen. Maar ja het is nu eenmaal echt gebeurd, had dan mijn raad maar opgevolgd...!
Dat het begrip *stelen* in deze context trouwens een wel heel weidse strekking krijgt, ontgaat noch Reinaert, noch Isengrinus. De laatste heeft het zelfs over *rechtvaardig ontstelen* (c. 90).

[6]

De kar van de visboer ratelt, Reinaert houdt zich voor de zoveelste keer voor dood, wordt op de kar gesmeten -zijn pels is heel wat waard-, doet zich daar ondertussen te goed aan al het lekkers en rijgt ook nog wat paling aan een lijn om vervolgens weg te springen (c. 119).

[7]

Isengrinus heeft honger en doolt rond uitkijkend n*aar neef reinaert, om voor zich de hete kastanjes uit het vuur te laten halen.* Bij zijn huis gekomen, ruikt hij etenslucht en klopt aan. Maar Reinaert communiceert alleen door de brievenbus. Hij staat namelijk op het punt ingewijd te worden door de *echte kanunniken van het nief klooster der scharlakenroden, zonen van de heilige eenoog, die [hem] vergiffenis van [zijn] zonden hebben geschonken en [hem] in hun orde gaan opnemen.* Daarom de heerlijke maaltijd met paling. Reinaert geeft de wolf een hapje of twee. De Broeders hopen zo dat ook hij tot de orde zal toetreden. Isengrinus wil nu ook worden ingewijd. Ok, maar dan heb je wel een tonsuur nodig. Reinaert haalt nu kokend water om hem te scheren, giet dit door de brievenbus over Isengrinus' schedel en gebiedt hem vroom op de drempel in gebed te waken (c.136).

[8]

De beer zit nog steeds op de drempel in de vrieskou te mediteren. Reinaert heeft hem nodig en paait hem met *het beeld op van een oom, die misschien de vroomste onder allen was... en toch buiten in de onbarmhartige koude was blijven zitten, terwijl binnen het festijn zijn gang was gegaan: maar troost u, want een heilig man heeft gezegd dat de weg naar erkenning met tranen ligt bepereld... en daarbij, zalig zijn zij die honger en dorst hebben.*

Daarna samen op weg naar de dichtgevroren beek achter het kasteel om paling te vangen, dit met de emmer die daar staat en waarmee via een gat in het ijs water kan worden geput. Maar nee, Isengrinus denkt dat zijn staart het handigste tuig is. En daar zit hij met zijn gat in het gat van de ijskoude beek, 'gebeten' door de paling. Totdat baron Constant Derenancourt met getrokken zwaard uit zijn kasteelke komt aangereden, bij het afstijgen uitglijdt, maar wel zo dat hij Isengrinus half de staart afhakt. Dubbel gewond duikt deze zijn bed in, terwijl Hersinde hem uitmaakt voor nachtbraker en slampamper, en dat voor een wolf die juist tot monnik is ingewijd (c. 149).

[9]

Verkiezingen! Isengrinus heeft zijn brievenbus vol pamfletten enz. die hij niet leest. Hij heeft problemen met Reinaert en diens Republiek der Vrijen (die ook geldt voor Nobelgië en de hele wereld). Probeert hem daarom buiten de deur te houden, maar dat lukt niet. Reinaert verontschuldigt zich over zijn boze daden, maar heeft een nieuw politiek plan ontwikkeld, waarin hij het woord schadeloosstelling laat horen. Dat is genoeg voor Isengrinus om toe te happen.
In de strijd tussen schapen en bokken (een strijd die gaat over dividenden. trusten, oligarchieën, uranium en wereldmarkten) wordt hij dan als arbiter aangesteld (in ruil voor de wol der vachten) om dan door de twee kuddes van alle kanten overhoop te worden gelopen (c. 172).

[10]

Vorst Nobel heeft problemen met het schrijven van een witboek, vloekt en wordt doodziek -de wijn wordt nu onmiddellijk landelijk gehalveerd-, dus tijd om op bedevaart te gaan en voor hem te bidden. Geit Sapine- encycliek en vlaamsgezind- neemt de leiding van een groepje dat zich -na een rondschrijven- bij haar aansluit: de bok Bekard -ook encycliek, doch meer fascistisch-, de ram Swartschaap, Carcofas de ezel en Sprotinus de haan.
Ook Reinaert[a] heeft een uitnodiging gekregen, maar die heeft bepaald geen zin in de tocht. Wel is hij nieuwsgierig, en dat is ook Isengrinus, op krukken en het hoofd ingepakt. In de bosjes verscholen, verdelen zij bij voorbaat de buit en volgen de bedevaartgangers.
Dan bij de herberg is de wolf onvoorzichtig en laat zich zien door het venster. Binnen ontstaat luid rumoer, Isengrinus hoort hoe er wordt geroepen dat juist op een tocht als deze er wolvenkoppen moeren worden gegeten. Hij schrikt zo dat hij via het brekende glas van het raam naar binnen stort en daar onder het gewicht van de ezel wordt bedolven (c. 189).

---

[a] De redacteur *van De Kapellekensbaan* in een noot: '[D]aar deze [R]einaert, tegen de gewoonte in, geen al te merkbare aanknopingspunten heeft met wat we zouden noemen... ja, hoe zouden we het noemen?... maar de inspiratie put uit een plaatselijke atmosfeer – als bijvoorbeeld: de koning van de zwarten met zijn wit gezicht – moet de lezer verwittigd worden, dat de som van het verhaalde kan vermenigvuldigd worden met een cijfer, schommelend tussen zero en oneindigheid, zodat het verhaalde daarmee toch aanknopingspunten vindt met wat we zouden noemen... ja, hoe zouden we het eigenlijk noemen? een belangwekkend onderwerp. Denk aan schaakspel.'

[11]

> *[W]ant woorden waren wind, die niet kon gestoofd en opgegeten worden.*

Reinaert komt de herberg binnen, groet iedereen hartelijk en verontschuldigt zich: hij is er pas nu omdat hij de uitnodiging te laat heeft ontvangen. De anderen hebben het wel door. *En de ezel spreekt stomweg uit wat de anderen hebben gedacht: ge hebt een merkwaardig talent, maar wat u ontbreekt is dramatiek, en tevens spreekt ge belgisch, zodat uw pathos een koortsig ijlen lijkt*.[a]
Eenmaal weer onderweg weet Reinaert Sprotinus wat te isoleren en houdt hem vast bij de vlerk terwijl zij discussiëren over literatuur. De haan -blijkbaar een existentialistisch dichter- begint te declameren over het Oostfront en zo meer. Niet slecht, maar wat hem nog wel ontbreekt is de dramatiek der gesloten ogen…! Een dan is de haan het haasje, Reinaert grijpt hem in de bek. Jammer genoeg ziet Isengrinus wat er gebeurt en roept tegen Reinaert dat hij eerlijk moet delen. De anderen worden zo gealarmeerd. Er volgt een klopjacht. De haan krijgt het nu erg benauwd en roept tegen Reinaert dat hij het eens is met diens kritiek en dat hij zijn geest in zijn handen legt. Deze houdt dan een van zijn schoonste redevoeringen, maar doet de bek daarbij open… De haan zit dan al snel in de boom en Reinaert vlucht weg (c. 210).

[12]

De bedevaart-stoet keert zonder succes terug. Het heeft niet gebaat *want noch de pasternoster van de geit sapine, noch de verroeste revolver van swartschaap, noch de bril van carcofas de ezel, hebben baat mogen brengen voor koning nobels ziekte...*
Een nieuwe tijd breekt aan met een koning van de moderne tijd, *nieuwe koningen van het staal, de petroleum en het uranium*. Maar och wie het ook is, het doet er weinig toe welke vorst er regeert.

> *En langsheen de kapellekensbaan zit een oude en doodstomme mus, die geleefd heeft van de kakkefoei van allen waar zij met grote eerbied naar opkijkt – veel jongen op de wereld gebracht hebbend gelijk men haar bevolen had, en nu hopend op het een of ander, zij weet zelf niet wat, maar misschien wel opgenomen te worden in het oudemussen-hospice – en kwetterend roept ze hen na: leve de koning... om het even dewelke. Maar midden haar uiteengestampte kakkefoei moet ze toekijken hoe men zich nóg niet om haar bekommert, en mistroostig het hoofd schuddend herhaalt ze: leve nobel of uranium, om het even dewelke die mij in het hospice zal brengen.*

Als zij ook aan de laatste bedevaarder haar leus wil laten horen, steekt Reinaert daar een stokje voor. De bedevaart is er niet om van Nobels dood profijt te trekken. Hij citeert dan delen uit een gedicht[b] van Willem Elsschot over wraak van arbeiders op hun baas:

> *de lamme smeerlap met zijn baard stond ons daar aan te gapen of we huursoldaten waren, 'k snap vandaag nog niet hoe die negen duizend koppen dat zo*

---

[a] Met een meta-noot waarin Johan Janssens meldt dat deze opmerking hemzelf al eens eerder is toegevoegd in een of ander encycliek weekblad.

[b] Lees het *w.ilde e.verzwijn* als een langgerekt *wiiiilde eeeeverzwijn* en dit dan bedoeld als een strijdkreet van triomf. Het wilde everzwijn is bij de Germanen een symbool van moed en strijdbaarheid.

> *lijdzaam bleven kroppen, had men hem de broek eens afgedaan om hem voor zijn kont te slaan, maar al is het niet gebeurd uitstel is niet verbeurd, wij staan klaar om ons te wreken zonder hem de nek te breken.*[a]

De tijd der roden komt heel snel.[b] En daarmee een tijd van wereldvrede. Maar Reinaert mag dan met veel aplomb nogmaals de republiek uitroepen, de mus kwettert rustig door en vraagt Reinaert -nogal bij de hand- hoe je een anarchist en nihilist kunt zijn, je moet toch aan iemand gehoorzamen (wil er enige orde zijn).
Daarop wordt reinaert moedelozer dan hij ooit is geweest: kom van die boom en geef me de kus der vrije broeders, dan breng ik u seffens in het hospice, zegt hij... en hij sluit de bittere ogen om haar wat minder af te schrikken... maar een weinig mos dat van de boom valt, en hem de muil doet happend opensperren, maakt haar achterdochtig: kom kom, zegt hij, het is maar om u aan te tonen op wat voor een manier de paus onfeilbaar is in zaken van geloof en zeden, en om u tevens aan te tonen hoe nobel in onschendbaarheid boven elk verraad verheven is.
Dan ziet hij de honden van Derenancourt naderen en slaat weer eens hij op de vlucht (c. 231).

[13]

Isengrinus ontmoet Reinaert die onderweg is naar het klooster op zoek naar eten. De wolf is nogal van streek. De wereld is naar de knoppen en dan de bokken die hem de ziel van een kind hadden beloofd, maar hoe kun je die nu stoven en opeten?
Samen naar het klooster, waar Isengrinus met de minuut somberder wordt over de situatie. *En komt ge tussen deze muren waarbinnen ge, het is misschien de waarheid, geen steen hebt om uw hoofd op neer te leggen... omdat ge, want dat is ook een waarheid, veel gemakkelijker ligt in de schoot van d'een of d'ander jonge gars.*
Reinaert trekt hem weg om in de Sacristie vlees, brood en wijn te bemachtigen. De wijn verandert in de maag van de wolf in het bloed van de duivel en hij begint in verlatijnste brabbeltaal de mis te zingen. Reinaert heeft het niet meer (c. 253).[c]

[14]

> Als de wolf in monnikskleed de passie preekt,
> kleine luidjes wacht uw kluitjes.

Wanneer Isengrinus in zijn preek bij de Dubonnet-reclame is aanbeland, maakt Reinaert er een eind aan

---

[a] Uit het gedicht *Brief* ('Verzen van vroeger', Antwerpen 1934).

[b] Willem Elschot, voorlaatste couplet:

> *Want komt ooit de roode tijd*
> *door je slaven lang verbeid,*
> *vóór nog dat je met je botten*
> *bent gedolven, om te rotten.*

[c] Met een meta-noot van Johan Janssens die niet convenieert, de noot kan onmogelijk op deze plaats terecht zijn gekomen. De redacteur is immers niet de vertelinstantie. Deze vergissing valt samen met het feit dat Johan Janssens ineens de verteller blijkt te zijn van dit stukje, maar dan binnen de tekst zelf. En dat terwijl hij alleen maar de auteur-redacteur is.

door buiten de klokken te luiden. De wolf schrikt en denkt dat de oorlog is uitgebroken. Reinaert kalmeert hem, maar dat lukt niet, hij wil zelf luiden. Ga jij maar preken, voegt hij Reinaert toe. Isengrinus neemt het klokkentouw over, maar wordt er vervolgens door Reinaert aan vastgebonden. Dus des te meer lawaai: *[Hi] luudde so utermaten dat alle die ginghen bi der straten ende waren binnen der muren van elmaere waenden dat die duvel ware.* Met een enorme aframmeling tot gevolg.

[15]

Isengrinus komt terecht op de Blandinusberg.[a]

[Dit op een historisch duistere manier.[b] De verplaatsing van Isengrinus is er blijkbaar het bewijs van dat het ene klooster het andere kan zijn: je komt binnen in het ene en gaat naar buiten door het andere, of een nog passender oplossing: er opent zich een surrealistische wereld waarin deuren open gaan naar het land van duisternis en dood. *En nu begrijpt ge dat het mogelijk wordt om langs het achterpoortje in het klooster van ter elmaren te komen, en aan het klokzeel van de paters te trekken... zo hard dat ze zich verplicht zien u een blauw oog te slaan met de relikwie van de heilige aberdaan... maar dat ge, er overkafzakt buitenvluchtend, op de blandinusberg komt te staan*.]

Reinaert ligt Isengrinus in een sloot[c] al op te wachten en verontschuldigt zich met te zeggen dat hij het niet kon helpen dat Isengrinus zo onbeholpen met het klokkentouw is omgesprongen en dat hij zijn preek niet had aangepast aan het tellen van diens ribben.
Dan, samen onderweg, vallen zij in een gepunte bedriegersput. Isengrinus vloekt, maar Reinaert wijst hem erop dat hij voor monnik aan het leren is. Dus niet vloeken, maar bidden! De wolf knielt en bidt. Reinaert gebruikt diens rug om buiten te komen. Isengrinus verwijt God dat hij hém niet naar boven heeft gehaald. Maar ja antwoordt Reinaert, hij, Reinaert, is nu eenmaal in een hogere staat van genade! (c. 302).

[16]

Isengrinus zit daar dan in de put *en zingt zijn vreemde credo in de bedriegersput op de blandinusberg, en de paters, die tot daar de 2 schelmen hebben achterna gezeten, blijven staan en luistereen met ongemene belangstelling naar het schorre timber van des wolfs ietwat gemene stem. In het kerstkoor zal dat naast de zang der serafijnen een aardse klank aanbrengen, meent de overste... en pater pascalius prostituaan, die de kruisweg heeft geschilderd, zegt dat het een schaduwtint is die het licht stralender heeft te maken... en pater hoofdredacteur, die een dichter is, weest te zeggen dat die stem wat cynisch klinkt zoals deze van de goede moordenaar of van maria magdalena.*
Isengrinus wordt nu opgenomen in het klooster om mee te zingen in het koor met zijn stem van onorthodoxe minnaar van Maria Magdalena, die met zijn ietwat rauwe timbre de wanklank van de aarde overbrengt. Hij staat niet voor niets aan de linkerkant achteraan.
Maar Isengrinus neemt zijn kloosterlijke taken op een wat vreemdsoortige en minimale manier waar, zodat zelfs de nieuwe bisschop zijn twijfels heeft. Deze ondervraagt hem, blijkbaar in de wijnkelder, of hij

---

[a] Ligt in het centrum van Gent.

[b] De vertelinstantie richt zich in dit stukje tot de interne lezer. Bovendien wordt er verwezen naar Willem van Mardoc (die niemand trouwens heeft gelezen!!), waarmee te kennen wordt gegeven dat de verteller blijkbaar niet de vertelinstantie is van dit verhaal. Johan Janssens in een (drie}dubbele en strijdige rol.

[c] Een sloot midden in Gent op een hoogte!?

bereidt is een aantal taken op zich te nemen -preken is nu eenmaal niet genoeg-, waarop Isengrinus aanbiedt om zelfs diens maandelijkse, herderlijke brief te schrijven.
Isengrinus begint, maar al snel gaat het mis -hij zegt 'zeer gevreesde beer'-, de bisschop valt van ontsteltenis in het vat wijn. Isengrinus kan niet anders dan de tap eruit te trekken en vangt de straal op in zijn mond, -wat moet je anders? Als de anderen binnenkomen, is de wolf aan het einde van zijn wat troebele preek, die door een wazige bisschop nog met een amen wordt bevestigd.
Isengrinus wordt dan door zijn medebroeders met veel ceremonieel tot bisschop gewijd, krijgt een ijzeren stoofpot diep op het hoofd gedrukt en wordt vervolgens de deur uitgetrapt (c. 328).

[17]

Isengrinus, naar buiten gegooid, komt tegen een eik tot stilstand. De pot breekt. Hij verzamelt de stukken en gaat terug om wraak te nemen. Dan rent zijn vrouw hem tegemoet met veel misbaar en veel woorden, *nu met tranen in de stem, en dan met lachjes en met lonkjes, met strikken om het mooi te maken en tevens met spelden om er u het vel aan open te rijten*. Reinaert heeft het bed van de kinderen ondergepoept, hij houdt niet van kinderen. Hij is vervolgens gevlucht en als zij dan op de achtergrond begint te gillen, gilt hij terug dat zij hem wil aanranden om dan toch weer om te keren, omdat hij haar boze roep terecht als een lokroep beschouwt. Zij vlucht -vertelt ze- naar boven, klaar om hem onder de valdeur te verpletteren. Maar hij is te snel en sluit haar in. Zij kan niet vluchten en laat zich dan wel heel gemakkelijk verleiden. *En reinaert die u achternakwam?... grolde hees de wolf. Hersinde knikte met het hoofd en weende, en zag naar isengrinus op die grammoedig was, die er stond met een dichtgetimmerd oog en met de mond vol tanden, en met de stukken van de ijzeren pot nog in zijn handen. Hij staarde de stukken aan en al wat hij kon zeggen was: als ge deze stukken aan elkander lijmt bekomt ge enen pot, maar als ge de stukken van uw verhaal aaneenlijmt, hersinde, bekomt ge een soep waar de duivel nog niet zou van proeven* (c. 359).

[18]

Isengrinus is woedend en *wendt zich tot allen en expliceert zijn geval, vertelt, wringt de handen en knarst met de tanden. En waar elkendeen gremellacht om die domme isengrinus, luistert men beleefd, beklaagt men hem om tmeest, maar gaat men verder zijn gewone gang.*
Isengrinus organiseert nu een bedevaartstocht naar Nobel. Iedereen moet mee. Eenmaal daar begint Nobel begint direct -ondersteund door Nobeline- te zeuren over zijn ziekte, maar Isengrinus is te boos om hem uit te laten praten en start zijn beschuldigingen tegen Reinaert. De koning reageert laconiek: *Och, antwoordde nobel, ik ben met zulke verhalen niet bijster ingenomen... het is daarmee zoals met de dood, vandaag gij en morgen ik, en daar kan geen hofding worden gehouden, of allen die er bij aanwezig zijn hebben wat in dezelfde aard te zeggen... dat is, te verzwijgen*.
De stier reageert razend: ik zou hem tot moes vermalen. Waarop de grimbeer grimlacht: 'weer een dode...' Ze moeten lachen en hij gaat verder: er valt niets te bewijzen, er is geen bloed gevloeid, er is niets gestolen of kapot gemaakt... En u, wolf, U berokkent uzelf alleen maar schade en maakt Hersinde te schande. Deze herhaalt vervolgens dat ze zich niet meer herinnert wat er is gebeurd: *En waar ik nu ga of sta: reinaert blijft de held en isengrinus de gefopte, en ik de dwaze die veel meer dan mijn onschuld mijn geheim niet kon bewaren* (c. 384).

[19]

Hersinde is doodsbang en probeert zich uit haar benarde situatie te redden. Natuurlijk heeft ze Reinaert liever als de vader van haar kinderen, maar er is niets belangwekkends tussen haar en Reinaert gebeurd. Ze wil zelfs wel de heksenproef ondergaan. Voor Reinaert voelt ze niets meer dan voor distels, die alleen door ezels worden begeerd. Carofas, de ezel klapt dan in zijn handen en komt met een Salomo's oordeel:

Reinaert heeft zeker ten kwade gehandeld, maar dat Hersinde ontrouw is geweest, lijkt om allerlei redenen uitgesloten, niet in de laatste plaats omdat *zij daarbij heeft gesproken van jezuske, dat volstaat voor mij veel meer dan elke soort getuigenis...*
Maar in zijn poging Hersinde schoon te wassen beledigt Carofas vervolgens direct de koning: Hersinde zou niet zomaar direct na de dood van Isengrinus weer trouwen, maar ja dat had de koning nu juist wel gedaan... Er valt een diepe stilte waarin het konijn, maar wel op eigen wijze, om stilte vraagt en een opsomming geeft van de gegeven argumenten. Hij besluit met de gedachte dat het goed zou zijn om Reinaert zelf te ontbieden. Blijkt het allemaal maar vals alarm te zijn, dan kan de algemene vrede worden afgekondigd (c. 388).

[20]

Reinaert is, eigenlijk al voordat hij officieel kan worden ontboden, aanwezig. Na een lange reis richt hij de aandacht direct op het gedrag van de wolf, *want moest er iets gebeurd zijn, dan zou de fout te zoeken zijn bij isengrinus zelf, die vrouw en kroost verlaten had en avonturen zocht langs 's heren wegen, bisschop wou worden van houblon en met een stoofpot op zijn kop moest lopen.*
Maar veel belangrijker dan dit alles, stelt Reinaert, is het feit dat hij op zijn vele en verre tochten één ziekte heeft ontdekt die voortwoekert: *de meesters en de leiders lijden overal aan dezelfde ziekte, die ik daarom in mijn diagnose maar noemen zal: de koningsziekte. ./. De oorzaak van deze ziekte is dat de koningen, de meesters en de leiders, geen gewone mensen zijn maar boven elk verraad verheven staan...* Ontsnappen kun je als koning alleen indien je leeft als de gewone man. Wil je diens eetlust en gezondheid verwerven, dan moet je leven in de huid van bv een wolf. Isengrinus ziet de bui al hangen en probeert nog te ontsnappen, maar hij wordt levend gevild en loopt verder zonder vel naakt rond (c. 397).

ANALYSE EN EXEGESE

[1]

Reinaert en Isengrinus zijn de hoofdpersonen in de vertelling, zij domineren de plot, de ene als het subject (S), de andere als pseudo-bondgenoot (B) en tegenstander (T)/slachtoffer tegelijk. Daarnaast fungeren er vele andere personages, die ook maar al te vaak het slachtoffer zijn van de streken van de hoofdpersoon. In die zin is de plot één grote, avontuurlijke onderneming van het Subject om zijn doel met alle mogelijke middelen te bereiken en dat zonder aanzien des persoons.
Je mag dan bij het lezen enige sympathie krijgen voor de vos in zijn pogingen de gevestigde orde te bruuskeren -van verzet is geen sprake!-, toch is hij niet meer dan een bijdehandse, maar ook wrede en verraderlijke nietsnut, die niets of niemand ontziet.[a] Denk aan zijn slinkse poging om het oude musje te verschalken (c. 231).
Om de sfeer van het verhaal te doorgronden hoef je alleen maar te kijken naar wat er zich in het begin van het verhaal direct al afspeelt: Reinaert verdrinkt een boer om zo diens koe te pakken te krijgen (c. 46) en Isengrinus grijpt zijn oom om hem te verorberen (c. 65).
Reinaerts strategie is gebaseerd op het zwart/zwart-schema. Hij zal alleen maar -ogenschijnlijk- wit spelen als hij daarmee zij eigen doel niet onmiddellijk/kwaadschiks kan bereiken. Van onschuldige schelmenstreken kun je niet meer spreken, er is geen sprake van louter kattenkwaad. Met het gevaar dat de -zwarte- ironie door de lezer niet wordt onderkend en het kwade wordt vergoelijkt.

[2]

De personages, ook de hoofpersonen, hebben een vlak karakter, zij zijn bepaald geen persoonlijkheden met een redelijk inzicht en een gevoel voor verhoudingen.[b] Het verhaal zelf is en blijft in die zin een dierenverhaal, waarin de personages, buiten de hoofdpersonen om soms als subject (s) enige inbreng hebben, zoals Hersinde, maar de overigen enkel pionnen (p) zijn, zelfs Nobel stijgt daar niet boven uit.

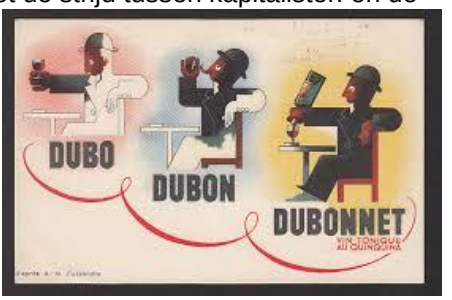
---

[a] Dit in overeenstemming met de traditie. De vos is een opportunist: hij eet bijna alles. Onder zijn prooi vallen ook konijnen, hazen, vogels (kippen) en eieren. Daarom is hij voor mensen een lastig en gevaarlijk roofdier (bv Wikipedia).

[b] Je kunt denken aan het stripverhaal, waar je de karaktertrekken en veel van de innerlijke overwegingen moet aflezen uit het vertoonde gedrag.

[3]

Het verhaal is geënt op de actuele, in dit geval naoorlogse situatie in (No)België (c. 172) en dan meer speciaal op de situatie in Ter-Muren en rond de Kapellekensbaan (c. 119).[a] We komen er Reinaert tegen, in het gewone leven met zijn zieke vrouw, zijn alledaagse zorgen, zijn bankzaken en zijn illegale praktijken. Hij is aangesloten bij het gilde van de zwarte commerçanten.
Het verhaal speelt zich dus af in de moderne tijd (c. 79). Er is sprake van de bezetting (c. 149, c. 189), de nazi's, de marxisten (c. 149) en het Oostfront (c. 210), maar ook van de taalstrijd (c. 210), de politiek met haar fascisten en Vlaamsgezinden (c.189), de koningskwestie, verkiezingsactiviteiten met de strijd tussen kapitalisten en democraten, een strijd die gaat over dividenden en trusten, oligarchieën, uranium- en wereldmarkten (c. 172), met in het centrum ervan de nieuwe koningen van het staal, de petroleum en het uranium (c. 231). Zo wordt meneer Derenancourt minister na een uitgekookte verkiezingscampagne met een affiche dat is afgekeken van en gekoppeld aan de beroemde *dubo dubon dubonnet*-reclame (c. 284).[b]

Op cultureel gebied is er sprake van een modern verschijnsel als het surrealisme (c. 79, c. 302), zijn er discussies over het wezen van de roman en de vrijheid van het vers, gevoerd binnen het kader van een wijsgerig-existentieel klimaat (c. 210). Reinaert blijkt zelfs zonder enige aarzeling Elsschot te kunnen citeren (c. 231).
Ook is er even, als in een flits, een verwijzing naar de groep rond Boontje wanneer er wordt verwezen naar de opmerking van mtr. Pots over de bitterheid als ziekte (c. 90). En zelfs pater (!) Pascalius Prostituaan maakt zijn opwachting als schilder (c. 328).

---

[a] Toch is volgens Boontje 'de roman van johan janssens ./. een onderstreping van het sociale element in de roman van ondine... (c. 351).

[b] In 1932 ontwierp A.M.Cassandre dit driedelige affiche voor het Franse aperitief Dubonnet. In drie stappen volg je een in profiel weergegeven figuur die zijn volle glas bekijkt, leegdrinkt en weer volschenkt. Tijdens het drinken vullen hij en zijn omgeving zich met kleur. En niet alleen dat: onderaan de affiches raken ook de contouren van het woord 'Dubonnet' gevuld. Stedelijk Museum Amsterdam/Internet.
De drie afbeeldingen hameren zo de naam van het drankje in het geheugen van de toeschouwer. Slaat in de tekst op de misgang.

[4]

Dit alles geplaatst als terzijdes: de aard van het dierenverhaal wordt niet aangetast, ook de middeleeuwse sfeer blijft steeds voelbaar.

[5]

De verhaalcode is reïstisch. Geen sprookjesachtige toestanden, wonderbaarlijke gebeurtenissen en droomachtige/surrealistische belevingen. Dit wel met één uitzondering: de verplaatsing van Isengrinus naar de berg Blandinus (c. 302).
Duidelijk wordt dat de onwaarschijnlijkheden in het verhaal eerder het product zijn van Reinaerts rappe mond dan dat ze werkelijk plaats vinden. Wel is er een publiek dat het allemaal maar van hem slikt, hoewel uit het laatste hoofdstuk blijkt dat men ook lang niet alles voor zoete koek aanneemt. Reinaert is nu eenmaal een fantast en een pathologische leugenaar (c. 388).

[6]

Vanuit de middeleeuwse traditie mag je verwachten dat Reinaert leeft als een middeleeuwse ridder die vanuit hoofse dealen als eerlijkheid, bescheidenheid, rechtvaardigheid en moed de wereld tegemoet treedt, maar het tegendeel is het geval. Toch doet hij zich voor als een persoon van enig gewicht, ondanks zijn modale, alledaagse bestaan en ondanks avonturen die zelfs niet boven de middelmaat uitkomen, zoals de perikelen rond de bedevaartstocht bewijzen (c. 189, c. 210, c. 231).
Vanuit het lezen van een ridderroman komen je verwachtingen over de gang van zaken in dit verhaal bedrogen uit, hoewel de narratieve scenario's pro forma er juist niet van verschillen (zoals de hofscene).

[7]

De verkrachtingsscène (c. 328, c. 359, c. 384) neemt een belangrijke plaats in. Ze wordt met veel omhaal, maar ook met de nodige distantie behandeld. Gaat het bv wel om een verkrachting of is er sprake van verleiding door Hersinde. Knap is hoe beide betrokkenen via hun vertelsels verwarring weten te zaaien. En dan Reinaerts herhaalde verwijt dat Isengrinus zelf eigenlijk de schuld is: had ie maar thuis moeten blijven. Dit alles wordt bevestigd door de Nobele veronderstelling dat toch iedereen zoiets kan overkomen. Waar maken we ons eigenlijk druk om.

INTERPRETATIE

[1]

Hoewel het verhaal zich in het heden -rond 1950- afspeelt, zijn er alleen maar indirecte verwijzingen naar de actuele situatie. De verteller bevestigt zo dat er nog maar weinig is veranderd, mensen leven in een standenmaatschappij, met een aloude machtsverdeling, met haar kloosterleven, bedevaarten en hoofse rechtspraak. Van een klassenstrijd hoor je niet, ondanks het feit dat het marxisme niet onbekend is en de mensen hun leven slijten in een aloude kapitalistische samenleving.

[2]

> En tevens moet er bijgevoegd worden dat die willem [de madoc] ./. iemand zal geweest zijn, die de larven van het onrecht en de leugen en de schijnheiligheid heeft willen vertrappen (c. 28).

Beoordeeld naar de interpretatieve categorieën kom je binnen dit dierenepos in een hutspot terecht: *orde* en *waarheid* hebben geen vaste grond. Op moreel gebied heerst er zelfs volstrekte onverschilligheid. De aloude idealen zijn verkwanseld. Daarmee is ook de visie van het verhaal gegeven. Dit in overeenstemming met die van het aloude dierenepos *Van de vos Reynaerde.*[a]

[3]

In dit verband komt met enige nadruk toch de -al eerder gestelde- vraag aan de orde of de actualiteit in al haar negatieve ontwikkelingen voor de lezer wel genoeg zichtbaar wordt gemaakt om het kritische geluid over te brengen. Het blijft veel te veel hangen bij een avontuurlijk schelmenverhaal. En bij de vraag wat het leven meer is dan dat.

[a] Zie Jozef Janssens zj voor het handschrift. Voor een samenvatting van en inleiding op Johan Janssens tekst: Wikipedia en Slings 1999.

DEEL IV

DE ROMAN *DE KAPELLEKENSBAAN*

> Ik zag er dat de literatuur geen Kunst is, maar een vak... en dat niet de dichters, maar de professoren verstand hebben van dat vak. En zo erg was dat kwaad ingeworteld, dat al deze professoren minachtend opkeken toen er ook eens een dichter zelf een cursus kwam geven... en dat zij dachten: wat weet die nu af van de dichtkunst, hij is geen professor! (Siekegheest, c. 353).

Inleiding

De drie delen van *KB* worden niet vanuit één gezichtspunt geredigeerd, zij functioneren als afzonderlijke eenheden, ieder met een eigen vertelinstantie, ieder met een eigen stijl. Wel kunnen ze naar hun inhoud in een temporeel-historische samenhang worden gelezen. Zij verwijzen naar elkaar en bevestigen elkaar op veel onderdelen. In actuele termen, de roman is intertekstueel, zij eist van de lezer veel gespreide aandacht.

Stijl

[1]

In iedere literaire roman draait het in de eerste plaats om de taal als medium. Een werk kan nog zo betekenisvol zijn, indien het slordig en kreupel is geschreven, leg je het al snel opzij. In die zin gaat de vorm vóór de inhoud.[a] Voor *KB* is het dan ook vooral de verrassende stijl die je in eerste instantie aanzet om door te lezen.[b]
Nu heeft/is stijl uiteindelijk iets onbenoembaars, je kunt haar in de kern niet omschrijven en analyseren, maar er alleen als teken van bewondering naar verwijzen door veel voorbeelden te geven. Een benadering van Slagter (1993), die zeker voor mo

[a] Anders bv Milan Kundera, die juist stelt dat de roman via de wereld van het proza een nieuwe verhouding tot de werkelijkheid onthult (bij Van de Oever 2007, blz. 17). De inhoud gaat vóór de vorm. In die zin wil *De Kapellekensbaan* uitdrukkelijk vat krijgen op het (concrete en toevallige) van alledag (van den Oever ibid. blz. 18, blz. 35). Toch geldt juist voor deze roman dat de vorm allesbepalend is. Zij bevestigt niet alleen de inhoud, maar is ervan de conditio sine qua non.

[b] Zie ook Pieron 2014, blz. 354-357 (‘Taal en stijl’).

dernistische werken opgaat.[a]

[2]

Niet dat er niet, maar dan in technische zin, zinvol over stijl kan worden geschreven. Zo wijst Van Bork (1977. blz. 88-89) erop dat in *KB* het Vlaams en zijn woordenschat de basis vormen van de het taalgebruik, dit wel met de nodige afwijkingen, vooral in de spelling.[b]

[3]

Het is duidelijk dat je de taal, waarin *KB* is geschreven, niet louter kunt omschrijven in de termen van Auerbach als een vermenging van de drie stijlregisters (verheven

---

[a] 'Evenals bij andere vormen van kunst bestaat 'het geheim' van literaire kunst uit iets onbenoembaars, iets wat zich niet in woorden laat vangen. Dat moeten we wat mij betreft vooral zo laten. Waarin een goede stijl zich onderscheidt van een slechte moeten we niet proberen op rationele wijze te beschrijven. De literaire kwaliteit van het werk van Boon wordt uiteindelijk bepaald door de stijl waarin het geschreven is, maar daarom heeft het nog geen zin die stijl te onderzoeken op zijn grammaticale bijzonderheden of stilistische eigenaardigheden. Als we vinden dat een schrijver over een goede stijl beschikt en we willen, bijvoorbeeld in een artikel over deze schrijver, anderen daarvan overtuigen, kunnen we dan ook niet veel meer doen dan de citaten uit het werk van deze schrijver voor zichzelf laten spreken. Op hoop van herkenning...'

[b] Bij de behandeling van dit onderwerp in 1989 volgt De Wispelaere Van Bork en dit vaak in detail, maar hij doet dit wel in een iets bredere context.

> Boon heeft meermaals verklaard dat zijn taal de taal van het volk zelf was. Dat is zeker niet zonder meer juist. Boon schrijft een heel eigen idioom dat berust op algemeen Zuidnederlandse spreektaal, vermengd met Oostvlaams en Aalsters dialect, en met een aanzienlijke inslag van ouderwetse boektaal, die wemelt van belgicismen en gallicismen. Met dit persoonlijk gesmede instrument, dat een levendige imiterende kracht heeft en daarbij rake literaire effecten teweegbrengt, heeft hij de Vlaamse volksmens in zijn romans een stem gegeven. Dat is bij uitstek ook het geval in De Kapellekensbaan. De voornaamste stijlfiguren die hij daarbij hanteert, zoals de zelfcorrectie, de enumeratie en de vaste epitheta van zijn personages, hebben vaak een humoristische uitwerking, en gaan samen met het veelvuldige gebruik van volkse spreekwoorden en gezegden, woordgrappen en klanknabootsingen.

Van Bork (1977, blz. 92) had bovendien nog gewezen op het veelvuldig gebruik van rijm en het opsmukken van de taal.
Meer inhoudelijk, tenslotte, maar heel belangrijk zijn naast dit alles het gebruik van ironie, drogredenering, sofisme en understatement.

stijl, middenstijl, lage stijl). De taal heeft haar eigen, specifieke impact, ze is alledaags en eigengereid, toegepast in een speelse stijl zonder kapsones en dat gespreid over alle delen.
De stijl is realistisch, een stijl waarin ook Tippetotje schildert.

De roman

> The novel, after all, has no canon of its own. It is, by its very nature, not canonic. It is plasticity itself. It is a genre that is ever questing, ever examining itself and subjecting its established forms for review.
>
> , Mikhail Bakhtin[a]

Voor Mikhail Bakhtin is de roman -en dat is hier van belang- een genre waarin vele verschillende talen, media en stijlen -van hoog naar laag, van platvloers naar verheven- tot uitdrukking komen en die samen binnen de context hun communicatieve uitwerking hebben.[b]
Maar dit niet alleen, het gaat ook -in de termen van Bakhtin- vooral om een mengeling van ernst en lach, inhoudelijk gericht op het alledaagse bestaan en op de toekomst. Hoewel die toekomst in *KB* zwart kleurt.
Daar tegenover houdt Bakhtin (1981, blz. 37) vol dat 'There always remains an unrealized surplus of humanness; there always remains a need for the future, and for this future must found.' En daar schort het de roman aan.

[2]

Hiernaast past de roman naar de indeling van Fiske en Hartley eerder binnen een mondelinge dan een schriftelijke overlevering, dit gelet op criteria als *dramatisch, episodisch, gerangschikt als een mozaïek, dynamisch, actief, concreet, kortstondig, sociaal, metaforisch, retorisch, dialectisch*.[c]

---

[a] Bakhtin 1981, blz. 3-4.

[b] Pieron 2014, blz. 18.

[c] Voor geschreven teksten gelden criteria als *verhalend, samenhangend, lineair, statisch, kunstzinnig, menselijk handwerk ('artefact'), abstract, blijvend, individueel, metonymisch, logisch, ondubbelzin*nig/ consistent. Bij Pieron 2004 II, blz. 349.
Deze tweedeling heeft trouwens veel te danken aan Claude Lévi-Strauss' onderscheid tussen wild en getemd denken. Lévi-Strauss 1968, blz. 303, blz. 343-395.

De visie

[1]

Wanhoop en moedeloosheid heersen binnen Boontjes wereld, ontgoocheling in diens *Ondineke,* opportunisme en immoralisme in Johan Janssens' *Reinaert&Isengrinus*: de wereld in Boons roman biedt een uiterst negatief perspectief.
Dit wordt vooral weerspiegeld in de actuele, sociale situatie waarin de schrijvers zich bevinden: niets is er over van de oude idealen, de revolutionairen gaan op in de traditionele politieke patronen, partijbelangen verdoezelen de kijk op maatschappelijke werkelijkheid, de kerk heeft weinig aan invloed ingeboet, het gewone volk laat zich nog steeds zonder weerwoord leiden, bespelen en mangelen.

[2]

Er ontstaat een negatieve en klagerige sfeer die ogenschijnlijk alleen wordt gecompenseerd door de vaak ironische en humorvolle wijze van schrijven.[a]

[3]

Maar och, toch valt het allemaal wel mee. De meeste personages gaan immers gewoon hun gang, met Tippetotje als illuster voorbeeld: weg uit Ter-Muren, de grote wereld in en dat met succes. Later gevolgd door mtr. Potz. Zelfs meneerke Brys weet te ontsnappen. Johan Janssens wordt trouwens weer gewoon huisschilder.
Opportunisme wint het -terecht- van zelfbeklag. Met Reinaert als het grote voorbeeld. Maar ook Ondineke zal misschien wel van zich af kunnen bijten.
Je kunt de roman blijkbaar ook anders lezen. Vooral als je bedenkt dat de tocht naar buiten weinig perspectief lijkt te bieden.

---

[a] Het is sterk de vraag of de Wispelaere (1992, blz. 38) gelijk heeft als hij stelt dat de kunstzinnig-literaire ordening/vorm in deze roman wel orde brengt binnen de stroom en de chaos, die het leven kenmerken. Juist het tegendeel, zou je zeggen: de gegeven ordening van het werk bevestigt deze juist met klem, wat mossieu Colson ook over de symfonie te berde mag brengen.

Het literaire gehalte

[1]

-Binnen de Westerse cultuur is literatuur een vak dat je op school, naast bv wiskunde en natuurkunde, leert beheersen. Met de canon als uitgangspunt.

-Een literaire roman wordt vanuit esthetische en kunstzinnige waarden geschreven om een literair geschoold publiek te verrassen en te boeien. Dit zal het liefst de kwaliteiten van het werk met andere lezers willen delen om zo zijn oordeel aan te scherpen.

-Een literaire roman is een complex opgebouwd verhaal waarvan de structuur aan regels is gebonden, zoals in het schaakspel. Ze wordt gekenmerkt door een verrassende ('informatieve') ordening van medium (de taal), inhoud en visie tot een eenheid.[a]

-Deze benadering eist tijd, afstand en aandacht. Natuurlijk, persoonlijke voorkeuren maken de keuzes wisselend en de beoordeling soms eenzijdig. Toch betekent dit niet dat, juist omdat een aantal criteria vastligt en controleerbaar is, een literair oordeel binnen de literaire traditie niet mogelijk is.[b]

-*KB* zul/kun je lezen als een literair werk dat deel uitmaakt van de Westerse, literaire canon.

[2]

Naar zijn vorm is *KB* regelmatig opgebouwd met als basis Boontjes verslag over de gebeurtenissen rond de Kapellekensbaan, dit gegroepeerd in korte delen en afgewisseld door fragmenten uit *Ondineke* en *Reinaert&Isengrinus*. In die zin zit de compositie goed in elkaar en houdt je aandacht erbij, al is het wel even wennen.
Er is bepaald geen sprake van een verwarde poespas van niet-compositorische aard, zoals Roelants eens stelde.[c] Goed, de roman gaat niet recht op zijn doel af (Gyselinck 2015), maar dat gaat het leven ook niet. Niets bijzonders dus.

---

[a] Vergelijk Pieron 2014, blz. 350.

[b] Uitgebreid Pieron 2014, blz., 347-360 ('Het literaire oordeel').

[c] Bij Humbeeck&Vanegeren 2012.

[3]

In de grond van de zaak weerspiegelt de roman het gewone bestaan van alledag. Je werkt, je wandelt, je plant zonnebloemen in je tuintje, gaat met de trein naar de stad, gaat winkelen, bezoekt je vrienden, praat met en over elkaar, vertelt elkaar een anekdote. Dit alles met tussenpozen, in een warreling van momenten zoals ook de roman laat zien. Ondertussen lees je in je krant een stukje van Jan Janssens, een episode over Ondineke of over Reinaert.
Het leven voltrekt zich in horten en stoten, maar vaak ook juist geleidelijk. Dit is wat de roman ook in zijn opbouw laat zien. Een mislukking[a] is ze zeker niet.

[4]

Maar deze conclusie dan wel zonder dat je van *KB* als literaire roman eist dat zij naar diepte streeft, dit bv geformuleerd in termen van waarheid,[b] goedheid en schoonheid. Juist op dat punt ontstaat er een breuk met de humanistische (en romantische) traditie, juist deze diepgang ontbreekt in *KB* helemaal. En dat is een verademing.

[5]

Een van de voornaamste criteria waaraan je het literaire gehalte kan toetsen is de eis dat inhoud en vorm in hun uitwerking een eenheid vormen, een criterium waaraan KB in alle opzichten voldoet. Inhoudelijk staat de roerigheid van het leven centraal en deze wordt weerspiegeld in de wisselende opbouw, zonder dat wordt ontkend dat er zeker ogenschijnlijk sprake is van regelmaat en voortgang.

---

[a] Zo bv Gyselinck 2015 via een typisch postmodernistische betoogtrant. In deze mislukking ligt volgens hem juist ironisch genoeg het tegendeel opgesloten. Ironie als stopmiddel.

[b] Waarbij *waarheid* dan, zoals door Iris Murdoch, kan worden omschreven als *clarification, justice, compassion* .Je moet maar durven.
Zie verder voor hetzelfde probleem: Pieron 2014, blz.353, ook aan de hand van Murdoch.

DEEL VIJF

BIJLAGEN

Bijlage 1

Inhoudsopgave en rolverdeling

In deze bijlage staat in de linker rij de inhoudsopgave aan de hand van de afdelingen.[a] In het zwart het verslag van de vertelinstantie over de activiteiten van Boontje en de groep om hem heen, in het blauw Boontjes roman over Ondineke, in het groen het feuilleton van Johan Janssens (JJ) over Reinaert en Isengrinus.
In de rechter kolom wordt aangegeven welke personages in de afzonderlijke afdelingen –al mijmerend, vertellend, discussiërend- een rol spelen, met dikgedrukt de hoofdrolspeler(s). In deze context speelt ook de groep (in wisselende samenstelling) een aantal malen haar eigen rol.
Met *Ondineke*, tenslotte, wordt verwezen naar de discussies die een aantal keren rond dit verhaal binnen de groep worden gevoerd.

[a] De opschriften boven de afzonderlijke gedeelten zijn van de hand van de redacteur Boon, niet van het personage Boontje.a Ze leiden lot verrassende interpretaties, maar ze geven soms ook problemen, zoals in c. 98 ('Zonder kop of kont'). Daar kan alleen de redacteur schrijven dat 'deze titel [louter] dient om de zeldzame lezer op een dwaalspoor te leiden.' Maar ook in dit geval klopt er iets niet, omdat de redacteur nog niets kan weten over lezersaantallen. Zelfs de auteursparadox gaat hier niet op. Het opschrift geeft deze situatie dan ook goed weer.

Het boek over* de *Kapellekenbaan (5)

HIER BEGINT HET 1STE HOOFDSTUK: LENTE TE TER MUREN (7)

Over alles een groot kruis (9)	Boontje, **Colson**
Atlantic-atomic (10)	Boontje, **JJ**
Lap-en-vliegwerk (11)	de groep, De kantieke school-meester, **JJ**
Noch god noch democratie (12)	de groep, **JJ**
Malaise (13)	de groep, **JJ**
De kleine Ondine tussen ijzer en glas (14)	Boontje, *Ondineke*
Een vergissing en een verwittiging (15)	de groep, *Ondineke*
De kapellekensbaan (16)	
De heldin tussen twee fabrieken (17)	
Een hoopje mens (18)	
1800-en-zoveel (19)	
Ondine en haar zotte moeder (20)	
Perpeteum mobile (21)	
Abnormaliteiten (22)	Boontje, **De kantieke school-meester**
Waar blijft het leven? (23)	Boontje, **JJ**
Donkere tijd (25)	de groep, **JJ**
Een wonder is geschied (26)	
De heilige valeer (27)	
Parodie (28)	**JJ**
Arm Vlaanderen van de geest (30)	Boontje, **JJ**
Het spook der menselijke plantrekkerij (31)	**Colson**
Uw belang ligt in een gedicht (31)	**Colson, JJ**
Het oude bultkarkas spreekt (32)	Colson en Lucette, **De oude bultkarkas**
Haar 1ste lief (34)	
De misdaad (35)	
Het staartje van de misdaad (37)	
De dramatiek is zoekgeraakt (38)	**Boontje,** *Ondineke*, **JJ**
Dubo dubon dubonnet (39)	Boontje, Maria, **Colson**, JJ
Voor loonsverhoging (40)	Boontje, **JJ**
Mtr. Pots schrijft een brief (42)	Colson, JJ, brief **mtr. Pots**
Het kostuum der armen (43)	
Reinaert of Isengrinus (44)	Boontje, **JJ**
De jacht begint (46)	

De soort waar de wereld zich niets van aan trekt (47)
Ieder het zijne (48)
Pif paf (49) **JJ**
Onzelieveheer van-ter-muren spreekt frans (50)
Ik ben beter dan de anderen (51)
Het valt moeilijk te controleren (52) de groep, **JJ**
Meneerke Brys is niet goed wijs (54)
Burgerij-recepten (55)
Le jeu de la rose (56) Boontje, **De kantieke schoolmeester**
De man met het afgesneden oor (57) **Boontje**
De peperbus treedt op (59)
De leegte grijnst u aan (60) de groep, Ondineke, [Tippetotje], **Boontje**
Einde van de zonnebloem-cultus (61) **Boontje, Tippetotje**
De wil van ons onderbewuste geschiede (62)
Fabrieksmeisjes hebben een lief (63)
Plastische elementen in de literatuur (64) (Boontje), **JJ**
Die wisse es soo vet (65)
Spijtig van dit en spijtig van wat anders (67)
Geschiedenis van de peperbus (68) **Colson, Boontje**
Een filmscenario (69) Colson, **Boontje**
Laat uw vinger zien, valeer (70)
De vijf vingeren (71) Boontje, **JJ**, (Tippetotje)
Brandende kaarsen (72)
De boeckenspieghel (73) Tippetotje, **JJ**
Arm kindeke Jezus van Ter-Muren (75)
Overschreden grenzen (76) **Colson,** Tippetotje
De heren komen (77)
Moedeloze dag (78) **Boontje**
Reinaerts droom (79)
Gekwetst ben ik al binnen (81)
Mijn kleine Congo (82) **Boontje,** Maria, JJ
Een nieuwe wereld (83) Boontje, **JJ**
Het is lentetijd (84)
Het schone en verhevene (85) **de groep, JJ**

Het zoveelste masker (86)	Maria, Boontje, **Spothuyzen**
Vlechten (87)	
In aansluiting met dit en dat (89)	**JJ**
Hou de dief (90)	
Krullen (91)	
De hoge wereld (93)	**Lucette**
De jongen uit duivelskamer (94)	
In december (95)	**Boontje**
De duivelskamer der Heren (97)	
Zonder kop of kont (98)	Boontje, **JJ**

HIER BEGINT DEFINITIEF HET 1STE HOOFDSTUK: LENTE TER MUREN (105)

De averechtse verkenning (105)	**Boontje**
Hamlet de 2e (106)	Boontje, **de kantieke school-meester**
Alweer een averechtse verkenning (107)	Boontje, **JJ**
De koningin van Ter-Muren (109)	
Stilleven met klompen (110)	
De averechtse verkenning van Tippetotje (111)	Boontje, **Tippetotje**
Reis van nihilisme naar realisme (113)	Boontje, **JJ**
Een kruiwagen, ha (114)	
En nu de streep is getrokken (115)	de groep
De moordenaars komen! (116)	
Wat moest ik hem nu zeggen? (118)	
Van de pladisen (119)	
De wereld een vrouw (120)	
Boten in de storm (121)	
Kramiek belt aan (122)	Boontje, **Maria,** Kramiek
Ik zal me tussen u verdelen (124)	
Geschiedenis van Jeannine, de voorlopige (125)	(Boontje), **Tippetotje**
De dichter een wegwijzer en een profeet? (126)	Tippetotje, **JJ**
Duizend dingen blijven ongestraft (127)	
Boontje werd niet verwittigd (128)	**JJ**
De particuliere aard (129)	Boontje, **Colson**
De allereerste socialen (130)	

Brandende kerk (131)	Boontje, **Tippetotje**
Kust ze! (132)	
Onze correspondent uit Moscou of het hemd gaat nader dan de rok (133)	Boontje, **JJ, Colson**
Avond op tkasteel (135)	
Sint dede ic hem crune (136)	
De schroef zonder einde (137)	**Boontje,** *Ondineke*
De biecht van vapeur (138)	
De mortel van de hoge wereld (140)	Boontje, **JJ**
Een roman van Tippetotje (141)	Boontje, **Tippetotje**
Het ongelukkig roofdier (142)	
johan janssens een leeuwenman (143)	(Boontje), **JJ**
Wat ben ik binnen tien jaar? (144)	
De 2de reis van nihilisme naar realisme (145)	de groep, **JJ**
Een slang tussen de bloemen (147)	
*Voor de duivel almachtig (*148)	
De visvangst met de staart (149)	
De waarheid in 2 gekapt (151)	JJ, **Colson**
Het spook tegen de muur (152)	
En voor de rest: alles is maar zo-zo (153)	
Hamlet aan de lopende band (154)	**Boontje, Spothuyzen**
De natuur, maar met niet te veel bomen (155)	Boontje**, de kantieke school meester,** *Ondineke*
De periodieke moeheid (157)	
Over ijsroom en vanillepoeder (158)	(Boontje), **Tippetotje**
Te ingewikkeld (159)	de groep, **Colson**
…en te hard (160)	de groep, **Colson**
Machines (161)	(Boontje, JJ), **de kantieke schoolmeester, Colson**
Het eeuwige perpetuum mobile (162)	
Dagblad te koop (163)	(Boontje), **JJ**
Pleite (164)	**Colson**
De dodenkaars (165)	**JJ, Tippetotje**
De wereldwijze (166)	**Colson**
Het duister (166)	
De definitie van Kramiek (167)	de groep, Ondineke, **Kramiek**
Twee vergeten notas (168)	Boontje, **JJ**
De badkamer (169)	(Boontje), **Tippetotje**
De retraite van Ondine (170)	
Van nu toten dhomsdage (172)	

Een ‘Reinaert’ door de zoon van Johan Janssens (173)	(Boontje), **JJ**
Nieuws van de oude bultkarkas (174)	
Uit de zoute zee komt zoete vis (175)	(JJ), Boontje, **Tippetotje.**
In memoriam veenmanneke 1 (176)	**Boontje**
Aan de boskant (179)	
In memoriam veenmanneke 2 (181)	**Boontje**
De quinquet-lamp (184)	**Tippetotje**
De 4 villa’s (185)	
Meiklokjes (186)	Tippetotje, Colson, **Boontje**
Het lastenboek (188)	
De bedevaart naar sinterwolfgang (189)	
Op 1 mei (190)	Boontje, **JJ**, **de kantieke schoolmeester**
De 2e dag van mei (192)	
Bemerking aan de eindstreep van dit hoofdstuk (193)	**Boontje**
Bemerking over de eindstreep (193)	Boontje, **Tippetotje**

HIER BEGINT HET TWEEDE HOOFDSTUK: VANDAAG WAT ZON EN MORGEN WAT REGEN EN WIND (195)

Had ik het geweten (197)	Boontje, **de kantieke schoolmeester**, JJ
Een spel gelijk een ander (197)	de groep, **Boontje**, Colson
De anthologie [1] (199)	Boontje, **JJ**, (Colson)
De anthologie [2] (200)	Boontje, **JJ**, (Colson)
Het nut der kunst (201)	**Kramiek, Colson**
Zonder met sociale saus… of: het mysterie (202)	Boontje, **Tippetotje**
De stenen pijp (203)	
Wat is realiteit? (204)	Boontje, **JJ**
De proefneming (205)	Tippetotje, **JJ**
Een oude kennis (206)	
Het berenvel (207)	Boontje, JJ, **de kantieke schoolmeester**, Ondineke
De dochter der machines (208)	Boontje, **Colson**
De 4e eigenaar (209)	
De misplaatste redevoering (210)	
Angst (212)	de groep, **Tippetotje**

Valeers nicht krijgt een hart (213)	
Witte en zwarte sneeuw (214)	(Boontje), **JJ, Colson**
Ik zou een lief moeten hebben (215)	
Een brave en wat oudwordende sociaal (216)	(Boontje), **JJ**
De interpellatie (217)	Tippetotje, **JJ**
Dode zielen (218)	
Zelfs een Ondine begaat dom-heden (220)	
Deep river (221)	de groep, **Colson**
Butaangas (222)	**Boontje**
Regen en oude kant (223)	(Boontje), **Maria, Colson**
Het paardending… of een vergeten thema (225)	Maria, de groep, **Boontje**
Hetzelfde vergeten thema… maar omgekeerd evenredig (226)	Boontje, **Maria**
Ondine verlangt een zondvloed (228)	
Jeannine, de voorlopige, duikt terug op (229)	**Tippetotje, JJ**
De stralende zondagnanoen (230)	
Leve de koning… om het even dewelke (231)	
Oogkleppen (232)	Boontje, **Tippetotje**
Een suikerspek (234)	
Artist in uniform (235)	**JJ**
Nicht Maria is bevrucht (236)	
De goeie gaan, en de slechte blijven (238)	
Het zijn de anderen die iets vertellen (239)	JJ, **Colson**
Reportages reportages (241)	**JJ, zijn vrouw**
De droom (242)	JJ, zijn vrouw
Wiens fout is het? (242)	
Doodschuld (244)	de kantieke schoolmeester, **JJ**
Het mooie verhaal (245)	de kantieke schoolmeester, **JJ**
In memoriam de literatuur (246)	**Boontje**
De heren (247)	Boontje**, Tippetotje**
De muiters van de filature (248)	
Vapeur spreekt over geld (250)	
Het is niet mooi van Johan Janssens (251)	**JJ**
Ter Elmaeren (253)	
Voor de 1e maal Oscarke (254)	
De geest van sommige mannen (255)	de groep
De geest van sommige vrouwen (257)	de groep

Word ik een ordinaire burger-vrouw? (257)
Grijze dag (259) **Boontje**
Een schat zonder schat (260)
De draad van Ariadne (261) Boontje, **Siekegheest**
Pygmalion (262) **Boontje, Tippetotje**
Het beroep (264) Boontje, **de kleine Pros**
*Mij ontbreekt iets (*264)
Onverwachte omgekeerde reis: van realistisch nihilisme naar nihilistisch realisme (265) Boontje, **Colson**
Bitter, al te bitter (267)
Het einde? (269) **Boontje**

TOCH HET 3DE EN LAATSTE HOOFDSTUK: GISTEREN WAT ZON EN VANDAAG WEERAL WIND EN REGEN EN MODDER

Madame Proust (273) (Boontje), Lucette, **JJ**
Te korte beentjes (274) Boontje, **Colson**
Het uurrooster voor een gevelschilder (275) (Boontje), **JJ**
Een god der wetenschap? (276)
Schering en inslag (278) Boontje, **Tippetotje**, de groep
Slechts de schijn telt mee (279) de groep, **JJ**
Aan de onbewaakte overweg (280)
Op allerheiligen (282) Maria, **Boontje**
Het proletariaat der bureelbedienden (283) Boontje, **Colson**
Hi luudde so utermaten (284) (JJ)
Als alderijligen voorbij is (286) **Boontje**, JJ
Klotensoep (287) Boontje, Tolfpoets, het natuurkind Maria, Motz, de groep
Het weekblad (289) **Colson, JJ**
Ondine moest er mee lachen (290)
Ik heb niet tevergeefs geleefd (292) **Tippetotje**, de groep
Bevruchting naar willekeur (293) **Boontje**
Vapeur gaat zich expliceren (294)
Het tabakfabriekje (296) Boontje, **Kramiek**
Waar is uw diploma? (297) (Boontje), **JJ**
De muziek der socialen gaat voorbij (298)
Professor Spothuyzen over de socialen (299) Boontje, **Spothuyzen**
Te laat voor de trein van 7 uur 58 (301) Boontje, **Colson**

Op de Blandinusberg (302)	
Is de pest mij voorbijgegaan? (304)	
De verdere geschiedenis van mtr. Pots (305)	(Boontje),Tippetotje, Colson, **[mtr. Pots]**
De zevenkoppige draak (306)	
Misverstand 1… (308)	de groep. **JJ.**
…en misverstand 2 (309)	de groep
Het verhaal van johan brams (310)	(Boontje), JJ, **[Brams]**
Het droom-oscarke (312)	
De kerstboom (314)	de kantieke schoolmeester, JJ
Eerlijkheid (315)	de groep
Een rechte hoek van 45 graden (317)	de groep, **JJ**
Misdadigers die vrij rondlopen (318)	Boontje, **Colson**
Ondine spreekt van trouwen (319)	
Over ziekte en toverij (320)	**Boontje**
Over ziekte en dood (322)	**Boontje**
Nog en nog eens over ziekte en dood (323)	**Boontje**
Het gedicht over de atoombom (324)	Boontje, **JJ**
De doos van pandorra (325)	
Help uzelf zo helpe u god (327)	Boontje, **Maria**
Links is links (328)	
Afwijkingen van het realisme (329)	**Boontje, kantieke school-meester, Tolfpoets**
Bekoring van antonius en tolfpoets (331)	**Boontje, kantieke school meester, Tolfpoets**
Een wreker moeten wij hebben (332)	
Ik geloof in het bijzonder… (333)	André, **Boontje**
De apotheker en zijn discipel (335)	**Colson**
Een schromelijke vergissing… maar om bestwil (336)	**Boontje**
Kunst contra wetenschap (337)	Boontje, **JJ**
Ziet ge tnu!... (338)	Boontje, **Colson**
Problemen... al maar problemen (339)	JJ. de kantieke schoolmeester, [**Siekegheest]**
Is chaos te bestrijden? (340)	**de kantieke schoolmeester, Boontje**
Mijn tijd is nog niet gekomen (341)	
De dood van mijn zuster jeanneke (342)	**Boontje**
Vijgen en pasen (344)	**Boontje, JJ**
Is ook humor triestig? (345)	**Boontje, JJ, de kantieke schoolmeester**

De hovenier (347)	de groep
Wie is er nu de kliek? (348)	**Boontje**
De wereld valt in 3 stukken (350)	
Schijn en wezen (351)	**Boontje**
Het verweer van siekegheest (353)	**Siekegheest**
De humor leidt ons naar het kwade (355)	**JJ, de kantieke schoolmeester**
Baas boven baas (356)	
Schuld maar geen boete (358)	vader van Boontje, **Boontje**
Het overspel van Reinaert (359)	
We zullen wachten en zien (361)	Boontje,**Tippetotje**
Ondine laat zich vastnaaien aan de brem (362)	
Blues for yesterday (363)	de groep
Het geneeskundig onderzoek (365)	Boontje, **JJ, Kramiek**
Meikevers (367)	**Boontje**
Want ik ben geen Marcus Aurelius (369)	**de kantieke schoolmeester, JJ**
De droom van tippetotje (370)	**Tippetotje**
Overgevoeligheid (371)	**JJ**
De bloem van oscarke (373)	
De geschiedenis van meetje wanne (374)	**Boontje**
De Franse lijn (376)	de groep, **JJ**
Ik zou u een jong gemaakt hebben (377)	
Waar blijft Reinaert (379)	de groep, **JJ**, zijn zoontje
Plastische uitdrukkingen (381)	de groep, **Tolfoets**
Het dwaalspoor van Ondine (382)	
Droom voor tippetotje (383)	**Tippetotje**
De porseleinwinkel (384)	
Ik al mijn plicht doen (385)	
Toch zijn er die hun plicht doen (387)	de groep
De porseleinwinkel wordt voort-gezet (388)	
Het leven buiten het leven (390)	de groep, **JJ**
Ondine in het café der 1e vuile huizen (391)	
Wanneer komt de republiek van Reinaert (393)	**Boontje**
Wijlen meneer god (394)	
De houten muis (396)	
's Coninxs gethrauwe cnecht (397)	
Het mislukte product (398)	de groep

De grap met het kruis van heldenmoed (400)	de groep, **Tolfpoets**
Het huwelijk van ruzie en ambras (400)	
Kanker (402)	**Boontje**
De kamer boven het café (403)	
De roman van de oude bultkarkas (405)	Boontje, **de oude bultkarkas**

Bijlage 2

Tijdsbestek/chronologie

Eerste jaar

		zomer c. 2	
			Allerheiligen c. 40
november	c. 44		
		winter c. 71	
december	c. 95		
		lente c. 129	
april	c. 155		
bijna mei	c. 186		
1 mei	c. 190		
			Hemelvaart c. 193
juni	c. 204		
juli	c. 221		
oktober	c. 274		

Tweede jaar

			Allerheiligen c. 282
november	c. 296		
		winter c . 301	
kerst	c. 314		
februari-maart	c. 344		
		lente c. 345	
			Pasen c. 344
april	c. 345		
1 mei	c. 365		

Bijlage 3

Verhalen

c. 69 Boontje, de Lange Pros (filmscenario)
c. 89 Johan Janssen*, Bobino*
c. 93 Maria, Mariake
c. 98 Johan Janssen, Jeannine en haar moeder Hortence
c. 95 Boontje, de Zot
c. 107 Johan Janssens verhalen rond het slagveld
c. 125 Tippetotje, Jeannine de voorlopige 1
c. 141 Tippetotje, Médard met de bult
c. 158 Tippetotje, Norbert, de boekenzot
c. 167 Maria, Het dubbelleven van Liza
c. 184 Tippetotje, Olielampje
c. 208 Mossieu Colson, De dochter der machines
c. 216 Johan Janssen, Een brave en wat oudwordende sociaal
c. 221 Mossieu Colson, Bessie Smith
c. 223 Mossieu Colson*, Regen en oude kant*
c. 225 Boontje over Boone
c. 226 Maria, De Kapellekensbaan een riool (Ernestine, Justine)
c. 229 Tippetotje, Jeannine de voorlopige 2
c. 239 Mossieu Colson, Het verhaal van meneer Lyon
c. 247 Tippetotje. Het dienstmeisje van de vicomte 1
c. 273 Johan Janssen, Mevrouw Proust
c. 278 Tippetotje. Het dienstmeisje van de vicomte 2
c. 292 Johan Janssen, Scenario Rembrandt-film
c. 296 Kramiek, Meneer Alfons van het tabakfabriekje
c. 310 Johan Brams' scharrelaar
c. 317 Maria, Het huishouden vol bakjes en schuifjes
c. 361 Tippetotje, Het ontstaan van het fabriekje *Lopaje*
c. 374 Boontje, Verhaal van Meetje Wanne
c. 390 Johan Janssen, Een horlogemaker in de vreemde
c. 405 De oude bultkarkas, Een christelijk melodrama

vertelsels, observaties, anekdoten, notaties

c. 140 Johan Janssen, De metselaar, de vrouw, de man en de mortel
c. 164 Mossieu Colson, George Grosz
c. 168 Johan Janssen, Het leven van zomerse garçons in wintertijd, gekoppeld aan twee observaties: het meisje met de dikke benen en twee reizende nonnen
c. 210 Mossieu Colson over twee heren en de moderne kunst
c. 214 Johan Janssen, Twee agenten
c. 235 Johan Janssen, De veganistische pianist
c. 255 Mossieu Colson, De drie mannen over de prijs van een korset
c. 257 Mossieu Colson, De drie vrouwen in de tram over de dood
c. 273 Johan Janssen, De vragende blinden
c. 322 Tolfpoets, Man na ongeluk
c. 327 Maria, Drie vertelsels: over een hond en over een man die worden doodgereden, over de staat waarin vrouwen kunnen verkeren
c. 400 Tolfpoets, De oude metselaar

Bijlage 4

Onderwerpen

De lijst pretendeert geen volledigheid, integendeel, zou je daar naar streven, dan kom je in een onontwarbare en bijna oneindige reeks van onuitgewerkte onderwerpjes terecht. De lijst dient enkel als illustratie en ter oriëntatie.

1. De huidige situatie

-chaos, c. 155, 340
-verval, c. 113, 115
-malaise, c. 13
-nihilisme, c. 12, 13, 23, 57, 202, 222, 398

2. De sociaal-politieke werkelijkheid

-algemeen, c. 129, 151, 159, 166, 190, 226, 265, 299, 301
-de socialen, c. 113, 126, 299, 301, 345, 393
-sociale revolutie, c. 7, 190, 204, 265, 301
-socialisten, c. 5, 113, 205, 267, 369
-ultra-marxisten, c. 115, 133, 165, 169
-kerk/encyclieken, c. 39, 186,192, 226, 299
-het kleine volk, c. 40, 49, 125, 169, 273

3. Mensbeeld

-mens als nummer, c. 52, 159
-als automaat, c. 161
-als machine, c. 208
-seks, 76, 105, 106, 111, 229
-droom, c. 373, 383

4. Moraal

-plicht, c. 60, 145, 212, 387
-eerlijkheid in de politiek, c. 111, 113
-werk, opleiding en maatschappelijke rangorde, c. 339
-de krant/journalistiek, c. 23, 28, 30, 44, 52, 163, 165-167, (168), 204, 214, 235, 251, 273, 275, 324, 348, 376
-oorlogstijd: veteranen, verzetslieden, collaborateurs, doorlopend

5. Bijgeloof, vrijmetselaars, theosofie, volksgeloof, c. 310

6. Filosofie, c. 36, 154, 308

7. Wetenschap, c. 337, 365

-en literatuur, c. 337, 347
-en universiteit, c. 353

8. Kunst

-wat is kunst? c. 351
-het Schone en Verhevene, c. 85, 86,126
-moderne kunst, c. 22, 64
-de schijnwereld van artiesten, c. 398
-Van Gogh-commercie, c. 161

9. Literatuur, c. 9, 10, 13, 405

-beeld/woord: realisme, c. 329
-gedegenereerd realisme, c. 331
-roman versus wetenschap, c. 337
-weg met het masker, c. 86
-Colson e.a. over *Ondineke,* doorlopend
-rebus, geheimschrift, c. 379

BIBLIOGRAFIE

Anbeek, T., 'Wat wil de literatuuronderzoeker?' *Literatuur* ,2002/3, blz. 130-136.
Anbeek, T. & Verhagen, A., 'Over Stijl.' *Neerlandistiek*, 2001, blz. 1-26.
Anbeek, T., Goedegebuure, J. & Vervaeck, B. (ed)., *Lexicon van literaire werken*. Wolters-Noordhoff/Groningen-Garant/Antwerpen, 1989-2014.
Auerbach, E., *Mimesis.* De weergave van de werkelijkheid in de westerse literatuur. ` Agon, Amsterdam, 1991.
Bakhtin, M.M*., The Dialogic Imagination*. University of Texas Press, Austin, 1981.
Bakhtin, M.M., *Rabelais and his World.* Indiana University Press, Bloomington/ Indianapolis, 1984.
Boon, L. P., *De Kapellekensbaan of de 1ste illegale roman van Boontje*. Teksteditie en nawoord: Kris Humbeeck en Bart Vanegeren. De Arbeiderspers, Utrecht-Amsterdam-Antwerpen 2012/e-Boek.
Bork, G.J., van, *Over De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren van Louis Paul Boon*, Wetenschappelijke Uitgeverij, Amsterdam 1977.[a]
Borrel, D., 'De vijf beste volgens Elsbeth Etty', *GA,* 17 december 2013.
Browning, G. (ed.) *Murdoch on truth and love*. MacMillan, Oxford, 2018.
Brug, J. ten & Pieron, A. Ch., *Dwarreldans der zinnen.* Paul van Ostaijens *Music Hall* in klank, beeld en woord. Ooteboe Unltd, Leeuwarden, 2020.
Dali, S., *les dîners de Gala*. Felichie, inc., New York, 1973.
Dostojevski, F., *Aantekeningen uit het ondergrondse*. Website: Verboden, vergeten, verketterde, verminkte, en doodgezwegen geschriften.
Graff, G*., Literature Against Itself*. The University of Chicago Press, Chicago, 1979.
Grunberg, A. (ed.), *Pornografie in de Nederlandse literatuur.* Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam, 2012.
Honings, R., 'Een aanwinst van de bordeelliteratuur'. Lydewyde, Een liefde en de doorbraak en een doorbraak van de pornografie. In Grunberg 2012.
Humbeeck, Ch., 'Smeerlapperij voor gevordenden'. In Grunberg 2012.
Humbeeck, Ch. & Vanegeren. B., 'Nawoord. Een onfatsoenlijke roman'. In Boon 2012.
Janssens, J. (inl.), *Van den vos Reinaerde*. Het Comburgse handschrift. Davids-fonds/Leuven, zj.
Leech, G.N. & M.H. Short, *Style in fiction. A linguistic introduction to English fictional prose.* Londen, Longman, 1981.
Lévi-Strauss, C., *Het wilde denken*. Meulenhof, Amsterdam, 1968.

[a] Van Bork (blz. 94) maakt gebruik van de beknotte versie van *De Kapellekensbaan*.

Muyres, J., *De Kapellekensbaan groeit.* Over de ontstaansgeschiedenis van het tweeluik, de Kapellekensbaan/Zomer te Ter Muren van Louis Paul Boon. Leiden, 1995.
Margeson, E., 'Tracing Lolita: Defining the Archetype of the Nymphet in 20th and 21st Century Literature and Culture.' Internet.
Oever, A.M.A. van den*, Het leven zelf*. Over Louis Paul Boon als romanvernieuwer. Wever & Bergh, Antwerpen, 2007.
Oever, A.M.A., 'Poësis, poëtica en metapoëtica van het groteske. Over de ontwikkeling van de groteske esthetiek vanaf de Renaissance tot heden'. *Vooys*. 2004/22.
Oever, A.M.A. van den, 'Stand van zaken: Boon-onderzoek'. *Nederlandse Letterkunde*, 1996/6, blz. 388-395.
Oever, A. van den, '*gelijk een kuip mortel die van een stelling valt'*. Over Louis Paul Boon en de Kapellekensbaan. Houtekiet, Antwerpen/Baarn, 1992.
Pascal. B*., Penséés,* éd. Brunschvieg, Flamarion, Parijs zj.
Pieron, A. Ch. *Filosofie, een inleiding* I-V, Ooteboe Unltd, Leeuwarden, 2004.
Pieron, A. Ch., *De lichtheid van een regenboog*. Thomas Pynchons Gravity's Rainbow: explicatie - interpretatie - theorie. Ooteboe Unltd, Leeuwarden, 2014/1.
Pieron, A. Ch., *Tussen kaf en koren.* Kanttekeningen bij de late moderniteit. Ooteboe Unltd, Leeuwarden, 2018.
Pieron, A. Ch., *Verblinding en val.* Analyse van W. F. Hermans' *Nooit meer slapen.* Ooteboe Unltd, Leeuwarden 2014/2.
Redactie van *Komma*, 'Louis Paul Boon'. Nieuwe Nijgh-boeken 11, Den Haag, 1966.
Rodenko, P., 'Het boek van Boontje'. *Critisch Bulletin*, 23/12, 1956-1957, blz. 548-553.
Slagter. M.,'Ellene, twijfel en jonge meisjes.' Louis Paul Boon en het Postmodernisme. *Vooys,* 11/1, 1993.
Slings, H. (ed), *Samenvatting.* Over de vos Reinaert/Van den vos Reynaerde. Amsterdam University Press, 1999.
Vorländer, K. *Der Mann und das Werk*. 1924, III.1/Internet.
White, G., 'It's like brown, it's not in the spectrum'. In Browning 2018, blz. 183-210.
Wispelaere, P., *De moderne roman*. Academia Press, Gent, 2011.
Wispelaere, P. de, 'De struktuur van De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren.' In *Louis Paul Boon*, Nijgh en Ditmar, Komma, 1/5/6, blz 35-56.
Wispelaere, P., 'Louis Paul Boon. De Kapellekensbaan'*.* In Anbeek cs, januari 1989.
Wispelaere, P., *Tekst en contex*t. Artikelen en essays over moderne Nederlandse en buitenlandse Literatuur. L.-P. Boon- Documentatiecentrum, 1992, Antwerpen.
Yourcenar, M., *Hadrianus' Gedenkschriften.* Athenaeum-Polak&Van Gennep, Amsterdam, 1987.